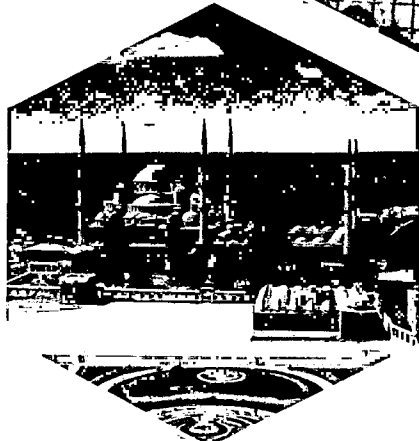
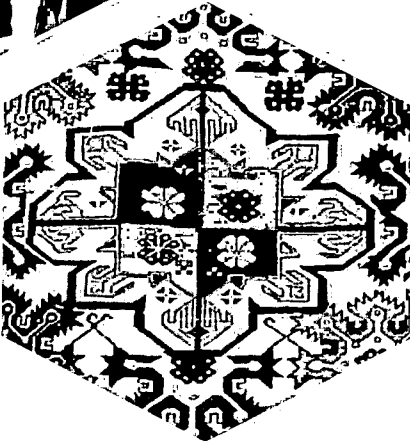
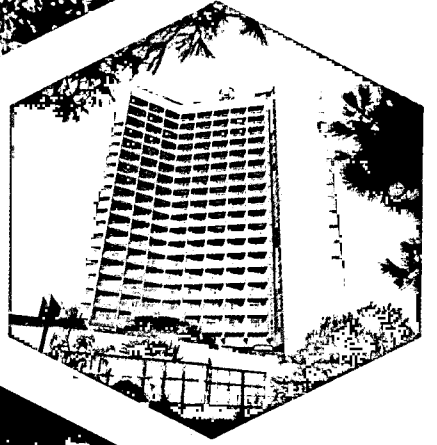
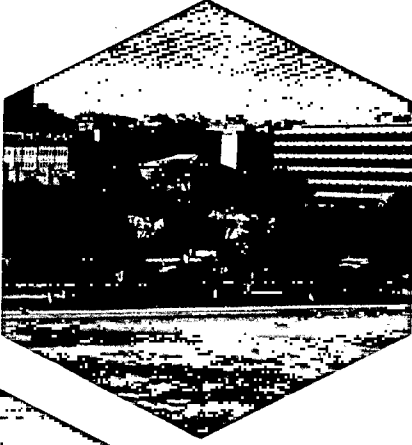

VAKIFLAR Dergisi

XIV

VAKIFLAR

Dergisi

XIV. Sayı

Fiatı: 300 TL. 20 \$

SAHİBİ
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Adına
Galip YİĞİTGÜDEN

SORUMLU
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
İbrahim ATEŞ

YAZI KURULU
İbrahim ATEŞ
Nef'i BUHARALI
Hüseyin SALEPCİ
Sadi BAYRAM
Tahsin TÜRKER
Kerim ERDOĞAN

TEKNİK YÖNETMEN
Kerim ERDOĞAN

Yayınlanan yazılarda ileri sürülen fikir ve beyanlardan yazı sahipleri sorumludur.

Makaleler kaynak gösterilmek kaydı ile iktibas edilebilir.

Ön kapak:

- 1 — Vakıf Guraba Hastahanesi
- 2 — Vakıf narenciye bahçelerinde yetişen ürünlerinden portakal
- 3 — Vakıf iştiraklerinden İstanbul Sheraton Oteli
- 4 — İstanbul Sultan Ahmed Camii
- 5 — Divriği Ulu Camii'nde alınan ve halen Vakıflar Halı Müzesi'nde bulunan halıdan bir detay.
- 6 — Bolu Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurdu'nda öğrenciler mütalâa salonunda.

Arka kapak:

İstanbul Sheraton Oteli

TELEFON (ANKARA)
25 49 38
25 75 30 / 01 - 04

BASILDIĞI YER :
ÖNDER MATBAASI — ANKARA 1982

İÇİNDEKİLER

- 1— Bahaeddin YEDİYILDIZ
Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk
Toplumundaki Rolü 1
- 2— İbrahim ATEŞ
Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve
Vakıf Öğrenci Yurtları 29
- 3— Sadi BAYRAM
Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf
Guraba Hastahanesi 101
- 4— Prof. Dr. Şerare YETKİN
Türk Halı Sanatında Bir Teknik
Özellik 119
- 5— İbrahim NUMAN
Antalya Mevlevi Hânesinin Aslı
Hâli Hakkında Bazı Düşünceler 125
- 6— Mehmet ÇAYIRDAĞ
Develi Ulu Camii Minberi 139
- 7— Güler BİLECEN
Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün
Turizme Katkısı 147
- 8— Rezzan ÜSTÜNER
Zeytinden Zeytin İşletmeciliğine .. 159

ÖNSÖZ

Yıllık ve fazilet semasının parlak yıldızlarından biri olan vakıf kurumunun, ülkemizde yüzyıllardır ulusumuza sunmuş olduğu hayrî, sosyal, kültürel ve benzeri bir çok hizmetlerle, kadirşinas halkımızın güven, takdir ve sevgi hislerine mazhar olup, gelişmekte olan hayat koşullarına uygun olarak hizmet kervanını devam ettiren, tarihî bir kuruluş olduğu bilinen bir gerçektir. Kardeşlik, sevgi, şefkat, acıma, koruma, yardım gibi sosyal hizmet dallarının tümünün yanısıra bir çok hayrî ve dinî hizmetleri de içeren bu kuruluş, ulusumuzun gönlündeki mutena mevküni ve haklı olarak kurmuş olduğu sarsılmaz tahtını dün olduğu gibi bugün de büyük bir ihtişamla korumaktadır.

Denilebilir ki, dünyada hiçbir sosyal kuruluş, Türk Vakıflarının içerdiği hizmet içeriğini ve gösterdiği hızlı, verimli gelişmeyi göstermemiştir. Yurt sathına yayılmış olup her biri birer san'at şaheseri olan tarihî eserleri Vakıflara emanet eden ceddimizin hükümlerlik, kültür ve san'at mühürleri olarak sonsuza dek yaşatmak ve gelecek nesillere devretmek, vakıfların yüce görevidir. Kendileri ebediyete intikal edip, varlıklarını hayra vakfederek yücelik kazanmış insanlarımızın ruhlarını şâd ederek hizmetlere devam edilecektir. Yakın geçmişin getirdiği tutum ve anlayış sonucu durgunluk belirmiş ve uygun olmayan durumlar ortaya çıkmıştır. Vakıflar, 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra, büyük bir gayret ve plânlı bir çalışmayla hizmet hedeflerine yönelmiştir. Büyük ATATÜRK'ün vakıflara verdiği değer ve bu yoldaki direktifleri, bizim için aydınlık yolu çizmekte ve gayeyi göstermektedir.

Bu tarihî kuruluşun yapmakta olduğu hizmetlerden biri olan yayın hizmetlerine bazı yenilikler getirerek bilimsel konuların yanı sıra vakıf yoluyla yapılan hizmetlerin Türk kamu oyuna ve genç kuşaklara yeteri kadar tanıtılması için, yapılmakta olan hizmetlerin bir kısmına dergimizde yer verilmesini uygun gördük. Çünkü bilindiği üzere yapılan faaliyet ve hizmetlerin devam etmesinde ve gelişmesinde tanıtmanın rolü büyüktür. Millete sunulan hizmetlerin yayın organları ile kamuoyuna duyurulması, o hizmetten yararlanan vatandaşların memnuniyetini mucib olacağı gibi, hizmeti ileten kuruma maddî ve manevî destek sağlayacağı da tabiidir. Bu itibarla, Vakıflar Dergisi'nin bu sayısından itibaren her sayısına aşağıdaki beş konuda bilimsel ve aktüel mahiyetteki yazılar yer alacaktır.

1. Sağlık hizmetleri,
2. Eğitimi destekleyici hizmetler,
3. Kültür hizmetleri,
4. Ekonomik hizmetler,
5. Turizmi destekleyici hizmetler.

Amacımız bu tarihî kuruluşu ve çalışmalarını vakıfların asıl sahibi olan yüce ulusumuza lâyıku veçhile tanıtmaktır. Bu amaçla hazırlanan ve okuyucularımızın hizmetine sunulan Vakıflar Dergisi'nin bu sayısında makalesi yayımlanan yazarlarımızla, yayın faaliyetimize katkıda bulunan yazar ve ilim adamlarımızla, derginin neşrinde emeği geçen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Galip YİĞİTGÜDEN
Vakıflar Genel Müdürü

Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü

Bahaeddin YEDİYILDIZ

...Tarihin sayısız eşiklerini aşmak için bütün kapılar bana iyi gözüküyor. Maalesef hiçbirimiz bu eşiklerin hepsini tanıyamıyacağız. Tarihçi mâziye her şeyden önce en iyi bildikleriyle açılır. Fakat mümkün olduğu ölçüde daha uzağı görmek istiyorsa, mecbûren başka bir kapıya, sonra bir diğerine başvuracaktır... Her defasında, yeni veya çok az farklı bir manzara ortaya çıkacaktır, ve bu kültürel ve sosyal, kültürel ve siyasî, sosyal ve iktisadî, iktisadî ve siyasî, vb. manzaralardan belli bir miktarını senteze ulaştıramamış olan tarihçi bu isme lâyük değildir. Fakat tarih bütün bunları bir-araya getirmektedir. Tarih bu komşulukların, bu ortaklıkların, bu sonsuz etkileşimlerin bütünüdür...

F.Braudel, *Ecrits sur l'histoire, Flammarion, Paris, 1969, s. 191.*

Vakfın XVIII. asırda devam edişinin sebepleri, vakfa konu olan maddelerin çokluğu ve bunların statülerinin çeşitliliği, işletme biçimleri, iktisadî gücü hakkında değerlendirme, vakıf yapanların sosyal tabakalaşmadaki yeri, vakfın idare ve kontrol sistemi, vakıf müessesesinin rolü: kültür, din, beledî ve sosyal hizmetler, âile, politika... Bu cümleler, Fransızca olarak hazırlanmış olup 1975 yılında tamamlanan ve henüz basılmamış olan bir araştırmanın çeşitli bölüm ve kısım başlıklarından bâzıdır¹. Bu makale, sözkonusu araştırmanın, daha önce özeti yayımlanmış olan kültürle ilgili kısmı² dışındaki son bölümünün türkçesidir (s. 239-274).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve XVIII. asra âit vakfiyeler arasında ihtimali sondaj metoduyla elde edilen üçyüz otuz vakfiyenin^{2a} tahlilinin yapıldığı bu araştırmanın diğer bölümlerinde, vakıf müessesesinin yıllık gelirinin söz konusu asırda hemen hemen devlet gelirlerinin yarısına eşit olduğu gösterilmiştir (s. 149-153). Üstelik vakıf olarak kurulan binalara harcanmış olan paralar bu hesaplama nazarı dikkate alınmamıştır. Vakıf bütçelerinden bu binaların ve kuruluşların umumî masrafları karşılanıyor ve oralarda çalışanların ücretleri ödeniyordu. Yaptığımız tahlillerin neticesine göre, sözkonusu asırda kurulmuş üçyüz otuz

vakfın gelirleri üzerinden 4.947 kişiye ücret ödeniği görülmektedir. XVIII. asırda Anadolu ve Rumeli'de altı bin yeni vakfın kurulmuş olduğu tahmin ediliyor. O halde buradan XVIII. asırda kurulmuş vakıflar tarafından ücretleri ödenen kişilerin sayısının muhtemelen 86.915 rakamına ulaştığı neticesi çıkarılabilir. Eğer, daha önceki dönemlerde kurulmuş olmalarına rağmen, XVIII. asırda hâlâ işlemekte olan vakıflar tarafından ücretleri ödenen kişileri de yukarıdaki rakama ilâve edecek olursak, bu sayı daha da yükselecektir. Ülkenin toplam nüfusuna göre bu rakamın nisbetini göstermek için XVIII. asrın sonlarına doğru, bütün Osmanlı Devleti topraklarında, 25 milyon kişinin yaşadığını³ söylemek yetecektir.

1. Araştırmanın asıl adı: *Institution du vaqf XVIII é siècle en Turquie -étude socio-historique-*, Paris 1975 (basılmamış doktora tezi). Bu araştırmanın bir bölümü, "La portée économique des vaqfs turcs au XVIII éme siècle" adı altında, 24-28 Haziran 1979 tarihleri arasında Kudüs'te toplanan International seminar on social and economic aspects of the muslim waqf'a tebliğ olarak sunulmuş olup, bu tebliğler baskıda bulunmamaktadır.
2. Bkz. B. Yedişildiz, "Vakıf müessesesinin XVIII. asırda kültür üzerindeki etkileri", *Türkiye'nin sosyal ve ekonomik tarihi (1071-1920)*, (Editörler: O. Okyar, H. İnalçık), Meteksan Limited Şirketi, Ankara 1980, s. 150-161.
- 2a. Bu vakfiyelerin tam listesi için bkz. B. Yedişildiz, *Institution du vaqf...*, s. 349-365.
3. E. Z. Karal, *Selim III'ün hatt-ı hümayunları -Nizam-ı Cedid, 1789-1807*, Ankara 1946, s. 1

Şurası bir gerçektir ki, vakıf, iktisadî gücü sâyesinde ve ücretlerini ödediği kişiler aracılığı ile, ülkenin sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır. İşte araştırmamızın bu bölümü, vakıf müessesesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer müesseseleri içinde oynamış olduğu rolün tesbiti gayesini taşımaktadır. Bunun için hareket noktamız I nolu tablo olacaktır. Bu tabloda, tahlil edilen vakfiyelerdeki verilere dayanarak, XVIII. asırda vakıf müessesesinin masraf kalemleri ve vakıf kuruluşlarında belli bir fonksiyon icrâ eden personelin sayısı gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, vakıf giderlerinin % 28,16'sı eğitim ve öğretime, % 30,75'i din alanına, % 10,51'i sosyal hizmetlere, % 6,50'si askerî birliklere, % 14,20'si âileye mensup kişilere % 9,70'i de vakfın idâresine tahsis edilmiştir. Burada, sözkonusu vesikalardan hareketle, vakfın, eğitim ve öğretim dışındaki diğer sahalarda XVIII. asırda oynamış olduğu rol tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Din

İslam'da dini olanla olmayanı birbirinden ayırmanın çok güç hattâ imkânsız olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Fakat bir konuyu incelemek ve onun iyi bir tahlilini yapmak, ele alınan meselelerin, keyfî bile olsa, bir tasnifini zarurî kılmaktadır. Buradaki tasnif de böyle bir zaruretten kaynaklanmaktadır. O halde burada sözkonusu olan, sırf ibâdetle ilgili (culturel) uygulamaların, yâni Kur'an da belirlenen mükellefiyetlerden bir bölümünün, Peygamber'in tavsiye ettiği veya daha sonraki asırlarda ihdas edilen tatbikatların icrasını kolaylaştırmada vakfın rolünü aydınlığa kavuşturmak.

Herşeyden önce, vakıf yoluyla, diğer fonksiyonları yanında, içinde müslümanların namaz kılmaları için, binlerce cami yapılmıştır. G. Wiet'in dediği gibi, "bina sanki kendisini tutmak için alçalan kubbeler topluluğu sâyesinde toprağa çivilenmiş olduğu halde, fûze şeklindeki minâreleriyle her an uçmaya hazır olup gökyüzüne doğru en üstün hamleyi yapan Osmanlı camilerinin âşinâ silueti bilinmektedir"⁴.

Tahlil edilen üçyüz otuz vakfiyede, İslâm'ın dinî, sosyal, kültürel, hattâ siyasî merkezleri olan altmış cami ve mesceidin inşası müşâhade edilmektedir⁵. Bunlardan bazıları tek bir binâ oldukları hâlde, diğerleri medrese, imâret, kütüphane, v.s.... gibi birçok kamu kuruluşunun ortasında yükseliyordu. Halkın istifadesine sunulan bu binâlar kompleks bir külliye oluşturmaktaydı⁶. T. Gautier şöyle yazmaktadır: "Camiin etrafında imâretler, medreseler, hamamlar, fakir mutfakları toplanmaktadır, zira müslümanın bütün hayatının ağırlık merkezi Allah'ın evinin çevresidir. Yuvasız kişiler camiinin kemerleri altında uyurlar; polisler aslâ onları

rahatsız etmez; çünkü onlar Tanrı misafirleridirler. Orada müminler du'â eder, kadınlar hayallere kapılırlar. Hastalar iyileşmek veya ölmek için camiye taşınırlar. Doğu'da gerçek hayat dinden ayrılmaz"⁷.

Vakıf kurucuları, bu camilerin bakımını sağlamak ve her an kullanılabilir durumda bulundurmaları için, muhtelif görevliler tayin etmişlerdir⁸. Bu camilerde her şeyden önce mü'minler beş vakit namazlarını kıyorlardı. Yıldızlar—ilmi ve kozmografya bilmek zorunda olan bir *muvakkit* (vakti tayin eden kimse), bu namazların zamanını ayarlamak için, *muvakkit—hâne*'de bulunan saatlerle meşgul oluyordu. *Muvakkit—hâne*, camiin sokağa bakan pencerelerle mücehhez küçük bir odasından ibâretti. Bu kişi tarafından tesbit edilen vakitlere göre, *müezzin*, müslümanları —ibâdetlerini toplu halde yapmaları için— minâreden namaza çağırıyordu. Bu namazlar *imâm* denen şahsın yönetiminde kılınmaktaydı. Haftada bir defa, cuma günü, öğle ibâdeti, fevkalâde bir ehemmiyet kazanıyordu. Çünkü sözkonusu olan, cemaat hâlinde kılınması mecburî *cuma namazı* idi. Namazın icrâsından önce bir *hatib* arapça olarak bir *hutbe* irâde ediyordu⁹. Cuma namazının her camide kılınması mümkün değildi. Bunun için, sultanın iznini almak gerekiyordu¹⁰ ki, bu siyasî iktidârın tasdikinden ibâretti.

Maaşlarını bu camilere bağlı vakıfların gelirleri üzerinden alan bu şahıslar, eğitimlerini umumiyetle *medreselerde* yapmışlardı. Bununla birlikte, bazı vakıflar, kurdukları camilerde çalışacak personelin

4. G. Wiet, "Les puissances musulmanes", (Histoire Universelle (R. Grousset ve E. G. Léonard yönetiminde hazırlanmıştır), Encyclopedie de la Pléiade, Gallimard, Paris 1958, c. III, s. 1167.

5. Bkz. B. Yediöldiz, *Institution du vaqf...*, s. 93, Tablo II

6. Bu Osmanlı külliyeleeri hakkında bir fikir edinmek için bkz. F. Akozan, "Türk külliyeleeri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, c. VIII, s. 303-308; E. Yücel, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, s. 250-266. Bu külliyeleerin nasıl incelenmesi gerektiği hakkında bir metot araştırmaları için bkz. B. Yediöldiz, "Sosyal teşkilatlar bütünlüğü olarak Osmanlı vakıf külliyeleeri", *Türk Kültürü* (Sayı 219, yıl XIX, Mart-Nisan 1981), s. 262-271.

7. T. Gautier, *Constantinople*, Paris, Tarihsiz, s. 275.

8. Bu görevliler için bkz. Tablo II.

9. Bugün Türkiye'de hutbe türkçe okunmaktadır. Delhi Şah Fahrüddin (1126-99/1715-84) daha XVIII. asırda Hindistan'da, cuma namazından önce okunan hutbenin "hindawî" olması zaruretinden bahsediyordu, K. A. Nizami, "Hind", *Encyclopedie de l'Islam* (Leyde 1971) c. III, s. 450.

10. Meselâ, Çorlulu Ali Paşa, vakıf olarak yaptırmış olduğu camide müslümanların cuma namazı kılabilmeleri için, sultanın izin almıştı, bkz. Çorlulu Ali Paşa vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (bundan böyle VGMA olarak kısaltılacaktır), Kasa No: 188, s. 312; Ahmed b. Abdullah vakfiyesi, VGMA, Mutaka'a I, s. 89-92.

tarikatlardan arasından seçilmesini istiyorlardı¹¹. Hattâ bâzan, vâkıflardan bir kısmının, vakfiyelerine koydukları şartlara göre, dervişlerin cami-de kendilerine mahsus dînî âyinler yapmak mecbûriyetinde kaldıkları da oluyordu¹². Diğer taraftan, bir takım vakıf kurucuları, sivil devlet dâirelerinde günlük namazları kıldırmaları için, bu dâirelere —imâm, müezzin, v.s. gibi...— din adamları tayin etmişlerdi¹³.

Müslümanların riâyet etmek mecburiyetinde olduğu dînî uygulamalar arasında, bilindiği gibi, Ramazan orucu da vardır. Ramazan ayı boyunca, müslümanlar şafaktan güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten kaçınmak mecbûriyetindedirler. Bu durumda, orucun bitişi olan *iftar* vaktiyle akşam namazı vakti aynı ana tesâdüf etmektedir. XVIII. asırda müslümanların büyük bir kısmı yemekten önce namazlarını kılmak için camie gitmeyi tercih ediyorlardı. Fakat İslâm inancına göre, iftarı tam zamanında yapmak yeğ tutulmaktaydı. Bu sebeple, bâzı vâkıflar, Ramazan ayı boyunca akşam namazlarını vaktinde kılmak üzere camie gelen müslümanlara şerbet dağıtılması için vakıflar kurmuşlardı¹⁴. Ayrıca, gâyesi fakirlere ve talebelere iftar yemeği vermekten ibâret olan vakıfların kuruluşu da müşâhede edilmektedir¹⁵.

Eğer İstanbul, Osmanlı Devleti'nin siyasî ve kültürel merkezi ise, *Harameyn* yâni "iki mukaddes şehir" diye tavsif edilen Mekke ve Medine İslâm dünyasının mânevî iki merkezini teşkil ediyordu. Bu sebeple Osmanlı pâdişahları *hâdimü'l-Harameyn* yâni, "iki mukaddes şehrin hizmetçisi" ünvanını da taşıyorlardı. O halde, Türk vâkıfları, müslümanlar tarafından hürmet gösterilen bu yerler yararına vakıflar kurmayı unutamazlardı. Gerçekten, XVIII. asırda tanzim edilen vakfiyelerde Mekke ve Medine ile ilgili şartların bulunduğu gözlenmektedir (Bkz. Tablo XV). Bu şartlara göre, Osmanlı padişahı ve halifesinin Mekke'deki temsilcisine¹⁶, bu iki şehirdeki cami personeline¹⁷, *Medine-i Münevvere hizmetçisine* maaşlar tahsis ediliyor; ayrıca Peygamber'in soyundan geldiklerini iddia eden ve *sâdât* denen kişilere¹⁸, Mekke ve Medine'de bulunan Türk hacılara¹⁹, ve bu hac yerlerinde yaşayan fakirlere²⁰ ödenekler ayrılıyordu. Diğer taraftan, vâkıflardan bir kısmı bâzı Mekke'li ve Medinelileri ruhlarının kurtuluşu için duâ etmekle görevlendirirken, diğerleri onlardan *zevrah* denen şişelerle İstanbul'a *zemzem* suyu göndermelerini istiyorlardı²¹. Burada özetlenen gayelere tahsis edilmiş vakıf gelirlerinin tamamı önce sarayda *harameyn dolabı* adıyla bilinen hususî bir kasada toplanıyordu²². Bu vakıf gelirleri ve sultanın her yıl *Harameyn* fakirlerine *surre* adı altında gönderdiği hediyeler her sene Receb ayının ilk günlerinde büyük bir merâsimle yola çıkarılırdı²³.

Bizi ilgilendiren dönemde, Türkiye'de, ananevî dînî merâsimlerin masraflarını karşılamak üzere kurulmuş vakıflar da eksik değildi. Ay yılının onikinci ayı (Zilhicce)nin onunda *Kurban Bayramı* yapılıyordu. Bâzı vâkıflar, bu bayramda, vakıflarının gelirlerinden ayrılacak paralarla koyunlar ve öküzler satın alınmasını, ve bunlar dînî kâidelere uygun olarak kesildikten sonra, etlerinin fakirlere dağıtılmasını şart koşmuşlardı²⁴. Aynı şekilde, ay yılının ilk ayı Muharrem'in onuncu günü olan *âşura*'nın kutlanması için bile vakıflar vardı. Aşura gününde, bölgenin fakirlerine ikrâm etmek üzere, sözkonusu vakıflar sâyesinde, bu günün adını taşıyan özel bir yemek hazırlanıyordu²⁵. Vakfiyelerde bilhassa Peygamber'in doğum günü olan ay yılının üçüncü ayı Rebi'ü'l-evvel'in onikinci gününün anılışı üzerinde ısrar edilmektedir: *Bu Mevlid-i Şerif bayramıdır. Türkler, bu bayram münâsebetiyle, Halvetiye tarikati dervişlerinden Süleyman Çelebi (Öl. 1422) tarafından yazılmış olup Mevlid-i Şerif adını taşıyan bir şiiri terennüm etmek âdetine sâhiptiler ki, bu âdet hâlâ devam etmektedir. Peygamber'in doğum yıldönümlerinin kutlanması, Türkiye'de, İslâm'ın ruhuna aykırı bir bid'at olarak*

11. Meselâ, bir vakıf kurucusunun, vakfiyesine koyduğu şartlara göre, caminin personeli Celvetiye tarikati müridleri arasından seçilecektir, İbrahim b. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Küçük evkaf ulâ, s. 184-185.
12. Mehmed b. Abdullah vakfiyesi, VGMA, Harameyn VII, s. 379-380.
13. I. Mahmud Vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 47, s. 76-103.
14. Meselâ bkz. Veli b. Yusuf Vakfiyesi, VGMA, Harameyn VII, s.263-265.
15. Meselâ bkz. Ayşe binti Mehmed vakfiyesi, VGMA, Harameyn VI, s. 51-53.
16. Âlicenâb Kadın binti Abdullah vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 163, s. 14-15.
17. Ayşe binti Abdullah vakfiyesi, VGMA, Mukata'a III, s. 169-171.
18. Çorlutlu Ali Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa No: 188, s. 428 vd.
19. I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa No: 47, s. 33-58.
20. Safiye binti II. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 148 s. 68-69, 83-87; I. Abdülhamid'in üçüncü Kadını Nevres vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 178, s. 17-22; İbrahim b. Kasım vakfiyesi, VGMA, Mücaded Ana, XIX, s.201-204.
21. III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 335-336; Âlicenâb Kadın binti Abdullah vakfiyesi, VGMA Kasa no: 163, s. 14-15.
22. Krş. B. Lewis, "al-Harameyn", EI (Leyde 1971), c.III s. 179
23. Râşid Mehmed Efendi, Târih, İstanbul 1865, c. III, s.181; krş. J. V. Hammer, Histoire de l'Empire Ottoman, Paris 1835, c. XIII, s. 52-56.
24. Âsiye binti Mehmed vakfiyesi, VGMA, Defter no: 1760 s. 67-70; Ayşe binti Mehmed vakfiyesi, VGMA, Harameyn VI, s. 51-53; Veli b. Yusuf vakfiyesi, VGMA, Harameyn VII, s.263-265.
25. I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 139; Asiye binti Mehmed vakfiyesi, VGMA, Defter no: 1760 s. 69-70.

şiddetle tenkit edildikten sonra, III. Murad tarafından XVI. asrın sonlarına doğru büyük bir değere mazhar kılınmıştır. Gerçekten, bu dinî uygulama halkın vicdânına öylesine güçlü bir şekilde yerleşmiştir ki, vakıf kurucularından büyük bir kısmı, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif camilerinde bu dinî bayramın kutlanması için hususî görevliler (bkz. Tablo XVI) tayin etmişlerdir²⁶. Selâtin camiilerinde yapılan mevlid merâsimlerine sultan Bâb-ı Âlî'nin yüksek makam sâhipleri de katılıyorlardı²⁷.

Nihayet vakıf gelirlerinin kâfi derecede ehemmiyetli bir bölümünün, XVIII. asırda, türbelerin *türbedârlarına* ve diğer hizmetlilerine (bkz. Tablo IX)²⁸ ve bilhassa du'â okumayı meslek edinmiş olup, kendilerine *du'âgû* (çoğulu *du'âgûyân*) denen kişilere gidiyordu (bkz. Tablo VIII). Araştırmamızın başka bir bölümünde tahlil edildiklerinden dolayı²⁹, fonksiyonu esas itibâriyle vâkıfların bu dünyayı olduğu kadar öbür dünyayı da ilgilendiren bâzı arzularının gerçekleşmesi için Allah'a du'â etmekten ibâret olan bu *du'âgûyân* hakkında burada fazla durulmayacaktır. Bununla birlikte, vakıf müessesesinin dinî alandaki rolü hakkında birkaç noktaya işaret etmemiz gerekiyor. Vakfın İslâm'ın prensip olarak kabul etmediği bir din adamları sınıfının teşekkülüne yol açtığı ileri sürülebilir. İslâm'da, camide namaz kıldırma karşılığında ücret almanın bile tartışma konusu edildiği hâlde, binlerce kişi, vakıflar sâyesinde, Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını, ya da başka du'âlar okuyarak para kazanma imkânı bulmuşlardır; üstelik ücretlerini vakıflardan alan bu *du'âgûlar*, XVIII. asırda, Kur'an'ın mecbur ettiği namaz ibadetinin ifasında müslümanlara yardımcı olanlardan çok daha kalabalık idi. İncelediğimiz vakfiyelere göre, altmış camide, kapıcılar, temizleyiciler, şamdancılar, eğiticiler, v.s. dışında, namazların edâsında görevli 356 *imam*, *müezzin*, *hatib* bulunurken, 372 tane de *du'âgûyân* (bkz. Tablo II) mevcuttu ki, vakıf kurucuları bu du'â okuyucularından dünyadaki işlerinin gerçekleşmesinde olduğu kadar Allah'ın rızasını kazanmada da yardım bekliyorlardı. Ferdin ahlâki sorumluluğunu vurgulayan "hiçbir kimse başkasının yükünü taşımayacaktır" âyeti gereğince Reşid Rıza, ölümlere Kur'an okumayı, evliyâ şerefine zikir çekmeyi, türbeler içindeki mezarları örtmek için konan işlemeli kumaş örtüleri, para karşılığında Kur'an okunmasını ve nihâyet bu uygulamaların masraflarını karşılamak için vakıf yapmayı uygun bulmamaktadır. Ona göre, bütün bunlar kötü icadlar, "bid'a"lardı³⁰.

Bu hususta, Reşid Rıza'nın fikri şudur: "Zikir, fikre eşlik etmek mecburiyetindedir"³¹. Din konusunda, vakfın XVIII. asır boyunca daima *fikrin*, yâni *tefekür* ve *teemmülün* zararına zikrin

(ezbere okuma, tekrar) gelişmesini kolaylaştırdığı düşüncesi ileri sürülebilir. Tam bu sırada Avrupa tamâmen ters bir değişimin içindedir. Meselâ, Fransa'nın Provence bölgesine âit binlerce vasiyet-nâmeyi inceleyen M. Vovelle, XVIII. asırda, eski cenâze alaylarındaki debdebenin toplumun bütün tabakalarında bir gerilemeye mâruz kaldığını gözleyebilmiştir³².

Bilindiği gibi, XVIII. asır başında, Karlofça andlaşmasından sonra, Osmanlılar birçok sahada Avrupa'lular tarafından gerçekleştirilen ilerlemelerin farkına vardılar, Batı'ya yöneldiler ve batılaşmak için çabalamaya başladılar. O halde, burada hangi tür bir batılaşmanın sözkonusu olduğunu bilmek ilgi seçici olacaktır. Nuru-Osmâniye camii bu soruya mükemmel bir cevap teşkil etmektedir. Toderini, "yaldızlı galerileri ve altında işlenmiş güzel yazılarıyla zerâfet kazanan Osmâniye camii bana güzel bir mücevher gibi gözüküyor" diyor ve şöyle devam ediyor: "Camîi, resimden anlayan ve güzel mimârî zevkine sahip olan Sultan Mahmud tarafından inşâ edilmiştir. Mahmud, İtalya'dan, İngiltere'den, Fransa'dan bu türdeki en meşhur binâların resimlerini ve modellerini getirtmiş ve bir cami planı yaptırmıştır. Ve plân ulemâya gösterilmiştir. Ulemâ, bu cami plânının camiden daha çok bir hristiyan mâbedine benzediği hükmüne varmışlar ve sultana, halkın hoşnutsuzluğunu uyandırmak ve bir ayaklanmayı önlemek için, camie daha islâmî bir şekil vermesini tavsiye etmişlerdir. Kendisini müftünün tavsiyelerine kulak vermeye mecbur hisseden Sultan Mahmud, hem Avrupa, hem de Türk tarzını birleştiren bir plân yaptı. 1755'de binanın inşasını tamamlayan III. Osman, müftüye danışıp ondan bir fetva aldıktan sonra, vicdan huzuru içinde, camie Nuru-Osmâniye adını vererek Sultan Mahmud'un adı yerine kendi adını kullanmış

26., Çevgânî-zâde İbrahim b. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Küçük evkâf râbî', s. 635; Ayşe binti Abdullah vakfiyesi, VGMA, Mukata'a III, s. 169-171; Âlicenâb Kadın binti Abdullah vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 163, s. 1-19 I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 47, s. 118-119; III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 331-332 III. Osman vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 49, s. 47-48; I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s.16; Çorlulu Ali Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 188, s.397 98.

27. Râşid Mehmed, Aynı eser, c. III, s. 115, 138-139, 176-177; D'Ohsson, Tableau général de l'Empire Ottoman (Paris 1787-1828) adlı eserinde (c. I, s. 255-258), XVIII. asırda Sultan Ahmed camiiinde yapılan bir mevlid merâsiminin mükemmel bir tasvirini vermektedir.

28. İstanbul'daki türbelerin XVIII. asırdaki durumu hakkında geniş bilgi için bkz. D. Ohsson, Aynı eser, c. II, s. 509-523.

29. B. Yediöldiz, Institution du vaqf..., s. 81-84.

30. J. Jomier, Le Commentaire coranique du manâr, Maisonneuve et Cie, Paris, 1954, s. 252.

31. Aynı eser, s. 243.

32. M. Vovelle, Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle, Plon, Paris 1973.

oldu"³³. Bu cami hakkında bir Türk sanat tarihçisi şöyle diyor: "Nur-u Osmaniye camii klasik Türk mimarisinin bâzı ananelerinin, Avrupa'da XVIII. asırda güzel âbideler doğuran barok stiliyle mutlu bir bileşiminin ürünüdür"³⁴. Fakat burada sözkonusu olan dış formdur. Eğer bu camii içinde ne olup bittiği öğrenilmek istenirse, vakfiyesine göre, bu camide, Devletin ömrünün uzun olması, Türk ordusunun zaferi, düşmanların yok olması ve müslüman ruhlarının huzuru için Kur'ân veya başka duâlar okumak mecburiyetinde olan *du.âgûyân*'in sayısının³⁵ Nuru Osmaniye den önce inşâ edilen camilere tâyin edilen *du.âgûyân*'in sayısına nazaran çok daha yüksek olduğunu müşâhede etmek oldukça ilgi çekicidir.

O halde, bu örnek, yukarıda bahsedilen batılılaşmanın, meselenin derinliğine inmek istemeksizin, dıştan gözlenen şeylerin şeklen taklidinden ibâret bir batılılaşma türü olduğunu göstermektedir. Temeli böyle atılan batılılaşmanın o andan itibaren Türkiye'de daha uzun yıllar devam etmiş ve etmekte olduğunu ilâve etmeye gerek var mıdır?

Beledî ve sosyal hizmetler

Vakıf müessesesi tarafından deruhde edilen beledî ve sosyal hizmetlerin tahliline başlamadan evvel, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş safhasında, bu müessesenin, Türklerin Anadolu ve Rumeli'de fethettikleri şehirlerin yeniden teşkilatlandırılmasına olduğu kadar, bu bölgelerde yeni yerleşme merkezlerinin açılmasına da geniş ölçüde hizmet etmiş olduğunu vurgulamak icabeder³⁶. "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler" adlı önemli bir makalesinde Ö. L. Barkan³⁷, derviş tekkelerinin birçok köyün çekirdeğini teşkil ettiğini göstermiştir. Diğer taraftan, İmparatorluğun teşekkül dönemi esnâsında, her şehrin fethinden sonra, devlet adamlarının ve diğer servet sahiplerinin bu şehirlerde vakıf olarak bir çok yeni kuruluşlar —kamu eğitimi ve dîni müesseseler olarak camiler, medreseler, tekkeler, beledî ve sosyal hizmetlere tahsis edilmiş çeşmeler, sebiller, imâretler, hastahaneler— açtıkları da bilinmektedir. Ayrıca şehrin Türk müslüman nüfusunu arttırmak gayesiyle oraya Orta—Asya'dan gelen Türk göçmenleri yerleştiriyorlardı. Vakıf müessesesi sayesinde gerçekleştirilen bu faaliyetler elbette bir yandan bu bölgelerin fizikî çehresini değiştiriyor, diğer yandan da oralara yeni bir kültür taşıyorlardı. Bu inceleme için tahlil edilen vesikalar bize, vakfın XVIII. asırda da, bu sahadaki, yani yerleşme merkezlerinin kuruluşu, veya eski köylerin büyük şehirlere dönüştürülmesi sahasındaki görevini sürdürdüğünü söyleme imkânı vermektedir. Bu araştırmanın başka bir bölümünde, Darüssâade ağası Beşir

Ağa'nın vakıfları sâyesinde, XVIII. asırda, bugün Romanya'da bulunan Sulina şehrinin nasıl kurulduğu anlatılmıştı³⁸. Diğer taraftan III. Ahmed devrinin meşhur sadrazamlarından Damad İbrahim Paşa'nın, doğum köyü olan Muşkara'yı büyültmek ve güzelleştirmek gayesiyle, orada camiler, mektepler, medreseler, kütüphaneler, imâretler, çeşmeler, hanlar, hamamlar gibi binâlar ve sosyal ve ilmî tesisler inşâ ettirdiği ve köyün nüfusunu çoğaltmak için oraya göçebe aşiretleri iskân ettiğini müşâhede etmek ilgi çekicidir. Muşkara köyü bu kuruluşlar sayesinde kısa zamanda büyük bir şehir olmuş, ve İbrahim Paşa şehrin adını "yeni şehir" anlamına gelen Nev—Şehir olarak değiştirmiştir. Şehrin gelişmesini teşvik etmek için de, vakfiyesine, şehir halkının ödemek zorunda olduğu bazı vergilerin hazineye kendi vakıflarının gelirleri üzerinden ödeneceği şartını koymuştur³⁹.

Daha önce işaret edildiği gibi⁴⁰, Osmanlı şehirleri 1856'ya kadar belediye teşkilâtından mahrum idiler. Belediye hizmetleri için, şehir sakinlerinden vergi alınmıyordu; bu hizmetlerin yapılabilmesi gayesiyle, devletin düzenli bir mâli yardımı da sözkonusu değildi. Vakfiyelerin tetkiki, bugün belediye teşkilâtının üstlendiği hizmetlerden büyük bir bölümünün vakıf müessesesi tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir.

33. Toderini, *De la littérature des Turcs*, Paris 1789, c. II, s. 20-22.

34. S. K. Yetkin, *L'architecture turque en Turquie*, Maisonneuve et Larose, Paris 1962, s. 134.

35. MuruOsmaniye camiiine 72 *du.âgûyân* tayin edilmiştir: 9 *du.âgû*, 2 *na'athân*, 1 *mu'arrif*, 1 *yâsînâhân*, 1 *fetihân*, 1 *nebehân*, 1 *ahkâfân*, 1 *tebâreke-hân*, 1 *muhammediye-hân*, 11 *eczâhân-ı Sahih-i Buhârî*, 8 *devir-hân*, 4 *aşırhân*, 9 *Eczâhân*. Bu kelimelerin izahı için bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 329-342. F. Köprülü, yukarıda zikredilen türde olup vakfiyelerde geçen teknik terimlere dikkati çekmiş ve bunların tekâbü etlikleri gerçek mânâları anlayabilmek için bu kelimelerden her biri hakkında tarihi tekâmülleri gözönünde bulundurularak metotlu araştırmaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Ve örnek olarak "mu'arrif" terimini incelemiştir, "Vakfa ait istihlâhlar meselesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, c. I, 2. bs., s. 131-138.

36. D. Kuban, "Anadolu-Türk şehri, tarihî gelişmesi, sosyal ve fizikî özellikleri üzerinde bâzı gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, İstanbul, 1968, c. VII, s. 53-73; H.Z. Ülken, "Vakıf sistemi ve Türk şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1971, c. IX, s. 13-37.

37. Vakıflar Dergisi (1942), c. II, s. 279-386.

38. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 42-43.

39. Damad İbrahim Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa No: 42, s. 1-18; krş. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1956, c. IV., bölüm 1, s. 156, Hammer, Aynı eser, c. XIV, s. 190; R. Rehber, *Nevşehir ve Göreme*, Ankara 1971, s. 3-7.

40. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 33-34, krş. D. Kuban, Aynı makale, s. 67.

Her şeyden önce, şehirlerin ve hattâ birçok köyün su ihtiyacının giderilmesi umumiyetle vakıflar tarafından gerçekleştirilmiştir⁴¹. Gerçekten XVIII. asırda kurulmuş vakıfların vakfiyelerinde, suyu kaynağından yerleşme merkezlerine kadar götürmek için su kemerlerinin tesisinden söz edilmektedir⁴². Bu amaçla, umumiyetle kurşun ve topraktan yapılmış borular kullanılıyordu⁴³. Yerleşme merkezlerine akıtılan suyun herkesin hizmetine sunulabilmesi için, vakıf kurucuları, şehirlerin veya köylerin muhtelif mahallelerine *çeşmeler* ve *su kuyuları* inşâ ettirmişlerdi. Diğer taraftan, söz konusu vakıf kurucularının, hemşehrilerine sırf normal su temin etmekle yetinmiyerek, yaz mevsiminin sıcak günlerinde herkese bedava soğuk su dağıtılan *sebiller* vakfettiklerini vurgulamak icâbeder⁴⁴. Bâzı vâkıflar, sebillerinin suyunu soğutmak için buz elde etmek gayesiyle *buzluklar* inşâ ederken⁴⁵, diğerleri bu amaca ulaşmak için kar satın alınmasını şart koşuyorlardı⁴⁶. Bazı vakfiyelerde, vakfın bütün gelirinin sırf bazı medreselerdeki talebelerin soğuk su ihtiyacını gidermeye tahsis edilmiş olduğu gözlenmektedir⁴⁷. Bir vâkıf da müslümanların abdest almadaki güçlüklerini düşünererek, kışın sıcak su hazırlamaya elverişli bir *âbdest-hâne* inşâ ettirmişti⁴⁸. Su ile ilgili bu kuruluşlar arasında *hamamların* da sayılması gerekir. Türk hamamlarının dîni açıdan çok önemli olan temizlenmede kullanılışı, onların daima islâm sitesinin esas unsurları arasında yer almış olmasının sebebinin izah eder⁴⁹. Fakat, bunlardan umumiyetle bedava olarak yararlanmak mümkün değildi, zira bu hamamlar diğer kamu kuruluşlarına gelir sağlamak gayesiyle inşâ edilmişlerdi⁵⁰. Bununla birlikte, vakıf müessesesi hakkında birçok makalenin yazarı merhum H. B. Kunter'in bize anlattıklarına göre, fakirlerin bedava olarak yıkandıkları hamamlar da mevcuttu. XIV. asrın ikinci yarısında, I. Murad (1362-1389) tarafından Bursa'da açılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar işletilmeye devam eden hamam bunlardan biriydi. Bu "Türk hamamları ekseriya son derece mükemmel bir tekniğin eserleri olarak katırılanmıştır"⁵¹. XVIII. asırdan itibaren, çeşme ve sebil mimarisi de âbidevî bir karakter kazanmıştır⁵².

Tablo X'da görüldüğü gibi, 94 çeşme, 16 sebil ve 8 su-kuyusunun bakımı ve iyi işleyişini temin etmekle görevli 255 kişi vardı. Vâkıflar tarafından tayin edilen bu şahıslar ücretlerini vakıf gelirlerinden alıyorlardı.

Vakıf müessesesi tarafından gerçekleştirilen diğer beledi hizmetlerle ilgili olarak, bazı vakfiyelerde, vâkıfların, XVIII. asırda, *kandilciler* tayin ederek ve vakıf gelirlerinden lamba ve yağ alımı için para ayırarak sokakların aydınlatılmasıyla da ilgilendikleri müşahede edilmektedir. Bu kandil-

ciler sokak lambalarının yakılması ve söndürülmesiyle meşgul idiler⁵³. Vâkıflar ayrıca sokakları süpürmekle görevli süpürgeciler tayin ederek ve umumî helâlar yaptırarak şehirlerin temizliği ile⁵⁴ de meşgûl oluyorlar, şehirlerin güzelleşmesi için bahçeler vakfederek onları yetenekli bahçıvanların ihtimamına terkedip herkesin hizmetine sunuyorlardı⁵⁵. Bâzı şehirlerin muhtelif bölgelerinde, "Allah'ın bütün kullarının yorgunluklarını gidermeleri ve huzur bulmaları gayesiyle" göze hoş gelen mahaller ihdâs ettikleri de oluyordu⁵⁶. Nihayet, bihassa tüccarların dükkanlarını korumaya mecbur olan gece bekçilerinin ücretlerini vakıflarının gelirleri üzerinden ödeyerek şehirlerin emniyetini de temin ediyorlardı⁵⁷.

Diğer taraftan, büyük Osmanlı şehirleri arasındaki ulaşımın da vakıf müessesesine çok şeyler borçlu olduğu bir gerçektir. Burada yolların, köprülerin, fenerlerin ve kâfelerin inşaaından ve büyük yol bağlantılarının bâzı konaklama yerleri üzerine kervansarayların tesisinden söz etmek istiyoruz⁵⁸.

41. Su-vakıfları hakkında ayrıca bkz. H. Güneri, "Vakıf suları ve su vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1971, c. IX, s. 67-79.
42. Ümmühânî Hanım vakfiyesi, VGMA, 1255 Başlar, s. 469; Safiye binti II. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 148, s. 59-60; krş. B. Yediöldiz, *Institution du vaqf...*, s. 45-46.
43. Şebşafâ Fatma kadın vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 188, s. 119.
44. Bkz. Tablo X; B. Yediöldiz, *Institution du vaqf...*, s.93 Tablo II.
45. İbrahim b. Ebubekir vakfiyesi, VGMA, Rumili II, s. 122-123; Veli b. Yusuf vakfiyesi, VGMA, Harameyn VII, s. 263-265; Âlicenâb Kadın binti Abdullah, VGMA Kasa no: 163, s. 1-19.
46. Serife binti Hasan, VGMA, Küçük evkaf sâmin, s. 436-437.
47. Ayşe binti Mehmed vakfiyesi, VGMA, Harameyn VI, s. 51-53; Ahmed b. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Mukatta'a I, s. 100-103.
48. Abdühâdi b. Mehmed vakfiyesi, VGMA, Harameyn III s. 220-224.
49. Bkz. J. Sourdel-Thomine, "Hamam", *EI* (Leyde 1971), c. III, s. 145-147.
50. Bkz. B. Yediöldiz, *Institution du vaqf...*, s. 111.
51. J. Sourdel-Thomine, Aynı madde.
52. S. Tansuğ, "18. yüzyılda İstanbul çeşmeleri ve Ayaşofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi*, İstanbul 1965, c. VI Türkçe kısım, s. 93-101, İngilizce kısım, s. 102-110.
53. I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 31, s. 1-34.
54. Yapyâ-zâde Mehmed vakfiyesi, VGMA, Anadolu şeyhülislâm, s. 268-271.
55. I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 47, s. 50 vd; krş. M. Erdoğan, "Osmanlı devrinde İstanbul bahçeleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1958, c. III, s. 149-182.
56. Bu yerler "kulluk mahalli" diye adlandırılıyordu, I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 35; III. Selim vakfiyesi, VGMA, Kasa no, 29, s. 30-31.
57. Bu kişilerin ücretleri için bkz. Tablo XIII.
58. Bkz. Tablo XII; B. Yediöldiz, *Institution du vaqf...*, s. 43-45. Bir vâkıf 1747'de Seyhler ve Turgutlu ırmakları üzerinde iki köprü inşâ ettirmişti ve bunların tamiri

Vakfedilen bu kuruluşların masrafları önemli vakıf gelirleriyle karşılanıyordu. Bu sahalardaki vakıf faaliyetleri, tüccarların ve hacıların yolculuğunu kolaylaştırmak, yol emniyetini temin etmek, fakirleri ve yolcuları ağırlamak ve doyurmak gayesini taşıyordu. Gerçi, XVIII. asırla ilgili olarak incelediğimiz vesikalarda bu gibi kuruluşlara pek fazla rastlanıyorsa da, Selçuklular döneminde ve Osmanlıların ilk asırlarında yapılmış olanlardan birçoğunun bu dönemlerde de fonksiyonlarını ifâ ettiklerinde şüphe yoktur. Bir yahudi hacısı olan Samuell ben David Yemşel, seyahat hatıralarında, 1641-1642 yılında, üç arkadaşıyla birlikte Mısır'dan İstanbul'a kadar 67 gün yolculuk yaptıklarını; yol boyunca⁵⁹ her gece bir han veya kervansarayda misafir edildiklerini, han veya kervansaray bulamadıkları iki küçük şehirde ise⁶⁰, hususi evlerin yolculara tahsis edilmiş odalarında kaldıklarını ve ev sahipleri tarafından kendilerine yemek ikram edildiğini yazmaktadır⁶¹. III. Ahmed'in saltanatının başlangıcında vezirîâzam olan Enişte Hasan Paşa, bu yol üzerinde, Suriye'de Bagras köyü yakınında bir kervansaray kurmuştur. Bu kervansarayın vakfiyesi böyle bir tesisin gayesi ve işleyişi hakkında bize değerli bilgiler vermektedir. Bu vakfiyeye göre, Mekke ve Medine yolu üzerinde Şeyhül-Hadid *mukata'a*⁶²ında tarlalar ve köyler kötü durumda ve tehlikeli idi. Enişte Hasan Paşa, yolcuların emniyetini temin etmek, bu bölgede yaşayanlara refah sağlamak ve orada kamu nizamını yeniden tesis etmek için, hazineye 7.500 kuruş ödeyerek bu mukata'ayı satın almış ve onu vakıf hâline dönüştürmüştür. Oraya bir cami, bir hamam 90 ocaklı bir han, bir mektep, bir imâret, 30 dükkan ve bu tesislerin personeli için yeterli evler ihtiva eden bir kale inşâ ettirmiştir. Oraya, kamu düzenini teminle görevli bir seyyar muhafız birliği⁶³ yerleştirmiş, kalenin korunması için bir dizdar, beş piyade neferi ve dört kapıcı tayin etmiştir, ve ayrıca cami, mektep, imâret vs. için de personel görevlendirmiştir. Bu kalede çalışanların hapsinin kaledeki imârette bedava olarak yemek yemelerini de şart koşmuştur⁶⁴.

Kervansaraylar ve hanlar şüphesiz ehemmiyetli ve stratejik mevkilerde bulunuyorlardı. Buna mukabil, büyük ana yollara uzak bir yerde kurulmuş bulunan köylerde, sırf yolcuları kabul etmek gayesiyle odalar yapılmıştır⁶⁵. Yabancıların misafir edilmesi, daha önce bahsedilen tekkelerin de gayelerinden birini teşkil ediyordu⁶⁶.

Yukarıda anlatılanlardan, ister kervansaraylar, ister misafir odaları, ister tekkeler söz konusu olsun, bu tesislere gelenlere yemek verildiği anlaşılmaktadır. Fakat yemek dağıtımını ile ilgili olarak *imâretler* yani kamu lokantaları hususî bir ehemmiyete hâzdi. Bu araştırmanın konusunu teşkil eden vakfiye-

lerle, sözkonusu imâretlerden sekiz tane kurulmuştu⁶⁷. Vakıflar bu sekiz imârette çalışmak üzere aşçı, fırıncı, ambarcı, hizmetçi, kapıcı, v.s. gibi 144 görevli tayin etmişlerdi⁶⁸. Bu imâretlere ait vakıfların gelirleri üzerinden, personelin maaşları ödenmekle kalınmıyor, vâkıflar tarafından konulan şartlara göre, vakıf personeline, mektep çocuklarına, medrese talebelerine, tekke dervişlerine, aynı zamanda bölgenin fakirlerine ve yolculara sabah çorbası ve öğle yemeği ya da akşam yemeği veya her ikisini dağıtmak için gerekli erzakın⁶⁹ bedel-

için vakfının geliri üzerinden sekiz kuruş ayırmıştı, İdris Çavuş b. Ömer vakfiyesi, VGMA, Sivas râbi' muhâsebe, s. 324-326. Rumeli'de Karınâbâd şehrinde geçen ırmak üzerinde inşâ edilmiş olan köprü varlığını başka bir vâkıfa borçluydu, Ahmed b. Muslu vakfiyesi, VGMA, Mukata'a II, s. 21-22. Bir vâkıf, 1759'da Tokat'da inşâ ettirdiği ve han adı altında tanınan kervansarayını vakfetmiştir, Sunkur-zâde Mehmed Vakfiyesi, VGMA, Harameyn VI, s. 269.

59. Kahire, Kudüs, Nablus, Şam, Humus, Hama, Halep, Antakya, İstanbul.
60. Bunlar İneb ve Dutus(?) (muhtemelen bugünkü Tutub) şehirleridir.
61. B. Lewis, "1641-1642 de bir Karayit'in Türkiye seyahatnâmesi", Türkçeye çev. F. Selçuk, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1956, c. III, s. 97-106. Beylan ve Şam arasında bulunan bazı kervansaraylar hakkında bilgi için bkz. J. Sauvaget, "Les caravansérails Syriens du Hadjî de Constantinople", *Art Islamica* (1937), c. IV, s. 98-121.
62. Bu terim için bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 102.
63. Bu birlik, vakfın gelirinden beşer akçe yevmiye alan 26 süvari, 30 akçe yemiyeli bir süvari ağası, 20 akçe yemiyeli bir kethüdâ, 17 akçe yemiyeli bir 'alemdâr, ve 16 akçe yemiyeli bir çavuştan müteşekkildir.
64. Mustafa Nuri Paşa'nın, Netâyicü'l-vuku'ât (c. II, s. 105 106)ından naklen F. Köprülü, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, c. II, s. 469-470.
65. Bir vâkıf, vakfettiği su değirmeninin gelirlerini 1735'te Kûni köyünde yaptırdığı bir köy odasına tahsis etmişti, Ömer b. Hüseyin vakfiyesi, VGMA, Ana. 1228 Başlar, s. 383; Bir diğer vâkıf, Viranşehir sancağının Kızılbel kazasına bağlı Ora köyünde vakfettiği iki misafir odasının ısıtma ve yemek masrafları için vakfının geliri üzerinden yüz kuruş ayrılmasını şart koşmuştu. Halil Hamid Paşa vakfiyesi, VGMA, Küçük evkâf hâmis II, s. 609-612.
66. Bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 229; krs. S. Yaltkaya, "Kara Ahmed Paşa vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, c. II, s. 94-95.
67. Meselâ bkz. III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 23-25; I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 47, s. 62-74; I. Mahmud tarafından kurulan imâret için bkz. Hammer, *Aynı eser*, c. XV, s. 53; III. Ahmet vakfiyesi, VGMA, Harameyn I, s. 45-46; III. Osman vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 49, s. 32 vd.; I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 20-22, 79 vd., 135 vd.; Çorlulu Ali Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 188, s. 357-402.
68. İmâretlerde çalışan personel ve ücretleri için bkz. Tablo VII.
69. Meselâ bir imârete senede şu erzaklar satın alınmaktaydı: 2.673 kile (İstanbul kilesi 18-20 okka yâni 23-25 kg. idi) pirinç, 1.155 kile dövülmüş buğday, 2.176 vukiyye (bir vukiyye 1,280 kg. değerindedir) tereyağı, 240 vukiyye saf bal, 3.942 vukiyye koyun eti, 980 vukiyye nohut, 60 vukiyye biber, 58,5 vukiyye safran, 360 vukiyye tuz, 540 vukiyye susam, 2.820 vukiyye soğan, 2.520 çeki (bir çeki takriben 112,5 kg. dir) odun, 6.336 kile un, I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 134-139.

leri de karşılanıyordu. Bahsedilen guruplara günde bir defa yemek verilirse, ikinci öğün vaktinde ekme dağıtılıyordu. Yukarıda sayılan kişiler dışında I. Abdülhamid, vakfiyesinde, İstanbul'da. Baba-Câfer hapishanesinde bulunan tutuklulara da ekme verilmesini şart koşmuştu⁷⁰. Bu kamu lokantasının (*imâret*) ehemmiyetini vurgulamak için, sadece İstanbul şehrinde vakfedilmiş olan imâretlerin, D'Ohsson'a göre, "her gün otuz binden daha fazla kişiyi"⁷¹ beslediğine dikkat çekmemiz gerekiyor.

XVIII. asır Türk toplumunda vakıf müessesesi tarafından gerçekleştirilen sosyal hizmetler konusunda, diğer taraftan, erkek veya kadın, müslüman veya gayrimüslim bütün insanlığa tahsis edilmiş *hastahaneleri* ve *dârüşşifaları* da saymak icâbeder. Bunlardan büyük bir kısmı daha önceki dönemlerde kurulmuştur⁷². XVIII. asırda vakıf kurucularının rolü, yeni vakıflar tesisi yoluyla, daha önce açılmış kuruluşların masraflarına katkıda bulunmaktan ibaretti, böylece onların hizmetlerinin aksamamasına yardımcı oluyorlardı⁷³. Buna rağmen, sözkonusu sağlık kuruluşları asrın sonuna doğru çöküntüye uğradılar. Sağlık konusuyla ilgili olarak vakfiyelerde, hastahanelerde kullanılan bazı ilaçlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. İlaçların formlerini ve yapılaş tarzlarını tarif eden bu bilgiler Türk farmakoloji tarihi açısından son derece önemlidir⁷⁴.

Araştırmamızın, beledî ve sosyal hizmetlerle ilgili bu kısmını tamamlamak için, nihâyet, halkın belli bir kesiminin ödeme gücüne sâhip olmadığı bazı vergilerin, vâkıfların şartlarına göre, vakıf gelirleri üzerinden karşılandığını vurgulamak gerekiyor. Umumi olarak *avâriz* adını taşıyan bu vergi yükleri "çok çeşitli idi ve Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca sık sık değişikliklere uğradıkları için aynı verginin muhtelif adlarla belirlendikleri de oluyordu. Bu *avâriz*lar umumiyetle harp zamanında ordunun yiyecek ve askerî gereçlerini temin etme, yolların, köprülerin veya kalelerin bakımı, Türk donanmasının kadırgaları için kürekçiler ve tayfalar tedarik etme, vs... gibi mükellefiyetlerden ibaretti. Bu vergiler başlangıçta olağanüstü vergilerdi ve çok defa aynı olarak ödeniyordu; fakat bunlardan birçoğu zamanla olağan vergiler haline gelmişler ve nakit olarak ödenmişlerdir"⁷⁵. Bazı mahalle veya köylerde oturanların bu vergileri ödeme gücüne sâhip olmadıkları anlaşılıyor. Bu sebeple, bazı vâkıflar vakfiyelerine, Osmanlı nüfusunun bazı guruplarına ait vergilerin vakıf gelirleri üzerinden ödenmesine dair şartlar koymuşlardı⁷⁶.

Aile

* Sarayın hadım ağaları dışında, her vakıf kurucusu aynı zamanda bir ailenin üyesi veya daha çok

reisi idi; vakfettikleri de, vakıf akdinden önce, normal olarak ölümünden sonra vârislerine kalacak olan, mutlak mülkiyetine sâhip olduğu şeylerdi. O halde, aile müessesesi ile ideal haliyle tasavvur edilen vakıf müessesesi çatışmak mecburiyetindeydiler. Zira böyle bir vakfın tesisi, mülkiyetine sâhip olunan bir veya daha çok malın, hayrî veya sosyal bir eser lehine tahsis edilerek toptan terkini gerektiriyordu. Diğer taraftan "evliliğin her şeyden önce bir ortaklık ve iktisadî bir teşkilatlanma olduğunu, başka bir ifadeyle, ... bu müessesenin sosyal

70. I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 152: vakfiyelerde bir imâret bahis konusu edildiği zaman umumiyetle şu âyetler tekrarlanmaktadır: "Şüphe yok ki iyiler kâfuur katılmış dolu bir kadehten içerler. (O kâfuur) bir pınardır ki, onu (ancak) Allah'ın (vefî) kulları içerler. Onu (nereye isterlerse kolayca) akıtırlar, fişkirtirler. (Onlar) adağını yerine getirirler(di), şerri yaygın (ve salgın) olan günden korkarlar(di). (Yemeğe olan) sevgi ve iştahlarına rağmen yoksulu, yetimi, esiri doyururlar(di). Biz, size ancak Allah'ın yüzü (suyu) için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür istemeyiz", Kur'an, LXXVI/5-9, tercüme, Hasan Basri Çantay (Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, c. III, s. 1124-1125)dan alınmıştır.

71. D'Ohsson, Aynı eser, c. II, s. 461; krş. D. Kuban, Aynı makale, s. 68.

72. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde kurulmuş bâzi hastahaneler ve dârüşşifalar için bkz. A. S. Ünver, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında vakıf hastahanelerin bir kısmına dâir", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1969, c. I, 2. bs., s. 17-24; M. Cevdet, "Sivas darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi", *Vakıflar Dergisi*, c. I, 2. bs. s. 35-38; Y. Önge, "Çankırı darüşşifası", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1962, c. V., s. 251-255; Divriği ulu camii ve darüşşifası (Derleyenler: Y. Önge, İ. Ateş, S. Bayram), *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara 1978; A.S. Ünver, "İstanbul'un zabtından sonra Türklere tıbbî tckâmüle bir bakış", *Vakıflar Dergisi*, c. I, 2. bs., s. 71-81. Psikiyatri sahasında Türk vakıfları tarafından üstlenilen hizmetlere tahsis edilmiş bir makalesinde,

F.K. Gökay, XVIII. asırda III. Ahmed'in camisi yanında bir akıl hastahanesi açıldığını yazmaktadır, "Ruh hekimliği sahasında Türklere ve vakıf müessesesinin hizmetleri", *Vakıflar Dergisi*, c. II, s. 263-265.

73. Meselâ, Damad İbrahim Paşa, Haseki camii yanında bulunan dârüşşifânın masraflarına yardımcı olmak üzere "servetinin bir kısmını vakfetmiştir", D'Ohsson, Aynı eser, c. II, s. 463.

74. Bir örnek için bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...* s. 307-310.

75. N. G. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, P.U.F., Paris, 1956, s. 43.

76. Meselâ, Ürgüübün bir köyüne âit vergiler (tekâlif), Osman b. Halil'in vakfının gelirleriyle ödeniyordu, VGMA Mukata'a I, s. 105. Ebubekir b. Osman, Antalya'da El-malî mahallesinin vergilerini (nüzd, 'avâriz, tekâlif-i örfiye) ödemek için vakfının gelirinden her sene 100 kuruş ayrılmasını hükme bağlamıştır, VGMA, Ana. 1195 Başlar, s. 113-114. Halil Hamid Paşa, İsparta'da Çelebi mahallesine âit avâriz'in ödenmesi için bin kuruşluk para vakfı yapıyor, VGMA, "Küçük evkâf hâmis II, s. 595-599. Cevgâni-zâde İbrahim b. Mustafa vakfının gelirinden 1.350 kuruşluk bir miktarı Gelibolu'da Bakşızâde mahallesinin ve Kurubaba nâhiyesinin avârizlerinin ödenmesine tahsis ediyor, VGMA, "Küçük evkâf râbî" s. 336. I. Abdülhamid, Nevşehir'de Arabsun köyünün tekâlif-i için vakfından her sene 250 kuruş ödenmesini şart koşuyor, VGMA, Kasa no: 159, s. 131. Yine, Damad İbrâhim Paşa, Ürgüüb şehrinin vergileri (menzil akçesi, mevkufât-ı bedel, avâriz) için vakfından her sene 1.186,5 kuruş ödenmesini vakfiyesinde şart olarak ileri sürüyor, VGMA, Kasa no: 42, s. 1-18.

istikrarını her şeyden önce karşılıklı korunma ihtiyacına, çocuklarının emniyetini ve geçimini temin için ebeveynlere düşen vazifelere borçlu olduğunu", ve bu durumun "günümüzde bütün etnologlar tarafından evliliğin ve ailenin bütün şekillerinin temel ve en anlamlı hususiyeti olarak teklâkî" edildiğini⁷⁷ bilmekteyiz. O halde, aile mirasının bir bölümünü vakfetmenin aile menfaatlarına dokunacağı açıktır. Fakat, vakıf müessesesinin muhtelif cepheleri hakkında, araştırmamızın diğer bölümlerinde yapılan tahlillerden açıkça ortaya çıktığı gibi, ister doğrudan veya dolaylı, acil veya ertelenmiş, ister toptan veya kısmî, açık veya gizli bir tarzda olsun, vâkıflar, mülklerinin büyük bir bölümünü vakıf haline dönüştürürken, vakıflarının gelirleri hususunda istedikleri gibi düzenlemeler yapabilmeleri olgusu sayesinde, aile menfaatlarını korumasını bilmişlerdir.

Araştırmamızın daha önceki bölümlerinde gösterildiği gibi, Türkiye'de XVIII. asırda kurulmuş vakıfların % 7'si *aile-vakfı* ve % 75'i de *yarı-ailevi-vakıf* kategorileri içine giriyorlardı⁷⁸. İlk durumda vakıf-kurucu-âileler, mülklerini vakıf haline dönüştürmekle, onları hukukî olduğu kadar, siyâsî açıdan da bütün taarruzlara karşı koruyorlardı. Diğer taraftan, aile mülkünün islâm miras hukukuna göre parçalanmasını da önlüyorlardı⁷⁹. Ailenin mülkü asırlar boyunca bir bütün olarak kalıyordu. Çünkü, ailenin her dönemdeki üyeleri arasında paylaşılan mülkiyetin kendisi değil oradan elde edilen gelirler idi. Ayrıca, bu taksim şer'î hukuka göre değil, fakat vâkıfın yani aile reisinin koyduğu şartlara göre gerçekleştiriliyordu. Bu konuda, XVIII. asırda Türklerin, çok defa aile vakfını, vakfedilmiş aile mülkünden gelen gelirlerin, ailenin kız ve erkek çocukları arasında eşit olarak taksimini sağlamak için kullanmış oldukları müşahede edilmektedir. XVIII. nci asır Türk toplumunun Avrupalı bir gözlemcisi de aynı durumu gözleyebilmiştir: "Kadınlar, vakfedilmiş mallarda erkeklerle eşit hisse almaktadır"⁸⁰.

Aile vakfı tesisi, aile mirasının muhafazası yolunda son derece açık bir koruyucu rolü oynadığı hâlde, yarı-ailevî vakıfların kuruluşu vâkıfa ve yakınlarına çok daha büyük avantajlara sahip olma imkanları veriyordu. Her şeyden önce, bir yarı-âilevî vakıf kurma niyeti bile, vâkıflar için mirî-arâzîleri mülk edinme vasıtası oluyordu. Birçok durumda, vâkıflar, kurdukları hayrî ve sosyal kuruluşlar için gelir kaynakları bulmak gayesiyle, sultana başvuruyorlar, ve ondan mirî-arâzîlerden bir parçasının çıplak mülkiyetini kendilerine vermesini talebediyorlardı. Araştırmamızın diğer bölümlerinde açıklandığı üzere, böyle bir niyet mülk edinmenin hukukî bir gerekçesi olduğundan dolayı⁸¹, sultan onların dileklerini reddetmiyordu.

Hatta bizzat padişahların aynı amaçla Hazineye ait olan bazı toprak parçalarını mülk edindikleri de oluyordu. Gerçi mirî-sahaya ait bir takım toprak parçalarının mülkiyetini üzerine geçirenlerin hepsi de, niyetlerine uygun olarak, bu toprakları, kurmuş oldukları muhtelif tesislere düzenli gelirler sağlamak gayesiyle vakıflaştırıyorlardı, amma, bu vakıf kurucularından bir çoğu, vakfiyelerine, söz konusu gelirlerin büyük bir kısmını aileleri veya yakınları lehine döndürecek hükümler koyuyorlardı. Gerçekten, çok defa, böyle bir vakfın vâkıfları bizzat kendilerini vakfa mütevellî tayin ediyorlar, veya vakıfta başka bir görev üstleniyorlardı. Meselâ, kurmuş oldukları medreselerde müderris, veya tekkelerde şeyh oluyorlardı. Bu kuruluşlarda ihdas ettikleri diğer fonksiyonları da çocuklarına veya kendilerine uygun gözüken kişilere emanet ediyorlardı. Üstelik, daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi⁸², vakfiyelerine koydukları hükümlere göre, bu vazifeler babadan oğula geçiyordu. Elbette vakıf gelirleri üzerinden, hizmetleri karşılığında ücret alıyorlardı. Böylece, bu vâkıflar nesillerine ve gözdelelerine düzenli bir gelir sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda onlara bir meslek kazandırıyorlardı.

Diğer taraftan, bazı vakıf kurucularının, hiçbir fonksiyon icrâ etmeyen bir takım aile üyelerine maaş bağladıklarını da belirtmek gerekir. Meselâ bunlardan biri, vakfının geliri üzerinden, üç hanımından her birinin günlük yüzirmi beşer akçe, ve iki câriyesinden (üm-mi veled) her birinin de günlük altmışar akçe almalarını hükme bağlamıştır⁸³. III. Mustafa da, vakıflarının gelirleri üzerinden, oğullarından ve onların çocuklarından her birine bin kuruşluk bir aylık ve beş bin kuruşluk yıllık

77. H. Schelsky, *Sociologie de la sexualité*, Idées/Gallimard Paris 1972, s. 46.

78. Bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 12-19.

79. J. Schacht, "Mirath", EI (1936).

80. Toderini, *Aynı eser*, c. II, s. 49. Vakfının gelirleri hususunda, 1691'de kurulmuş bir aile-vakfının vâkıfı vakfiyesine şu şartları koymuştur: vakfının gelirlerine önce kendisi, ölümünden sonra eşi Aliye ve çocukları tasarruf edecekler; ve nihâyet Mekke ve Medine fakirlerine gönderilecektir, İbrahim b. Osman vakfiyesi, VGMA, *Mukata'a I*, s. 58-59. 1722'de, vâkıf sözkonusu şartları değiştiriyor. Bu değişikliklere göre, kendisinden sonra, vakfın gelirleri eşleri Aliye ve Üstühân'a ve bunların çocuklarına, ve nihâyet Mekke ve Medine'nin fakirlerine tahsis edilecektir, İbrahim b. Osman vakfiyesi, VGMA, *Mukata'a I*, s. 58-59 sayfa kenarında. Bu müşahedenin, bu vâkıfın ikinci hanımıyla 1691'den, yani vakfın tesisinden sonra evlenmiş olduğu anlaşılıyor. Ve ikinci hanımı ile onun çocuklarının da bu aile vakfının gelirlerinden faydalanabilmeleri için, vâkıf ilk vakfiyesinde tesbit ettiği şartları değiştirmek mecburiyetinde kalıyor.

81. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 131 vd., 174.

82. *Aynı eser*, s. 222, 225, 230-231, 237. Mehmed b. İbrahim vakfiyesi, VGMA, *Mukata'a I*, s. 86-87.

83. Çıplak Hüseyin b. Ahmed vakfiyesi, VGMA, *Haramcın IX*, s. 269-274.

bir para, ve kızlarından ve bunların çocuklarından her birine yüz kuruşluk bir aylık tahsis etmiştir⁸⁴. Aynı şekilde, I. Abdülhamid de, vakıflarının geliri üzerinden, oğullarından her biri için, *ceybiye* adı altında bin beşyüz kuruşluk bir aylık ve beş bin kuruşluk bir yıllık para ve kızlarından her biri için de beş yüz kuruşluk bir aylık ayrılmasını şart koştur⁸⁵.

Netice itibariyle, hiçbir kamu hizmeti yapmadıkları halde, vakıf-kurucusu-ailelerin üyelerine vakıf gelirleri üzerinden tahsis edilmiş miktarın nisbeti, XVIII. asır Türkiye'sinde vakıf müessesesinin toplam masraflarına nazaran, % 14'e yükseliyordu (bkz. Tablo I.).

Vakıf - kurucusu - ailelerin üyelerinin sözkonusu vakıflardan elde ettikleri masraflar bu kadarla da sınırlı değildi. Zira, bir çok vakfın geliri umumiyetle olağan masraflarının üzerindeydi; ve, *fazla* veya *zevâ'id* denen bu artık gelir konusunda, vâkıflar vakfiyelerine bir takım şartlar koyuyorlardı ki, bu şartlara göre, bu fazlaların önemli bir bölümü vâkıfların neslinden gelen kişiler arasında, veya tâyin ettikleri diğer şahıslar arasında taksim ediliyordu. Gerçekten, gelir fazlasıyla ilgili hükümler bulunan ve tarafımızdan tahlil edilen doksan altı vakfiyede, gelir fazlasının masraf yerleri aşağıdaki şekilde tâyin edilmiştir:

- 41 durumda, *fazla* vâkıfın neslinden gelen kız ve erkekler arasında eşit bir şekilde paylaşıyor,
- 6 durumda, yine vâkıfın neslinden gelen kız ve erkekler arasında taksim ediliyor, ancak bu sefer taksim şerh hükümlere göre yapılıyor,
- 13 durumda, vâkıfın köleleri ve onların nesli arasında taksim ediliyor,
- 8 durumda, ilgili vâkıflar tarafından işlenen kuruluşlarda çalışan görevliler arasında taksim ediliyor,
- 12 durumda, *fazla* ile, vakıf için gayrimenkuller satın alınıyor,
- 11 durumda, *fazla* binaların tamirine tahsis ediliyor,
- ve nihâyet, 5 durumda, Mekke ve Medine sâkinlerine gönderiliyor.

Burada, bazı vakıfların gelir fazlası üzerinden kölelere yapılan yardım dikkat çekmektedir. Bu, Osmanlı İmparatorluğunda kölelerin ailenin üyeleri olarak telakkî edilmesi anlayışından ileri gelmektedir⁸⁶. Bu sebeple, bazı vakıflarda, vâkıfın kölelerine ayrılan hisse, çocuklarına ayrılan hisseye eşit hatta bazan daha yüksek idi⁸⁷.

Her ne olursa olsun, netice olarak denebilir ki, vakıf müessesesi sayesinde, bazı aileler, aile mirasını nesilden nesle aktarıldığı zaman bölünmemiş olarak muhafaza ediyor, "mallarını artırıyor, ve onları dokunulmaz kılıyor", üyeleri için ne-

silden nesle geçen memuriyetler ihdas ediyor, en büyük saygıyı kazanıyor ve "manevî olduğu kadar sosyal hiyerarşide de en yüksek derecelere" yükseliyorlardı⁸⁸.

Politika

Politikadan, basit olarak, şu veya bu şekilde, insanların idaresiyle ilgili her şeyin anlaşıldığı düşüncesi içinde, nihayet vesikalarımızın imkân verdiği ölçüde, vakıf müessesesinin Osmanlı dönemi Türk toplumunda ve özellikle XVIII. asırdaki politik rolünü tahlil etmek istiyoruz.

Osmanlıların, tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren bir yayılma politikası gütmeye başladıkları doğrudur; ve kurmuş oldukları İmparatorluğun zirveye ulaşmış olduğu bir kaç asır esnasında, önlerine çıkan engelleri aşmasını ve daha uzun yıllar farklı din ve ırklara mensup önemli halk topluluklarını idare etmesini bilmişlerdir.

Osmanlıların bu başarısında, doğrudan doğruya konumuzu ilgilendirmeyen faktörlerden başka, vakıf müessesesinin de ehemmiyetli bir rol oynamış olduğu doğrudur. Osmanlılar, yönetimleri altında bulunan halklara otoritelerini kabul ettirmek için, bir taraftan, onlara iktisadi ve dini hürriyet tanıyorlardı; meselâ, "piskoposlar sivil ve dini sahalarda her yerde hristiyan cemaatlarının reisleri olarak kabul ediliyorlardı, ve tâbi halklar bir nevi muhtar idareden yararlanıyorlardı. Zekice uygulanan bu sistem sultana istikrarlı bir yönetimi yürütebilmek için ortodoks kilisenini yararlı bir âlet haline getirme imkânı veriyordu"⁸⁹. Diğer taraftan da bu halkların etkisini azaltmak gayesiyle, ve fethettikleri her bölgede otoritelerini sağlam temeller üzerine istinad ettirmek için, bu bölgelere sistemli bir şekilde Anadolu'dan Türk nüfusu aktarmışlardır⁹⁰. İşte bu nüfus transferlerinin gerçekleştirilmesinde, vakfın katkısı şüphesiz son derece etkili olmuştur. Gerçekten, daha önceki bölümlerde işaret edildiği gibi, yönetici sınıf üyeleri yeni fethedilmiş ülkelere sayısız vakıf teşkilatları

84. III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 328-329

85. I. Abdülhamid vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 159, s. 72-78. Diğer örnekler için bkz. İbrahim b. Hasan vakfiyesi, VGMA, Mukata'a III, s. 207-212; Veli b. Yusuf vakfiyesi, VGMA, Harameyn VII, s. 263-265 ve 265-266.

86. Raphaella Lewis, Osmanlı Türkiyesinde günlük hayat (âdetler ve gelenekler), çev. M. Poroy, İstanbul 1973, s. 93.

87. Ebubekir b. Osman vakfiyesi, VGMA, Ana. 1195 Başlar, s. 113-114.

88. Krs. B. YediYıldız, Institution du vaqf..., s. 11.

89. Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité, UNESCO yayını, Paris 1968, c. IV, kitap 3, s. 337.

90. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, (1949-1950, c. XI, s. 524-569; 1953-1954, c. XV, s. 209-237).

kuruyorlardı; ve bu teşkilatların masraflarını karşılamak üzere, fethedilmiş topraklardan bir bölümünü vakıflaştırıyorlardı. Böylece vakıflar yoluyla ihdas edilen ve vakıf gelirlerinden maaş bağlanan fonksiyonlar, bu bölgelere, müderris, şeyh, imam, vâiz, vs... gibi sayısız Türk şahsiyetleri çekiyordu. Ve bunların talebeleri ve müridleri kendilerini takip ediyorlardı. Ayrıca, yeni gelenlere imâretlerde ve tekkelerde bedava yemek dağıtılması ve göçmenlerin geldikleri bölgeye kesin olarak yerleşinceye kadar ihtiyaçlarının karşılanması büyük ölçüde Türk nüfusun bu bölgelere yönelmesini teşvik ediyordu. Söz konusu vakıflar sayesinde, Türk göçmenler, yukarıda anlatıldığı şekilde yerleştikleri bölgelere, fatihlerin imanını ve medeniyetini taşıyorlar, geniş mekanları türkleştirip islâmlaştırıyorlar ve böylece Osmanlı merkezî hükümeti için sağlam üsler oluşturuyorlardı⁹¹. İşte bu faaliyetlerin neticesi R. Grousset'ye şöyle dedirtecektir: "Doğrusu, başlangıçta, Osmanlıların sahneye çıkışı, Anadolu türkçülüğünün güçlenmesi olarak, yenilenmesi olarak gözükmetedir"⁹².

Bilindiği gibi, XVIII. asırda, Osmanlılar için, hudud bölgelerinde ilerlemek değil, fakat daha ziyâde, geriye çekilme hareketleri söz konusudur. Bununla birlikte, vakıf yukarıda özetlediğimiz vazifesini sürdürmüştür. Bu konuda, Beşir Ağa'nın vakıfları⁹³ gibi, yukarıda bahsettiğimiz Damad İbrahim Paşa'nın vakıfları da oldukça ilgi çekicidir⁹⁴. Gerçekten, bu devrin Osmanlı yöneticileri, şuurlu bir şekilde seçilmiş bazı bölgelere muayyen hedefler dahilinde bir takım vakıf kuruluşlar tesis ederek, harpler neticesinde büyük zararlara uğramış şehir veya köyleri yeniden şenlendirmeyi⁹⁵ ve, merkezî iktidara karşı hareketlerin düzenlenmesine elverişli bölgelerde umumî âsâyîşi temin etmeyi deniyorlardı. Yönetici sınıf üyeleri tarafından vakfedilmiş bu tesisler arasında kalelerin ve ona benzer kuruluşların mevcudiyeti de⁹⁶, vakıf müessesesinin Osmanlı idâresinin siyasi iktidarının devamlılığını sağlamak amacıyla kullanılmasını açıkça ispat etmektedir.

Varlığını yönetici sınıfın üyelerine ait vakıflara borçlu olan teşkilatlardan büyük bir kısmında çalışan kişilerin, belki de şuurunda olmaksızın, hükümet politikasının propagandasını yapan temsilciler rolünü oynadıkları bizce son derece açık bir şekilde sezilmektedir. Medrese profesörlerinin, tekke şeyhlerinin, cami personelinin, özellikle vâizlerin, Türk toplumu üzerinde ne derece etkili oldukları bilinmektedir. Gerçekten, bu grupların mânevî reisi olan şeyhülislam, "sultan tarafından tayin edilmiş olmakla birlikte, XVI. asırda, sultanınkine denk bünyevî bir güç kazanmıştı"⁹⁷. Çok defa veziriâzam bu dîni şahsiyetin baskısı altında bulunuyordu. Üstelik o, sultanı saltanat ve hilâfet

vazifelerini yürütmekte ehliyetsiz ve yeteneksiz gördüğü zaman, ordunun desteğini elde edebilirse, onu iktidardan bile devirme gücüne sahipti⁹⁸. Her gün kürsüye çıkan ve kalabalık dinleyici grupları karşısında nutuk söyleyen vâizler⁹⁹, istedikleri zaman halkı ülkenin yöneticilerine karşı tahrik etme imkânı bulabilirdiler. Bunun örnekleri de yok değildi. Bilindiği gibi, Ayasofya vâizi İspirizâde, III. Ahmed'in saltanattan düşüşü, veziriâzam Damad İbrahim Paşa gibi bir çok yüksek devlet görevlisinin katli ve "Lâle Devri"nin şâheserleri olan bir çok sarayın yıkımıyla neticelenen 1730 isyanını tezgâhlayan iki liderden birisiydi¹⁰⁰. Aynı şekilde, halkın vicdanına kök salmış sûfi tarikatları, kitleler nezdinde güçlü ve hükümdarlar için çekinilecek durumda idiler.

91. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara, 1942, c. II, s. 279-386; "Erzincan evkâfı kanunu", Ö. L. Barkan, XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirâi ekonominin hukukî ve mali esasları, İstanbul, 1945, s. 73-74; M. Akdağ, *Türkiye'nin iktisadî ve içtimai tarihi*, Ankara 1971, c. I., s. 402, 405-406, 414-418; D. Kuban, Aynı makale, s. 60-61; H. B. Kunter, "Türk vakıflarının milletçilik cephesi", *Vakıflar Dergisi* (1956), c. III, Türkçe kısım, s. 1-11, Fransızca kısım, s. 293-297. İslâmlaştırma konusunda, Selçuklu dönemine âit bazı vakfiyelerde, çok açık ifâdeler bulunmaktadır: Meselâ, Altun-Aba, vakfiyesinde, vakfına âit gelirlerin beşte birinin, bir taraftan, hristiyan, yahudi ve putperestler arasında İslâma girecek olanların ihtiyaçlarını (giyecek, yiyecek, ayakkabı) karşılamak için, ve diğer taraftan bunların sünnet ettirilmesi ve İbâdetlerini yapacak kadar Kur'an öğrenebilmeleri için kullanılacağı şartını hükme bağlamıştır, O. Turan, "Şemseddin Altun-Aba, vakfiyesi ve hayatı", *Belleken* (1947), c. XI, s. 211.
92. R. Grousset ve G. Deniker, *La face de L'Asie*, Payot, Paris 1955, s. 62.
93. Bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 41-42.
94. Krş. III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 45-48.
95. Hammer, Aynı eser, c. XIII, s. 97 vd., c. XIV, s. 35, 481. 720/1320 tarihinde Kudüs'ün Aksa köyünde tanzim edilen bir vakfiyede, aynı gayenin mevcut olduğu anlaşılıyor: "Vakfa mütevellî olanlar her şeyden önce adı geçen köyü iskân etmek, ve vakfın mallarının korunmasını temin için, bölgenin güzelleştirilmesi ve restorasyonu v.s. ile ilgili çalışmaları gerçekleştirmek ve gelir kaynaklarını arttırmakla meşgul olacaktır", L. Massignon, *Documents sur certains waqfs des lieux Saints de l'Islam*, P. Geuthner, Paris, 1952, s. 90.
96. I. Mahmud vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 47, s. 50 vd.: M. Aktepe, "XVIII. yüzyıl vezirlerinden kapdan-ı derya Kaymak Mustafa Paşa'ya ait vakfiyeler", *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, s. 28-29.
97. *Histoire du développement culturel et scientifique de l'humanité*, UNESCO yayını, Paris 1968, c. IV/I, s. 339
98. Osmanlı pâdişahları ve sadrazamları tarafından, bütün ihtiyaçları hazine tarafından karşılanan yeniceriler yararına vakıflar yapılmış olduğunu müşâhede etmek oldukça ilgi çekicidir. Bu durum bize, söz konusu kişilerin yenicerileri böylece kendi şahıslarına bağlayarak, şahsî otoritelerini sağlamlaştırmak istediklerini düşündürmektedir, bkz. III. Mustafa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 187, s. 358-375; Halil Hamid Paşa vakfiyesi, VGMA, Kuçuk evkâf hâmis II, s. 614-615; Damad İbrahim Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 173, s. 63-64.
99. Bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 225-227.
100. A. Refik, *Lâle devri*, İstanbul 1331, s. 115; A. De Larmartine, *Histoire de la Turquie*, Paris 1885, c. VII, s. 241 vd.

Bununla birlikte, Osmanlı yöneticileri, bu güçleri, şu veya bu şekilde, istedikleri istikamete yöneltmesini bilmişlerdir. Bu gaye için vakıf müessesesinden yararlanmak istedikleri sanılmaktadır. Zikrettiğimiz gurupların istifadesine sundukları çok ehemmiyetli vakıflar sayesinde, bir taraftan, onları kendilerine karşı borçlu kılıyorlar, ve diğer taraftan da sözkonusu bu grupları, gözdeleleri arasından seçtikleri¹⁰¹, ve idareleri altında bulunan vakıfların personelini tayin etmek ve görevden almak hakkına hâiz mütevellîler ve nâzırlar aracılığıyla kendilerine bağlıyorlardı. Bu sebeple, bahse konu grupların üyeleri güç ve etkilerini, belli ölçüde, velinimetleri lehine kullanmaya kendilerini mecbûr hissediyorlardı. Zaten, bu şahısların, devlet yönetiminde görevli bulunan vakıf kurucularının propagandasını yapmak için özel bir gayret göstermelerine gerek yoktu. Karşı hareketle bulunmalarını onlara yetiyordu. Kaldı ki, hemen hemen bütün vakıf kurucularının, özellikle yönetici sınıflarının davranışları hakkında vakfiyelerine bir takım şartlar koyduklarını, bu şartlara göre; tayin ettikleri görevlilerin, görevlerini ifa ettikten sonra –meselâ imamlar namazı kırdırdıktan sonra, vâizler yaptıkları konuşmalardan sonra–, yüksek sesle, dinleyicilerinin iştirakini de sağlayarak, Osmanlı Devletinin ebedî bir ömre sahip olması ve gelirleri üzerinden ücretlerini aldıkları vakıfların kurucularının başıbozuk kişilerin her türlü kötülüğüne karşı korunmuş olmaları niyetiyle Allah'a du'â etmek mecbûriyeti içinde bulduklarını hatırlatmak, sözkonusu propagandanın mahiyetini anlatabilmek için yararlı olacaktır¹⁰². Ulemâ grubunun bazı üyelerinin ülke yöneticileri tarafından kurulmuş vakıfların gelirleri üzerinden kendilerine tevcih edilmiş ücretleri kabul etmemelerinin¹⁰³ sebebi, bu kişilerin du'âyı politikaya âlet etmek istemeleri şeklinde izah edilebilir.

Her ne olursa olsun, müslüman reâyânın uzun asırlar boyunca Osmanlı yöneticilerine mutlak itaatının belli başlı faktörlerinden birini yukarıda bahsedilen duâlarda görmek gerekir. Bu duâların halk kitlelerinin vicdanı üzerindeki derin siyâsî tesiriyle alâkalı olarak, Türkiye'de saltanatın ilgasından yarım asır sonra, Anadolu köylerinde, hâlâ İstanbul'da hüküm sürdüğüne inandıkları sultan için duâ eden saf ihtiyarlara bizzat rastladığımızı belirtmek her halde son derece mânidâr olmalıdır.

Diğer taraftan, sünnî anlayışın Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî doktrini olduğunu biliyoruz. Fakat, üstün olma rekabeti içinde bulunan tarikatlardan her biri, İslâmın tam derunî hakikatine sâhip olan tek yol olarak kendilerini ileri sürüyorlardı. Gerçekten, bütün bunlar çağın meselelerine değişik tarzlarda yaklaşıyorlardı. Tarikatların tem-

sil ettikleri fikirlere çok defa, şeriatın koruyucusu olan ulemâ anlamlı bir biçimde karşı koyuyordu. Bununla birlikte, hem padişahlar hem de diğer devlet ricâli, aralarında hiç bir ayırım yapmaksızın, muhtelif tarikatler lehine olduğu kadar ulemâ grubu yararına da vakıflar yapıyorlardı. Bu bize Osmanlı devleti tarafından uygulanan siyâsî sistemin başka bir cephesini hatırlatıyor ki, o da şudur: Bu dönemde, Osmanlıların siyâsî iktidarları bilhassa bütün sahalarda sosyal güçler ayrılığına dayanıyordu. Meselâ, askerî alanda, Osmanlılar hür süvariler olan sipahilere karşı köle yayalar olan yeniçerileri ihdas etmişlerdi. Aynı şekilde, dinî alanda, az önce izah edildiği gibi, tarikatları ulemânın karşısına çıkarıyorlardı. Devletin hükümranlığını sürdürebilmek için, siyaset adamları, az veya çok tezat halinde bulunan sosyal ve siyâsî güçlerin faaliyetlerinden neş'et eden gerilimi çok iyi dengelemiş bir durumda muhafaza etmek mecbûriyetindeydiler. Bu hususta vakıf müessesesinden yararlanıyorlardı.

Fakat nasıl?

Bu soruyu cevaplandırmak için, yorum gerektirmeyen bir örnek vereceğiz. Veziriâzâm Çorlulu Ali Paşa, 1119/1709'da, İstanbul'da Sinan Paşa mahallesinde, biri diğerinin yanında bulunan, bir *medrese* ve bir *tekke* inşâ ettiriyor¹⁰⁴. Biz burada ilgilendiren husus, müderris ve şeyhin tâyini ile alâkalı olarak vakfiyede bulunan hükümlerdir. Şeyhin tayini ile ilgili şartlar¹⁰⁵, müderrisin tayini hakkındaki şartlarla aynı esprî içinde kaleme alındığından, burada sâdece müderrisin tayini ile ilgili olanlar sâdeleştirilerek zikredilecektir:

"Bu medresede, fazilet sâhibi eşi olmayan mükemmel bir bilgin, usûlde ve muhtelif ilim dallarında ihtisas sâhibi tartışılmaz bir âlim, ve beşerî ilimlerin her dalında ifâdeye kadir bir kimse müderris olacak; ve haftada dört gün ders okutacaktır: Pazartesi ve Cumartesi günleri tefsir ve hadis dersleri verecek, Çarşamba ve Perşembe günleri ise fıkıh ve diğer konularla meşgul olacaktır. Her dersin sonunda, vâkıfı *hayır duâ* ile yâdedecektir. Ve vazifesi karşılığında doksan akçe yevmiye alacaktır. Ancak şu şartla ki, güzellikle ilgili düşünceleri gösteriş ve taassuptan arınmış, fesâhat dolu lehçesi başkalarının fikrine müdâhale ve taarruzdan sıyrılmış olacaktır. Ve özellikle, hânikâhta mütemekkin olan tarikat mensuplarına saldırmayı revâ

101. Bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vaqf...*, s. 197-198.

102. Aynı eser, s. 81-82, 247.

103. H.Z. Ülken, "Vakıf sistemi ve Türk şehirciliği", s. 26.

104. Çorlulu Ali Paşa vakfiyesi, VGMA, Kasa no: 188, s. 357.

105. Aynı vakfiye, s. 380-381.

görmeyip, gerek hânîkâhın şeyhine gerek dervişlerine karşı laf atmaktan mutlak sûrette kaçınacaktır. Bu hükümler hilâfına hareket ederse, vakfın nâzırlık makamını işgal edecek olan veziriâzâm, onun yerine, şeyhülislam ve kadîaskerler ma'rifetile, bu makama lâıyk, muhtelif ilimlerde başkasını aşan saygıdeğer ve *mu'tedil* bir kimse tâyin edecektir"¹⁰⁶

* *
*

Sosyal tarih açısından XVIII. asır Türk vakıfları hakkındaki araştırmamızın, müessesenin, vakfiyelerden hareketle, bahse konu dönemde toplum içinde oynamış olduğu rolünün ortaya çıkarılmasının denendiği bu bölümü, daha önce neşredilen kısmıyla¹⁰⁷ birlikte mütalaa edildiği zaman, bu konuda şu neticelere varmak mümkün gözükmektedir.

XVIII. asırda, eğitim ve öğretim kuruluşlarının çoğu vakıf olarak inşâ edilmiş ve vakıf gelirlerinin büyük bir kısmı da bunları işletebilmek için harcanmış olmasına rağmen, öyle görülüyor ki, vakıf müessesesi, bir taraftan irsî eğitici ve öğretici küçük grupların oluşmasını, ayrıca şeyhler ve ulemâ arasında daha önce mevcut olan zıtlığın devamını, ve diğer taraftan eğitim programlarının sınırlandırılmasını kolaylaştırarak, bu dönemde Türk toplumundaki kültürel gelişmeyi durdurmuştur. Kültürün gelişmesindeki duraklamanın diğer bir sebebi de, yönetici sınıf üyelerinin kurdukları bu tür müesseseleri politik gayelerle kullanmak istemeleri olmuştur.

Vakıf müessesesi tarafından beledi işler sahasında ve sosyal hizmetler hususunda oynanan ro-

lün önemi önceki asırlara nazaran gerilediği halde, bu müessese, din alanında, kanaatimize göre, gerçek dîni bir fonksiyon icrâ etmekten daha çok, bâzılarının sosyal prestijini artırmaya ve diğerlerinin siyasî propagandalarını yapmaya hizmet eden duâ okuyucuların (*du'âgüyan*) çoğalmasını desteklemiştir.

Diğer taraftan, aile müessesesiyle alâkalı olarak, vakıf, vakıf kurucusu bir takım ailelere mirî-arâzilerin bazı bölümlerini mülk edinme, aile mirasının bütünlüğünü koruma, ve kendi soylarından gelen kişilere, hürmet ve itibar sağlayan irsî meslekler bırakma imkânı sağlamıştır. Vakıf müessesesinin bu sahadaki izlerinin uzantısını hâlâ bugünkü Türk toplumunda müşahade etmek mümkündür.

Müessesemizin siyasî rolüne gelince, onun, kâh yeni fethedilmiş bölgelerin bir iskân ve kolonizasyon vasıtası olarak, kâh merkezi iktidar için tehlikeli olabilecek bölgelerin kontrolüne imkân veren bir emniyet organı olarak, kâh siyâsî şahsiyetlerin bir propaganda âleti olarak, ve nihayet birbirine zıt sosyal ve siyasî güçler arasındaki dengeyi idâme ettiren bir regülatör olarak ortaya çıktığını gözlemekteyiz.

Netice olarak, bir noktanın daha iyice vurgulanması gerekiyor. Buradaki tahliller ve varılan neticeler, müessesenin XVIII. asırda Türk toplumundaki durumunu alâkadar etmektedir. Bu konuda umumî ve nihâî neticelere ulaşmak için, vakıf müessesesinin muhtelif cephelerini, özellikle ekonomik ve sosyal yönlerini farklı zaman ve mekan kesitleri içinde derinliğine inceleyen benzer çalışmalara başvurabilme arzusu şiddetle kendini hissettirmektedir.

106. Aynı vakfiye, s. 386-387.

107. Bkz. Dİpnotu 2.

Tablo I.

İncelenen Vakfiyelere göre, XVIII. asırda vakıf müessesesinin personel sayısı ve masrafları

Masraf kalemleri ve kuruluşların sayısı			Personel		Akçe olarak günlük masraflar				
			Sayısı	%	Personel ücreti	Genel Masraflar	Yekûn	%	
Eğitim ve öğretim	Mektepler	49	741	15,0	3.030	132	3.162	5,90	28,16
	Medrese	36	384	7,8	3.833	26	3.859	7,20	
	Darülhadis	3	2	0,04	5	—	5	0,01	
	Darülcür'ân	3	13	0,3	62	—	62	0,10	
	Kütüphâne	13	119	2,4	3.065	—	3.065	5,70	
	Tekye, zaviye, . . .	26	178	3,6	1.062	946	2.008	3,80	
	Hadımağaları ocağı*	—	29	0,6	66	—	66	0,10	
Din	Cami	67	237	5,0	2.863	—	2.863	5,35	30,75
			1.027	20,6	7.880	507	8.387	15,65	
	Defterhâne*	—	10	0,2	115	—	115	0,20	
	Du'âgüyân	—	705	14,3	3.478	—	3.478	6,50	
	Türbe	—	87	1,8	389	—	389	0,70	
	Dinî günlerin kutlanması	—	35	0,7	70	1.580	1.650	3,10	
	Mekke ve Medine	—	537	10,9	2.450	38	2.488	4,60	
Sosyal hizmetler	İmaret	8	144	2,9	1.092	—	1.092	2,00	10,51
	Belediye Hizmetleri	**	277	5,4	1.638	1.491	3.129	5,80	
	Köy ocağı	4	—	—	—	5	5	0,01	
	Kale ve timan	2	41	0,8	444	—	444	0,80	
	Sosyal yardım	—	—	—	—	1.019	1.019	1,90	
Askerî birlikler		—	—	—	—	3.457	3.457	6,50	
Aile fertlerine harçlık		—	—	—	—	7.612	7.612	14,20	
Vakıf idaresi		—	391	7,9	5.181	5	5.186	9,70	
Yekûn			4.947	100	36.723	16.818	53.541	100	

* Bkz. Tablo XI.

** Belediye hizmetleriyle ilgili müesseselerin sayısı: 16 sebîl, 94 çeşme, 8 kuyu, 1 buzhâne, 1 abdesthâne, 6 köprü, 1 fener, 1 gedik, 4 umumî helâ.

Tablo II.

Yedi *mescid* ve altmış *camiide* görevlendirilmiş kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri							Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-120		
İmam	29	17	26	11	10	3	9	105	1736
Eczâ-hân	49	68	47	20				184	1338
Vâ'iz	6	28	27	3	10	2	5	81	1305
Müezzin	81	51	47					179	1117,5
Hatib	28	13	17	6	4	2	1	72	791
Kayyım	32	29	25	5	1			92	715,5
Devir-hân	56	35	27					118	686
Ders-i 'âm	4	11	11	4	2		3	35	525
Ferraş	49	35	8					92	416
Şeyhü'l-kurrâ	4	15	3	6		2		31	407
Müderris		1	4		1		2	8	277
Bevvâb	6	25	1					32	170
Talebe, sıbyân	60							60	160
Na'at-hân	7	9	5					21	154
Muvakkit, sa'âtf		1		1	3	1	1	6	129
Mu'allim-i sıbyân	3	2	1	1	1			8	80
Muhaddis	1	1		1	1			4	60
Hâfız-ı kütüb	5	2	2					9	45
Kandilci, sirâcî	23	36	4					63	326
Buhûrî	4	1	1					6	27
Muhammediye-hân	3	1						4	15
Hâfız-ı seccâde	9							9	16
Mahyacı		1	1					2	20
Hatm-i hâcegân-hân	1		1					2	14
Delâil-i hayrât kârî'	7							7	14
Şifâ-i şerif hocası	1							1	4
Diğerleri	20	11	3	2				36	194,5
Toplam	486	393	261	60	33	10	21	1264	10743

Bu tablolarda geçen kelimelerin, XVIII. asırda tanzim edilmiş vakfiyelerin kontekstlerine göre hazırlanmış bir lügâtçesi ayrıça peşredilecektir.

Tablo III.
Yirmi altı tekye, zâviye, hânikâhda görevli kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri									Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-80		
Şeyh	4	2	9	4	1	1	1	2	2	26	458
Derviş, mürid	81	32								113	401
Vird-hân	1									1	1
Zâkir	6		1							7	22
Kellme-İtevhid-hân	1									1	3
Hatm-i hâcegân-hân	4	1					1			6	65
Hatim-hân		1								1	5
'Aşır-hân	1									1	2
İmam		4								4	23
Müezzîn	6									6	11
Tabbah		1		1						2	28
Helvacı	1									1	1
Vekil-harc			1							1	16
Bevvâb	1		1							2	13
Kayyım	4									4	9
Ferraş	1									1	2
Cerâğf	1									1	2
Toplam	112	41	12	5	1	1	2	2	2	178	1062

Tabló IV
Otuzaltı medresede görevli kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri							Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-240		
Müderris	2		4	5	2	1	11	25	1464
Muhaddis							1	1	240
Mu'fd-i ders			1					1	15
Mu'allim-i ferâiz		1	1					2	15
Muallim-i hat			2					2	20
Şeyhü'l-kurrâ	2			1			1	4	78
Vâ'iz	1		1				1	3	114
Mesnevî-hân	1			1				2	24
Buhârî-hân			25					25	250
Müslim-hân			10					10	100
Du'âcı-yı hatm-i buhârî ve müslim			1					1	10
Noktacı-i Buhârî			1	1				2	30
Sandukî-i Müslim ve Buhârî		2	1					3	32
Danışmend			13					13	130
Hâfız-ı kütüb	2	1	4	1				8	80
Kâtib-i kütüb			1					1	10
Mücellid				1				1	24
Talebe	169	56	21					246	1052
İmam	1			1				2	24
Müezzin			1					1	10
Buhârî, Sirâcî	5	1						6	22
Bevvâb, kayyım	12	1	2					15	65
Ferrâş	5	4						9	33
Miftâhî	1							1	1
Toplam	201	66	89	11	2	1	14	384	3833

Tablo V.
Kırkdokuz mektebde görevli kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri							Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-60		
Mu'allim-i sıbyan	11	14	18	2	5	3	2	55	763
Halffe-i mekteb	15	12	7	5	1			40	336
Hâce-i meşk	1	1	9	1	1			13	141
Hâce-i kitâb						1		1	40
Ders-i 'âm-ı mütedâvilât						1		1	40
'îm-i hâl hocası				1				1	20
Mu'allim-i kütüb-i 'arabî ve fârisî ve türki				1				1	20
Muhaddis						1		1	40
Mu'ld	4							4	16
Müfessir, Ders-i 'âm						1			40
Risâle-i Birgıyî ve Şâhidi hocası			1					1	15
Şeyh'l-kurrâ'						1		1	40
Talebe, sıbyan	386	206						592	1327
Âbkeş	6	1	1					8	36
Bevvâb	4	2	2	2				10	82
Buhûrî		2						2	10
Ferraş	3	4		1				8	54
Meremmetci			1					1	10
Toplam	430	242	39	13	7	8	2	741	3030

Tablo VI.
Onüç kütüphanede görevli kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri						Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-200		
Hâfız-ı kütüb		9	10	8	5	11	43	1854
Kâtib-i kütüb		1	1				2	45
Ders-i 'âm			4			2	6	330
Ders halfesi		27					27	270
Hattât				1			1	30
Muhaddis					1		1	40
Mücellid, müzehhib		3	1				4	58
Seyhu'l-kurrâ'		1	1		1		3	75
Yamak		2					2	30
Talebe	6						6	12
Nâzır-ı kütübhâne			2				2	40
Ferraş	1	6					7	81
Bevvâb	3	6	2			1	12	181
Kennâs	1						1	7
Kurşuncu	1						1	6
Meremmâti	1						1	6
Toplam	13	55	21	9	7	14	119	3065

Tablo VII.
Sekiz imârette görevli kişilerin sayıları ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret kategorileri					Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20	30		
Tabbâh		9	10	2		21	247
Şâkird-i tabbâh	4	7				11	67
Seyh-i imâret		2	1		1	4	52
Habbâz		3	9	1		13	149
Şâkird-i habbâz	2	7				9	55
Vekil-harc		2	3	1		6	76
Mühürdâr-ı imâret			1	1		2	32
Nakîb	4					4	12
‘Anbârî, kılârî	8	1	1			10	50
Fodula kâtibi, kâtib-i kiler	1		3			4	35
Kâse-keşân	5	6	2			13	77
Hammâl, nakkâl	3	5				8	32
Kantârî-i imâret		1				1	5
Hime-keş	1	2				3	14
Hime-şiken	1					1	2
Gırbâlî	1					1	3
Vezzân, keyyâî	2					2	7
Nekkâd	5					5	18
Sirâcî	2					2	4
Saka	2					2	8
Kendüm-küb	1	1				2	9
Ferrâş	4	4				8	34
Bevvâb	5	1				6	73
Yasakçı		2				2	13
Meremmâtî		2				2	10
Mezbele-keş	1	1				2	8
Toplam	52	56	30	5	1	144	1092

Tablo VIII.
Du'âgûyân'ın sayısı ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri							Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39	40-49	150		
Du'âgûyân	34	41	11	2	1		1	90	841
Eczâ-hân	449	8	49		9	1		516	2267
Du'âcı-yı hatm-i şerif			1					1	10
Yâsin-hân	6		3					9	47
Tebâreke-hân			1					1	10
Mülk-hân	7							7	13
İhlâs-hân	8	1						9	36
Hatim-hân	3	1	7					11	120
Feth-hân		1						1	5
En'âm-hân	14							14	42
'Amme-hân	1							1	1
Delâil-i şerif-hân		1						1	5
Nâzır-ı cüz-hân	1							1	1
Müvezzi', sândûkî	13	1						14	26
Hâfız-ı eczâ'	6	1						7	13
Noktacı	13	2						15	30
Ser-mahfil	3	1						4	9
Buhurcu	2							2	2
Ed'iyye-i me'sûre-hân		1						1	5
Toplam	561	58	72	2	10	1	1	705	3478

TABLO IX.

Türbelerde görevli kişilerin sayısı ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret kategorileri				Görevli toplamı	Ücret toplamı
	1-4	5-9	10-19	20		
Türbedâr	11	1	1	6	19	149
Destârî		3			3	17
Meremmetçi	1				1	1
Lağmî-i türbe	1				1	3
Ferrâş	2	7			9	52
Bevvâb	4	3			7	30
Buhûrî	2	3			7	30
Sîrâcî	1				1	1
Cüz-hân	40				40	120
Noktacı	2				2	5
Sandûkî	2				2	5
Toplam	66	14	1	6	87	389

Tablo X.
Doksan dört çeşme, onaltı sebil ve sekiz kuyu için görevlendirilmiş kişilerin sayısı
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret Kategorileri						Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-40	60		
Râh-âbî	81	12	20	1	3		117	666
Râh-âbî halfesi		1					1	5
Ser bölük-i râh-âbî	1	1					2	9
Ser bölük-i evvel-i râh-âbî						1	1	60
Su nâzırı	4	2	1				7	30
Su yolları kethüdâsı	1						1	1
Sebilci	5	11	4	2	2		24	227
Tâs-keş	1	2					3	11
Tâs-dâr					2		2	60
Taşra lâğım bölükbaşısı	1						1	2
Hâfız-ı tâs	39	10					49	130
Âb-keş	6						6	12
Bevvâb	3	1					4	24
Ferrâş	6	5					11	52
Cârub-keş	1						1	3
Korucu	3	2	1				6	35
Lağımçı	2			2	1		5	78
Meremmâtî	3		1		1		5	46
Mu'temed-i meremmâtî			1				1	10
Miftâh uşağı	1	3					4	22
Şamdancı		1					1	5
Mezbelekeş		1					1	7
Üsrübî	1		1				2	14
Toplam	159	52	29	5	9	1	255	1509

Tablo XI.
DeFTERHÂNE'de ve BÂBÜSEÂDE ağaları ocağında vakıflar tarafından
ücret ödenen görevliler

Görevliler	Ücret kategorileri			Görevli toplamı	Ücret toplamı
	1-4	10-19	30-39		
İmam		4		4	53
Müezzin	1	3		5	32
Bevvâb-ferrâş			1	1	30
Bâbü's-se'âde ağaları hocası	1	1		2	12
Bâbü's-se'âde ağaları	27			27	54
Toplam	30	8	1	39	181

Tablo XII.
Bir kale ve bir işkelede görevlendirilmiş kişilerin sayıları
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret kategorileri					Görevli Toplamı	Ücret Toplamı
	1-4	5-9	10-19	20-29	30-39		
Dizdâr				1		1	20
Tonbâzî-i evvel			1			1	10
Tonbâzî-i sâni		1				1	5
Kalafâtî-i tonbâz	1					1	4
Mustahfız	17				1	18	103
Li man reisi			1			1	10
Nefer-i kale			15			15	218
Bevvâb					1	1	35
Mezbele-keş					1	1	35
Sirâcî	1					1	4
Toplam	19	1	17	1	3	41	444

Tablo XIII.
Beledi hizmetlerde çalışan vakıf görevlileri ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret kategorileri			Görevli toplamı	Ücret toplamı
	1-4	5-9	10-19		
Reis-i kandilciyân			1	1	18
Kandilci			3	3	45
Mû'kid			3	3	35
Nâzır-ı cısır			1	1	10
Bağbân			1	1	10
Şe'âl	1			1	4
Pâsbân-ı dekâkfn		1		1	2
Süprügeci	1			1	2
Toplam	2	1	9	12	129

Tablo XIV.
Üç dârülhadis ve üç dârülkurrada görevli kişilerin sayısı
ve akçe olarak günlük ücretleri

Görevliler	Ücret kategorileri			Görevli toplamı	Ücret toplamı
	1-4	5-9	40-49		
Muhaddis	1			1	3
Kârtü'l-hadîs	1			1	2
Şeyhü'l-kurrâ'	1	1	1	3	52
Talebe	10			10	10
Toplam	13	1	1	15	67

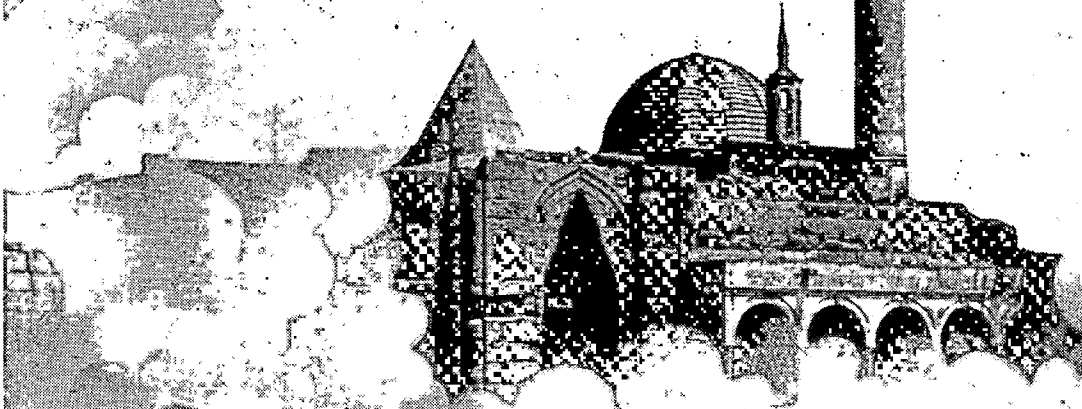
Tablo XV.
Harameyn'de görevlendirilmiş kişilerin sayıları
ve akçe olarak ücretleri

Görevlilerin		Ücretler	
fonksiyonu	Sayısı	Yıllık	Günlük
Medîne-i münevvere hizmetçisi	1	3.600	10
Bâbü's-selâm müezzini	1	840	2,33
Harem-i şeref-i nebevî şeyhi	1	540	1,5
Sâdât	435	334.500	929,17
Gurebâ-yı Rûm	—	54.000	150
Mihrâb-ı nebevî şamdancısı	1	5.400	15
Saka-yı zevrâk	2	2.100	5,83
Harem-i muhterem hazinedârı	1	60.000	166,67
Eczâ-hân	86	92.280	256,33
Hâfız-ı eczâ	2	1.380	3,83
Nâzir-ı cüz-hân	3	11.760	32,67
Sandukçu	1	1.440	4
Saka	1	2.160	6
Hâfız-ı sandûk	1	3.600	10
Sure-i feth-hân	1	2.160	6
Mekke ve Medîne fukarâsı	—	305.210	847,81
Toplam	537	880.970	2.450

Tablo XVI.
Mevlid ve 10 Muharrem'in kutlanması için görevlendirilmiş kişiler
ve ücretleri

Görevliler	Yıllık Ücretler												Görevli Sayısı	Ücretler toplamı	
	60	120	180	240	300	360	500	600	720	900	1.200	12.000		Yıllık	Günlük
Mevlid-hân						4		1	3				8	4220	11,72
Hâfız						2							2	720	2
Vâ'iz										1			1	900	2,5
Müveşşih	5			1	2				1				9	1860	5,7
'Aşır-hân		1											1	120	0,33
Du'âgû								1					1	600	1,67
Şeyh												1	1	12000	33,33
Kayyım							1						1	500	1,39
Mustahfız			1	1									2	420	1,17
Kulluk-bayraktarı		1											1	120	0,33
Hizmetçi			1	1		1							3	780	2,17
Yasakçı						1							1	360	1
Dâvetçi				1				1					2	840	2,33
Tabbâh-ı 'âşûra									1		1		2	1920	5,33
Toplam	5	2	2	4	2	8	1	3	5	1	1	1	35	25360	70,42

Ata yadigârî
eserleri
sizin
tasarruflarınızla
biz yaşatıyoruz

**TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI**

Yaşatılan Geçmiş. Güvenli Gelecek.

KAYSERİ · Hunat Hatun külliyesi

BİRİM Reklamcılık

Vakıflarda Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları

İbrahim ATEŞ

Selçuklu ve Osmanlı döneminde; medrese, mekteb ve kütüphane gibi eğitim kurumlarının yapım, bakım ve onarımını üstlenen Vakıflar; Cumhuriyet döneminde de eğitim hizmetleri Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiş olmasına rağmen, eğitimi destekleyici hizmetleri, gelirlerinin elverdiği oranda yürütmektedir. Vakıf öğrenci yurtları sürdürülen eğitim hizmetlerinden sadece biridir.

emlinde Allah rızası, hayır duygusu ve insanlık sevgisi yatan Vakıflar, hayırsız ver atalarımızın vicdanlarından birer iyilik, güzellik ve şefkat âbidesi halinde doğmuş, yükselmiş ve günümüze kadar milletimize bir çok sahada verimli hizmetlerde bulunmuştur.

İnsanlığın refah ve saadeti, hayat seviyesinin yükselmesi, ülkenin korunması ve gelişmesi için akla gelen her konuda hizmeti gaye edinen Vakıflar, özellikle hayrî, sosyal ve kültürel konularda sayılamayacak kadar hizmet yapmışlar; bu hizmetlerin aksatılmadan yürütülmesi için, gelir kaynağı olarak da bir çok gayri menkulleri vakfetmişlerdir. Bunlar içinde, tarlalar, çiftlikler, köyler, ormanlar, bahçeler, zeytinlikler, nehirler, göller, madenler, evler, dükkânlar, hanlar, hamamlar, apartmanlar, çarşılar, mer'alar, su kaynakları gibi çeşitli şeyler bulunmaktadır.

Helâl mallarını ve helâl paralarını seve seve vakfederek Allah rızasını kazanmayı, toplumda yardım, fazilet, sevgi hislerinin gelişmesini amaçlamışlardır. Denebilir ki, yapılmasında insanlar ve toplum için fayda mülhaza edilen herşeyi vakfa konu seçmişler ve onu gerçekleştirmek için, çeşitli vakıflar kurmuşlardır. Öyle ki, "Vakıf yapanlar neler düşündüler?" şeklindeki bir soruya, "Neler düşünmediler ki?" diye yeni bir soru ile cevap vermek yerinde olur, sanırım.

Bugün yurdumuzun her köşesinde görülen ve her biri başlı başına bir tarih olan, âbidelerin pek çoğu, vakıf eserleridir. Mabedler, medrese ve mektepler, su yolları, kemerler, çeşmeler ve sebiller, yol, kaldırım, köprü, aşevi, misafirevi, muvakkithane, rasathane, kütüphane, hastahane vakıfları hemen her yerde bulunan ve görülen vakıflardandır. Diğer taraftan, yurdun bir çok ye-

rinde göze çarpan vakıf iş hanları, işletmeleri, turistik otelleri ve öğrenci yurtları ile en ücre köşelere kadar yaygın olan vakıf gayri menkuller, vakıf kuran atalarımızın güzel buluşunun, derin görüşünün, cömertlik ve hizmet anlayışının ifadesidir.

Kendileri ölseler bile, maksatlarının gömülmesini istemeyen Vâkıflar, belirtilen eser ve gayri menkulleri, vakfiyelerinde öngördükleri sosyal ve hayrî şartların gerçekleşmesi, yükselme ve iyilik özleminin insan ömrünün dar çerçevesinden kurtarılıp sonsuzlaşması için vakfetmişlerdir.

Vakıfların yüzyıllardır olduğu gibi, bugün de yürütmekte olduğu önemli hizmetlerden biri de eğitim hizmetidir. Bu hizmetin ifasında, Vakıfların rolüne az da olsa ışık tutabilmek amacıyla, aşağıdaki hususlara kısaca açıklık getirerek, dün ve bugün vakıf yoluyla yapılan eğitim çalışmalarını dile getirmeğe çalışacağız:

1. Medreseler,
2. Sıbyan mektepleri ve mektebler,
3. Tıp Medreseleri (Darü't-tıb),
4. Darü'l-Hadisler,
5. Darü'l-Kurrâlar,
6. Kütüphaneler,
7. Cumhuriyet Devrinde yapılan Eğitim Hizmetleri.

1. Medreseler:

Vakıfların, medrese yoluyla yaptığı eğitim hizmetlerini ve dolayısıyla Milli Eğitim ve kültürümüze olan katkısını dile getirmek için, medreseler konusunu, aşağıdaki başlıklar altında özet olarak sunmaya gayret edeceğiz:

- a. Medreselerin menşei ve tarihî gelişimi,
- b. Medreselerin Özellikleri,
- c. Vakfiyelerde medreselerin yeri,
- d. Tescilli yapılmış olan bazı vakıf medreseler.

a. Medreselerin menşei ve tarihî gelişimi:

Öğrencilerin ders gördükleri ve ilim öğrendikleri yer anlamına gelen medrese kelimesi, asıl itibarıyla Arapça bir kelime olup, genel olarak "sıbyan mektebi"nin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek öğrenim kurumlarına ad olarak kullanılmıştır. Medreselerin menşei'ni öğrenmek için, kaynak eserlere başvurduğumuzda, önceleri cami, mescid gibi mâbedlerin içinde yapılan öğretim ve eğitimin zamanla mâbedlerin bitişiğinde veya civarında yapılan suffe, son cemaat mahalli ve hücre gibi mâ'bed dışı yerlerde ve mâ'bedlerle bağlantılı olarak yapıldığını ve bu esprî içinde geliştiğini görüyoruz.

Bilindiği gibi, daha Mekke'de iken sahâbeden Erkam'ın evinde Kur'an öğretilmesiyle eğitim ve

öğretim faaliyetine başlayan Hazreti Muhammed, Hicretten iki yıl önce Medine'ye bir Kur'an öğreticisi göndermiş⁽¹⁾, 622'de, Hicretin de ise, ilk iş olarak, burada bir mescid te'sis etmiş ve bunun bir bölümünü eğitim ve öğretim merkezi (Suffe-Zulle) haline getirmiştir. Medine'deki bu eğitim ve öğretim merkezi, bundan sonra te'sis edilen cami içi ve dışı eğitim kurumlarına model olduğu gibi, suffe talebelerinin ibâte ve iâşelerinin zengin müslümanlarca karşılanmasının da Hicret'in ilk yıllarında tesis edilen vakıfların⁽²⁾ doğmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Bu tip eğitim ve öğretim kurumlarında öğretimde bulunan "muallim"ler, İslâm'ın ilk devirlerinde ücret almazlar ve hatta ücret almak yadırganırken, sonraları normal karşılanmış ve böylece öğretmenlik bir meslek haline gelmiştir⁽³⁾.

Camilerde başlayan eğitim ve öğretim faaliyetleri, cami dışı kurumlar kurulduktan sonra da devam ettiği gibi, küçük çocukların eğitim ve öğretimi, onların cami ve mescidleri temiz tutamayacakları düşüncesiyle, ilk devirden beri daha çok mâbedlerin dışında yürütülmüştür. Emeviler devrinde ise, çocuklar için müstakil mektebler açılmıştır.

Yetişkinlerin eğitim ve öğretiminin camilerde yürütülmesi, Dört Halife devrinde aynen devam etmiş; ancak, cami dışı eğitim ve öğretim kurumlarının kurulmasından sonra, yüksek öğrenim camilerde ve onların etrafında oluşan medrese, Dârü'l-hadis, Dârü-t-tıb, Dârü'l-kurrâ gibi kurumlarda yürütülmüştür.

İslâm Dünyası'nda medrese teşkilâtının kuruluş ve gelişmesinde en büyük pay şüphesiz, büyük Selçuklu Türklerine aittir. Gerçekten medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması, öğretimin karşılıksız olması ve medrese teşkilâtının en küçük ayrıntılarına kadar tesbiti, Selçuklu'ların eseridir. Selçuklu'lar kurdukları medreseleri, hem ilmin gelişmesini sağlamak, hem ilmiye mensublarına maaş bağlayarak, onları devletin yanında tutmak gayesiyle tesis etmişlerdir. Büyük Selçuklu'lardan sonra medrese tesisi bütün İslâm Dünyası'nda gelenek haline gelmiş, teşkilât ve işleyiş bakımından Nizamiyeler örnek alınarak, köylere varıncaya kadar her yerde medreseler açılmıştır.

Gerek yapı ve gerekse teşkilât bakımından Büyük Selçuklu Medreselerini örnek aldıkları anlaşılan Anadolu Selçukluları ile Anadolu'nun

(1) M. Hamidullah, İslâm Peygamberi (Trc. S. Mutlu-S. Tuğ), İstanbul, 1969.

(2) Fuad Köprülü, Vakıf müessesesi ve Vakıf istihlaları'nın tarihî ehemmiyeti, Vakıflar Dergisi, S. 1.

(3) S. Parlatır, İslâm'da eğitim ve öğretim, İst. Yük. İslâm Enst. Asistanlık tezi, s. 58.

çeşitli yerinde hâkim olan Türkmen Beyler'i, Anadolu'da daha sonra Osmanlı medreseleri'ne mahreç olacak medreseler tesis etmişlerdir. Bu medreselerin kurucuları, kuruldukları yer ve tarihleri ile eğitim şekli, müfredât programları, öğretmen ve öğrenci durumları ve ders kitapları gibi hususlar, konumuzla ilgili olmadığından, bu hususlara değinmeyip, geniş bilgi edinmek isteyenlere Dr. Cahit Baltacı'nın "XV-XVI. Asırlar'da Osmanlı Medreseleri"⁽⁴⁾ adlı eseriyle, benzeri eser ve makaleleri⁽⁵⁾ tetkik etmelerini önermekle yetineceğiz.

Selçuklular zamanında başlayıp, Osmanlılar zamanında büyük bir hızla gelişen medreselerin sayısı ve çeşitleri, sayılamayacak kadar çoktur. Bu medreselerin büyük bir kısmı, vakıf yoluyla yapılmıştır. Kurulması, korunması, geliştirilmesi, giderlerinin karşılanması gibi yönlerden vakıfların katkısı büyük olmuştur.

Padişahlar, Vâlîde Sultan'lar, Sadr-ı âzamlar, Vezirler, Nâzırlar, Ağalar, Komutan'lar gibi büyük devlet adamları ile çeşitli kademedeki devlet görevlileri'nin ve hayır sever zenginlerin kurmuş oldukları vakıflara ait vakfiyelerin tetkikinde, yaptıkları cami ve mescidlerin yanında medrese, mekteb ve sıbyan mektebi gibi eğitim kurumlarını da binâ ve vakfettikleri görülmektedir. Bunların örnekleri aşağıda (c) şıkında verilecektir.

b. Medreselerin Özellikleri:

Medreseler, genellikle bir dershane ve etrafında yeteri kadar talebe hücrelerinden meydana gelmektedir. Te'sis edenin anlayış ve mâli gücüne göre bunların dışında imaret, kütüphane, hamam vs. ilâve edilmiştir. Müessisi, ister bir devlet büyüğü, ister başka bir şahıs olsun, bu medresenin bir vakfiyesi bulunmakta ve bu vakfiyede medresenin nasıl işleyeceği ve görevlilerinin yevmiyeleri gösterilmektedir.

Önceleri camiler, aynı zamanda medrese olarak kullanılırken, müstakil medreselerin ortaya çıkmasıyla "medrese mimâri" doğmuştur. Genellikle, camiler etrafında kurulan medrese binaları, iklim şartlarına ve devre hâkim olan mimârî tarzına göre, taştan, tuğladan, kerpiçten veya ahşaptan yapılmışlardır. Bazan, daha önceden başka gayeler için yapılmış olan binalar medrese olarak kullanılmıştır. Ankara'daki Augustus (Ogüst) tapınağı'nın Akmedrese; Ayasofya Kilisesi'ndeki papaz odalarının Zeyrek Medresesi, Zeyrek'deki kilise odalarının Zeyrek Medresesi olarak kullanılmaları gibi. Bununla beraber, bazı cami ve mescidlerin çevrelerine talebe hücreleri ilâve edilerek, dershane olarak kullanıldıkları veya medrese dershanesinin aynı zamanda mescid olarak kullanıldığı da vâkidir.⁽⁶⁾

Öte yandan Emeviler, Abbâsiler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında kurulan eğitim ve öğretim kurumları ile daha önceki devirlerde Önyasya ve hatta Uzak Doğu'da meydana getirilen eğitim ve öğretim müesseseleri arasında bazı yönlerden benzerlik olacağı da gözden irak tutulmamalıdır. Çünkü, bilindiği üzere İslâm, kendinden önce mevcut medeni müesseselerden faydalı ve kendi esaslarına uygun olanları canlandırmayı telkin etmiştir. Bu itibarla, İslâm eğitim ve öğretim kurumları ile İslâm'dan önceki eğitim ve öğretim kurumları arasındaki benzerliklerin aşağıdaki şekilde özetlenmesi mümkündür⁽⁷⁾:

I. Eski çağlarda ve İslâmi devirde eğitim ve öğretim müesseseleri, mâbedler etrafında doğarak gelişmişlerdir.

II. Bu müesseseler, vakfiye ve nizamnamelerle disiplin altına alınmışlardır.

III. Eğitim ve öğretim müesseseleri, gaye ve hizmet sahalarına göre bazı bölüm ve kademelere ayrılmışlardır.

IV. Başlangıçta, bu müesseselerin eğitim ve öğretim kadroları, genellikle din adamlarından teşekkül etmiştir.

V. Öğretim üyeleri tedris karşılığında ücret almışlardır.

VI. Öğretim üyelerinin fikri hürriyetleri, genellikle toplumda egemen olan siyasi düşüncelerin üzerinde tutulmuş ve geniş bir serbestlik içinde öğretim sağlanmıştır.

VII. Öğrencilerin eğitim ve öğretim kurumları yanındaki yurtlarda kalmaları, te'sis edilen imâretten beslenmeleri sağlanmıştır.

VIII. Genellikle eğitim ve öğretim kurumlarında dinî bilgiler yanında, devrin diğer ilimleri de okutulmuştur.

c. Vakfiyelerde medreselerin yeri

Osmanlılar döneminde kurulan vakıflar başta olmak üzere, çeşitli dönem ve tarihlerde kurulan vakıfların çoğunda, eğitim ve öğretim konusuna geniş yer verilmiştir. Medrese, mekteb, sıbyan mektebi ve benzeri eğitim ve öğretim kurumlarının yapımı, bakımı, geliştirilmesi, eğitim ve öğretimin her geçen gün daha geniş sâhaya yayılması, öğretim görevlileri ile, memur, gece bekçisi, kapıcı,

(4) Dr. Cahit Baltacı, "XV-XVI. Asırlarda Osmanlı medreseleri, Teşkilâtı, Tarih, İrfan mat., İst., 1976.

(5) Prof. Dr. Hüseyin Atay, Vakıflar Dergisi, Sayı: 13, s. 171-235, Başbakanlık Basımevi, 1981, Ankara.

(6) Dr. C. Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı medreseleri, Teşkilâtı, Tarih, s. 25.

(7) a.g.e., s. 25.

اول پادشاه لیب مدارس عالیہ وظایفنی بو
 منوال اوزرہ ترتیب یوزدیلر که جامع شریفینہ
 بحکایتین واقع اولان مدارس ثمانیہ دن هر
 بری ایچون که اصول از کانی قواعد حکمیہ
 اوزرہ مؤسس و فروع محسنات بنیانی
 موازن هندسیہ دن مقتبس در بالای
 کتاب جلیلہ سرد و تفصیل اولندوغی
 اوزرہ بتجادہ نشین صدر افادہ اولماغه استقامت
 ظاهر ببادی و مقدمات عقلیات و نقلیادہ
 نظیری نادر اسباب لیاف مقام تدریسی

RESİM: 1/a

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 262. sahifesi.

temizlikçi gibi okullarda görevli personelin maaşlarının günün şartlarına göre ödenmesi, öğrencilerin elbise, kitap ve gıda ihtiyaçlarının karşılanması, günümüzdeki öğrenci yurtlarının yerini alan hücre veya yatakhanelerin temini, buralara, yeteri kadar yakacağıın tahsisi, bahar aylarında öğrencilerin şehir dışında mesire yerlerine götürülerek temiz hava almaları ve dinlenmeleri için, hattâ bazı öğrencilere aylık bağlanması gibi özel şartlara, çoğu vakfiyelerde yer verilmiştir. Öyle ki, öğrenci'nin geçim, yurt, kitap sıkıntısına düşmeyecek ve dersten başka bir şey düşünmeyecek şekilde rahat ve sıhhatli bir eğitim görmesi için gerekli herşey düşünülmüş ve bu hizmete yapılacak harcamaları karşılayacak yeterli gelir kaynakları vakfedilmiştir.

Vakıfların, eğitim ve öğretime verdiği önemi ve yakın tarihe kadar, eğitim ve kültür hizmetlerine olan katkısını kanıtlamak için, yukarıda belirtilen hususları içeren bir çok vakfiyelerden, sadece bir kaçının ilgili bölümlerinin orijinali ile okunuşunu ve bugünkü dilde anlaşılacak şekilde sadeleştirilmiş şeklini sunmakla yetineceğiz.

1— Sultan Mehmet Fatih'in Receb 875 H. Aralık 1470 M. tarihli orijinal vakfiyesinin⁽⁸⁾ 262-270 sahifelerinde medrese ile ilgili olan bö-

جامع علوم نافضه تحصیلنه صرف عمر عزیز ایلمس
 بز مدرس بارع تعیین اولنه ناکه زمره شریفه
 مدرسین فخر ببیند ترک و تعطیلی معتاد اسلا
 کرام اولان ایامک غیردن کل یوم مدرسته
 واروب و اف مکارم اینک مدارس عالیہ ترتیب
 ترتیب و تعیین یوزد قلمی مستعدینه افادہ
 انواع علوم و معارف و افاضه اصناف حکم و
 لطائف ایلیوب مدرسین مزبورین دن هر بری
 کل یوم مقابله بدریندن ربع وقف
 شریفیندن الی لجه و وظیفه به متصرف اوله
 زمره مستعدین دن بر مز دسمید که طمع

RESİM: 1/b

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 263. sahifesi.

lüm, (resim 1/a. b. c. d. e. f. g. h. k) aynen şöyledir:

"Ol pâdişah-ı lebib medâris-i âliye vezâifini bu minval üzere tertib buyurdular ki, câmi-i şeriflerine cenâheyn vâk'ı olan medâris-i semâniyeden her biri için ki usul erkânı kavâid-i hikemiyye üzere müesses ve furi'u muhassenât-ı bünyân'ı mevâzin-i hendesiyyeden muktebestir. Bâlay-ı kitâb-ı celilde serd ve tafsil olunduğu üzere seccâde nişin sadr ifâde olmağa istihkâk'ı zâhir, mebâdi' ve mukaddimât-ı akliyyât ve nakliyyâtta naziri nâdir, esbab-ı liyakat-i makâm-ı tedrisi câmi' ulum-ı nâfia tahsiline sarf-ı ömr-i aziz eylemiş bir müderris-i bâri⁽⁹⁾ ta'yin oluna. Tâ ki zümre-i şerife-i müderrisin-i fihâm beyninde terk ve tâ'dili mu'tad-ı eslâf-ı kiram olan eyyâmın gayrinde küllü yevm medresesine varub vâkıf-ı mekârim âyinin medâris-i âliyelerine tertib ve tâ'yin buyurdıkları müstâ'iddine ifâde-i envâ-ı ulum ve ma'ârif ve ifâde-i

(8) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, kasada mahfuz 46 kayıt no'lu Sultan Mehmet Fatih'e ait orijinal vakfiye defteri, s. 262-270.

(9) Belirli bir tahsilden sonra, icâzet, mülâzemet ve berat'la medreselerde ders veren kimselere "müderris" denir.

جدید و فکر سدید و رأی رشیدایله
 اوانی بیننده فرید و تعلیم مختصرات کتبه
 ماهر و تعلم و اکتساب مطولانه قادر
 کمنه اوله هر مدرسه کتبه سند
 معیدی اولوب وظیفه یومیته سی حاصل
 وقف شریفدن بش لجه اوله و هر مدرسه
 ایچون اون بش فکر دانشمند تعیین بوزر دیر
 انلر داخی قابلیت و ذکاسی ظاهر مقاصد
 کتب معتبری فهمة قادر مرادات
 مصنفین کرامه مطالعه ایله واصل مدرس
 مدرسه حضور دن فنون ستی دن مباحثه

RESİM: 1/c

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 264. sahlifesi.

esnâf-ı hikem ve letâif eyleyüp müderrisin-i mez-
burinden her biri küllü yeum mukabele-i tedrisde
rey'i vakf-ı şeriflerinden elli akçe vazifeye muta-
sarrıf ola. Zümre-i mustâ'iddinden bir merd-i sa'id
ki tab'ı hadid ve fikr-i sedid ve re'y-i reşid ile
akrânı beyinde ferid, ve ta'limi-i muhtasarat-ı
kütübde mâhir ve teallüm ve iktisâb-ı mutavve-
lâta kâdir kimesne ola. Her müderrisin medrese-
sinde mu'id-i⁽¹⁰⁾ olup vâzife-i yeumiyesi hâsil-ı
vakf-ı şeriften beş akçe ola. Ve her medrese için
onbeş nefer dânişmend⁽¹¹⁾ ta'yin buyurdular,
anlar dahi kabiliyyet ve zekâsı zâhir, makasid-ı
kütüb-i mu'tebereyi fehme kâdir, murâdât-ı mu-
sannifin-i kirâma mütâlâa ile vâsıl, müderris-i med-
rese huzurunda funun-u şettadan mübâhese ve
muhababaya kabîl talib-i ilimler olub eyyam-ı
derste huzur-u müderrise muntazır ve medâriste
müdâresesi mu'tad olan ulum-u mühimmede
mâhir olmağ ile meclis-i derse hâzır olub, her biri
külle yeum vakf-ı şerifelerinden ikişer akçe vâ-
zîfeden mecmuu her gün başına otuz akçe, va-
zifeye mu'tasarrıf olalar. Ve her medrese-i şerife
 için bir bevâb ta'yin buyurdular ki, medrese-i

و مخاطبه به قابل طالب علملر اولوب ایام درسده
 حضور مدرسه منتظر و مدارشدن مدارس
 معتاد اولان علوم مهمه ده ماهر اولماغله
 مجلس درسده حاضر اولوب هر بری کل یوفر
 وقف شریفلر دن ایکیش لجه وظیفه دن
 مجموعی هر کون باشنده او توز لجه وظیفه
 متصرف اولر و هر مدرسه شریفه ایچون
 بر بواب تعیین بوزر دیر لکه مدرسه زاهر
 و دارالتدریس بیگانه فاخره نک ابواب
 و مناظرینی وقت و زمان و هنکام و اوکالی
 ایچوب قیایوب روز و شب خدمتند فایم

RESİM: 1/d

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 265. sahlifesi.

zâhir ve Dârü't-tedrisi yegâne-i fâhirenin evbâb
ve menâzurını vakt-u zaman-u hengâm-u evânı ile
açıb kapayub, ruz-ü şeb hizmetinde kaaim ve
halka-i dür gibi bâb-ı medreseye nâzar-ı dâim
olub, seccâde-i müderrisi neşr-ü telifik ve ilâ âhi-
ri'd-ders hâzır-ı meclis-i pür nur-u tetkik ve tahkik
olmağla dünya ve âhirette mazhar-i nur-i tevfiğ
ola. Ve iki kimesne hâdim ve ferrâş-i medrese
olub, medrese ve harem-i medrese ve kenifin
temyiz ve tanzifinde taksirden tehâşi eyleyüp
taraf-ı vakf-ı şeriflerinden riayete istihkakı zâhir
ve fâşi olmağla vakf-ı şeriflerinden külle yeum,
iki akçeden, altı akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve
medresenin hâsir ve kandil ve zeyt ve fitili levâ-
zımına külle yeum ikişer akçe ta'yin buyurdular.

(10) Müzâkereci, müderris'in derslerini tekrarlayıp izâh eden ve müderris yardımcısı demek olup, bugünkü anlamıyla asistan'ın karşılığıdır. (Bkz. Ali Himmet Berki, vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikâlarda geçen istilâh ve Tabirler, Ank. 1966, s. 38).

(11) Dânişmeno, Farsça âlim ve âkil' mânâsını ifade eden bir kelime olup, taiebe mânâsında kullanılmakta ise de, ekseriyetle yüksek seviyelerdeki medrese talebelerine denilir. (Bkz. Dr. Câhid Baltacı, XV-XVI. asırlarda Omkanlı Medreseleri, Teşkilâtı, Tarih, s. 32).

Ve medâris-i suğrâki, her biri tetimme-i medrese ismi ile mevsumdur. Her tetimme için külle yeum, vakf-ı şeriflerinden ellişer akçe ta'yin buyurdular. Meblağ-ı muayyenenin yeumî iki akçesi vazife-i bevâb bâki dört akçesi hasbel-ihtiyaç hâsir ve dühn-ü sirâc levazımına sarf oluna. Hucurat-ı tetimmeden her birine külle şehri her birine on beşer akçe ta'yin buyurdular, tâki hucurat-ı berehâtında sâkin olan tâlibin-i müstaidin, vazife-i muayyeneleriyle sedd-i hullet ve def'i cev'ad ve ref'i meunet-i zaruret eyleyüp, İmâm-ı Şa'fi Hazretlerinin "levkul-liftü basaleten, mâ hafz-tü mes'eleten" buyurdıkları üzere ferâğ-ı bâl ile tahsil-i ulum-ı naftaya iştigâl eyleyeler. Ve erbâb-ı vezaif ki bu ana gelince bâlâda tafsil olunmuştur. Her biri hizmet-i lâzimesine bizzat mübaşeret eyleyüp, mâni-i şer'i öZR-ü makbul-ü mer'i olmadıkça nâib istihdam eylemeyeler. Ve erbâb-ı vezaif ki bu ana gelince bast ve tafsil kütüb-ü şerife kütübhanesi için bir hâfız-ül kütüb tâ'yin oluna ki esâmî-i kütüb-ü mu'tebereye ârif ve müderris ve mu'id ve musta'iddinin muhtaç oldukları kütübün tafsiline vakıf olup nâzır yahut

و حلقة در کبی باب مدرسه نظری داور
 اولوب سجاده مدرسی نشر و نلیق
 اخرا الدرس حاضر مجلس پرنور ندیق و تحقیق
 اولماغله دنبا و اخرن مظهر نور توفیق اوله
 و ایکی کسینه خادم و فراش مدرسه اولوب مدسه
 و حرم مدرسه و کینفک تمیز و نظیفنده
 تصیردن تجاشی ایلوب طرف وقف شریفان
 رعایت استحقاقی ظاهر و فاشی اولماغله وقف
 شریفان دن هر بری کل یوم ایکی اجه دن الی اجه وظیفه
 متصرف اوله و مدرسه نک حصیر و قندیل
 وزت و قتی لوازمینه کل یوم اکیشر اجه

RESİM: 1/e

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 266. sahifesi.

تعیین یوردیلر و مدار صغری که هر بری
 نمة مدرسه اسمی ایله موسومدر هر تمة ایچون
 کل یوم وقف شریفان دن الی شتر لجه تعین
 یوردیلر مبلغ معینک یومی ایکی اجه سی وظیفه
 بواب باقی دورت اجه سی حسب الاحتیاج
 حصیر و دهن سراج لوازمینه صرف اولنه
 حجات تمة دن هر برینه کل شهر هر برینه
 اون بستر لجه تعین یوردیلر ناکه حجات
 برکاتنه ساکن اولان طالبین مستعدین
 وظیفه معینه لری ایله سدخت و دفع جوعت
 و رفع مؤنت ضرورت ایلوب امام شافعی

RESİM: 1/f

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 267. sahifesi.

kaim makam-ı nâzır marifetiyle, kütüb-ü mekufeyi, ehl-i medaristen diriğ etmeyüb hız-ı kütüb-ü mekufelerinde sa'yi belig eyleyüp hâsil-ı vakfı şeriften, külle yeum altı akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve hâfız-ül kütüb için, bir kâtib-i ârif-i câmi-il-ma'ârif ta'yin buyurdular ki, dârul-kütüb de olan kütüb-ü şerifenin kemiyet ve esâmisi defterinde mazbut ve mahfuz ve her kime ne mekule kitab verildi ise defterinde mukayyet olmağla ma'lum ve melhuzu ola. Ve bi'l-cümle kâtib-i emin ma'rifetiyle hâfız-ül kütüb tâlibine lâzım oldukça kütüb-ü mekufeyi tefrik ve ba'de edâ-i kadâil-ı uatar geru cem'u telfik eyleyüp vakf-ı şeriflerinden bir varak zâyi' etmemeğe sa'yi ekid ve erbâb-ı hâcâtı redd-i anif ile reddetmeyüp hâcetlerini revâ etmeğe cehd-i cehid eyleyüp vazife-i kâtib külle yeum dört akçe ola. Ve nâzır-ı vakf-ı şerifleri her şehri tamâmında kütüb-ü mekufeyi tafakkud ve ziyâ ve tevâdan hız-u sıyanete külli tehayüd eyleye."

Yukarıda metnini verdiğimiz vakfiye bölümünün özetle sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

حَضْرَتِزِينِكَ ۞ لَوْ كَفَيْتُ بِصَلَّةٍ ۞ مَا حَفِظْتُ
 مَسْئَلَةً ۞ بِيُورْدِفَلَرِي أَوْ زَرَّةٍ فَرَاغَ بِالْأَيْلِهِ
 تَحْصِيلَ عُلُومٍ نَافِعَةٍ يَهْأَسْتِغَالُ إِلَيْهِ لَر ۞
 وَأَرْبَابِ وَظَايِفٍ كَهَبِوَانِهِ كَلْبَجِهِ بَسْطُ وَتَفْصِيلِ
 أَرْكُنَشْدَرِ هَرْزَبَرِي خِدْمَتِ لَازِمِهِ سَنَهُ بِاللَّاتِ
 مَبَاشَرَتِ أَيْلُوتِ ۞ مَانِعِ شَرَعِي ۞ عَذْرَتِ قَبُولِ
 مَرْعِي أَوْلَادِ قَجِهِ نَائِبِ اسْتِخْدَامِ أَيْلَمِلَرِ ۞ وَ
 مَدَارِسِ مَبَارَكِهِ لَرِينَهُ وَقَفِّ بِيُورْدِفَلَرِي
 كُتُبِ شَرِيفِهِ كُتُبِ خَانَةِ سَيِّ إِيْچُونِ بَرْحَافِظِ
 الْكُتُبِ تَهْيِينِ أَوْلَانِهِ كَهَ إِسْمِي كُتُبِ مُعْتَبَرَةٍ يَهْ
 عَارِفِ ۞ وَمُدَّرِسِ وَمُعِيدِ وَمُسْتَعْدَدِيكَ

RESİM: 1/g

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 268. sahifesi.

"Ol akıllı ve ileri görüşlü Padişah, vakfettiği yüce medreselerinin vazifelerini bu minval üzere düzenlediler ki, câmi-i şerifinin etrafında iki kanat gibi olan sekiz medreseden her birinin temel ve duvarları hikmetli kurallar üzerine kurulmuş olup, teferruat ve tezyinat yapıları ise hendese ölçülerden ıktibas edilmiştir. Vakfiyenin baş kısmında açıklandığı üzere yüksek ifâde postuna oturmağa (kürsü sahibi) hak sahibi olduğu belirgin, akli ve nakli bilgilerin ilke ve mukaddemelerinde benzeri az, tedris makâmına liyakat sebeplerini üzerinde toplayan ve değerli ömrünü yararlı bilgileri öğrenmeye harcamış olan seçkin bir müderris tayin olunup büyük müderrisler zümresinin arasında terk ve ta'tillî eskilerden alışlagelen günlerin dışında, her gün medresesine varıp, kerem sahibi Vâkıfın yüce medreselerine tertib ve tayin buyurdıkları yetenekli öğrencilere çeşitli ilim, hikmet, ve ma'rifetlerin öğretilmesini, bu müderrislerden her birine tedris karşılığı olarak vakfın gelirinden günde elli akçe maaş verilmesini şart kılmiştir. Yetenekli öğrencilerden sağlam tabiatlı, doğru düşünceli, olgun görüşlü, akrânı arasında tek,

يُحْنَاخِ أَوْلَادِ فَلَرِي كِتَابِكَ تَفْصِيلِنَهُ وَأَفْأُولُوبِ
 نَاطِرِ نَإِخُودِ فَاثِمَمَقَامِ نَاطِرِ مَعْرِفَتِي إِلَيْهِ كِتَابِ
 مَوْقُوفِي أَهْلِ مَدَارِسِدَنْ دَرِيعِ أَيْمُوتِ ۞
 حَفِظْتُ كُتُبِ مَوْقُوفِ لَرِنَنْ شَعِي بَلِيعِ أَيْلُوتِ
 حَاصِلِ وَقْفِ شَرِيفِدَنْ كُلِّ يَوْمِ أَلْتِي إِجَهْ
 وَظِيفَةٍ يَهْ مُتَّصِرَفِ أَوْلِهِ ۞ وَحَافِظِ الْكُتُبِ
 إِيْچُونِ بَرْكَاتِ عَارِفِ جَامِعِ الْمَعَارِفِ تَعْيِينِ
 بِيُورْدِيلَرِكِهِ دَارِ الْكُتُبِ أَوْلَانِ كِتَابِ شَرِيفِهِ نَكِ
 كِتَابِ وَإِسْمِي سَيِّ دَفْتَرِنَدِهِ مُضْبُوطِ وَمَحْفُوظِ
 ۞ وَهَرِكِهِ نَهْ مَقُولِهِ كِتَابِ وَبِرْدِي أَيْسَهْ
 دَفْتَرِنَدِهِ مَقِيدِ أَوْلَانِ غَلَهْ مَعْلُومِ وَمَلُحُظِي ۞ أَوْلِهِ

RESİM: 1/h

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 269. sahifesi.

özet kitapları öğretimde mâhir, öğrenme ve uzunca geniş konularda bilgi edinmeye muktedir, iyi bir kişinin her müderrisin medresesinde asistanı olup, bu asistana vakıf gelirinden günde beş akçe verilmesini şart kılmiştir.

Ayrıca her medrese için onbeş öğrenci ta'yin buyurup, bunların da kabiliyet ve zekâsı belirgin, kitapları anlamaya muktedir, müelliflerinin yazdıkları kitablardaki belirtmek istedikleri amaçlara mütâlâa yoluyla ulaşabilecek nitelikteki kişiler olup, medrese müderrisinin huzurunda çeşitli konularda tartışmaya yetenekli öğrenciler olup, ders günlerinde müderrisin gelmesini bekleyecek ve medreselerde okutulması alışlagelen önemli bilgilerde mâhir, ders toplantısında hazır bulunacak kişilerden olup, vakf-ı şeriflerinden, her birine günde ikişer akçe verilmesi üzere, toplam hergün başında otuz akçe verilmesini şart kılmiştir. Yine her medrese için bir kapıcı ta'yin buyurup, çiçek gibi parlak ve yegâne olan medresenin kapı ve pencerelerini zamanında açıp, kapayıp gece gündüz hizmetinde devamlı ve inci halkası gibi medresenin kapısına bakışı dâim olmasını,

وَبِالْجَمَلِ كُنَّا مِنْ مَعْرِفَتِي إِلَيْهِ حَافِظٌ
 الْكُتُبِ طَالِبِينَ لِأَزْمِ أَوْلَادِهِ كَتَبَ مَوْقُوفِي
 تَفْرِيقٍ ۞ وَبَعْدَ إِذْ قَضَاءِ الْوَطْرِ كَرِيمٍ وَجَمْعُ
 نَلْفِيقِ إِيْلُوبٍ ۞ وَقَفَّ شَرِيفًا رَنْدَنَ بَرُورَقٍ
 ضَائِعِ أَسْمَكِهِ سَعَى كَيْدٍ ۞ وَأَزْبَابِ جَا
 زْدَ عِنْفِ إِلَيْهِ زِدَ أَيْمُوبَ حَاجِلِرِنِي رَوَا أَيْمَكِهِ
 جَهْدِ جَهِيدٍ ۞ إِيْلُوبُ وَظِيْفَةُ كَاتِبِ كُلِّ يَوْمٍ
 دُورَتِ بَاقِيَةِ أَوْلِهِ ۞ وَنَاطِرُ وَقْفِ شَرِيفِي
 مَرَّ شَهْرًا تَمَامًا كَتَبَ مَوْقُوفِي تَفَقَّدَ ۞ وَ
 ضِيَاعٍ وَتَوَادِنِ حِفْظِ وَصِيَانَتِهِ كُلِّ تَقْيِيدِ إِلَيْهِ

RESİM: 1/k

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H.

Aralık 1470 M. tarihli vakfiyenin 270. sahifesi.

müderresin seccadesini yaymasını ve toplamasını, ders sonuna kadar pür-nur olan ders meclisinde hazır olarak, dünya ve âhirette başarı nuruna mazhar olmasını, diğer taraftan iki kimsenin medresenin iki hizmetçi ve ferrâşı olup, medreseyi ve medresenin içini ve tuvaletini temiz tutup, vakf-ı şeriflerinden korunmağa hak kazandığı belirgin olmakla, vakf-ı şeriflerinden her birine günde iki akçeden, toplam altı akçe verilmesini şart kılmıştır. Medresenin hasır, kandil, kandil yağı ve fitil ihtiyaçları için de günde ikişer akçe tâ'yin buyurmuşlardır. Tetimme medreseleri olarak bilinen küçük medreselerden her tetimme için de vakf-ı şeriflerinden günde altışar akçe tâ'yin buyurmuşlardır. Bu meblâğın günde ikişer akçesinin kapıcıya verilmesini, arta kalan dört akçesinin ise, ihtiyaca göre hasır ve kandil yağı levazımına harcanmasını şart kılmıştır. Tetimme medreselerinin odalarından her birine de, her ay on beşer akçe tâ'yin buyurmuş olup, bu hücrelerde kalan yetenekli öğrencilerin kendileri için tâyin edilen maaşla, boşluğun kapatılması, açlığını giderilmesi, zaruri geçim sıkıntılarının bertaraf edilmesi cihetine gidilerek, İmam-ı Şafii Hazretlerinin öğrenim safhasında geçim açısından "Bir

tek soğanı temin etmekle yükümlü olsaydım, bir mesele öğrenemezdim" buyurdıkları üzere, sâkin kafa ile yararlı ilimleri öğrenme ile uğraşmalarını şart kılmıştır. Yukarıdan beri açıklanan görevlilerden her birinin de gerekli hizmetinin bizzat başında bulunup şer'i bir engel ve kabul edilir bir özür olmadıkça yerlerine vekil bırakmalarını şart kılmıştır. Mübârek medreselerine vakfettikleri kitapların kütüphanesi için kitapların odasını bilen yetenekli bir kütüphane memuru (Hafız-ı kütüb) tâ'yin edip, müderris, müderris yardımcısı ve talebelerin ihtiyaç duydukları kitapların tafsilini bilib, nâzır⁽¹²⁾ ya da nâzırın yerine bakan kişi marifetiyle vakfedilen kitapları medrese mensublarından esirgememeyi, bu vakıf kitapların korunmasına aşırı gayret göstermesini ve kendisine vakf-ı şerifin gelirinden günde altı akçe maaş verilmesini şart kılmıştır. Kütüphane memuru için de bilgin ve marifetli bir kâtip ta'yin buyurup kütüphanedeki kitapların miktar ve isimleri ile ilgili defterde kaydedildiği üzere korunmasına dikkât göstermesinin ve kime ne kadar kitap verildi ise, defterinde yazılı olmakla, bilgisi altında olmasını ve kâtib-i emin ma'rifetiyle kütüphane memurunun lâzım oldukça isteyenlere kitapları tetkik edip ihtiyaç giderildikten sonra, toplanıp yerlerine yerleştirilmesini vakf-ı şeriflerinden bir kâğidi dahi zayi' etmemeye gayret gösterilmesini, ihtiyaç sahiplerini kötü muameleyle geri çevirmeyip ihtiyaçlarının teminine âzami dikkat edilmesini, kâtib'e günde dört akçe maaş verilmesini ve vakf-ı şeriflerine nâzır olan kişinin, her ay sonunda vakıf kitapları yoklayıp, zayi' olmaktan korunması için son derece dikkâtlı davranmasını şart kılmıştır.

II- I. Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın tarihsiz orijinal vakfiyesinin⁽¹³⁾ 93-95. sahifelerinde medrese ile ilgili olarak (resim 2-a, b, c) şöyle denilmektedir:

"Ve Mecalis-i ma'murenin her birinde efadil-ı ulemâ-i din perver ve ekabir-i fudalâ-i küster hünerperverden miftahı künuz-i hakâyık, keşşâf-ı rumuz-u dekâyık, takıyyu nakıyy, Zeki ve zeki âlim-ü âmil ve fâdul-u kâmil, zûfunun, misdak-ı "İNNİ A'LEMÜ MA LA TA'LEMUN" bir müderris ola ki, ifade-i ulum-u diniyye ve ifade-i me'ârif-i yakiniyye birle talebe-i ilim ve müsteidler mahzuz ve behremend edüp vechi mahdud üzre eyyam-ı

(12) Nâzır, görüp gözeten mânasında olup, vakıf İstilâhında "mütevelli" mânasında kullanıldığı gibi, mütevellinin tasarruflarına nezâret etmek üzere vâkif veya hâkim tarafından ta'yin olunan kişidir. (Bkz. Ali Himmet Berki, vakfa dair yazılan eserlerle, benzeri vesikalarda geçen İstilâh ve Tabirler, s. 44).

(13) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde, kasada mahfuz 1387 umum, 140 kasa ve 45 kayıt No'lu orijinal vakfiye defterleri, s. 93-95.

معارف وفضائل إلهیه ممتازة • وتبته استفادة دن درجه

افادایه ووصول استعداد ایله سرفرازین معین ایله کز

ووظیفه یومینه کری بشر آقچه اوله و مدرسه لرت

هر برین واقع اولان حجر اتنه ساکن اولوب سداد وصاله

موصوف و رشاد و فلاحه معروف مدرسه و تکمله

مداوم و مبلحته و تحصیل ملازم اولان اوزنیش

تفرکسنه دانشمندا اولوب جدجلی و جهد قوی ایله

شغل ایچک وظیفه یومینه لری ایکشر آقچه اوله

وهر برین بر معتمد بحرب التیقظ و موتمن متیقن

التحفظ و قویلیق خد مننه فادر و حفظ و حراست

نظیر لری نادر کسنه کز نواب اولوب وظیفه یومینه لری

حمدلرین مذکوره و مجالیس معلومه

هر برین افاضل علماء دین پرور و اکابر فضلاء و حکمت

کستر هر پرور دن مفیاح کنور حقایق کشاف رموز

دقایق تقی و تقی ذکی وزکی عالم و عامل و فاضل و کلید

دوفون مصداق اتی اصلم مال اتقلم

بزم مدرس اولاکه افاده علوم دینیه و افاضه معنا

یقینیه برله طلبه علم و مستعد لری محظوظ و بهر مند

ایدوب وجه معهود اوزره ایام تحصیل دین خاتیره

حاضر اولوب تدریس کتبت متداوله مقبوله و مذاکره

فنون معقوله و منقوله یه اشتغالک اهماز ایدر کسه

وظیفه یومینه لری التیشتر آقچه اوله و طلاب علمدن برر

RESİM: 2/b

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 94. sahifesi.

RESİM: 2/a

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 93. sahifesi.

tahsilde dershaneye hazır olup tediş-i kütüb-i mütedavele-i makbule ve müzakere-i funun-i ma'kule ve menkuleye işğalde ihtimam ederlerse vazife-i yevmiyeleri altmışar akçe ola. Ve tullâb-ı ilimden birer ma'arif ve fezail ile mümtaz rütbe-i istifade-den derece-i ifadeye vusul isti'dat ile serfirazını müid eyleyeler. Ve vazife-i yevmiyeleri beşer akçe ola, ve medreselerin herbirinde vâki' olan hücuratta sakın olup sedad-ü salâh ile mevsuf ve reşâd-ü felah ile ma'ruf müdarese ve teknilde müdavim ve mübahase ve tahsilde mülâzım olan onbeş nefer kimesne dânişmend olup ciddi celi ve cehd-i kavi ile şuğl edicek vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola, ve her birinde bir mu'temedi mücerrebü't-teyakkuz ve mu'temen müteyakkînü't-

lehaffuz kapuculuk hizmetine kadir ve hıfz-u hasasette nazirleri nadir kimesneler Bevvab olup vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola. Ve cemiisinde birer hizmete kabil ve kadir ve nezafette naziri nadir kimesneler ferraş olup vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola. Ve küllisinde birer hizmet-i helâya mütehammil ve tathirine mehmâ emken müte-kabbil kimesneler kennas-ı helâ olup vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola. Ve cümlesinde birer recül-i tahir ve ikad-ü itfâda mahir kimesneler Sirâci olup vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola."

Yukarıda metnini sunduğumuz vakfiyenin medrese ile ilgili bölümünün özetle sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

اِكْشَرِ اَقْبَاهِ اَوْلَةٍ وَجَمِيعِ سِنْدِ بَرِّ خِدْمَتِهِ قَابِلِ اَوْقَاتِ
 وَنَظَائِفِ نَظَرِي نَادِرِ كَمْسَنَه لَزْفَرِ اَشْرَ اُولُوبِ وَظِيْفَه
 يَوْمِيَه لَزِي اِكْشَرِ اَقْبَاهِ اَوْلَةٍ وَكُلَيْسِنَدِ بَرِّ خِدْمَتِ
 مَحْمَلِ وَتَطْهِيْرَه مَهْمَا اَمْكَنْ مَتَقَبَلِ كَمْسَنَه لَزَكَا اَشْرَ
 اُولُوبِ وَظِيْفَه يَوْمِيَه لَزِي اِكْشَرِ اَقْبَاهِ اَوْلَةٍ وَجَمَلَه
 بَرِّ رَجُلِ طَاهِرٍ وَاتِقَادِ وَاطْفَادِه مَا هَرِ كَمْسَنَه لَز
 سِرَاجِي اُولُوبِ وَظِيْفَه يَوْمِيَه لَزِي اِكْشَرِ اَقْبَاهِ اَوْلَةٍ

RESİM : 2/c

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 95. sahifesi.

.. Mezkûr medrese ve meclislerin her birinde din bilgilerinin en faziletlilerinden, hikmetli bilgiler yayan, fazilet ve hüner sahiplerinin ileri gelenlerinden, hakikat hazinelerinin anahtarları, inceliklere vâkıf, takvâ sahibi, temiz, zeki, bilgin, ilmiyle amel eden "Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum" uyarınca bir çok sahada bilgi sahibi, faziletli, kâmil bir müderris olup öğrencilere dini bilgilerle diğer bilgileri öğretmek suretiyle kendisinden faydalanabilmesi için bilinmekte olan şekilde ders günlerinde dershanede hazır olup, akli ve nakli ilimlere ait okutulmakta olan makbul kitapları okutma ve tekrarlatma işinde özen gösterirlerse günlük maaşları altmışar akçe ola.

Öğrencilerden bilgi ve fazilet yönünden seçkin, yararlanma seviyesinden yararlandırma seviyesine erişen, kabiliyetli, himmetli birer öğrenciyi asistan eyleyeler. Bunların günlük ücretleri beşer akçe ola.

Medreselerde bulunan odalarda kalan, doğruluk ve iyilikleriyle tanınan, olgunluk ve başarıyla bilinen, okuma ve çalışmada devamlı, tartışma ve öğrenimde sebatlı olan, onbeş kişi öğrenci olup belirgin bir ciddiyet, kuvvetli bir çaba ile çalıştıkları takdirde, günlük maaşları ikişer akçe ola. Ayrıca her medresede; güvenilir, tecrübeli, uyanık, emin, koruması sağlam, kapıcılık hizmetinde yetenekli ve bekçilikte benzeri az birer kişi kapıcı

olup, günlük ücretleri ikişer akçe ola. Yine hepsinde hizmete yetenekli ve temizlikte benzeri az birer kişi ferraş⁽¹⁴⁾ olup günlük maaşları ikişer akçe ola. Keza her medresede helâ hizmetine katlanabilir ve imkân nisbetinde temizliğini yapmaya kaabiliyetli kimselerden birer helâ Kennası⁽¹⁵⁾ (süptürgecisi) olup günlük ücretleri ikişer akçe ola.

Ayrıca her medresede birer temiz, yakma ve söndürmede mahir kimse lâmbacı olup günlük ücretleri ikişer akçe ola."

III—Yemen Fatihî Gazî. Sinan Paşa İbni Ali'nin 6 Recep 994 H. 23 Haziran 1585 M. tarihli vakfiyesinin⁽¹⁶⁾ 95-96. sahifelerinde medrese ile ilgili olarak (Resim 3/a, b) şöyle denilmektedir:

"... ve dahili Konstantiniyye'de saray-ı amire kurbünde İshak Paşa mahallesinde bina olunan medresenin müderrisine yevmi elli akçe vazife verile. Onbeş hücrenin ikisi muid'in ola. Muid'e yevmi beş akçe vazife verile. Ve oniki hücrelerinde danışmendler sakin olup bir hücrelerinde bevab sakin ola. Danışmendlere yevmi üçer akçe vazife verile. Bevab'a yevmi iki akçe vazife verile. Hafta'da dört gün derse müdavemet edüp tefsir ve hadis ve fıkıh dersleri okuna."

Yukarıda metni sunulan vakfiye bölümünün özetle sadeleştirilmiş şekli aşağıdaki şekildedir.

"İstanbul içinde Saray-ı Amire yakınında İshak Paşa mahallesinde yapılmış olan Medresenin müderrisine günde elli akçe ücret verile. Medresedeki onbeş hücrenin ikisi Müderris Yardımcısının (Asistanın) ola. Ve Müderris yardımcısına günde onbeş akçe ücret verile. Medresenin Oniki hücrelerinde ise talebeler, bir hücrelerinde de kapucu otura. Talebelere günde üçer akçe, kapucuya da günde iki akçe ücret verile. Hafta'da dört gün derse devam edilip Tefsir, Hadis ve Fıkıh dersleri okuna..."

IV— Birinci Abdülhamid'in 15/Muharrem/1195 H. 11/Ocak/1781 M. tarihli vakfiyesinin⁽¹⁷⁾, 107-111. sahifelerindeki medrese ile ilgili olan kısım (Resim 4/a, b, c, d, e) aynen şöyledir:

"... Medrese-i Celile-i Humayunları ricalinin dahi tertib-i hademat ve vezayiflerin şol veçhile

(14) Ferraş: İmaret, cami, mescid, medrese gibi müesseselerin temizliğini temin, hasır gibi mefruşatını tefriş hizmetleriyle görevli kimsedir. (Bkz. Ali Himmet Berki, "Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikâlatda geçen İstilah ve Tabirler, s. 18.")

(15) Kennas: Abdethane süpüren, temizleyen demektir. Burada olduğu gibi bazı vakfiyelerde Kennaslık; bir hizmet olarak yer almış ve ücret tayin olunmuştur. (Bkz. a.g.e., s. 31.)

(16) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 133 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 95-96.

(17) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 159 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 107-111.

و داخل قسطنطنیه
سرای عامر قریب اسحاق پاشا محله سنه
بنا اولنان مدرسه نك مدرسه
یوحی الی الحجه وظیفه ویریه اون بش
حجر نك ایکیسی معبدك اوله معبد
یوحی بش الحجه وظیفه ویریه و اون ایلی
حجر سنك دانشمند لوساکن اولوب

RESİM: 3/a

Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa'ya ait 6 Recep 994 H. 1585 M.
tarihli vakfiyenin 95. sahifesi.

بر حجر سنك بواب ساکن اوله دانشمند
یوحی اوچراجه وظیفه ویریه بوابه
یوحی ایلی الحجه وظیفه ویریه هفتة
درت کون درسه مداومت ایدون
تفسیر وحدیث وفقه درس لری
اوقه

RESİM: 3/b

Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa'ya ait
6 Recep 994 H. 1585 M.
tarihli vakfiyenin 96. sahifesi.

مدرسه جلیله همایونلری رجا نك دخی
ترتیب خدمات ووظایف این شولوجه
تبیین بیورور لکه انواع فضائل
حمید و اصناف معارف عدیک ایله
موصوف و کمال صلاح و دیانت ایله
معروف بیزات سؤده سمات مدرسه
منیفه د ححدث اولوب ایام سبوعدن یوم
اشنین و خمیسک مدرسه جلیله در سنه
طلبة کرامه تدریس فر شریف حدیث
بنوی ایلوب غله وقف همایونلردن یور

RESİM: 4/a

I. Abdülhamid'e ait 1195 H.

1781 tarihli vakfiyenin 107. sahifesi.

simat medrese-i münifede muhaddis olup eyyam-ı
üşbu'dan yeumi isneyn ve hamiste medrese-i celile
dershanesinde talebe-i kirama tedris-i fenni-i şerifi
hadis-i Nebevi eyleyüp galle-i vakf-ı humayunların-
dan yeumi ikiyüz kırk akçe vazifeye mutasarrıf ola.
Kezalik âlim ve âmil ve fadıl ve kâmil bir zat-ı
pâk-i şemal dahi medrese-i humayunda müderris
olup Cuma ve sülesadan mâ'ada eyyam-ı tahsilde
tedris-i tullâb ile meşgul olup rey'i vakf-ı huma-
yundan yeumiye ikiyüz kırk akçe vazifeye muta-
sarrıf ola. Kezalik ulum-u Şettâ ile araste ve fe-
zâil ve maarif ile piraste iki nefer kimesne dahi
medrese-i humayunda Dersiâmm olup biri yeumi
sülase ve erbiâda ve biri dahi yeum-i Cuma-i vahide
yine dersane-i medrese'de talebe-i ilme tedris-i
ulum-u nafia eyleyüb, her biri yeumi ellişer akçe
vazifeye mutasarrıf olalar. Ve fenn-i kıraatte ma-
hir, tedris-i vücuhatâ kadir bir kimesne dahi
şeyh-ül-Kurra olup eyyam-ı üşbu'dan yeum-i sebt
ve isneynde türbe-i şerifte tedris-i ilim-i kıraet eyle-
yüp yeumi elli akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve
medrese-i humayunda kâin Yirmi adet odaların
herbirinde iskân olunan ikişer neferden kırk nefer
talebenin her birine yeumi ikişer akçe vazife veri-
lüp kırk nefer talebe-i mezkurenin temyizleri
hususu Şeyhül-islâm Sellemehüllahül-melikül allâm
Efendi Hazretlerine ihâle buyrulup ledel-imtihan
istihkakları nümâyan olan kırk nefer talebenin

tebyin buyururlar ki, enva'ı fezail-i hamide ve es-
naf-ı maarifi adide ile mevsuf ve kemal-ü
salâh ve diyanet ile ma'ruf bir zat-ı sütude

ایکیوز قرق اچہ وظیفہ یہ متصرف اولہ
 كذلك عالم وعامل وفاضل وکامل
 بزات پاک شما نل دخی مدرسہ ہمایونہ
 مدرس اولوب جمعہ وثلثا دن ما عدا ایام
 تحصیلہ تدریس طلاب ایلہ مشغول اولوب
 ریع وقف ہمایون دن یومیہ ایکیوز
 قرق اچہ وظیفہ یہ متصرف اولہ
 كذلك علوم شتہ ایلہ اراستہ وفضائل
 و معارف ایلہ پیراستہ ایکی نفر کسنہ
 دخی مدرسہ ہمایونہ درسام اولوب
 بری یوم ثلثا وار بھادہ وبری دخی یوم
 جمعہ و واحدینہ درسخانہ مدرسہ
 طلبہ علمہ تدریس علوم نافعہ ایلیوب
 ہربری یومی الیشراچہ وظیفہ یہ مشرف
 اولہ لرنہ وقف تراثنہ ماہر تدریس

RESİM: 4/b

I. Abdülhamid'e ait 1195 H.

1781 M. tarihli vakfiyenin 108. sahifesi.

ciheti ilmiyyede birbirine nisbet ile evvel, sâni ve sâlis i'tibariyle kırkıncıya değin tertip buyurdıkları defter mucibince evvelden Yirmi birinciye varınca müretteb olan Yirmi nefer talebe-i ulumun on neferi yevmi yirmişer akçe vazife ile Sahih-i Buhari-i Şerif ve on neferi dahi yevmi Yirmişer akçe vazife ile Sahih-i Müslim-i Şerifhan olup baki yirmi nefer ile üç adet türbedar ve müderris odasında mukim müd-i medrese ve hariçten tayin olunan altı nefer kimesneler ki cem'an otuz neferi dahi yevmi üçer akçe vazife ile cüzhan olup her biri birer cüz'i şerif tilâvet eyleyüp hasıla olan mesubâtı cemilesin vâkıf-ı zül-Avarif ma'rüz-zikr yirmi nefer Buhari ve Müslimi Şerif hânândan biri fevt oldukça veya târik-i hizmet olup veyahut sebebi aher ile ihraç olundukta cüzhan olan Yirmi nefer talebe-i ulumun evvel ve akdemi yerine Buhari ve

وجوہاتہ قادر بر کسنہ دخی شیخ
 القرا اولوب یا ما سبوعدن یوم سبت
 واثنینہ تربہ شریفہ تدریس علم
 قرات ایلیوب یومی اللہ اچہ وظیفہ یہ
 متصرف اولہ و مدرسہ ہمایونہ
 کائن یکری عددا و طہ لرنہ ہربری
 اسکان اولدان ایکی نفر دخی قرق
 نفر طلبہ نک ہربری یومی ایکیشد
 اچہ وظیفہ ویریلوب قرق نفر طلبہ
 مذکور نک تمیز لری خصوصی شیخ الاسلام
 سلمہ اللہ الملک العالم افندی حضرت تلمینہ
 احوالہ بیوریلوب لدی الامتحان استحقاقلری
 نمایان اولان قرق نفر طلبہ نک جہت علمیدہ
 ہربری نسبت ایلہ اول ثانی و ثالث
 اعتبار ایلہ قرقنجی یہ دکن ترتیب

RESİM: 4/c

I. Abdülhamid'e ait 1195 H.

1781 M. tarihli vakfiyenin 109. sahifesi.

Müslim-i Şerifhan ta'yin ve anın dahi münhal olan cüzhanlığı zeyl i'tibari ve şeyhül-islâm-ı vakit hazretlerinin imtihanı ile talebeden bir müstehak-kine verilüp ol dahi üzerinde olan ondokuz nefer güzهران edince yevmi üç akçe ile cüzhan olup neveti geldikte Müslim-i Şerifhânân silkine münselik ola..."

Yukarıda metni sunulan vakfiye bölümünün özetle sadeleştirilmiş şekli aşağıya alınmıştır.

"Zat-ı Şahanelerine ait medrese görevlilerinin hizmet sırası ve ücretlerini şu şekilde ta'yin buyurmuşlardır. Türü iyi meziyyetler ve çeşitli marifet dallarıyla vasıflı olup, olgunluk, iyilik ve dindarlığı ile bilinen seçkin bir zatın medresede muhaddis⁽¹⁸⁾ olup, haftanın Pazartesi ve Perşembe günlerinde medresenin dershanesinde öğrencilere hadis-i şerif ilmini okutup vakıflarının gelirlerinden günde

وَمُسْلِمٌ شَرِيفٌ خَوَانَانْدَنْ بَرِي قَوْتِ
 اَوْلَدَقَنْ وَايَا تَارَكْ خِدْمَتِ لَوْلُوبْ وَايَا خُوْدُ
 سَبَا خِرَايَلَهْ اَخْرَاجِ اَوْلَدَقَنْ جِزْءِ خَوَانِ
 اَوْلَانِ يَكْرِي نَفْرِ طَلَبَهْ عِلْمُكَ اَوَّلْ
 وَاَقْدَمِي بِرِيْنَهْ بِنَا رِي وَمُسْلِمٌ شَرِيفٌ
 خَوَانِ تَقِيْنِ وَاَنْكَلِي مَحَلْ اَوْلَانِ جِزْءِ
 خَوَانَلِي ذِيْلِ اَعْتَبَارِي وِشِيْخِ الْاِسْلَامِ
 وَتِ حَضْرَتِ رِيْنِيْكَ اِمْتِحَانِي اِيْلَهْ طَلَبَهْ دَنْ
 بِرِ مَسْتَحَقْنَهْ وِي رِيْلُوبْ اَوْلَا خِي اَوْزَرَنْ
 اَوْلَانِ اَوْنِ طَقُوْزِ نَفْرُ كُذْرَانِ اِيْدَبْجَهْ
 يُوْمِي اَوْجِ اَقْجَهْ اِيْلَهْ جِزْءِ خَوَانِ اَوْلُوبْ نُوْبَهْ
 كَلِيْكَ مَسْلَمٌ شَرِيفٌ خَوَانَانِ سَلْكَنْ
 مَسْلِكِ اَوْلَهْ وِجِزْءِ خَوَانِ دَنْ بَرِي قَوْتِ

RESİM: 4/e

I. Abdülhamid'e ait 1195 H.

1781 M. tarihli vakfiyenin 111. sahifesi.

ilmini okutup, günlük ücreti 50 akçe ola. Medrese-
 de bulunan Yirmi adet oda'nın herbirinde oturtu-
 lan ikişer kişiden toptan kırk öğrencinin her birine
 günde ikişer akçe ücret verilip, bu kırk öğrencinin
 seçimi Şeyhül-İslâm'a bırakılmıştır. İmtihan'da
 hak sahibi oldukları beliren kırk öğrenci'nin ilmî
 yönden birbirine oranla birinci, ikinci ve üçüncülük
 itibarıyla kırkıncıya kadar tertib buyurdıkları
 defter gereğince birinciden Yirminciye kadar sıra-
 lanmış olan yirmi öğrencinin On'u günde Yirmişer
 akçe ücretle Şahih-i Buharihan⁽¹⁸⁾ On'u da yine
 günde Yirmişer akçe ücretle Sahih-i Müslimhân
 olup geri kalan Yirmi öğrenci ile üç türbedar ve
 müderris odasında kalan müderris yardımcısı ve

(18) Aslında; Hadis ilminde maharet ve ıktidar sahibi
 olan şahıs anlamında olup, burada Hadis ilimlerini
 öğreten öğretim üyesi demektir.

(19) Sahih-i Buharihan: Sahih-i Buhari okumakla görevli
 olan demek olup, vakıf gelirinden belirli bir ücretle
 Kur'an-ı Kerim'den belirli sureleri okuyan ve burada
 olduğu gibi belirli hadis kitaplarını okuyan kişilerin
 okudukları sure ve kitap'tan sonra (han) kelimesi
 kullanılır. Yasinhân, Fetihhân, Duahan, Buharihan,
 Müslimhân, Cüzhan gibi.

بِيُوْرِدِ قَلْبِي دَفْتَرِ مَوْجِبِ بِنْجَهْ اَوْلَدَنْ يَكْرِي
 بِرِيْحِي يَهْ وَا رِنْجَهْ مَرْتَبَا وَا لَانِ يَكْرِي نَفْرِ
 طَلَبَهْ عِلْمُكَ اَوْنِ نَفْرِي يُوْمِي يَكْرِي مِيْشَرِ
 اَقْجَهْ وَوْظِيْفَهْ اِيْلَهْ صِيْحِيْ بِنَا رِي شَرِيفِ
 وَاوْنِ نَفْرِي دَخِي يُوْمِي يَكْرِي مِيْشَرِ
 اَقْجَهْ وَوْظِيْفَهْ اِيْلَهْ صِيْحِيْ مَسْلَمٌ شَرِيفِ
 خَوَانِ اَوْلُوبْ بَا تِي يَكْرِي نَفْرِي اِيْلَهْ
 اَوْجِ عَدَدْ تَرْبِيْ دَارِ وِمُدْرَسَا وِطَرِ سَنَهْ
 مَقِيْمَهْ مَعِيْدَهْ مَدْرَسَهْ وَخَارِجِدَنْ تَعْيِيْنِ
 اَوْلَانِ لَتِي نَفْرُ كَمَسْنَهْ لَرَكْ جَمْعَا
 اَوْتُوْزِ نَفْرِي دَخِي يُوْمِي وِچِرَا قْجَهْ وَوْظِيْفَهْ
 اِيْلَهْ جِزْءِ خَوَانِ اَوْلُوبْ هَرِ بَرِي بِرْزِ
 جِزْءِ شَرِيفِ تَلَاوْتِ اِيْلُوبْ حَا صِلَهْ
 اَوْلَانِ مَثَوَابَاتِ جَمِيْلَهْ سَنَنْ وَا قَفِ
 ذَوَالْعَوَارِفِ مَا رَالذِّكْرِ يَكْرِي نَفْرِ بِنَا رِي

RESİM: 4/a

I. Abdülhamid'e ait 1195 H.

1781 M. tarihli vakfiyenin 110. sahifesi.

ikiyüz kırk akçe ücret ala.

Keza bilgin, bilgisiyle amel eden, faziletli, ol-
 gun ve temiz meziyetli bir zat da Padişah medre-
 sesinde müderris olup, Cuma ve Salı günleri hariç,
 ders günlerinde öğrencilerin öğretimi ile meşgul
 olup, vakıf gelirinden günde İkiyüz kırk akçe ücret
 ala. Ayrıca çeşitli ilimlerle mücehhez, fazilet ve
 marifetleriyle belirgin iki kişi Padişah medresesin-
 de Dersiâm (Profesör) olup biri Salı ve Çarşamba
 günlerinde, diğeri yalnız Cuma gününde medrese
 dershanesinde öğrencilere yararlı bilgileri okutup
 herbiri günde ellişer akçe ücret alalar. Kıraat il-
 minde mahir ve çeşitli kıraat yönlerini okutmağa
 muktedir, bir kişi de Şeyhül-Kurra olup, haftanın
 Cumartesi ve Pazartesi günleri türbe-i şerifte kıraat

dışardan tayin olunan altı kişi ile birlikte toplam Otuz kişinin de günlük üçer akçe ücretle cüzhan olup, herbiri birer cüz'ü şerif tilâvet edip, hasil olan sevabını vâkıfın, (ruhuna bağışlanması), sözü geçen Yirmi Buhari ve müslimhanlardan birinin ölümü veya hizmeti bırakması veya başka bir nedenle görevden çıkartılmış olması hâlinde cüzhan olan Yirmi öğrencinin birincisi ve en kıdemlisi olan öğrenci onun yerine Buhari veya müslimhan olarak tayin olunup, bundan açılacak cüzhanlığa son itibariyle ve zamanın Şeyhül-İslâmı tarafından yapılacak imtihanla öğrencilerden bir hak sahibi olan tayin edilip, o da kendinden üst kademede olan Ondokuz kişi buldukça günlük üç akçe ile cüzhan olup sırası geldiğinde müslimhanlık gurubuna gire..."

V— Hacı Mustafa Ağa İbni El-hac Hüseyin'e ait 15/Cemaziyelâhir/1133 H. 13 Nisan 1720 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁰⁾ 7. sahifesinde:

". . .İstanbul'da Arabacı Beyazıt Mahallesinde dört oda bir derslane-yi müştemil bir Medrese-yi bina ve vakfettiği" yazılıdır.

VI—Şehzade Sultan Mehmet İbni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin⁽²¹⁾ 36. sahifesinde: "Şehzade Sultan Mehmet Türbesi yakınında bina ve vakfettiği cami haremine bitişik bir medrese bina edip akli ve nakli ilimlerin okutulması için vakfettiği" yazılıdır.

VII— II. Sultan Beyazıt'a ait Arapça vakfiyede⁽²²⁾ "İstanbul'da bir medrese ve bir mektep vakfettiği, hocalara maaş bağlanması, talebelere elbise alınması, sünnet için özel elbise yaptırılmasını şart kıldığı" yazılıdır.

VIII— Akhisar Ahalisinden Dayızade Esseyid El-hac Süleyman Ağa'ya ait 10 Muharrem 1235 H. 29 Ekim 1819 M. tarihli vakfiyenin⁽²³⁾ 14. sahifesinde: "Güzelhisar Mahallelerinden Kubbe mahallesinde Mescid-i Şerif, kütüphane, derslane ve medrese bina ve vakfettiği, keza Akhisar mahallelerinden Tepecik mahallesinde Türkmen el-hac Hasan'ın menzili karşısında bir mektep bina ve vakfettiği" yazılıdır.

IX— Sokullu Şehid Mehmet Paşa'ya ait Evâhir-i Zilhicce 981 H. Nisan 1573 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁴⁾ 30. sahifesinde: "İstanbul'da Kadırga Lirmanı yanında Çatladı Kasım mahallesinde halilesinden camii şerifi haremde bir medrese, ayrıca Burgaz'daki camii şerifi haremde bir medrese bina ve vakfeylediği" yazılıdır. Aynı vakfiyenin 34. sahifesinde ise; "İstanbul Eyyüb'de Eyüb Camii yakınında kendilerinin bina ettikleri türbenin civarında bir Dar-ül-Kurra bina ve vakfettikleri, keza aynı vakfiyenin 35-36. sahifelerinde, "Ke-

lâm-ı Kadim'i telkin ve ta'lim etmek için sekiz adet Darü-üt-Ta'lim bina ettikleri, bunlardan birinin, İstanbul Galata civarında, tersane ardında, birinin Burgaz Camii şerifi yakınında, birisinin Kaya Pınarı adlı yerde, birisinin Sokularik adlı köyde, birisinin Bıçkerik adlı Kasabada, birisinin Karaman Vilâyetinin Burda Kasabasında, birisinin Halep muzafatından Payas adlı yerde Camii Şerif civarında ve birisinin de Mekke-i Muazzama'da Şebike civarında olup, hepsini Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve öğretmek için ahalisine vakfettiği" yazılıdır.

X— Esbak Şeyhül-İslâm Mahmut Efendi'ye ait 8/Rebiulevel/1167 H. ve 3/Ocak/1754 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁵⁾ Onikinci sayfasında: "Kanlıcak Kasabasında bir taraftan Bölükbaş veresezi menzili, bir taraftan Ali Halife kerimesi menzili, bir taraftan müslüman mezarlığı ve bir taraftan genel yol ile mahdut yer üzerine yaptığı menzilinin karşısında On oda ve bir derslane-yi muhtevi kârgir, kurşun puşideli bir medrese bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XI—Üçüncü Murat'a ait Evasıtı Şaban 1006 H. Mart 1597 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁶⁾ 23. cü sahifesinde: "Mekke-i Mükerrreme'de bir medrese bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XII— Ruznamçe-i evvel El-hac Osman Efendi İbni Ali'ye ait 21/Rebiulâhir/1135 H. 29 Ocak 1722 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁷⁾ 6-7. ce sahifelerinde: "Rumeli Vilâyetinde Atina Şehrinde Fethiye Camii Şerifi yakınında vâkıfın kendi malı ile muceddeden bina ve vakfeylediği On hücre ve bir derslane-yi muhtevi, bir medrese ve yakınında bir mektep vakfettiği" yazılıdır.

(20) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 118 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 7.

(21) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 122 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 36.

(22) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 127 kayıt no'lu defter.

(23) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 137 kayıt no'lu defter, s: 14.

(24) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 149 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 30-36.

(25) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 146 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 12.

(26) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 147 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 23.

(27) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 157 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 6-7.

(28) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 159 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 21-25-26.

(29) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 160 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 14.

(30) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 168 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 271.

(31) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 121 kayıt no'lu orijinal ve Arapça vakfiye defteri, s: 33-36-40-41-145-161.

XIII— Birinci Abdül-Hamid'e ait 25 Muharrem 1195 H. 21 Ocak 1781 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁸⁾ Yirmibirinci sayfasında: "İstanbul'da bir mektep bina ve vakfettiği ve aynı vakfiyenin 25-26.cı sahifelerinde ise bir medrese, bir derslane ve derslanenin üzerinde talebelerin oturması için 21 adet kârgir oda ve bir kütüphane vakfettiği" yazılıdır.

XIV— Vâni Mehmet Efendi İbni Molla Bostan'a ait Arapça ve 7 Rebiulâhir 1082 H. 24 Ağustos 1670 M. tarihli vakfiyenin⁽²⁹⁾ 14.cü sahifesinde: "Bursa'nın Kestel köyünde bina ettiği cami'nin yakınında bir medrese bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XV— 3. Selim'e ait 23 Muharrem 1220 H. 23 Nisan 1805 M. tarihli vakfiyenin⁽³⁰⁾ 27. ci sayfasında: "Rumeli Vilâyetinde Priştine kazasında vâki' yeni medrese adındaki medresenin vakfının geliri olmadığından bu Medrese'deki müderris ve talebeler ihtiyacının kendi vakfı gelirinden verilmesini" şart kılmıştır.

XVI— 3.cü Murad'ın Validesi Atik Valide Sultan'a ait Evaili Rebius-sâni 990 H. Nisan 1582 M. tarihli vakfiyenin⁽³¹⁾ 33-34. cü sayfalarında: Üsküdar Yeni mahallesinde bina ve vakfettiği Cami'in yakınında ilim öğretilmesi ve talebelerin oturması için onbeş oda, mu'idin (müderris yardımcısının) oturması için iki oda, derslane olarak bir oda, kapıcının oturması için bir oda olmak üzere toplam Ondokuz odalı bir medreseyi vakfettiği, aynı vakfiyenin 35. ci sayfasında ise mezkûr cami yakınında müslümanların çocuklarına Kur'an-ı Kerim öğretmek için bir mektep vakfettiği, keza aynı vakfiyenin 36. cı sayfasının baş kısmında mezkûr Cami karşısında bir dar-ül-Kurra bina ve vakfettiği, aynı sayfanın orta kısmında ise Tefsir ve Hadis okutulması için mezkûr Dârül-Kurra yakınında bir Dârül-Hadis bina ve vakfettiği, yine aynı vakfiyenin 40-41. ci sayfalarında Lapseki Kasabasında bina ve vakfettiği mescidin yakınında Kur'an'ı Kerim öğretilmesi için bir mektep ve bina vakfettiği, belirtilmekte olup aynı vakfiyenin 145-161. ci sayfalarında söz konusu medrese, mektep ve Darül-Kurra'nın müderris, talebe ve görevlilerine ait şartlar yazılıdır.

XVII — Kıbrıs Fatihi 2. Sultan Selim'e ait Evâilî Rebiulevvel 987 H. Nisan 1579 M. tarihli vakfiyenin⁽³²⁾ Ondokuzuncu sahifesinde: "Edirne'de bina ettiği Cami'in yakınında bir medrese ve medresenin yanında da bir Dâr-ül-kurra bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XVIII— 3. Sultan Mustafa (Laleli) ya ait 15/ Muharrem/1178 H. Temmuz 1764 M. tarihli vakfiyenin⁽³³⁾ 22-23.cü sayfalarında "İstanbul Kızıl-

taş mahallesinde Lâleli Çeşmesi yakınında bina ettiği cami'in Kuzey kiblesinde sokak içinde, mermerden nadide bir derslane ve 9 adet hücreyi muhtevi bir medrese bina ve vakfeylediği, aynı vakfiyenin 29. cu sayfasında İstanbul Üsküdar'da Sahilsaray yakınında Ayazma Sarayı demekle meşhur Saray arazisinde inşa ettiği Cami-i Şerifin kible tarafında müslüman çocuklarının Kur'an öğrenmesi için bir mektep bina ve vakfettiği, yine aynı vakfiyenin 31. sayfasında Boğaziçi'nde Yoros Kazasına muzâfe İncir Köyü'nde Paşabahçesi isimli yerde bina ettiği Cami'in yakınında bir mektep bina ve vakfettiği, yazılıdır.

XIX— 3. Ahmet kızı Fatma'nın kocası Nevşehirli İbrahim Paşa'ya ait tarihsiz vakfiyenin⁽³⁴⁾ 37-38.ci sayfalarında: "İstanbul Şehzade Cami'i civarı ve eski odalar kapısı karşısında bulunan ve mülkleri olan arsa üzerine, Onüç oda, bir derslane, bir kütüphane, bir sebil, bir şadırvan ve bir çeşme-i müştemil olan medreseyi vakfettiği" yazılıdır.

XX— Çorlu'lu Ali Paşa'ya ait 5/Zilhicce/1120 H. 15 Şubat 1708 M. tarihli vakfiyenin⁽³⁵⁾ 25-26.cı sayfalarında: "İstanbul Tavuk Pazarında vâki' Hüseyin Ağa Camii yakınında Sinan Paşa mahallesinde eski Sırmakeşhane yerinde bina buyurdıkları on adet yüksek kubbeli odaları olan bir medreseyi vakfettiği" yazılıdır.

d. Tescilli yapılmış olan bazı Vakıf Medreseler:

Aslı vakıf olan medreselerin büyük bir kısmı; İstanbul, Konya, Kayseri, Erzurum gibi illerde olmak üzere yurdumuzun her yerinde vakıf medreselerin yapılmış olduğu, konu ile ilgili eski belgelerin tetkikinden anlaşılmaktadır. Bu medreseler, zamanın acımasız tahribatına mâ'ruz kalmasına, bir kısmının şekil değiştirmesine, hatta yok olmasına rağmen, gittiğimiz her yerde vakıf menşe'li abide ve eski eserler arasında bir çok medreseleri görmemiz mümkündür. Bunların tescilli yapılmış olanlarından 136 adet medrese'ye ait bazı bilgileri içeren liste⁽³⁶⁾ kısa bir fikir vermesi amacı ile aşağıya alınmıştır:

(32) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 186 kayıt no'lu Orijinal vakfiye defteri, s. 19.

(33) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 187 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s. 22-23-29-31.

(34) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 173 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s. 37-38.

(35) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 180 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s. 25-26.

(36) Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığı Eski Eser Tescil Bürosu'nda muhafaza edilen tescil fiş ve dosyası ile, İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Eski Eser dosyalarından derlenen listedir.

TESCİLİ YAPILMIŞ OLAN BAZI VAKIF

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Sofular	Feyzullah Macar Kardeşler	1056	7	Feyzullah Ef. Med.	15.2.1978 tarihinden itibaren 10 yıl müd. tahsisli	P-356
İstanbul	Sofular	Eski Saraçhane	1061	76	Amcazade Hüseyin Paşa Med.	26.1.1977 tarihinden itibaren 10 yıl müd. kirada tahsisli	
İstanbul	Şeyhresmi	Darıüşşafaka Cad.	1451/1	13	Cedid Abdurrahman Ef. Med.	6.6.1974 tarihinden itibaren 10 yıl müd. ahsisli	P-826
İstanbul	Hafızpaşa ve Yusuf Ziya	Hafızpaşa ve Yusuf Ziya	1446	2	Tevfik Ef. Med.	Kirada	-
İstanbul	Sultan Ahmet	At Meydanı	99	29	Sultanahmet Med.	1962'den itibaren 25 yıl müddetle Başbakanlık Arşiv Gen. Müd. tahsisli	P-602
İstanbul	Süleymaniye	Dökümcüler	376	2	Rabi Sâlis mülazımlar med.	Rabi, boş. Sâlis, işgâlli, tahliyesi için çalışılıyor. mülazımlar işgalli, tahliyesi derdest	P-921
İstanbul	Kılıçalı	Meçidiye Köy Tophane Cad.	63	18	Kılıçalı Med.	Çocuk Esirgeme Kurumunun kirasında	P-1193
İstanbul	Davutpaşa	Etyemez Tek.	1158	20	İbrahim Paşa Camii ve Med.	Cami'i Münhedim, avlusundaki medrese tıp fakültesine tahsisli	-
İstanbul	Fatma Sultan	Arpameni yokuşu	1927	3	Gaziahmetpaşa Cami ve medresesi	İbadete açık, avlusundaki medrese tahsisli	İ-20
İstanbul	Kepeçdede	Esvabcı ve Gün doğmuş	403	27	Ahmet Ağa Camii ve medresesi	İbadete açık	K-5

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Dervişali	Fevzipaşa ve Hasan Fehmipaşa Cad.	2572	3	Çedit Ali Paşa Medresesi	1969'dan 979'a kadar İstanbul Bel. Baş. Sağlık Merkezi olarak tahsisli	P-34
İstanbul	Kırçeşme	Kovancılard Cad.	2405	12	Gazanfer Ağa Med.	İstanbul Belediyesi Müze olarak kullandı	P-78
İstanbul	Alemdar	Hoca Rüstem	48	8	Mehmet Ağa Med.	Çocuk Esirgeme Kurumunun kirasında	P-718
İstanbul	Camiali	Vezneciler Cad.	670	1	Kuyumcu Murad Paşa Med.	Mülkiyeti İdaremize intifa hakkı ivazı müddetsiz İst. Üniv. ait	P-604
İstanbul	Camiali	Buğdaycılar Kapısı Cad.	584	21	Sultan Beyazıt Med.	1962'den 1982'ye kadar kütüphane olarak İst. Bel. tahsisli	P-495
İstanbul	Hacı Kiyaseddin	Darıüşşafaka Cad.	378	1	Tabhane Med.	1966'dan itibaren 25 yıl müddetle Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğüne tahsisli	P-922
İstanbul	Kalenderhane	Dede Efendi	558	34	Damat İbrahim	1981'den itibaren 20 yıl müddetle Verem Savaş Derneğine tahsisli	İ-215
İstanbul	Mimar Hayrettin	Yeniçeriler Cad.	221	30	Merzifoni Kara Mustafa Paşa Medresesi	Yahya Kemal Enstitüsü olarak kullanılıyor	P-456
İstanbul	Molla Fenari	Yeniçeri Cad.	271	1	Sinanpaşa Medresesi Türbe ve Sebili	1964'ten beri İst. Üniversitesine tahsisli	P-921
İstanbul	Ali Fahit M.	Sümbül Efendi	1177	51	Koca Mustafa Paşa Medresesi	Tahsis Muameleleri Derdest	P-405
İstanbul	Beyceğiz	Lodosi	1367	3	Ahmet Çavuş Med.	Kirada	P-143
İstanbul	Beyceğiz	Sarayağası Cad.	1364	35	Kaba Halil Med.	Kiraen tahsis muamelesi derdest	P-27

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Baba Hasan Alemi	Med Çıkmaızı	940	36	Ankaravî İsmail Ef. Md.	2.10.1980-1990 tarihleri arası 10 yıl müddetle tahsisli	P-428
İstanbul	Dervişali	Dolaplı Bostan ve Kurtağası Çeşmesi	2546	15	Defterdar İbrahim Ef. Med.	Kirada	P-258
İstanbul	Güraba Hüseyin Ağa	Çingiraklı Bostan	895	26	Hasodabaşı Hasan Ağa Med.	Kirada	P-543
İstanbul	Haydar	Haydar Cad.	2183	17	Haydar Med.	Kirada	P-500
İstanbul	Haydar	Karadeniz Cad. Sinanağa C. Sok.	2180	13	Sinanağa Med.	Kirada	P-339
İstanbul	Keçihatun	Haseki Kadın	1129	29	Bayrampaşa Med.	15.1.1975-28.7.985 tarihine kadar 10 yıl müddetle kiraen tahsisli	P-19
İstanbul	Keçihatun	Cerrahpaşa Cad.	1125	4	Cevher Sultan Med.	24.11.1976-996 yılına kadar 20 yıl müddetle tahsisli	P-19
İstanbul	Kirmasti	Fevzipaşa Cad.	2125	2	Tophane Med.	5.11.1975 tarihinden itibaren 10 yıl müddetle tahsisli	P-125
İstanbul	Kirmasti	Fevzipaşa Cad.	2126	1	Bahr-ı Şefid Med.	İdaremizce yurt olarak kullanılıyordu, şu anda boş	P-125
İstanbul	Kirmasti	Haliç ve Tetümler Cad.	2126	44	Bahr-ı Siyah Med.	İdaremizce yurt olarak kullanılıyordu, şu anda boş	P-125
İstanbul	Mollaşeref	Vatan Cad. Halıcılar Köş.	1959	11	Sultan Selim Med.	İdaremizce Müze olarak kullanılıyor	P-62
İstanbul	Nevbahar	Haseki Cad.	1808	6	Haseki Med.	Kirada	P-424
İstanbul	Seyyitömer	Ali Şair Nevai	1739	30	Nişancı Mehmet Paşa Med.	İşgalli, tahliyesi derdest	P-477

MEDRESE

İL	İLÇE	İSİM	DURUMU HAKKINDA NOT
Adana	—	Ulu Cami Med.	Öğrenci Yurdu
Afyon	—	Gedik Ahmet Paşa Med.	Kültür Bakanlığı Müzesi
Afyon	Sincanlı	Boyalıköy Med. (Hankâh)	Halen hazine mülkiyetinde
Afyon	Çay	Taş Med.	Alaaddin Cami
Amasya	—	Başağa Med.	—
Amasya	—	Gökmedrese	Cami
Amasya	—	Sultan Beyazıt Med.	Kütüphane
Amasya	—	Şanlar (Küçükağa) Med.	—
Amasya	Gümüşhacıköy	Gümüş Med.	—
Amasya	Merzifon	Mehmet Çelebi Med.	Belediye
Amasya	Suluova	Yolpınar Köyü Med.	—
Antalya	—	Medrese (İmaret)	Yıkık Yivli Minare külliyesinde
Antalya	—	Karatay Med.	Darüssüleha Halk Eğitim Merkezi
Antalya	Alanya	Oba Med.	—
Antalya	Elmalı	Ömer Paşa Med.	—
Antalya	Korkuteli	Sinaneddin Med.	Harap
Aydın	—	Cihanoğlu Med.	Camiye bitişik odalar halinde
Aydın	—	Nasuhpaşa Med.	Kısmen harap
Balıkesir	—	Yıldırım Cami Med.	Kur'an Kursu
Bitlis	—	Gökmeydan Med.	—
Bitlis	—	Şerefiye Med.	—
Bursa	—	Yeşil Med.	Türk İslâm Eserleri Müzesi
Bursa	—	Şair Ahmet Paşa Med.	—
Bursa	—	Lâla Şahin Paşa Med.	—
Bursa	İnegöl	İshak Paşa Med.	Kütüphane
Bursa	İznik	Süleyman Paşa Med.	Halk Eğitim Merkezi Kütüphanesi
Çankırı	—	Çivitcioğlu Med.	—
Çankırı	—	Buğday Pazarı Med.	—
Çorum	Alaca	Hüseyin Gazi Med.	Harap
Çorum	Alaca	Mahmudiye Köyü Kalehisar Med.	Harap
Diyarbakır	—	Ulu Cami Medreseleri	Yurt, diğeri harap
Diyarbakır	—	Şeyh Safa Med.	—
Diyarbakır	—	Sarı Saltuk Med.	—

MEDRESE

İL	İLÇE	İSİM	DURUMU HAKKINDA NOT
Diyarbakır	—	Ali Paşa Med.	—
Diyarbakır	Çermik	Çötelizade Med.	—
Diyarbakır	Hani	Hatuniye Med.	Harap
Edirne	—	II. Beyazıt Med.	—
Edirne	—	Peykler Med.	Talebe Yurdu
Edirne	—	Saatli Med.	—
Erzurum	—	Çifte Minareli Med.	Kültür Bakanlığına verildi
Erzurum	—	Yakutiye Med.	Kültür Bakanlığına verildi
Erzurum	—	Caferiye Med.	—
Erzurum	—	Kurşunlu Cami Med.	—
Eskişehir	—	Kurşunlu Med.	Kültür Bakanlığına verilecek
Eskişehir	Sivrihisar	Elmalı Med.	—
Gümüşhane	Bayburt	Pulurferahşah Med.	—
Hakkari	—	Meydan Med.	—
Hatay	Dört Yol	Payas II. Selim Med.	Kur'an Kursu
Isparta	Atabey	Ertokuş Med.	Kültür Bakanlığı Kütüphane
Isparta	Eğridir	Dündarbey Med.	—
İçel	Tarsus	Kubad Paşa Med.	Kültür Bakanlığı Müze.
İzmir	Bayındır	İsael Kevakibi Med.	—
İzmir	Ödemiş	Birgili merhum Med.	—
Kastamonu	—	İsmail Bey Med.	—
Kastamonu	—	Yakub Ağa Med.	—
Kastamonu	—	Bayraklı Med.	Onarım görmüş
Kayseri	—	Çitfe Med.	—
Urfa	—	Ulu Cami Med.	Bir kısmı ilk okul, sağlam
Kayseri	—	Külük Med.	—
Kayseri	—	Köşk Med.	—
Kayseri	—	Sahabiye Med.	İşyeri
Kayseri	—	Melikgazi Med.	—
Kayseri	—	Hunad Med.	Müze
Kayseri	—	Hatuniye Med.	—
Kırşehir	—	Nureddin Caca Med.	Halen Cami
Eskişehir	Seyitgazi	Seyitgazi Med.	Kültür Bakanlığı

MEDRESE

İL	İLÇE	İSİM	DURUMU HAKKINDA NOT
Kocaeli	Gebze	Çoban Mustafa Med.	—
Konya	—	Karatay Med.	Müze
Konya	—	Sırçalı Med.	Müze
Konya	Akşehir	Taş Med.	Müze
Konya	Beyşehir	İsmail Bey Med.	Harap, kısmen onarılmış
Konya	Ermenek	Tol Med.	—
Konya	Karaman	Natuniye Med.	Onarımı yarım
Kütahya	—	Vacidiye Med.	Müze
Kütahya	—	Rüstem Paşa Med.	—
Manisa	—	Hafsa Sultan Med.	—
Manisa	—	Sinanbey Med.	Harap
Manisa	—	Muradiye Med.	Müze
K. Maraş	—	Taş Med.	—
Mardin	—	Kasımiye Med.	—
Mardin	—	Zinciriye Med.	—
Mardin	—	Şehidiye Med.	—
Mardin	—	Marufiye Med.	—
Muğla	Fethiye	Örenköyü Med. Kalıntısı	—
Muğla	Milâs	Firuz Bey Med.	—
Nevşehir	—	Kurşunlu Cami Med.	—
Nevşehir	Gülşehir	Karanezir Med.	Kütüphane
Niğde	—	Akmedrese	Müze
Niğde	Aksaray	Zinciriye Med.	Müze
Samsun	Vezirköprü	Taş Medrese	Kütüphane
Sinop	—	Pervane Med.	Müze
Sivas	—	Büraciye Med.	Onarılmış
Sivas	—	Gök Med.	Müze idi, tamir olacak, sadece cephesi ayakta
Tekirdağ	—	Rüstempaşa Med.	İlk okul
Tokat	—	Gök Med.	Müze
Tokat	—	Yağıbasan Med.	Harap
Tokat	Niksar	Yağıbasan Med.	Harap
Van	Gevaş	İzdişirbey Med.	—

2- SIBYAN MEKTEPLERİ ve MEKTEPLER:

Öğrenci yetiştirme bakımından medreselere mahreç olan Sıbyan⁽³⁷⁾ Mektepleri, Osmanlı Eğitim ve Öğretiminde önemli bir yer işgâl eder. Her yerleşme yeri ile büyük şehirlerin her mahallesinde açılan Sıbyan Mektepleri, okuma çağına gelen 5-6 yaşlarındaki çocukların devam ettikleri yerlerdir. Vakfiyelerde bu mekteplere "Dar-üt-Ta'lim", "Muallim Hane", "Mektep" ve "Mektep Hane" denilmektedir. Buralardaki tedrisat Alfabe (Elif-Ba), yazı okuma, Kur'an-ı Kerim ve dört işlemin öğretilmesinden ibarettir. Öğretmenine "Muallim", öğretmen yardımcısına "Kalfâ" denilmekte olup, mektebin vakfiyesinde yevmiyeleri gösterilmiştir.

Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri, köylere varıncaya kadar her yere yayılmıştır. XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğu dahilinde gezmiş olan bir Fransız seyyahı, her köyde mektebe rastlamış ve ilk tahsilin Osmanlılarda Batı ülkeleriyle mukayese edilmeyecek kadar kesif olduğunu hayretle görmüştür. Bunlara cami ve mescitlerde yapılan ilk eğitim ve öğretim faaliyetleri de ilâve edilirse Osmanlılarda yaygın bir eğitim ve öğretimin tesis edilmiş olduğu anlaşılır.

Osmanlı maarifi içinde teşkilâtli, yüksek seviyede eğitim ve öğretimi gerçekleştiren müesseseler şüphesiz medreselerdir. Sıbyan mektepleri veya o seviyede özel öğretim görmüş olan öğrenciler buralara girerek muayyen hocalardan muayyen dersleri, belirli zamanlarda okurlar ve daha üst derecelere yükselerek en yüksek seviyedeki medreselerden mezun olurlardı. Osmanlılarda ilmiye sınıfı buradan yetişir, kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik vesaire gibi diğer bazı sahalarda istihdam edilirdi.

Medreseler gibi, sıbyan mektepleri ve mekteplerinde, vakfiyelerde önemli yer aldığı, vakfiyelerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Bunun için bu konuda da vakfiyelerden bir kaç örnek vermek ve tescilli yapılan mekteplerden bazılarını liste halinde sunmakta fayda mülâhaza ediyorum.

a. Sıbyan Mektepleri ile Mekteplerin vakfiyelerdeki yeri,

b. Tescilli yapılmış bazı mektepler,

a. Sıbyan Mektepleri ile Mekteplerin vakfiyelerdeki yeri:

Yukarıda işaret edildiği gibi mektepler her yerleşim yerinde açılmış ve bunların büyük bir kısmı vakfiyelerle tanzim edilmiş olduğundan, mektepler, vakfiyelerde medreselerden daha fazla yer almışlardır. Ancak bunların tümünü böyle

mütevazi bir makalede sıralamak mümkün olmayacağından, medreseler bölümünde olduğu gibi bu bölümde de bir kaç örnek sunmakla yetineceğiz:

1- El-Hac İbrahim Ağa'ya ait 25 Muharrem 1118 H. 29 Nisan 1706 M. tarihli vakfiyenin⁽³⁸⁾ 212. sayfasında mekteple ilgili kısım aynen (Resim 5) şöyledir:

"... Ve yine binasına şüru' muradım olan mekteb-i şerifde sıbyana müşfik ve ta'lime kadir ve perhizkâr bir kimesne muallim olup hizmeti mukabelesinde yevmi onbeş akçeye mutasarrıf ola. Ve istikamet ile mümtaz bir kimesne dahi halife olup yevmi yedi akçe verile ve havace-i mektep olan, Mekteb-i mezburun Bevâbı olup yevmi iki akçe verile ve mekteb-i mezbur âbkeşliği yevmi iki akçe vazife ile muallim olanlara meşruta ola. Ve halife olan çaru bkeş olup hizmeti edâ ve yevmi iki akçeye mutasarrıf ola. Ve mekteb-i mezkurumda teallüm eden otuz kadar sıbyana ve muallim olana ve halifesine yevmi kırk akçe olmak üzere senede büyük bayramda yüzyirmi kuruşluk birer kapama ve mest ve pabuç ve kavuk ve kuşak herbiri için müteveli yediyle iştirâ olunup yedlerine ber vech-i mu'tad def' ve teslim ve hayır dua ile yâd ettirile. Ve mekteb-i mezburda olan otuz sıbyanın herbirine ayda onbeşer akçe verile. Ve yine büyük bayramda mezbur havace ile halifesinin herbirine onar kuruş ve İ'd-i Adhâda beşer kuruş verile. Ve senede havace için on keyl pirinç ve onbeş vukiyye sağ yağ ve on çeki odun alına ve halife için dahi kezaşik on keyl pirinç ve onbeş vukiyye yağ ve on çeki odun verile. Ve eyyâm-ı şitâda mekteb-i mezkur için yevmi iki akçe olmak üzere senede yediyüz-yirmi akçalık kömür alına ve ihrac-ı mezbele için ayda onbeş akçe verile ve mekteb-i mezkûr hasiri için yevmi bir akçe ola..."

Yukarıda tarihi belirtilen vakfiyenin mekteple ilgili bölümü aynen yukarıya alınmış olup, bu bölümün kısaca sâdeleştirilmiş şekli şöyledir:

"...Yapımına başlamak istediğim mektepte, çocuklara şefkatli, öğretime muktedir ve kötülüklerden uzak iyi bir kimse öğretmen olup, hizmeti karşılığı günde onbeş akçe ala. Doğruluğuyla seçkin bir kimse, kalfa olup günde yedi akçe ala. Mektep hocası olan şahıs, sözü geçen mektebin kapıcısı olup günde iki akçe verile. Aynı mektebin suculuğu, günde iki akçe ücretle muallim olanlara

(37) Sıbyan kelimesi; Arapça olup sabi'nin çoğuludur. Sabi' ise çocuk anlamına gelmektedir. Bu duruma göre sıbyan mektepleri çocuk mektepleri demektir.

(38) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 570 no'lu vakfiye defteri, s. 242.

فائده برکتی شیخ القضا اولوب فواج باث جامع رفیع تعلیم قرآن عظیم انشا ایجاب بومر ادره ایلی اقم دیریم
 ویزه بناسنه شروع مرام اولاره مکتب رفیع صبیان مقصد و تعلیم خاد و دیر لهر کار برکتی معلم اولوب خدمتی
 مقابله نیک بومر ادره سیه اقمه مکتب اولاره واستقامت اید قمار برکتی رضی خلیفه اولوب بومر سیدی اقم دیریم
 و فواج مکتب اولاره مکتب زهدک بواج اولوب بومر ایلی اقم دیریم و مکتب فوج اولی اقمی اولوب اقم وظیفه
 اید معلم اولاره مشروط اوله و خلیفه اولاره حاروب کسه اولوب خدمتی ادا بومر ایلی اقمی مقصد اوله و مکتب
 نه کومر تعلیم ایدیه اذقور قده صبیان و معلم اولره و خلیفه بومر قرده اقم اولره ادره نه ده بولک
 برامی بوز بومر غفلتله بر قیامه دست دیابوی و فادده و قوشور لهر بری اجموده متوله بیدم اشترا اولوب
 بیزینه برده مقصد دفع و تسلیم و ضید دعا ایم یاد اید بیدم و مکتب فرورده اولاره اولوز صبیان لهر برینه
 ایدیه اوله شر اقم دیریم و نه بولک برامی فرور فواج اید خلیفه سنک لهر برینه اوز غردسه و عهد آخیمده بیدم
 غفلتله دیریم و نه ره ضولله اجموده اولدکس برنج و اوده سیه و قیه صباغ یاغی و اده هکی ادره منه
 و خلیفه اجموده رضی کدک اولدکس برنج و اوده سیه و قیه یاغ و اوده هکی ادره دیریم و ایلام شتاده
 مکتب مذکور اجموده بومر ایلی اقم اولره ادره نه ده بیدم بومر اقم لوه کورالنه و افرایج مریب اجموده ایدیه
 اوله سیه اقم دیریم و مکتب مذکور اجموده بومر اقم اوله و متول و وقف خدمتی مقابله سنده بومر قرده
 اقمی مکتب اوله و منه کتایر ماله و علم ایقام خاد برکتی وقف فرورده کاتب اولوب بومر درنا اقمی

وشرط بيورديار حمله جديده ده مجددا بنا بيوردقاري
جامع شريفك غريه مائل اولان قابوسى ياننده
واقع اولان مکتبه بر نفس انفس صاحبى رضاي
حق طابى معلم تعين اولنه ناکه اينام بولينور
تعليم ايتام بولماز ايسنه اطفال فقرای مسلينه
تعليم اقدام ايليوب مقابله خدمته كل يوم
التى ابحه وظيفه به متصرف اوله وبركسته
خليفه مکتبه اولوب معلم اول تعليم ايدكنى اطفاله

RESİM: 6/a

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H. 1470 M.
tarihli vakfiyenin 313. sahifesi.

RESİM: 6/b

Sultan Mehmet Fatih'e ait 875 H. 1470 M.
tarihli vakfiyenin 314. sahifesi.

تكرير اعادة واستثقال خدمت ايليوب بلدكاري
مواضى لطف ورفق ايله افاده ايليوب مقابله
خدمته كل يوم ايكى ابحه وظيفه به متصرف
اوله وبر مرد صالح دار التعليم قيمي اولوب
كنس وتنظيفى وقع واغلا قياب لطيف ايله مقيا
اولوب وقف شريفدن كل يوم زباجه
وظيفه به متصرف اوله

şart oluna. Kalfa olan kişi, süpürgeci olup hizmetini yerine getirerek günde iki akçe ala. Bu mektebimde öğrenim gören otuz kadar çocuklara, öğretmen olana ve kalfasına günlük kırk akçe olmak üzere senede büyük bayramda yüzyirmi kuruşluk birer kapama⁽³⁹⁾, mest, pabuç, kavuk, ve kuşak mütevellî eli ile satın alınıp, mutad olduğu üzere kendilerine verile ve hayır dua ile andırıla. Bu mektepte olan otuz öğrencinin herbirine ayda onbeş akçe verile. Yine büyük bayramda, sözü geçen hoca ile kalfasına onar kuruş, kurban bayramında ise beşer kuruş verile. Her yıl hoca için on ölçek pirinç, onbeş okka sade yağ, ve on çeki odun, kalfa için de yine yılda on ölçek pirinç, onbeş okka yağ ve on çeki odun alına. Kış günlerinde mektep için günlük iki akçe olmak üzere senede yediyüzyirmi akçelik kömür alına. Çöp dökümü için ayda onbeş akçe verile. Mektebin hasırısı için günlük bir akçe ayrıla."

II— İstanbul'da Hobyâr mahallesinde sakin iken vefat eden Mora'lı Osman efendi ibni el—Hac Hüseyin Efendi vasisi olan oğlu Derviş Abdül Fettah efendi tarafından tescil edilen gurre-i rebiiülevvel 1154 H. Mayıs/1741 M. tarihli vakfiyede⁽⁴⁰⁾:

". . . İstanbul'da Kadı çeşmesi yakınında Abid Çelebi mahallesinde kâin Merdumiye Medresesi diye tanınan ve vâkıfı bilinmeyen, bu vakfın tescil tarihinden altmış sene önce yandığından sadece arsası kalmış olan medresenin arsası üzerine sekiz odalı ve bir dersaneli bir medrese yapımı için sekizbin ikiyüz kuruş tahsis edildiği, bir münasib yerde müslüman çocuklarına Kur'anı Kerim öğretilmesi için bir muallimhane yapımı için beşbindörtüz kuruş tahsis edildiği, bu medrese ve mektepte okuyan öğrencilere ait diğer şartlar yazılıdır."

III— Sultan Mehmet Fatih'e ait Recep/875 H. Aralık/1470 M. tarihli vakfiyenin⁽⁴¹⁾ 313-314. sahifelerinde mekteple ilgili olarak (Resim 6/a, b) şöyle denilmektedir:

". . . Ve şart buyurdular mahalle-i Cedidede müceddeden bina buyurdıkları Cami-i Şerifin garbe mail olan kapusu yanında vâki olan mektepte bir nefsi enfes sahibi, rıza-i hak talibi muallim ta'yin oluna, tâ hi eytâm bulunur ise ta'lim-i Eytâm, bulunmaz ise etfâl-ı fukarâ-i Müslimine ta'lime ikdam eyleyüp mukabele-i hizmette külle yeum altı akçe vazifeye mutasarrıf

(39) Kapama: Tekmil elbise takımı. (Bkz. Kamus-u Şemsettin, s: 1052 K.P.A. maddesi).

(40) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 570 no'lu vakfiye defteri, s: 91-92.

(41) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 46 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 313-314.

ola. Ve bir kimesne halife-i mektep olup muallim-i evvel ta'lim eylediğini etfâla tekrar ve l'âde ve istiskal-ı hizmet eylemeyüp bilmedikleri mevazî lütfi rıfk ile ifade eyleyüp mukabele-i hizmette külle yevm iki akçe vazifeye mutasarrıf ola. Vê bir merdi salih darüt-ta'limin kayyımı olup kens ve tanzifi ve feth ve iglâkı bab-ı lâtfi ile mukayyed olup vakf-ı şeriften külle yevm bir akçe vazifeye mutasarrıf ola...."

Yukarıya metnini aldığımız Sultan Mehmet Fatih'e ait vakfiye bölümünün sâdeleştirilmesi gerekirse; ilme ve ilim mensuplarına önem veren, öğrenim kurumlarını i'mar etmek, meş'alelerini yakmak, alanını temizlemek, bilim bahçesini süsleyip gönül çekici hale getirmek yolunda gayret sarfeden Fatih'in vakfiyesinin bu bölümünde mektep konusunda özetle şöyle şart ettiğini görmek mümkündür: ". . . Sultan vakfa şart olarak birde şöyle buyurdular; Yeni mahallede yeni bina ettikleri Cam-il Şerifin batı yönündeki kapısı yanında bulunan mektebe yüksek kaabiliyetli, Allah'ın rızasını arayan bir öğretmen tayin olunsun. Böylece çevrede yetim varsa onları eğitip yetiştirsin, olmadığı takdirde fakir halkın çocuklarını eğitsin. Bu hizmet karşılığı günde altı akça alsın. Başka bir kimse de mektebin kalfası tayin edilsin. O da öğretmenin öğrettiği konuları öğrencilere tekrar etsin. Bu hizmeti küçümsemeden, bilmedikleri hususları yumuşaklıkla beyan eylesin ve hizmeti karşılığı günde iki akçe alsın. Ayrıca iyi bir kimse, Darüt-ta'limin kayyımı olsun. Süpürme ve temizlik, mektebi açma kapama işiyle o meşgul olsun ve vakıf gelirinden günde bir akçe alsın..."

IV—Harameyn mütevellisi el-Hac İsmail efendi ibni Hüseyin'e ait gurre-i Muharrem 1080 H. Haziran 1766 M. tarihli vakfiyenin (42) 22-25. sahifelerinde mekteple ilgili kısım (Resim 7/a, b, c, d) aynen şöyledir.

". . . Mahmiyye-i İstanbul'da Bezzaz-ı Cedid mahallesinde vâki' bir tarafı yine kendi menzili ve bir tarafı Kürkçübaşı vakfından olan dükkân ve bir tarafı havace Dursun evkafına ve bir tarafı tarik-i âma münthehi arsası senede Bülbül Hatun vakfına üçyüz akçe mukataalu ve binası mülk bir kârgir mektebi ve tahtında dört bab dekâkini "hasbeten lillahi teâlâ ve haseneten liruh-i Rasulihilmuallâ şöyle şart eyledim ki zikrolunan dekâkin ecr-i misli ile alel-vech-il meşru' icar olunup hasıl olan galleden mekteb-i sabıkuz-zikirde bir istikamet ve diyanet ile mevsuf ve kıraet ve ikraya kudret ile ma'ruf muallim-i sıbyan-i müslimin olmaga sezâvâr ve ilim ve amelden hissedâr kimesne içinde ba'de salât-il fecr ilâ vakt-iz zuhr ta'lim-i sıbyan eyleyüp mukabelesinde yevmi on akçe vazifeye mutasarrıf ola ve kezalik bir sâlih ve dindar ve

müttakî ve perhizkâr kimesne mektep halifesi olup ba'de salât'iz zuhr ilâ vakt-il Asr ta'lim-i sıbyan eyleye. Mukabelesinde yevmi beş akçe vazifeye müstahik ola. Ve zühd ve takva ile meşhur rüsum-u hatda mahir bir kimesne dahi meşh havacesi olup, her gün mektebi mezkurda sıbyâna yazı ta'lim edüp mukabelesinde yevmi üç akçe vazifeye mutasarrıf ola ve her gün sıbyân-ı mektep için bir tüvanâ kimesne kifayet miktarı su getirüp müteallimine iska oluna. Mukabele-i hizmetinde yevmi bir akçe vazifeye mutasarrıf ola...."

Metni sunulan bu vakfiye kısım örneğinde, vâkıf; özetle İstanbul Yeni Bezzaz mahallesinde Allah rızası için bina ve vakfettiği medrese için doğruluk ve dindarlığıyla mevsuf, okuma ve okutmaya kudretli olan, müslüman çocukları öğretmeye lâyık, ilim ve amelden hissesi olan, bir kişinin öğretmen olup sabah namazından sonra öğle vaktine kadar çocukları öğretip karşılığında günde on akçe ücret almasını şart kılmıştır. Aynı mektepte iyi, dindar ve Allah'tan korkan bir kimsenin kalfa olup, öğle namazından sonra ikinci vaktine kadar çocukları öğretip karşılığında günde beş akçe ücret almasını, takvalığı ile meşhur ve hat sanatında mahir bir kimsenin de, yazı hocası olup her gün adı geçen mektepte çocuklara yazı öğretmesini, hizmeti karşılığında üç akçe ücret almasını, keza güçlü bir kimsenin yeteri kadar su getirip öğrencilere içirilmesini ve hizmeti karşılığında günde bir akçe ücret almasını şart kılmıştır.

V— Daye Server Hâtuna ait Gurre-i Muharrem 959 H. Aralık 1551 M. tarihli vakfiyenin(43) 21. sahifesinde: ". . . fakir çocuklar için bir mektep yapılmasını şart kıldığı", aynı vakfiyenin 23. sahifesinde ise: ". . . mezkûr mektepte okuyan yetim çocuklara elbise giydirilmesi için her sene yüz dirhem verilmesini şart kıldığı" yazılıdır.

VI—1. Mahmud'un beşinci kadını Verdinaz'a ait 18 Cemaziyel-evvel 1154 H. 1 Ağustos 1741 M. tarihli vakfiyenin(44) 7. sahifesinde: ". . . İstanbul, Aksaray yakınında Atik Murad Paşa Mahallesinde, büyük caddede malumu'l-hudud ve kare olarak yetmiş arşın arsa üzerine Allah rızası için sağlam ve kârgir bir mektep, mektebin altında ise selsebil gibi bir çeşme bina ve vakfettiği," yazılıdır.

(42) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde mahfuz 104 no'lu vakfiye defteri, s: 22-25.

(43) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 106 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 21-23.

(44) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 112 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 7.

صبح مرغی ابدوب ❀ محبته استانبولدا
 بزاز جدید محله سنده واقع ❀ برطرفی
 بینه کنده می منزلی ❀ و برطرفی کو کجی
 باشی و ففدن اولان دکان ❀
 و برطرفی خواجه طورسون او قافنه ❀
 و برطرفی طریق عامه منتهی ❀ عرصه سی
 سنه ده بلبیل خاتون و ففنه ❀ اچویوز
 اچمه مقاطعه لور ❀ و ناسی ملک بکا کیر
 مکتبی و تحنده درت باب دکانی ❀

حسبه لله تعالی ❀ و حسنه لروح رسوله علی
 شویله شرط ایله کمه ❀ ذکر اولان دکان
 اجر منلی ایله علی الوجه الشرع ❀ ایجار
 اولوب حاصل اولان غله دن ❀
 مکتب سابق الذکرده ❀ برستقامت
 و دیانت ایله موصوف ❀ و قرات
 و اقرايه قدرت ایله معروف ❀
 معلم ضیایین مسلمین اولمه نراوار ❀ و علم
 و عملدن حصه دار ❀ کسنه ایلچنده ❀

RESİM: 7/a

Harameyn mütevellisi Hacı İsmail Efendiye ait
 1080 H. 1766 M. tarihli vakfiyenin 22. sahifesi.

RESİM: 7/b

Harameyn mütevellisi Hacı İsmail Efendiye ait
 1080 H. 1766 M. tarihli vakfiyenin 23. sahifesi.

VII— Babüssaade Ağası el-Hac Abdullah-Ağa ibni Abdülmennan'a ait 20 Cemaziyel-evvel 1120 H. 7 Ağustos 1708 M. tarihli vakfiyenin⁽⁴⁵⁾ 6. sahifesinde: İstanbul'da Silivri kapı yakınında Arabacı Bayazıt mahallesinde muallimhane bina ettiği ve bunun için vakıf tescil ettirdiği, aynı vakfiyenin 7-8. sahifelerinde ise: "Anadolu vilâyetinde Melde adlı köyde çocukları öğretmek için bir mektep bina ettiği ve bunları bütün müslümanlar için vakfettiği" yazılıdır.

VIII— Şehid Mehmed Paşa kethüdası, Hüseyin kethüdâya ait Muharrem 981 H. Mayıs 1573 M. tarihli vakfiyenin⁽⁴⁶⁾ 17. sahifesinde: "İstanbul'da

Mevlâna Hüseyin mahallesinde bir Darül-Kurra yaptırdığı", aynı vakfiyenin 18. sahifesinde ise: "Kırk Kilise kazasında Ulufeciler köyünde bir darüt-ta'lim bina ve vakfettiği yazılıdır.

(45) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 105 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 6-8.

(46) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 115 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 17-18.

مشق حواجه سی اولوب ❀ هر کون
 بعد صلوة الفجر الی وقت الظہر تعلیم صیان
 مکتب مذکورده ❀ صبیانه یاز می تعلیم
 ایلیوب مقابلہ سندہ یومی اون اچہ
 ایدوب ❀ مقابلہ سندہ یومی اوج
 بر صالح و دیندار ❀ و متقی و پر نیر کار ❀
 اچہ وظیفہ بہ متصرف اولہ ❀ و ہر لو
 صبیان مکتب اچون ❀ بر تو امانہ
 کسنتہ مکتب خلیفہ سی اولوب ❀ بعد
 کفایت مقدار سی سو کتور و متعین ❀
 صلوة الظہر الی وقت العصر ❀ تعلیم
 صبیان ایلیہ مقابلہ سندہ یومی بش
 اچہ وظیفہ بہ مستحق اولہ ❀ و زہد و تقوی الہ
 استقا اولہ مقابلہ خدمتہ یومی بر اچہ
 وظیفہ بہ متصرف اولہ ❀ و بر صالح
 مشور ❀ رسوم خط وہ ماہر یکسندہ دخی
 و متدین ❀ و امانت و دیانتی متعین

RESİM: 7/c

Harameyn mütevellisi Hacı İsmail Efendiye ait
1080 H. 1766 M. tarihli vakfiyenin 24. sahifesi.

RESİM: 7/d

Harameyn mütevellisi Hacı İsmail Efendiye ait
1080 H. 1766 M. tarihli vakfiyenin 25. sahifesi.

IX- III, Mustafanın kızı Şahsultan'a ait
17 Recep 1216 H. 23 Kasım 1801 M. tarihli vak-
fiyenin⁽⁴⁷⁾ 13. sahifesinde: "İstanbulda Zal
Mehmet Paşa Camii civarında çocukların öğretil-
mesi için Üst katlı bir mektep bina ve vakfettiği"
yazılıdır.

X- Abdülhannân oğlu İskender Paşa'ya ait
Evail-ü Rebiül-evvel 967 H. Aralık 1559 M. tarihli

vakfiyenin⁽⁴⁸⁾ 25. sahifesinde: "Yorus kazasının
Kanlıcak köyünde bina ettiği cami karşısında bir
mektepe, ayrıca Yorus kazasının Sırapınar köyünde
bir mektep bina ve vakfettiği" yazılıdır.

(47) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz
132 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 13.

(48) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz
150 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 25.

XI— I. Mahmud'un başkadını Alicenaba ait 5 Şevval 1158 H. 31 Ekim 1745 M. tarihli vakfiyenin⁽⁴⁹⁾ 8. sahifesinde: "İstanbul Fatih Camii civarında vâki kûçük Karaman demekle ma'rif Çarşı köşesinde Allah rızası için yaptırdığı çeşme ve sebilin üst kısmında çocukları öğretmek için bir muallimhane bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XII— II. Sultan Mahmud'un Validesi Nakşidil Valide Sultan'a ait 25 Recep 1227 H. 4 Ağustos 1812 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵⁰⁾ 30. sahifesinde "İstanbul Ayvansaray kapısı dahilinde Mustafa Paşa mahallesinde Ebu Zerril-Gifari türbesi bitişiğinde bina ettiği Cami bitişiğinde bir mektep bina ve vakfettiği" yazılıdır.

XIII— III. Selim'in annesi Mihrişah'a ait 7 Zilkâde 1214 H. 2 Nisan 1799 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵¹⁾ 8-9. sahifelerinde: "İstanbul'da Davut Paşa iskelesi yakınında Kürkcübaşı mahallesinde ikibin yüzymialtıbuçuk arşın iki parmak arsa üzerine kendi maliyle müceddeden bir kârgir mektep bina, ihya ve vakfettiği" yazılıdır.

XIV— III. Selim'e ait 23 Muharrem 1220 H. 23 Nisan 1805 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵²⁾ 166. sahifesinde: "Üsküdar Selimiye semtindeki Selimiye Camiinin bitişiğinde müceddeden bina ve ihya eylediği mektebi vakfettiği" yazılıdır.

XV— III. Sultan Selim'in Validesi Mihrişah'a ait 15 Şaban 1204 H. 30 Nisan 1789 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵³⁾ 11-12. sahifelerinde: "İstanbul Aksaray yakınında eskiden hayır sahiplerinden Merhum Mehmed Paşanın müceddeden bina ve ihya eylediği Camii Şerif ve mektebin vakfını tekml, temim ve görevlilerinin maaşlarıyla diğer ihtiyaçları için vakfettiği" yazılıdır.

XVI— Veziri Azam Çorlulu Ali Paşa'ya ait 5 Zilhicce 1120 H. 15 Şubat 1708 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵⁴⁾ 25. sahifesinde: "İstanbul'da vaki Hobyar mahallesinde Meydancık demekle ma'rif yerde bulunan mescide bitişik çocukları öğretmek için bina ve ihya buyurduğu, şöhretine binaen sınırlandırma ve niteliğinin belirtilmesine ihtiyaç olmayan sağlam, muhkem ve kârgir mektebi vakfettiği" yazılıdır.

XVII— I. Abdülhamid'in karısı Sineperver Ayşe Valide Sultan'a ait 27 Safer 1234 H. 26 Aralık 1819 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵⁵⁾ 31-32. sahifelerinde: "İstanbul'da Atpazarı yakınında Manisa'lı Mehmet Paşa mahallesinde kâin arsa üzerine bir mektep yaptırıp vakfettiği" yazılıdır.

3. DARÜ'T-TIP (TIP MEDRESELERİ)

Diğer medreselerde olduğu gibi, Osmanlı Darü't-tıpları da, İslâm Dünyasında daha önce kurulmuş olan, Darü's-şifalar ve özellikle Ana-

dolu Selçukluları Dar-üş-şifaları örnek alınarak tesis edilmişlerdir. Osmanlılarda ilk Darü's-şifa Yıldırım Beyazıt tarafından Bursa'da tesis edilmiştir. Bundan sonra İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet, Edirne'de II. Beyazıt, İstanbul'da Haseki Sultan, Atik Valide Sultan ve Manisa'da Valide Sultan Darü's-şifaları kurulmuştur.

Süleymaniye Tıp Medresesinin te'sisi ise, Darü't-tıpları tarihinde bir aşama kabul edilebilir. Zira bu zamana kadar Darü's-şifalar içinde yapılan tıp öğretimi bu medrese ile müstakil bir medreseye kavuşmuş olan Darü's-şifa, tatbikat yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Darü't-tıplarda takip edilen eğitim ve öğretim sistemi kesin olarak bilinmemekle beraber, buralarda genel medreseler ve Dar'ül-hadislerde takip edilen sistemden ayrı bir tarzın tatbik edildiği anlaşılmaktadır. Zira tabirlik daha çok tatbikatı gerektirdiği için nazariyatla tatbikatın beraber yürütüldüğü bir eğitim ve öğretim sisteminin takip edilmiş olması gerekir.

Öte yandan medrese ve mekteplerde olduğu gibi Dar'üş-şifa ve Tıp medreselerinin büyük bir kısmının da Vakıflar tarafından kurulup Vakıflardan daimi destek gördükleri de bir gerçektir. Yine bu husustaki vakfiyelerden bir örnek olarak I. Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman vakfiyesinin⁽⁵⁶⁾ 95-97. sayfalarında Tıp Medresesi ile ilgili kısmı (Resim 8/a, b, c) aynen sunmakta yarar görüyorum:

... Ve ilm-i Tıb için bina olunan medrese-i tayyibe'de fazilet ve kıyâset ve kuvvet-i hids-ü ih-sas ile mevsuf ve basiret ve zekâ ve selâmet-i havass ile ma'rif, dekhâyık-ı ilm-i mizana ârif ve külliyât ve cuziyât-ı ilm-i ebdâna vâkıf eflâton-u zaman ve Aristo-i Evan etıbbâ-yı İsâdem mabeyninde mümtoz ve hükemâ-i Calinos kadem ortasında serfiraz olan kimesne müderris olup talebe-i ilm-i Tıbbâ kanun-u hükemâ-i sâbıka da mu'cez

(49) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 162 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 8.

(50) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 165 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 30.

(51) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 166 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 8-9.

(52) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 168 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 166.

(53) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 170 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 11-12.

(54) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 180 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 25.

(55) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 184 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 31-32.

(56) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 1387 Umum 140 kasa ve 45 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 95-97.

B – TESCİLİ YAPILMIŞ OLAN BAZI MEKTEPLERİN LİSTESİ

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Hoca Gıyaseddin	Vefa Cad.	511	16	Bala Hatun Mek. ve Sebili	Kültür Müsteşarlığına tahsisli olup, evlere kitap dağıtma merkezi olarak kullanılıyor.	P-797
İstanbul	İshak Paşa	Katip Sinan Mektebi	732	7	Abdullah Paşa Mek.	Kur'an Kursu olarak kullanılıyor, tahsisli	P-499
İstanbul	İshak Paşa	Küçükayasofya	116	1	Hüseyin Ağa Mek.	Mektep Münhedim Arsası boş	P-393
İstanbul	Kazganî Sadi	Nalbant Camii	741	33	Kazganî Sadi Mek.	Mektep ma'mur. Avlusunda bir çilehane var. Burası eskiden zaviye olup, sonradan Sıbyan Mektebi olduğu tahmin edilmektedir. Kur'an Kursu olarak kullanılıyor.	P-639
İstanbul	Kazganî Sadi	Şerapnel	741	38	Kazganî Sadi Mek.	Bir kısmı kirada, bir kısmı boş, bir kısmı istimlâk edilmiştir.	P-563
İstanbul	Kalenderhane	Kovacılar Cad.	961	8	Recai Efendi Mek.	Çocuk kütüphanesi olarak kullanılmak üzere muamelesi devam ediyor.	P-726
İstanbul	Kalenderhane	Kovacılar Cad.	641	43	Arpa Emine Mustafa Efendi Mektebi	Metruk durmaktadır. Onarımı yapıldı	P-720
İstanbul	Kalenderhane	Şehzade Mek.	651	49	Hasan Ağa Mek.	76'da başlandı, istimlâk edilmiş	P-420
İstanbul	Mollahüsrev	Emir Hoca ve Kalenderhane	569	1	Mahmut Paşa Mek.	İşgali devamlı	P-248
İstanbul	Mollahüsrev	Kızırlı Mescid ve Kozancılar Cad.	659	1	Abdullah Ef. Mek.	Kirada, harap	P-237
İstanbul	Mollafenari	Yeniçeriler Cad.	274	43	Ali Atik Paşa Mek.	Diyanet İşleri Bşk. tahsisli	P-540

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Nişancı	Daldaban Yokuşu	2203	7	Mektep	Üzerinde iş hanı yapılması için çalışmalar var	P-917
İstanbul	Sultan Ahmed	Atmeydanı Sokak	99	30	Sultan Ahmed Mek.	Bu mektep Sultan Ahmed Camii Avlu duvarına muttasıldır. Kirada	-
İstanbul	Avcıbey	Hoca Çakır Cad.	2686	2	Çakırağa Camii ve Mektebi	Mühedim arsası kirada	P-376
İstanbul	İskender Paşa	Sarıgüzel Cad.	1990	1/9	İskender Paşa Camii ve Mektebi	İbadete açık	İ-67
İstanbul	Hobyar	Aziziye Cad.	301	15	Yusuf Ef. Mek.	Milli Eğitim Bakanlığının işgalinde	P-395
İstanbul	Beyoğlu	Kemankeş Mustafa Paşa	94	94	İsmail Ef. Mek.	1971'den itibaren 20 yıl müddetle Beden Terbiyesi Gen. Müd. tahsisli	P-1200
İstanbul	Üsküdar-Selimiye	Şerif Kuyusu Sok.	322	2	Selimiye Mek.	1969'dan itibaren 10 yıl müd. Milli Eğit. Bakan. tahsisli	P-725
İstanbul	Fatih-Sinanağa	İtfaiye Cad.	2420	5	Zemilli Ali Ef. Mek.	1967'den itibaren 10 yıl müd. Milli Eğit. Bakan., 1977'den sonra 10 yıl müd. Kültür Bakanlığına tahsisli	P-338
İstanbul	Alemdar	Divanyolu	40	6	Cevri Kalfa Mek.	İşgalli, tahliyesi derdest	P-247
İstanbul	Alemdar	Hoca Rüstem	48	6	Mehmed Ağa Mek.	Çocuk Esirgeme Kurumunun işgalinde	P-503
İstanbul	Cankurtaran	İshak Paşa Cad.	2	65	Mihrişah Sultan Mek.	Kur'an Kursu olarak kullanılmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığına tahsisli için muamelesi devam ediyor	P-1677
İstanbul	Demirtaş	Sabri Mehmet Ef.	491	4	Sabri Mehmet Ef. Mek.	Mektep mühedim	P-740

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Atik Mustafa Paşa	Dervişzade	2867	52	İvaz Ef. Mek.	İvaz Efendi Camii avlusunda kalmış arsa	P-693
İstanbul	Ali Fatih'in Paşa	Hacı Hoca Cad.	1176	88	Cemhaneci başı Mehmet Ağa Mek.	Münhedim arsa	P-625
İstanbul	Ali Fatih'in Paşa	Ali Fakih Cad.	1308	7	Ali Fakih Mek.	Harabe halinde, 1978'de onarım programına alındı	P-976
İstanbul	Avcıbey	Şişhane Cad.	2701	28	Hatice Sultan Mek.	Münhedim arsası işgalli	P-372
İstanbul	Avcıbey	Kuyulu Bahçe	2686	44	Beşir Ağa Mek.	Eser münhedim arsası işgalli, işgaliye alınıyor	P-375
İstanbul	Arabacı Beyazıd	Vidin Cad.	1326	23	Vasuh Paşa Kerimesi Emine Hatun Mek.	Münhedim arsası kirada	P-676
İstanbul	Arabacı Beyazıd	Vidin Cad. İlk Mek.	-	-	İsmail Ef. Mek.	Arsa halindedir. Şağilinden işgaliye alınıyor	P-238
İstanbul	Çakırağa	Küçük Langu	845	23	Çakırağa Mek.	Kirada	P-798
İstanbul	Dervişali	Hasan Fehmi	2553	23	Gebelizade Mek.	Mektep münhedim arsasında gece kondular var. Aynı parselde bulunan Evrenes Dede Türbesi bakımsız bir haldedir. Kirada	P-?
İstanbul	Dervişali	Yakupzade	2545	13	Yahyazade Mek.	Kirada	P-260
İstanbul	Fatma Sultan	Topkapı Cad.	1928	38	Gazi Ahmet Paşa Mek.	Topkapı Gençlik Kulübü işgalinde	P-58
İstanbul	Hatice Sultan	Uzun Sofalı Geşl	2523	1	Beyazıt Ağa Mek.	Kirada	P-298
İstanbul	Hamza	Hacı Hamza ve Sata	1299	15	Hacı Hamza Mek.	Harap	P-239

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Emin Sinan	Silahtar Ağa Cad.	146	14	Ahmet Ağa Mek.	Kirada	P-1005
İstanbul	Hobyar	Cağaloğlu Yokuşu Aziziye Cad.	301	15	Yusuf Ef. Mek	Hayrat Sicil kaydına göre "Medresetül Hattatin" olarak anılan, Basma Yazı Kesimleri Derleme Müd. olarak kullanılıyor	P-395
İstanbul	Süleymaniye	Tiryaki Çarşısı	535	13	Süleymaniye Mek.	Kültür Bakanlığına tahsisli	P-920
İstanbul	Tahtakale	Yavaşca Şahin	279	1	Gazneli Mahmud Ef. Mek.	Mektep kirada	P-591
İstanbul	Cezri Kasım	Feshane Defterdar Cad.	65	20	Şeyh Sultan Mek.	Kirada	-
İstanbul	Cezri Kasım.	Zal Mahmud Paşa Cad.	65	54	Zal Paşa Mek	İşgalli, tahliyesi derdest	P-1044
İstanbul	Düğmeciler	Nişancı Cad.	149	12	Nişancı Mustafa Paşa Mek.	Kütüphane olarak mezarlığın içinde	P-841
İstanbul	Eyüpsultan	Bostan iskelesi	48	2	Mihrişah Sultan Mek.	Harabe halinde duruyor; Mezarlığın içinde	P-249
İstanbul	Eyüpsultan	Camil-kebir	52	12	Ebusuud Ef. Mek.	Eyüp din görevilerinin hizmetinde	P-739
İstanbul	İslâm Bey	Kalenderhane Cad.	60	23	Lalızade Abdalbaki Efendi Mektebi	Harap	P-89
İstanbul	Cevizlik	Çekirge Hamdi Paşa Mektebi	69	1	Hamdi Paşa Mek.	Özel idareye intikal etmiştir	P-1383
İstanbul	Atik Mustafa Paşa	Conca Cad. Ağaçalı Çeşme	2891	29	Ebuzer-el Giffari Mektebi	Harap	P-69

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Mimar Sinan	Keçeciler Cad.	2099	28	Akşemseddin Mek.	Fahri Bekçi oturuyor	P-1333
İstanbul	Sofular	Horhor Cad.	1061	85	Süleyman Ef. Mek.	Kirada	P-1088
İstanbul	Şeyhresmi	Yedi emirler ve Y. Ziya Paşa	1445	1	Mustafa Ağa Mek.	Münhedim arsası üzerinde piringçi Sinan Cami meşrutaları var	P-328
İstanbul	Arap Camii	Bulgulu ve Üsküpcüler Sk.	1489	2	Amine Hatun Mek.	İstimlak edilmiştir	-
İstanbul	Pürtelaş Hasan	Meclisi Mebusan	33	7	Zevki Sultan Mek.	Anıtlar Yüksek Kuruluna tahsisli	P-877
İstanbul	-	Pürtelaş	662	32	Pürtelaş Hasan Efendi Mek.	Münhedim, arsası işgalli	P-508
İstanbul	Sütlüce	Hamam	1895	46	Mahmud Ef. Mek.	Münhedim, arsası ittisalindeki Mahmut Ağa Cami avlusuna ihak edilmiş	P-1214
İstanbul	Yahya Kahya	Orta Mektep ve Pahi fırını	866	43	Kilerci Abdurrahman Mek.	Satılmış	P-264
İstanbul	Kulluğu	Samancı Ferhat	452	7	Yaş Hasan Emin. Ef. Mek.	Kirada	P-1242
İstanbul	Kadı Mehmet	Gümrük	94	93	İsmail Ef. Mek.	Tahsisli	P-2200
İstanbul	Kadı Mehmet	Hasköy Cad.	1430	24	Esmâ Hanım Mek.	Kirada	P-891
İstanbul	Hacı Mini	Karabaş Cad.	134	3	Karabaş Mustafa Ağa Mek.	Münhedim	P-1212
İstanbul	Hacı Mini	Hacı Hüseyin	1623	9	Hacı Hüseyin Mek.	Tahsis ediliyor	

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU MAHAL	DOSYA
İstanbul	Hacı Mimi	Ali Kubbeli	1644	13	Fatma Hatun Mek.	—	P-242
İstanbul	Vizezade	Şenlik Dede	715	5	Çambak Ağa Mek.	Şenlik Dede Camii görevlerine meşruta olarak verildi	P-779
İstanbul	Sinan Paşa	Köprübaşı	292	3	İbrahim Paşa Mek.	Mektebi münhedim	P-250
İstanbul	Tevkiye	Şakayik	845	4	Çuhadar Hüseyin Ağa Mek.	—	P-320
İstanbul	Hacı Hüseyin	Sahaf Camii	1626	3	Sahaf Muhiddin Mek.	Camii görevlisi oturuyor	P-1225
İstanbul	Meşrutiyet	Ortaçiftlik	—	—	Hamidiye Mek.	—	P-678
İstanbul	Sarıyer	Karakol	675	1	Pertevniyal Valide Sultan Mek.	1939'da istimlak edilmiş, halk eğitim merkezi olarak kullanılıyor	P-429
İstanbul	İstinye	İstinye Çayır Cad.	370	62	Osman Ef. Mek.	Kirada	P-812
İstanbul	Ahçıbaşı	Aziz Mahmud Hüddai	387	19	Hüseyin Çelebi Mek.	Münhedim	P-457
İstanbul	Arakiyeci Hacı Cafer	Harmanlık	463	9	Divitçiler Mek.	—	P-616
İstanbul	Kepece Dede	Kunusbaşı Cad.	408	84	Kepeçdede Mek.	Harap, boş	P-927
İstanbul	Murat Reis	Çinli Hamamı	164	2	Kösem Sultan Çinli Mek.	M.E. Bak. Kültür Gen. Müd. tahsis edilmiş	P-731
İstanbul	Hasan Ağa	İnadiye Mek.	442	1	Çerkezade Alibey Mektebi	Mektep münhedim	P-734

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Hacı Hüseyin Ağa	Afap Kuyusu ve Hacı Hüseyin Ağa	1238	13	Hacı Hüseyin Mek.	Kirada	P-1452
İstanbul	Hoca Üveys	Koca Sinan Cad.	2055	10	İsmail Ef. Mektebi	Münhedim arsası 1967'de satılmış	P-793
İstanbul	Hoca Üveys	Fevzi Paşa Kınalızade Sok.	2045	14	Kazasker Abdurrahman Ef. Mek.	1968'de satılmış	P-251
İstanbul	İneybey Mah.	Namık Kemal Cad.	855	5	Ebubekir Paşa Mek.	Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılıyor	P-425
İstanbul	İbrahim Çavuş	Kaşıkçı Mek.	1488	32	Kaşıkçı Mek.	Mektep münhedim arsası işgalli	P-40
İstanbul	İbrahim Çavuş	Mevlevihanekapı	1468	23	Hasodabaşı Behruz Ağa Mek.	—	P-1282
İstanbul	Kürkcübaşı Ahmet Şemseddin	Hobyar Mek. ve Yokuş Çeşme	1109	3	Ahmet Paşa Mek.	Kirada	P-817
İstanbul	Kırkçeşme	Çinli Hamam	2409	2	Arapzadeler Mek.	Münhedim arsasında gece kondu var, davalı	P-459
İstanbul	Kirmasti	Feraizci	2126	46	Fatih Mek.	Harap	P-458
İstanbul	Kirmasti	İslâmbal Cad.	1923	2	Baş Kadın Mek.	Kirada	P-421
İstanbul	Küçük Mustafa Paşa	Vakıf Mektebi Tutar Ağası	2849	5	Adile Sultan Mek.	—	P-828
İstanbul	Müfti Ali	Karadeniz Cad.	2479	11	Şerife Hanım Fatma Mek.	Münhedim, arsası işgalli	P-211
İstanbul	Molla Aşkı	Paşa Hamamı	2658	8	Molla Aşkı Mek.	Münhedim, Arsa kirada	P-129

İLİ	MAHALLESİ	SOKAĞI	ADA	PARSEL	CİNSİ	BULUNDUĞU HAL	DOSYA
İstanbul	Selimiye	Kışla Cad. Şerif Kuyusu Sok.	322	2	Selimiye Mek.	Kütüphane olarak kullanılıyor, tahsisli	P-725
İstanbul	Nişancı	Helvacı	737	8	Nişancı Cedid Mehmet Paşa Sibyan Mek.	Mühedim, arsasında Atik Mehmet Paşa G. Meşrutası var	P-847
İstanbul	Ali Fatihin Paşa Cad.	Koca Mustafa Paşa	1177	92	Sümbül Ef. Sibyan Mektebi	Kirada	P-126
İstanbul	Canbakiye	Yedişehitler	1342	14	İbrahim Ef. Sibyan Mek.	Mühedim, arsası 7.2.1974'de satılmıştır	P-244
İstanbul	Kirmasti	Fevzi Paşa Cad.	2125	3	Fatih Sibyan Mek.	Fatih İlkokulu olarak kullanılıyor	P-502
İstanbul	Selman Ağa	Büyük Yokuş	503	33	Mihrimah Sultan Sibyan Mek.	M.E. Bak. Çocuk Kütüphanesi olarak tahsisli	P-553

SIBYAN MEKTEPLERİ

İLİ	İLÇESİ	İSİM	VAKFI	DURUMU HAKKINDA NOT
Aydın	-	Fatma Hanım Sibyan Mek.	-	-
İzmir	Urla	Yahşi Bey (Kamanlı) Sibyan Mek.	-	-
Manisa	-	Yakutağa (Kurşunlu) Mektebi	-	-
İzmir	Bergama	Ansari Mektebi	-	-

اِكْشَرِ اَقْجَهْ اَوْلَهٗ ۞ وَجَمِيعِ سِنَدِهٖ بِرِخْدَمِهٖ قَابِلُ وُقَاۙ
 وَنَظَافَتِهٖ نَظِيْرِي نَادِرِ كَمْسِنَهٗ لِرَفْرَاشِ اُولُوْبِ وَظِيْفَهٗ
 يَوْمِيَهٗ لِي اِكْشَرِ اَقْجَهْ اَوْلَهٗ ۞ وَكُلِّي سِنَدِهٖ بِرِخْدَمِ خَلَا
 مَتَّحِلِ وَتَطْهِيْرَهٗ مَهْمَا اَمْكُنْ مَتَقَبَلِ كَمْسِنَهٗ لِرِكَائِ اَخْلَا
 اُولُوْبِ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَهٗ لِي اِكْشَرِ اَقْجَهْ اَوْلَهٗ وَجَمْلَهٗ
 بِرِ رَجُلِ طَاهِرٍ ۞ وَاَيْقَادُ وَاظْفَادَهٗ مَا هَرِ كَمْسِنَهٗ لِرِ
 سِرَاجِي اُولُوْبِ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَهٗ لِي اِكْشَرِ اَقْجَهْ اَوْلَهٗ
 اِيْجُوْنِ بِنَا اُولُنَا مَدْرَسَهٗ طِيْبَهٗ
 فَضِيْلَتِ وَاِيْكَاسَتِ وَقُوَّةِ حِدْسِ وَاِحْسَاسِ اِيْلَهٗ ۞
 وَبَصِيْرَتِ وَذَكَوَسَلَامَتِ حَوَاسِ اِيْلَهٗ مَعْرُوْفِ دَقَائِقِ
 عِلْمِ مِيْزَانَهٗ عَارِفِ وَكَلِمَاتِ وَجَزِيَّاتِ عِلْمِ اَبْدَانَهٗ

RESİM: 8/a

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 95. sahifesi.

ve yâdigar olan kavâ'idi tahsil babında ikdam ve mühimmât-ı şifada müntehab ve sedid olan zevabiti teshil emrinde ihtimam edüp derslerine müdavim ve sair mâlezimede mülâzim olucak vazife-i yevmiyesi yirmi akçe ola. Ve sekiz nefer talib-i hikmet ve rağib-i illet-i sıhhatı mü'min-i Zâhirs Salâh ve mütedeyyin-i kasdıl İslah kimesneler medrese-i mezburede danışmend olup ilm-i Tıbbın şuglünde sa'yi belîğ ve fenn-i hikmetün tahsilinde cidd-i bî diriğ ederlerse vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola. Ve iki deyyin ve mümeyyiz ve televvüs ve telvisten muhteriz kimesnelerin biri Bevvâb olup ve biri ferraş ola. Vazife-i yevmiyeleri ikişer akçe ola."

Yukarıda metni sunulan vakfiye bölümünde özetle şöyle denmektedir: "Tıp ilminin öğretilmesi için yapılan Tıp Medresesinde faziletli, akıllı, teşhis ve ihsas nitelikleriyle tanınan, basiret zekâ ve duyu organlarının sağlamlığıyla bilinen, tartı

وَاقِفِ اَفْلَاطُوْنِ زَمَانِ ۞ وَاَرْسَطُوْحِيْ اَوَانَ ۞ اَطْبَايِ
 عِيْسَى دِمَا بَيْنِدِهٖ مُنْتَازِ ۞ وَحَكَايِ جَالِيُوْسِ قَدِمِ
 اُوْرَتَانِسِنَهٗ سِرْفِرَازِ ۞ اُولَانِ كَمْسِنَهٗ مَدْرَسِ اُولُوْبِ
 طَلَبَهٗ عِلْمِ طِيْبَهٗ قَانُوْنِ حُكْمَا سَابِقَهٗ دَهٗ مُوَجِّزِ
 وَاِيَادِكَا رَاوُلَانِ قَوَاعِدِ تَحْصِيْلِ اَبْنِدِهٖ اِقْدَامِ وَمَهْمَا
 شِفَا دَهٗ مُنْتَخَبِ وَسَدِيْدَا وَاُولَانِ ضَوَابِطِي تَسَهِيْلِ
 اَمْرِنِهٖ اِهْتِمَا اِيْدُوْبِ دَرَسَلِرِنَهٗ مُدَاوِمِ وَسَايْرِ
 مَا لَزِمَهٗ دَهٗ مُلَازِمًا وَاُولِيْحَقِ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَهٗ سَبِيْ كِرْمِي اَقْجَهٗ
 اَوْلَهٗ وَسَكْرِ نَفْرَطَا لِحِكْمَتِ وَرَاغِبِ عَلَتِ صَحْتِ مَوْ
 ظَاهِرِ الصَّلَاحِ ۞ وَمُتَدِيْنِ قَاصِدِ الْاِصْلَاحِ كَمْسِنَهٗ
 مَدْرَسَهٗ مَرْبُوْرَهٗ دَهٗ دَانْتَمِنْدَا وَاُولُوْبِ عِلْمِ طَبَاكِ

RESİM: 8/b

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 96. sahifesi.

ilminin inceliklerini, sağlık ilminin ana ve tali konularını detaylıca bilen, zamanın Eflâtun ve Aristo'su seviyesinde, İsa'nın doktorları gibi akranı arasında seçkin, Calinos hekimleri gibi önde gelen bir kimse müderris olup Tıp ilmi öğrencilerine eski hekimlerin tıp kanununda özet ve yadigâr halinde olan tıp kurallarını öğretmeye yönelip, önemli şifa konularında seçkin ve doğru olan zabıtları kolaylaştırmaya ihtimam edip derslerine devam etmesi ve diğer gerekli hususları yerine getirmesi halinde günlük ücreti yirmi akça olsun. Hikmet ve sağlık bilgisini öğrenmek isteyen, iyiliği belirgin, islâhı amaç edinen, sekiz adet mü'min ve mütedeyyin kimse sözü edilen medresede öğrenci olup tıp ilmini öğrenmeye aşırı çaba gösterip, hikmet sanatını tahsilde gayrét esirgemezlerse günlük ücretleri ikişer akçe olsun.

Ayrıca dindar ergin, temiz iki kimsenin birisi kapıcı, diğeri ferraş olup günlük ikişer akçe ücret alsınlar."

شُعْلِنَدِ سَعْيِ بَلِيغٍ • وَفَنَ حَكْمَنِكَ تَحْصِيلِنَدِ حِدَةٍ
 بِنِي دَرِيغِ اَيْدِرْ سَهِّ • وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَهٗ لَرِي اَيْكِشْرَ اَجَهٗ
 اَوْلَهٗ • وَايْكِ دِيْنِ وَمَسِيْرَهٗ • وَتَلَوْتُ وَتَلُوْثُكَ
 مُحْتَرَزْ كَسْنَهٗ لَرِي بَرِي بَوَابِ اَوْلُوْبِ وَبَرِي فَرَاشِ
 اَوْلَهٗ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَهٗ لَرِي اَيْكِشْرَ اَجَهٗ اَوْلَهٗ وَبَرِي دِيْنِ
 صَالِحِ • وَمُسْتَقِيْمِغِيْرِ مُسَالِحِ • اَغْرَضِ دُنْيُوِيَهٗ دِنِ بَرِي
 وَمَصَالِحِ لِاَزْمَهٗ سِيْنَدِ جَرِي • كَسْنَهٗ نَقْطَهٗ جِي اَوْلُوْبِ
 مِيْدَرَسِيْنِ وَمُعِيْدِ • وَطَلَبَهٗ وَمُسْتَعِيْدِمَا بِيْنَدِ اَوْلَانِ
 مِدَارَسَهٗ يَهٗ حَاضِرِ • وَاَيَامِ تَحْصِيْلِنَدِ دَرَسِ تَرْكَلَرِيْنَهٗ نَازِ
 اَوْلُوْبِ بَغِيْرِ عُدْرِ شَرْعِي • وَاَلَا مَانِعِ قَوِيٍّ اَوْلَايِي تَمُوْلِيَهٗ
 اَعْلَامِ اَيْلُوْبِ اَوْلِ دَخِي اَوْلِ كُوْنُكَ وَظِيْفَهٗ سِنِ وَبَرِيَهٗ

RESİM: 8/c

Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin 97. sahifesi.

4. DAR-ÜL HADİSLER :

Dâr-ül Hadisler, özellikle Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirlerinden meydana gelen hadislerin öğretildiği yerlerdir. İlk olarak cami'lerde halkalar halinde okutulan hadis ilminin önemine binaen Dâr-ül Hadisler doğmuş ve Osmanlılardan önce müteaddit Dâr-ül Hadisler tesis edilmiştir. Osmanlılar devrinde ise ilk Dâr-ül Hadis I. Murat devrinde Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından İznik'te inşa ettirilmiştir.⁽⁵⁷⁾

Daha sonra II. Murat tarafından Edirne'de bir Dâr-ül Hadis yaptırılmıştır. Bunları takiben XVI. asır içinde müteaddit Dâr-ül Hadisler tesis edilmiştir. Dâr-ül Hadislerde, medreselerle birlikte çoğu kez camilerin civarında inşa ettirilmiş olup, büyük bir kısmı vakıf yoluyla kurulmuş ve vakıflardan yardım görmüşlerdir. Bu hususta vakfiyelerden iki örnek aşağıya alınmıştır.

1- I. Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman'a ait vakfiyenin⁽⁵⁸⁾ 90-92. sahifelerinde: Dâr-ül Hadisle ilgili olan kısım (Resim 9/a, b, c) aynen şöyledir:

"... Bâ'dehu şart edüp buyurdular ki; ehâdis-i nebevîyye ve ahbâr-i Mustafaviyye naklolunmak için bina olunan Dâr-ül Hadiste bir âlim ve âmil ve fâzıl ve kâmil tefsir-i Kur'an-ı fasiha kadir ve nakli-ehâdis-i sahihade mâhir, mesâbih-i pürtab gibi fezâil-i zâhir ve meşârik-ı afitâb gibi fevâzıl-i bâhir, mazhar-i kelime-i ulyâ ekmel-i din-i resul-i melik-i âlâ Hz. Müslim rivayetin rivayetde müsellemler ve Hz. Buhâri naklinde münferid beynel Umem olan kimesne müderris ve Muhaddis olup Utla-i şâyiadan gayri eyyamda derslane ye hazır vebilâ özrin şer'iyin terkten hâzir olup levazımı tedrisi kema yenbagi itmam ve merâsim-ı ifadede ihtimam edicek vazife-i yevmiyyesi elli akçe-i Sultan Süleyman Hani ola ve talebesinin cümlesinden fâik ve iâde hizmetine layık akranından her veçhile mütemeyyiz, hevayı nefsinden muhteriz olanı mu'id olup merâsim-ı ifade ve istifadede müciddü sâ'i ve levazım-ı iâ'deyi tamam râ'i olucağ vazife-yi yevmiyyesi beş akçe ola ve talebe-i ilimden onbeş kimesne dahi anda sakın olup adet-i me'lufe üzere derslerine müdavim ve tahsil-ulum ve meârife mülazim olup şuğlelerlese vazife-i yevmiyyeleri ikişer akçe ola. Ve bir recül-i sâdik ve bevablık hizmetine layık, hizmetinde müvazib ve kusur ve füturundan mücanip vakf-ı fecirden evvel bâb-ı Medreseyi açar ve vakti işâ'dan sonra kapar kimesne bevab olup vazife-i yevmiyyesi iki akçe ola. Ve bir recül-i zâhir ve ferraşlıkta mahareti zahir kimesne ferraş olup tanzif-i sahn-ı medresede ikdam ve levazım-ı ferraşete ihtimam edicek vazife-i yevmiyyesi iki akçe ola..."

Yukarıda metni sunulan vakfiye bölümünde özetle şöyle denilmektedir.

"... Sonra şart edip buyurdular ki hadis-i şerif ilmi öğretilmesi için yapılan Dar-ül hadiste bir âlim, ilmiyle amel eden, faziletli, olgun, Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmeye yetenekli, Hadis-i Şerifleri nakletmede mahir fazilet ve üstünlüğü zahir, müslim ve Buhari'nin naklettiği rivayetleri rivayet etmekte tek olan kimse müderris ve muhaddis olup, belirli ta'til günlerinin dışında dershanede

(57) "Vakfı medrese-i dâr-ül hadis-i merhum Hayrettin Paşa" nefs-i iznik'te serhane dükkân-ı bu medresenin vakıflarındandır. (Bkz. Kocaali tahrir defteri Nr. 733,315-b: Uzunçarşılı, Çandarlı Kara Halil Paşa Belleten 91, s: 475, Ayverdi, I, 319.

(58) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 387 Umum 140 kasa ve 45 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 90-92.

تَقْدِيرُجَه زِيَادَه يَه مُسَاعَدَه اَوْلَانَه بَعْدَكَ شَرْطَايِدُ
 يُوْرِدِيْلرْ كِه اَحَادِيْثِ نَبَوِيَّهٖ وَاَخْبَارِ مُصْطَفَوِيَّهٖ
 نَقْلُ وَاَلْمَقْ اِيْجُونِ بِنَا اَوْلَانِ دَارِ الْحَدِيْثِ نَبْرَاوَرِ
 عَامِلِ وَاَفَاضِلِ وَاَكَامِلِ تَفْسِيْرِ قُرْآنِ فَصِيْحَهٗ قَادِرِ
 وَنَقْلِ اَحَادِيْثِ صِيْحَهٗ دَه مَاهِرِ مَصَابِيْحِ مِيْرَانَابِيْ
 فَضَايِلِ ظَاهِرِ وَاَشَارِقِ اَفْتَابِ كِيْ فَوَاضِلِ يَاهِرِ

RESİM: 9/a
 Kanuni Sultan Süleyman'a ait
 vakfiyenin 90. sahifesi.

RESİM: 9/b
 Kanuni Sultan Süleyman'a
 ait vakfiyenin 91. sahifesi.

RESİM: 9/c
 Kanuni Sultan Süleyman'a
 ait vakfiyenin 92. sahifesi.

عِلْمِدَنْ اَوْلَانِشِ كِمِسْنَهٗ دَخِيْ اَنْدَهٗ سَاكِنِ اَوْلُوْبِ عَادَتِ
 مَظْهَرِ كَلَهٗ عَلِيَاهٗ اَكْمَلِ دِيْنِ رَسُوْلِ مَلَاكِ اَعْلَى حَضْرَتِ سَلَمِ
 مَا لَوْفَهٗ اَوْزَرَهٗ دَرَسَلَرِيْنَهٗ مُدَاوِرَهٗ وَتَحْصِيْلِ عُلُوْمُو
 رَوَايَتِيْنِ رَوَايَتِهٖ مُسَلَمِ وَحَضْرَتِ بُخَارِيْ نَقْلِنَدَهٗ مُنْفَرِدِ
 مَعَارِفَهٗ مُلَازِمِ اَوْلُوْبِ شُغْلِ يَدِرْ رَهْ سَهٗ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَّهٖ اِي
 بِيْنِ اَمْمَرِ اَوْلَانِ كِمِسْنَهٗ سَلَمِ رَسِ وَحَدِيْثِ اَوْلُوْبِ عَطْلَهٗ
 اِكْمِيْشَرِ اَلْفَرِ بِرْ رَجُلِ صَادِقِ وَتَوَابِقِ خِدْمَتِهٖ لَاقِ
 شَايِعَهٗ دَنْ غَيْرِيْ اَيَامِ دَهٗ دَرَسِ خَانَهٗ يَهٗ خَاضِرِ وَاَبَاغِدَرِ
 خِدْمَتِنَدَهٗ مُوَاطِبِ وَاَقْصُوْرُ وَاَقْصُوْرِنَدَهٗ مُجَانِبِ وَتِ
 شَرِيْعِيْ تَرْكِدَنْ حَاذِرِ اَوْلُوْبِ كُوَاْرِمِ تَدْرِ سِيْ كَامِيْنَبِيْ اَنْعَامِ
 فَرْدَنْ اَوْلِ اَبَابِ مَدْرَسَهٗ اَچَرِ وَوَقْتِ عِيْشَادَنْ حُكْمَهٗ
 وَمَا سَلَمِ فَاَدَهٗ اَهْتِمَامِ اِيْچِيْكَ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَّهٖ سِيْ اَللّٰهِ
 اَقْبَهٗ سُلْطَانِ سُلَيْمَانِ خَانِيْ اَوْلَا وَاَطْلَبَهٗ سِنَاكِ جَمْلَهٗ
 سِنْدَنْ فَايِقِ وَاِعَادَهٗ خِدْمَتِهٖ لَاقِ اَقْرَابِنَدَهٗ وَجَمْلَهٗ
 قَابِرِ كِمِسْنَهٗ بَوَابِ اَوْلُوْبِ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَّهٖ سِيْ اِيْچِيْ اَقْبَهٗ اَوْلَهٗ
 مُمَيِّزِ هُمَايِيْ نَفْسِنَدَنْ مُخْتَرِ زَاوَلَايِيْ مَعِيْمِكِ اَوْلُوْبِ
 رَجُلِ ظَاهِرِ وَاَقْرَابِيْكَ مَهَارَتِيْ ظَاهِرِ كِمِسْنَدَنْ فَرَاشِ
 مَرَا سَلَمِ فَاَدَهٗ وَاسْتِفَادَهٗ دَهٗ مُجْدُو سَاعِي وَاَقْرَابِيْ اَعَادَهٗ
 اَوْلُوْبِ تَنْظِيْفِ صَحْنِ مَدْرَسَهٗ دَهٗ اِقْدَامِ وَاَقْرَابِيْ فَرَاشَهٗ
 اَهْتِمَامِ اِيْچِيْكَ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَّهٖ سِيْ اِيْچِيْ اَقْبَهٗ اَوْلَهٗ وَبِرْ رَجُلِ
 تَمَامِ رَايِيْ اَوْلِيْجِيْ وَظِيْفَهٗ يَوْمِيَّهٖ سِيْ بِيْنِ اَقْبَهٗ اَوْلَا وَطْلَبَهٗ
 صَابِرِ وَمُقَدِمِ وَظَاهِرِ كِمِسْنَهٗ كَا سِ خَلَا اَوْلُوْبِ وَظِيْفَهٗ

bulunup, şer'î özü olmaksızın devamsızlıktan kaçınıp, öğretimin gerektirdiği hususlara ihtimam gösterdiği takdirde günde elli sultan Süleyman Han akçesi ücret alsın. Öğrencilerin içinden akranı arasında üstün ve seçkin olup, nefsanî arzularından uzak olan bir öğrenci de müderris yardımcısı olup, anlama ve anlatmada ciddi ve gayretli olup, tekrarlamaya tamamen riayet ettiği takdirde günde beş akçe ücret alsın. Öğrencilerden onbeş kişi bu Dâr-ül Hadiste kalıp alışılmış olduğu üzere derslerine devam edip, ilim ve marifet öğrenmeye çalışırlarsa günlük ikişer akçe ücret alsınlar. Doğru, kapıcılık hizmetine lâyık, hizmetinde devamlı, kusur ve aksaklıktan kaçınan, sabah vaktinden önce medresenin kapısını açıp yatsı vaktinden sonra da kapayacak bir kimse kapıcı olup, günde iki akçe ücret alsın. Temiz, ferraşlıkta mahir bir kimse, okul avlusunu temizlemeye dikkat ve ferraşlığın gerektirdiği hususlara itinâ gösterdiği takdirde günde iki akçe ücret alsın."

II- Mirza Paşa oğlu Şemsi Ahmet Paşa'ya ait Rebiül-evvel 988 H. Nisan 1580 M. tarihli vakfiyenin⁽⁵⁹⁾ 84-88. sahifelerinde Dâr-ül Hadis ile ilgili olarak (Resim 10/a, b, c, d, e) aynen şöyle denilmektedir:

"... Ve müşarunileyh Paşa'yi kâmurân ve dâna'yi kârdan hazretleri ilm-ü irfanın indallah kadr-ü kıymeti ve uluvvü mertebe ve sümüvvü menzileti babında vârid olan âyât-ı beyyînât ve ehâdis-i neyyirât ve selefi salihinden naklolunan terğibâta muttali' olup ve zümre-i insanın ferîşteh-i âsumân üzere tefaddülü ilim ve irfanla olduğun tamamı iz'an ettiklerinde Çezmettiler ki, ilim matlab-ı â'lâ ve maksad-ı aksa urve-i vüška ve kible-i ulyâdır. Nazım: tac-ı sercümle-i hünerhest ilim, kıl-ı küşa-yı hemedir hast ilim. Lâ cerame telvîhi işâ'a-i funun vâ tazvîh ve izahı (Hel yeste-villezine ya'lemune vellezine lâ yâ'lemun) için inân-ı himem-i hümayunları meâlim-i ilmi tâ'mir, meşâ'ilini tenvir ve sâha-i dilâvizini tanzif ve tathir ve bina ve finasını safabahş ve dilpezir etmek semtine masruf olup yine mahruse-i mezburede Cami-i mesfurun harem-i hurreminde ilm-i din fıkhest ve tefsir ve hadis mısra-ı mu'cebince ve dahi "nazm" Nâmekeş Ünvan nekâlallah ya kalennebist hasılı mazmun-u o hüsrân ruzi mahşerest mu'cibince oniki hücreli bir nefis dâr-ül hadis bina ettiler sahâif-i bünyanında âyât-ı hikmet mestur ve matâviyi erkanında âsarı letâfet menşurdur. Ve zikrolunan harem-i Cami-i muhteremde bir derthane-i yegâneki hüsn-i bina ve uus-i fina ile makbul-i zamana dürr inşa edip cümlesi hucurât-ı mezkurede sâkin olup bunun misli dâr-ül hadisterde tahsili mu'tâd olan Ulum-u diniyye ve fûnun-u yakuniyye tahsili ve tekmihi sadedinde olan talebe-i ilme ve üstadlarına vakfettiler..."

Yukarıda metnini aldığımız vakfiye bölümünün özetle şöyle denilmektedir:

"Sözü geçen bilgin Paşa, ilim ve irfanın Allah katındaki değeri ile yüce yeri hakkındaki ayet ve hadislerle eskilerden devam eden gelen teşviklere muttali olup, insanların gökteki Meleklerle olan üstünlüğünün ilim ve irfanla olduğunu bildiklerinden, ilmin en yüce istek ve amaç, tutulacak en sağlam ip, bütün hünerlerin tacı ve bütün kapıları açan anahtar olduğuna kesin kanaat getirdikleri ve (Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?) buyruğu için ilim yerlerini tamir, meş'alelerini tenvir ve sahalarını temizlemeye, bina ve çevrelerini gönül açıcı ve ferah verici bir hale getirmeye yönelmişlerdir. Bu amaçla sözü edilen yerde bir camî haremde on iki odalı bir nefis dâr-ül hadis yaptırmışlardır ki duvarları Ayet ve hikmetli sözlerle süslenmiştir. Ayrıca sözü geçen Cami haremde bir derthane yaptırmışlardır ki, yapısının güzelliği ve genişliğiyle dikkat çekicidir. Sözü edilen Dâr-ül Hadiste kalan öğrencilerin benzeri Dâr-ül Hadislerde öğretilmesi alışlagelen şekilde dinî ve yakını bilgileri öğrenmeleri için bu dâr-ül hadis odaları ilim öğrencileri ve üstadlarına vakfedilmiştir.

5. DÂR-ÜL KURRÂLAR:

Osmanlı Eğitim ve Öğretim sistemi içinde yer alan ihtisas medreselerinden birisi de Dâr-ül Kurra'lardır.⁽⁶⁰⁾ Osmanlılardan önce olduğu gibi, Osmanlılarda da "Kari'ler"⁽⁶¹⁾ ve genellikle cami hizmetlileri bu müesseselerden yetişirlerdi. Sibyan mektebini bitiren veya o seviyede özel bir eğitim görmüş olan bir öğrenci, bu müesseselerde okumak istediğinde, önce aşağı seviyede bir Dâr-ül Kurra'ya girer ve orada hıfzı tamamladıktan sonra yüksek seviyelerdeki Dâr-ül Kurra'lara devam ederdi. Bunlarda da kıraet ilmini ve harflerin mahreçlerini öğrenirdi.

ابتدی و مشارک الیه پاشای کامران
و دانا ی کاردان حضرت تبری علم

HESİM: 10/a

Şemsi Ahmet Paşa'ya ait 988 H. 1580 M.

tarihli vakfiyenin 84. sahifesi.

(59) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 109 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 84-88.

(60) Dar kelimesi Arapça ev anlamına gelmekte olup burada kendinden sonraki "Kurra" kelimesiyle birlikte "Kurra okul" anlamındadır.

(61) Bu kelime okuyucu ve okuyan anlamını ifade eder ise de terim olarak, 7-10 kıraet kendilerine nisbet olunan meşhur İmamlar için kullanılır. (Bkz. zerkani Menahilü-irfan fi utumil Kur'an, Kahire 1372, I, 449.

عُلَمَاءُ دَرِ نَظْمِ نَاجِ سِرْجَلِه هَرْمَتَا وَعَرَفَانِكَ عِنْدَ اللَّهِ قَدْرٌ وَوَقِيمَتِي وَعَلْوُ

علم قفل کتای همه ذرهاست علم مرتبه و ستم منزلتی باینده وارد

لَا جَزْمَ تَلْوِجِ اِسْمَاءِ فَنُونٍ وَتَوْضِیحِ وَابْضَاحِ اَوْلَانِ اَيَاتِ بَيِّنَاتٍ وَاحَادِيثِ

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ اِنْتِرَاتِ وَسَلَفِ صَالِحِينَ نَقْلًا وَنَسْنَانِ

اَلَا يَعْلَمُونَ اِنچون عنان همایونلی ترغیبانه مطلع اولوب و زمره

مَعَالِمِ عَلِيٍّ تَعْبِيرِ مَشَاعِلِنِي تَنْوِيرِ وَسَانِحَةِ اِنْسَانِكَ فَرِشْتَهٗ اِسْمَانِ اَوْزَرِهٗ تَفْضَلِ

دَلَاوِزِنِي تَنْظِيفِ وَتَطْهِيرِ وَبِنَاوْفَانِ عِلْمِ وَعَرْزَانِلَهٗ اَوْلَادُو عَيْنِ تَمَامِ اَزْغَانِ

صَفَا بَخْشِ وَدِلِیْزِرِ اِتْمَاكِ سَمْنَهٗ مَصْرُوْ اَيْنْدِ كَلَرْنَهٗ جِزْمِ اَيْنْدِ بَرَكَهٗ عِلْمِ مَطْلَبِ

اَوْلُوْبِ يِنَهٗ مَحْرُوسَهٗ مَرْبُورَهٗ دَهٗ اَعْلَى وَمَقْصِدِ اَقْصَى عَرْوِ وَثَبْتِ قَبْلَهٗ

RESİM: 10/b

Semsi Ahmet Paşa'ya ait 988 H. 1580 M. tarihli vakfiyenin 85. sahifesi.

RESİM: 10/c

Semsi Ahmet Paşa'ya ait 988 H. 1580 m. tarihli vakfiyenin 86. sahifesi.

Dâr-ül-Kurralar, oralarda okutulan ilimlerle alâkası bakımından daha sonra camiler içinde veya çevresinde tesis edilmişlerdir. Eldeki bilgilere göre, Osmanlıların ilk dâr-ül-kurrası Bursa'daki Yıldırım Beyazıt dâr-ül-Kurrasıdır. Merhum Evliya Çelebi, İstanbul Dâr-ül-Kurralarından bahsederken, "Evvelâ ne kadar selâtin camileri varsa ve gayri â'yan-ı Kibâr Camileri varsa her birisinde mutlaka birer dâr-ül-kurra bulunur."⁽⁶²⁾ demektedir. Bu ifadeden dâr-ül-kurraların, büyük çapta camiler de olduğu anlaşılmaktadır. Ama bununla

beraber Anadolu Selçukluları ve Karaman oğullarının "Dâru'l-Huffaz"ları gibi Osmanlıların da müstakil binaları bulunan dâr-ül-kurraları da mevcuttur.

Medrese, dâr-ül-hadis ve Tıb medreselerinde olduğu gibi dâr-ül-kurralara da vakfiyelerde geniş yer verilmiştir. Yapım, bakım, temizlik, yakıt, görevlilerin maaşları ve fakir öğrencilere yardım gibi birçok hususlar vakfiyelerde şarta bağlanmıştır.

(62) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, I., 318.

جامع محترمه بر درخانه يكانه كه
جامع مسفورك حرم خرمند ع علم دين
حسن بنا و وسع فنايله مقبول زمانه
فقہ است و تفسير و حديث مصرعې
در انشاء ابدوب جمله سې حجرات
مذکورہ دہ ساکن اولوب بونک مثلے
نه قال الله يا قال التت است حاصل
مضمون او خسران روز محشر است
دار الحدیث اردہ تحصیل معناد اولان علوم
موجنبه اون ایکی حجره لی تر نفیس دار
دینت، وفنون یقینیه تحصیل و تکمیل
صد دند اولان طلبه علمه و اساد لینه
وقف ایتدیلر و ذکر اولنان دار الحدیث
بنا ایتدیلر صحائف بنیانده آیات حکمت
مسطور و مطاوی ارکانده آثار
لطف منشوردر و ذکر اولنان حرم

RESİM: 10/d

Semsî Ahmet Paşa'ya ait 988 H. 1580 M.
tarihli vakfiyenin 87. sahifesi.

6. KÜTÜPHANELER :

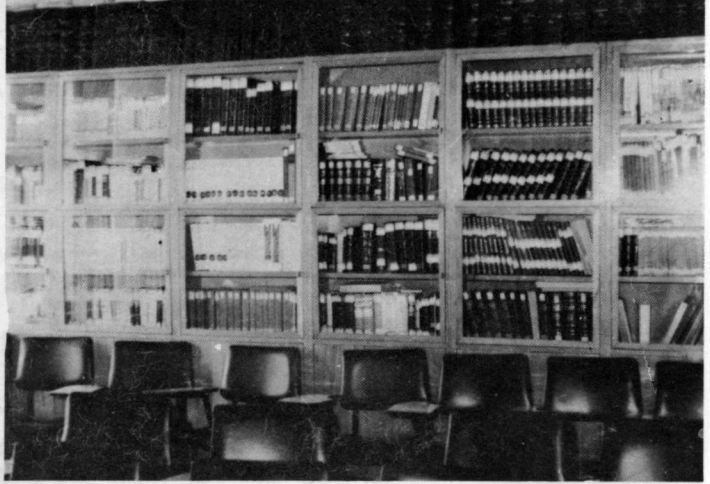
Bilindiği gibi kitap ve kütüphane, eğitim ve öğretimin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Yukarıda ilgili bölümlerde örnekleriyle birlikte belirtildiği üzere çeşitli eğitim ve öğretim kurumlarının yapımı, bakımı, giderlerinin karşılanması gibi hususları üstlenen vakıfların, eğitim ve öğretimin temel taşlarından biri olan kitap ve kütüphanelerle ilgilenmemiş olması ve vakfiyelerde bu hususa yer verilmemiş olması kesinlikle düşünülemez.

RESİM: 10/e

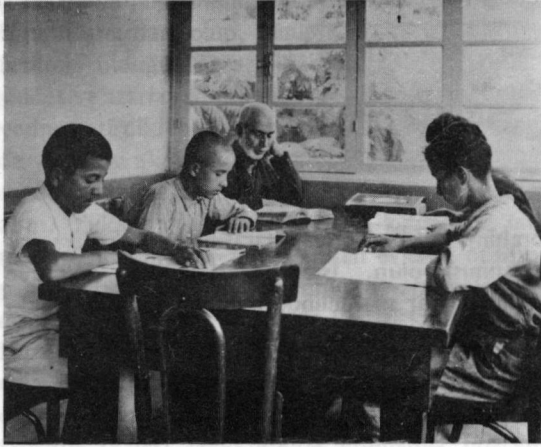
Semsî Ahmet Paşa'ya ait 988 H. 1580 M.
tarihli vakfiyenin 88. sahifesi.

Aslında kitap ve kütüphane konusu, çeşitli yönleriyle başlıbaşına bir konu ve bir ihtisas dalıdır. Böyle mütevazı bir makalede konuyu ele alıp, değil tümü ile, hatta bazı yönlerini dahi tam anlamıyla işlemek, takdir edileceği üzere mümkün değildir. Ancak Vakıfların eğitim ve öğretim hizmetleri işlenirken kütüphane konusuna değinmeden ve Vakıf eğitim hizmetlerinin kütüphaneler ve kütüphanecilikle olan yakın ilişkisini kısaca dahi olsun açıklamadan geçmenin isabetsiz olacağı düşüncesiyle, yazımızda kütüphane konusuna da yer verilmiştir.

RESİM: 11
Vakıflar Genel Müdürlüğü
Merkez Kütüphanesi.

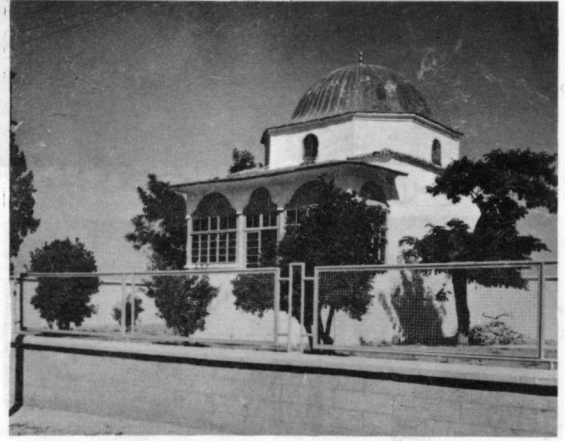

RESİM: 12/b
Tire Necip Paşa Kütüphanesinin
içinde okuyucular.

Burada hemen şunu büyük bir kıvançla ifade edelim ki, Vakıfların kitap ve kütüphaneye verdiği önemi hiç bir kurum vermemiştir. Öyle ki medrese, Tıp medresesi, dâru'l-hadis, dâru'l-kurra, mektep ve külliye gibi yapılan her eğitim kurumunun içinde veya dışında mutlaka bir kütüphane veya kitaplık kurulmuştur. Diğer taraftan cami ve mescidlere yüzbinlerce kitaplar vakfedilmiştir. Bu gün kesin olarak sayısı bilinmeyen yazma ve basılı vakıf kitaplar, tarih ve hat, cilt ve tezhib gibi sanat yönünden, maddi açıdan paha biçilemeyecek olan kültür varlığımız olup, ilme aşık olan Atalarımız tarafından vakfedilerek milletimizin hizmetine sunulmuştur.

Vakıfların malî varlığını ve hizmet koşullarını içeren ve vakfiye adı verilen belgeleri incelediğimizde, kitap vakfetmeye ve kütüphane kurmaya, kurulan kütüphanelere konulan vakıf kitapların korunma ve kullanma metodlarına ne denli önem verildiğini görmekteyiz. Kütüphane görevlilerinin özellikleri, kütüphanelerin açılış ve kapanış saat ve şekilleri, kütüphanedeki kitaplardan yararlanma usulleri, hava şartlarına ve zaman aşımının tahribatına karşı alınacak önlemleri, vakfedilen kitap-

RESİM: 12/a
Tire Necip Paşa
Kütüphanesinin dış görünüşü

ların özelliklerini içeren fihrist defterlerinin durumları gibi bir çok hususlar, vakfiyelerde uzun uzadıya açıklanmış; hatta kütüphaneye ilgili olarak özel vakfiyeler dahi tanzim edilmiştir. Bu konulara ait bazı örnekler aşağıda sunulacaktır. Bugün Kültür Bakanlığına bağlı bir çok eski kütüphanelerde bulunan kitaplar incelendiğinde, vakıf men'şeli kitaplar olduğu görülecektir. Cumhuriyetten sonra Vakıf kitap ve kütüphaneler Kültür Bakanlığına devredilmiştir. Hatta vakıf olan bir çok medrese ve kütüphane binalarının intifa hakları, adı geçen Bakanlığa verilmiş olup, bu Bakanlığa bağlı olarak kütüphane veya müze olarak değerlendirilmektedir.

Bugün için Vakıflar Genel Müdürlüğü emrinde üç adet kütüphane bulunmaktadır. Birinci Genel Müdürlük Merkez binasında bulunan Merkez İhtisas Kütüphanesidir (Resim: 11). İkincisi İzmir Tire'de bulunan Necip Paşa Kütüphanesidir (Resim 12/a, b). Üçüncüsü ise Gazeteci ve Yazar olan

RESİM: 13/a
İstanbul-Üsküdar Selimiye Camii
Hünkâr mahfelinde
Vakıf İbrahim Hakkı Konyalı
Kütüphanesinden bir görünüş.

RESİM: 13/b
Üsküdar Selimiye Camiinin
arka kısmı ile
İbrahim Hakkı Konyalı
Kütüphanesinden bir görünüş.

İbrahim Hakkı Konyalı tarafından Vakıflara bağışlanmış olup, İstanbul, Üsküdar, Selimiye Camii Hünkâr mahfelinde bulunan İbrahim Hakkı Konyalı Vakıf Kütüphanesidir (Resim 13/a, b, c).

VAKIF KİTAP ve KÜTÜPHANELERE AİT BAZI ÖRNEKLER :

I— I. Abdülhamid'e ait 15 Muharrem 1195 H. 2 Ocak 1781 M. tarihli vakfiyenin⁽⁶³⁾ 114-115. sahifelerinde kütüphane ile ilgili olarak aynen (Resim 14/a, b) şöyle denilmektedir:

"... Ve salâh-ı istikamet ile mevsuf dört nefer kimesneler kütüphane-i hümayunda hâfız-i kütüb-ü evvel ve sâni ve sâlis ve râbi olup kütüb-ü celile defterinde ta'yin ve tasrih kılındığı vech üzere müracaat-kâr olan talebeyi un'f ve azar ile red ve tekdîr

RESİM: 13/c
İbrahim Hakkı Konyalı
Kütüphanesinin giriş kısmı.

etmeksizin ba'de eda'il hudme hâfız-ı kütüb-ü evvel yevmi yüzyirmi akçe ve sâni yevmi yüz akçe ve sâlis yevmi doksan akçe ve râbi' yevmi seksen akçe vazifeye mutasarrıf ve bâlâda vasıfları mürur eden huffaz-ı kütüb menazilinde herbiri sakinler olup, duâ'yı devam-ı devlet-i Hazreti tâc-i dâriye iştigal eyleyeler. Ve bir müstakimül atvâr kimesne bevâb ve ferraş-ı kütüphaneyi celile olup, ba'de edâ-il hudme yevmi elli akçe vazifeye mutasarrıf ola. Ve bir sanatında pişikâr ve mukaddem kimesne mücellid-i kütüb-ı celile olup, ledel ihtiza ta'mirât-ı kütüb-te ihtimam ile eda-yı hizmet eyleye. Yevmi on akçe vazifeye mutasarrıf ola.}

Yukarıda metni sunulan vakfiye bölümünde özetle şöyle denilmektedir:

“... İyilik ve doğrulukla belirgin dört kişi padişahın kütüphanesinde I., II., III. ve IV. kütüphane memurları olup, kütüphane defterinde belirtilmiş olduğu üzere müracaat eden öğrenciler: şiddet ve azarla red ve takdir etmeksizin, hizmetini yerine getirdikten sonra I. kütüphane memuru günde yüzyirmi akçe, II. si günde yüz akçe, III. sü günde doksan akçe, IV. sü ise günde seksen akçe ücret alsın. Yukarıda özellikleri geçen kütüphane memurları, kendilerine tahsis edilen evlerde oturup, padişah hazretlerinin devletinin devamı için dua etsinler. Doğru davranışlı bir kimse, kütüphanede kapıcı ve ferraş olup, hizmetini ifâdan sonra günde elli akçe ücret alsın. Sanatında mahir ve ilerlemiş olan bir kimse de kütüphanenin ciltcisi olup, kitapların ta'miri gerektiğinde ihtimamla onarım-larını yaparak günde on akçe ücret alsın..”

Metni ve özeti sunulan vakfiye, bölümünde işaret edilen Padişah I. Sultan Abdülhamid'e ait kütüphane defteri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde muhafaza edilmekte⁽⁶⁴⁾ olup, (48,5 x 19) eb'adında ve 134 sahifeden ibaret, tezhibi ve yazı stiliyle orijinal ve şaheser bir defterdir. Bu defterin dört ve beşinci sahifeleri altun varak ve cetvelle tezhib edilmiştir. Tezhib, 17. yüzyıl özelliği taşımaktadır. 4. sahifenin üst kısmında dikdörtgen şeklindeki alan, cetvellere ayrılmış ve klasik Osmanlı tezhibi uygulanmıştır. Ancak batı etkisinin tezhib sanatımıza yeni yeni nüfuz ettiği, çiçeklerden farkedilmektedir. Turko-vaz narçipeği, pembe, beyaz ve yeşilin muhtelif tonları kullanılmıştır. Zencirek kenarlarındaki altun, iğne ile parlatılmıştır. Beş çerçeve baştaki tezhibi çerçevelemektedir. Bunların altında sure başlığı gibi bir tezhib olup onun altında ise kütüphane ile ilgili onüç satırlık metin bulunmaktadır. Satırların arası altun varak yaldızla doldurulmuştur. Metnin altında dikdörtgen şeklinde klâsik Osmanlı tarzında bir tezhib bulunmaktadır. Tezhibin orta üst kenarında otuzüç mm. çapında

vâkıfın mührü bulunmakta olup, okunuşu şöyledir:

ایلیه وعفت و صداقت و صلاح استقامت
ایله موصوف دورت نفر کمنه لر
کتبخانه همایوند حافظ کتاب اول
وثانی وثالث ورابع اولوب کتب جلیله
دفترند تعیین و تصحیح قلندینی وجه
اوزن مرجعت کار اولان طلبه یی عفت
وازار ایله رد و تکدیو ایتک منین
بعد اداء الحمد حافظ کتاب اول یومی
یوزیکردی اچجه وثانی یومی یوز اچجه
وثالث یومی طقسان اچجه ورابع یومی
سکسان اچجه وظیفه یه متصرف و بلاد

RESİM: 14/a

I. Abdülhamid'e ait 1195 H. 1781 M.

tarihli vakfiyenin 114. sahifesi.

"Elhamdülillahillezi hedânâ lihâzâ vemâ künnâ linehtediye levlâ enhedânallah -Tuğra". Yani, "bizi buna bidayet eden Allah'a hamdolsun ki, Allah bize hidayet ihsan etmeseydi, hidayette olamazdık." Bu mührün altındaki dikdörtgen alan ikizkenar üçgenlere bölünmüş olup, tabanı üstte olanlara mushaf-i şeriflerin isimleri yazılmış ve araları altunla doldurulmuştur. Tabanı altta olan ikizkenar üçgenler ise, ruh'f ve hatâflerle doldurulmuştur. Sözü edilen üçgenlerin I. cisinde Hz. Osman (R.A.) hatt-ı şerif-i ile yazılmış olan evveli sure-i Araf olan bir cilt kelâm-ı kadim, II. cisinde Hz. Ali (R.A.) hatt-ı şerif-i ile yazılmış olan, evveli sure-i hucurat olan bir cilt kelâm-ı kadim, III. cüsünde ise ibni şeyh diye meşhur olan şeyh Hamdullah'ın hattı olan bir cilt mushaf-ı şerif yazılıdır. 5. sahifede yukarıda belirttiğimiz desenlerden üç sıra içinde altı değişik tür mushafla bir (kad eflaha) cüz'ü, bir zebur tercümesi ve bir cilt incil tercümesi ve otuz cilt ecza-i şerifinin

(63) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 159 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 114-115.

(64) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz Defter No: 2019.

وصفله مرورا يدن حقاظ كبت منازلينه
 هزرى ساكنرا اولوب دعای دوام
 دولت حضرت تاجدارى به اشتغال الیلر
 وبر مستقیم الاطوار كمنه بواب
 وقراش كبتخانه جلیله اولوب بعدا
 الخدمه یورے اللى اجهه وظیفه یم متصرف
 اوله وبر صنعتك پیشكار ومقدم
 كمنه مجلد كبت جلیله اولوب
 لدی الاقضا نقمیرات كبتك اهتمام
 ایله اداى خدمتا یلی یورے اون اجهه
 وظیفه یم متصرف اوله وترتبه شریفه

RESİM: 14/b

I. Abdühamid'e ait 1195 H. 1781 M.
 tarihli vakfiyenin 115. sahifesi.

ismi yazılıdır. Diğer sahifelerde kitap çeşitlerini belirtir bölüm başlık kısımları sure başı şeklinde tezhib edilmiştir.

Bu defterde yazılı olan kitapların tarafımızdan yapılan inceleme ve sayım sonucunda; 10 mushaf-ı şerif, 30 cüz, 1. Zebur tercümesi, bir incil tercümesi, 11 kıraet kitabı, 166 tefsir kitabı, 237 hadis kitabı, 14 siyer kitabı, 68 akaid kitabı, 170 fıkıh kitabı, 31 usul-ı fıkıh kitabı, 7 ferâiz kitabı, 79 tasavvuf kitabı, 41 maânî ve beyan kitabı, 37 lugat kitabı, 65 gramer kitabı, 182 edebiyat kitabı, 135 mantık, adap, Astronomi ve hesap kitabı, 116 tarih kitabı, 38 tıp kitabı ve 330 adet mürafaat adı verilen eserler olmak üzere toplam 1759 cilt kitap olduğu anlaşılmıştır.

II— Sultan Süleyman oğlu şeyhzade Sultan Mehmet'e ait 875 H. 1470 M. tarihli vakfiyenin⁽⁶⁵⁾ 215-226. sahifelerinde yer alan Kütüphane ve Kütüphaneye vakfedilen kitaplarla ilgili olarak, mezkur şeyhzadenin ruhi için türbesi yakınında yapılan İmaretin müştemilâtından olan medreseye altı adet tefsir kitabı, 20 adet hadis kitabı, 16 adet muhtelif kitap, 25 adet ilm-i kelâm ve akâid kitabı, 11 adet ma'ânî kitabı, 16 adet lugat ve gramere ait kitap, 21 adet hikmet, mantık ve heyet ilimlerine ait kitap olmak üzere toplam 115 adet kitabı vakfettiği belirtilmekte ve bu kitapların adlarıyla yazarlarının adları açıklanmaktadır. Vak-

fedilen kitapların tür ve adlarının belirtilmesinin müteakip, aynı vakfiyenin 226. sahifesinde: "... Vâkıfın mezkur kitapları sözü geçen medreseye vakfettiği, bu kitapların medresede müderrisin olan şahsın sorumluluğunda olup müderrisin kitapları muhafazaya ihtimam ve itina göstermesini, kir ve tozdan temiz tutup korunmasını, müderrisin azledilip medreseye başka bir müderrisin atanması halinde ise, atanan yeni müderrisin İstanbulda olması halinde azledilen müderrisin, mezkur kitapları mütevellî marifeti ile yeni müderrise teslim etmesini şart ettiği" ifade edilmektedir.

III— Sokullu Şehid Mehmet Paşa'ya ait, evahir-i Şaban 1074 H. ve Şubat 1663 M. tarihli temellükten önceki kısımda⁽⁶⁶⁾ 1-80. sahifelerinde: İstanbul Azablar kapusunda olan Camii Şeriflerinde ve Burgâz'da bina ettikleri Camii Şerife ve türbelerine vakfettikleri kitapların adları, yazı çeşitleri, cilt şekilleri, tezhibleri, kâğıt türleri ve hattâtı gibi özellikleri belirtilmek suretiyle ta'dat edilmiştir. Ancak, vakfedilen kitapların ta'dadından önce şart olarak şöyle denilmektedir: "... Lâkin şart ettiler ki eğer mürur-u eyyâm ve şuhur ile masâhif ve eczâ ve kütüb-i âtiyetüz-zikrin ciltleri esküyüp teccide muhtaç olursa yine evvelki ciltlerine mümasil ciltler ile cilttene ki telbis tedlisten ba'id ola. Ve eğer masâhif ve eczâ ve kütüb, kendüler esküyüp intifâ'dan kalsa yahut zayı olsa erbâh-ı vakıftan yerine bir misli dahi alınup anın bedeli vakfoluna." yani, eğer zamanla vakfedilen mushaf, cüzler ve kitapların ciltleri eskiyerek, yenilenmeye muhtaç olursa, önceki ciltlerine benzer ciltlenip karışıklığa mahal verilmemesini, ayrıca bu mushaf, cüz ve kitaplar kendiliğinden esküyüp yararlanma imkânı olmazsa veyahut kaybolurlarsa vakıf gelirinden benzeri kitaplar alınarak eskiyen veya kaybolan kitapların yerine vakfedilmesini şart etmişlerdir.

Bu vakfiyenin tarafımızdan yapılan incelenmesi sonunda vakfedilen kitapların, Azablar Camiine 12 mushaf, 30 cüz, 42 tefsir kitabı, Burgâz Camiine, 8 mushaf, 30 cüz, Fethiye Medresesine; 42 tefsir, 113 muhtelif kitab, Hangâhâ; 7'si tefsir olmak üzere 8 kitap, Burgâz'daki medreseye de; 111 kitap olmak üzere toplam 20 Mushaf, 60 cüz, 49 tefsir ve 242 muhtelif kitap vakfedildiği anlaşılmıştır.

IV—Sultan Süleyman oğlu Kıbrıs Fatihii II. Sultan Selim'e ait 10 Recep 987 H. 2 Eylül 1579 M. tarihli vakfiyenin⁽⁶⁷⁾ 91-116. sahifelerinin

(65) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 122 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 215-226.

(66) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 103 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 1-80.

(67) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 169 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 91-116.

de: Edirne'de yapılan medrese-i şerifelerine vakfettiği kitapların tür, miktar ve özellikleri belirtilmiştir. Tarafımızdan yapılan inceleme ve sayım sonucunda bu kitapların, 36 adet tefsir kitabı, 47 adet hadis kitabı, on adet usul-ı fıkıh kitabı, 12 adet fetva kitabı, 59 adet çeşitli kitap, 3 adet kelâm kitabı, 10 adet gramer kitabı, 6 adet lûgat kitabı, ve 91 adet tarih kitabı olmak üzere toplam olarak 270 adet kitap olduğu anlaşılmıştır.

V— Esmahan Sultan'a ait 26 Recep 976 H. 14 Ocak 1569 M. tarihli vakfiyenin⁽⁶⁸⁾ 147-149. sayfelerinde: ". . . İstanbul'da vaki camii şeriflerine vakf ve vaz' ettikleri mushaf-ı şerif ve cüzlerle, Eyüp Camii şerifi yakınındaki medresesi civarında bulunan türbelerindeki dolapta bulunup vakfolunan kitapların tür, miktar ve özellikleri belirtilmiş olup, mezkûr vakfiyenin tarafımızdan incelenmesi ve vakfedilen kitapların sayılması sonucunda bu kitapların; 11 mushaf, iki sandık dolusu cüz ve 115 muhtelif kitap olduğu anlaşılmıştır.

VI— Fetva Emini Veliyuddin Efendiye ait 3 Rebiül-evvel 1175 H. 17 Ocak 1762 M. tarihli vakfiyenin⁽⁶⁹⁾ akabinde 115-120. sayfelerinde: ". . . Defterdar-ı Esbak Atıf Efendi merhumun kütüphanelerine, taşraya çıkarılmayıp isteyenlerin mezkûr kütüphane'de mutalâa ve tahrir etmelerini şart ve tayin buyurarak" vakfettikleri kitapların tür, miktar ve özellikleri belirtilmiş olup, söz konusu vakfiyenin tarafımızdan yapılan incelenmesi ve vakfedilen kitapların sayılması sonucunda 36 adet tefsir kitabı, 27 adet hadis kitabı, 30 adet fıkıh kitabı, 7 adet usul-ı fıkıh kitabı, 5 adet tıp kitabı, 14 adet tasavvuf kitabı, 7 adet kelâm kitabı ve altı adet tarih kitabı olmak üzere toplam 132 kitap olduğu anlaşılmıştır.

VII— Akhisar, Saruhan mahallâtından Havass-ı Havace Mahallesi sakinlerinden Zeyneddin zâde demekle bilinen el-hac Ali Efendi ibni el-hac Ali Ağâ'ya ait 15 Şaban 1219 H. 6 Kasım 1804 M. tarihli rulo halinde olup ciltli karton içerisine alınmış olan ve başkısında fevkalâde güzel tezhibi ve tasdik mühürleri bulunan orijinal vakfiyede⁽⁷⁰⁾: ". . . Akhisar Havass-ı Havace civarında Vâkıfın binâ ve vakfettiği kütüphane'ye konulmak üzere vakfettiği, kitapların isim, cilt, gibi özelliklerinin kütüphanede bulunan ve Vâkıfın imza ve mühürü ile imzalı ve mühürlü olan bir defterde belirtilmiş olduğu, bu kitaplardan yararlanabilmek için, kitapların sıhhatli bir şekilde korunması, gerektiğinde vakıf geliri ile onarımının yapılması için ön görülen şartlar." yazılıdır.

VIII— El-Hac Ahmet Efendi ibni Hüseyin'e ait 28 Muharrem 1276 H. 15 Ağustos 1859 M. tarihli vakfiyede⁽⁷¹⁾ Vâkıfın mülkü olan ve vakfiyesinde ad ve türü belirtilmiş olan toplam 59 adet kitabı

Sultan Ahmet Han Medresesi'nde bir dolaba konulmak üzere vakfettiği, vakfının gelirinden yılda 100 kuruş mezkûr kitapların tamirine harcanmasını, 100 kuruş mütevelliyeye maaş verilmesini, arta kalan ile de her sene iki mushaf-ı şerif istihda olunarak erbab-ı istihkak ve ihtiyaçtan olan kimselere verilmesini, kitaplardan yararlanmak isteyenlere bu kitapların mütevellî eli ile verilip mutalâadan sonra yine mezkûr dolaba konulup kitapların medrese dışına çıkarılmamasını şart kıldığı yazılıdır.

IX— İstanbul'da İsmail Sadık Kemal Paşa'ya ait 5 Cemaziyel Ahir 1285 H. 13 Eylül 1868 M. tarihli vakfiye⁽⁷²⁾'de ". . . Mülkü olan iki adet mushaf-ı şerif ile özel bir defterde hangi ilme ait olduğu, yazı çeşidi, varak sayısı ve parçaları yazılı olan ve vâkıfın mühürü ile mühürlenmiş olan 433 cilt kitabı vakfettiği" yazılıdır.

X— Ruznâmeçi evvel El-Hac Osman efendi ibni Ali'ye ait 21 Rebiülahir 1135 H. 18 Ocak 1722 M. tarihli vakfiye⁽⁷³⁾'nin 15-17. sayfelerinde: "Atina'da bina ve vakfettiği on odalı ve bir dersaneli medresenin kütüphanesine konulup dışarıda okumak ve istinsah etmek için verilmeyip, ancak medresede okumak, öğretmek ve öğrenmek için vakfetmiş olduğu kitapların, söz konusu vakfiyenin tarafımızdan yapılan inceleme ve sayımı sonucunda; 8 mushaf, 30 cüz ve 71 adet çeşitli kitap olduğu anlaşılmış olup bu kitapların isim ve konuları vakfiyede belirtilmiştir.

XI — Vezir-i Azam Çorlulu Ali Paşa'ya ait 27 Rebiülahir 1121 H. 25 Haziran 1709 M. tarihli orijinal vakfiye⁽⁷⁴⁾'de: ". . . İstanbul'da müceddeden binâ ve ihya buyurdıkları, dârü'l-hadis içinde bulunan kârgir kütüphaneye konulmak üzere vakfiyede ad ve miktarı belirtilmiş olup baş ve sonları mühürlü olan kitapları vakfettiği" yazılıdır.

Vakfedildiği belirtilen kitaplara ait müfredat çizelgesinin tarafımızdan inceleme ve sayımı sonucunda: Bu kitapların 72 cilt tefsir kitabı, 53 cilt hadis kitabı, 4 cilt usul-ı hadis kitabı, 75 cilt fıkıh kitabı, 38 cilt fetva kitabı, 19 cilt usul-ı fıkıh kitabı, 26 cilt maani (edebiyat) kitabı, 41 cilt tasavvuf, ahlâk ve tarih kitabı, 38 cilt gramer ve lûgat

(68) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 572 kayıt no'lu vakfiye defteri, s: 147-149.

(69) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 25 kayıt no'lu vakfiye defteri, s: 115-120.

(70) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 1865 genel ve 8 kasa no'lu tek yaprak ve rulo halindeki orijinal vakfiye.

(71) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 570 no'lu vakfiye defteri, s: 117.

(72) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 570 kayıt no'lu vakfiye defteri, s: 35-37.

(73) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 157 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 15-17.

(74) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 107 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 1-16.

kitabı ve 54 cilt mantık, astronomi ve fen kitabı olmak üzere toplam 420 cilt kitap olduğu anlaşılmıştır.

XII— Yemen Fatihı Gazi Sinan Paşa'ya ait Evahir-i rebülahir 998 H. Şubat 1589 M. tarihli ve orijinal öakfiye⁽⁷⁵⁾'nin 127-129. sahifelerinde: "İstanbul'daki medresesinde müderris olan kimselere vakfettiği belirtilen kitapların toplam 16 adet muhtelif konularda kitaplar olduğu, zaviyesinde şeyh olan kimselere vakfedildiği belirtilen kitapların da toplam 5 kitap olduğu, Malkara'daki medresesinde Müderris olan kimselere vakfettiği kitapların ise toplam 10 adet kitap olduğu tarafımızdan yapılan incelemeden anlaşılmıştır.

XIII— Umur-u Mülkiye Nâzırı Mehmet Said Pertter Paşa'ya ait 27 Muharrem 1252 H. 1 Mayıs 1836 M. tarihli orijinal ve tezhibli vakfiye⁽⁷⁶⁾'de vâkıfın III. Selim tarafından İstanbul-Üsküdar Selimiye'de imâr ve tecdid olunan Nakşibendi Hanigâhı içinde inşâ ettiği kütüphaneye kitap vakfettiği, I. ve II. ci kütüphane memurluğuna kimlerin tayin edileceği ve bunlara ne kadar ücret verileceği ve kitapların kullanılmasına ilişkin özel şartlar." yazılıdır.

XIV— III. Sultan Selim'in annesi Mihrişah Sultan'a ait 23 Cemaziyelahir 1215 H. 30 Ekim 1800 M. tarihli vakfiye⁽⁷⁷⁾'nin 46. sahifesinde: "İstanbul'da Galata Sarayı Hümayunu içinde bir kütüphaneyi Allah rızası için vakfettiği" yazılıdır.

XV— Bezm-i Alem Valide Sultan'a ait Orjinal vakfiye ve zeyl-i vakfiyeler⁽⁷⁸⁾ üzerinde tarafımızdan yapılan inceleme sonucunda: toplam 436 adet çeşitli konulara ait kitap vakfedildiği ve bu kitapların konulması için kütüphane vakfedildiği" anlaşılmıştır.

XVI— III. Mustafa'nın Sadr-ı Azamı, Ragıp Mehmet Paşa'ya ait Gurre-i Rebiül-ahir 1176 H. Ekim 1762 M. tarihli vakfiye⁽⁷⁹⁾'de: ". . . Mülkü olup, üzerlerinde vakfedildiğini ifade edecek şekilde mühür bulunan, isim, cilt, yazı gibi özellikleri özel bir defterde belirtilen kitaplarını vakfettiği ve bu kitapların konulması için de Koska nişancı Kemalettin Mahallesinde bulunan 5497 arşınlık arsasının bir kısmı üzerine bir kütüphane bina ve vakfedildiği" yazılıdır.

XVII— Nevşehir'li İbrahim Paşa'ya ait⁽⁸⁰⁾ vakfiye sadece kitap vakfına özel olup, baş sahifesinde bu defterde adları yazılı kitapların, İstanbul'da merhum Şeyhzade Sultan Mehmet Han Camii Şerifi karşısında vâkıfın inşa ettirdiği medresenin kütüphanesine konulmak üzere vakfedildiği belirtilmektedir. Yaptığımız inceleme sonucunda, bu defterde vakfedildiği belirtilen kitap-

ların; 88'i tefsir kitabı, 35'i hasiyedi tefsir kitabı, 7 adedi muhtelif kitab, 80 adedi hadis kitabı, 17 adedi Usul-u Hadis kitabı, 53 adedi maani (Edebiyat) kitabı, 45 adedi gramer, 6 adedi sarf kitabı, 17 adedi arapça ve farsça kitab, 60 adedi Edebiyat kitabı, 57 adedi tarih kitabı, 31 adedi tasavvuf kitabı, 91 adedi mantık, kelâm, hikmet kitabı olmak üzere toplam 710 kitap olduğu anlaşılmıştır. Yalnız bu sayı sadece kitapların adlarının sayısıdır. Bunlardan bazıları bir cilt, bazıları iki cilt, bazıları üç ve daha fazla cilt olduğundan cilt olarak kitap sayısı daha fazladır. Ayrıca her kitabın hangi hat çeşidi ile yazıldığı, ne tür cilt şekliyle cildli olduğu, sahifelerinin satır sayısı, hatta bazısının kâğıt türü dahi belirtilmiştir.

XVIII— I. Sultan Ahmet Han'a ait vakfiye⁽⁸¹⁾'de: ". . . İstanbul'daki Camiine konulmak üzere 45 adet el yazması Kur'an-ı Kerim ve 55 takım ecza-i şerife, türbesine konulmak üzere ise 14 adet mushaf-ı şerif, 8 takım ecza-i şerife ve 48 adet muhtelif kitap vakfettiği, mushaf-ı şeriflerin hepsi yazma olup yazı türleri, cilt şekilleri ve Diğer özellikleri yazılıdır.

7. CUMHURİYET DEVRİNDE YAPILAN EĞİTİM HİZMETLERİ

A— BAZI EĞİTİM KURUMLARINA YARDIM VE KATKI

Yukarıda belirtildiği gibi Vakıflar tarih boyunca sürdürdüğü çeşitli hizmetlerin yanında, eğitim ve öğretim hizmetlerine de önem vermiştir. Belirtilen eğitim ve öğretim kurumlarının yapımı, bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanmasını ya bizzat üstlenmiş, veya katkıda bulunmuştur. Ancak, Cumhuriyetin ilânından sonra hızla gelişen ve ilerleyen ülkemizde hizmet sahalarının gerektirdiği yeni bakanlık ve kurumların kurulmasıyla öteden beri Vakıflar yoluyla yürütülen bazı hizmetler ilgili bakanlık veya kuruma devredilerek Vakıfların yükü bir parça hafifletilmiştir. Bu arada

(75) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 77 kayıt no'lu Arapça ve orijinal vakfiye defteri, s: 127-129.

(76) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 108 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri.

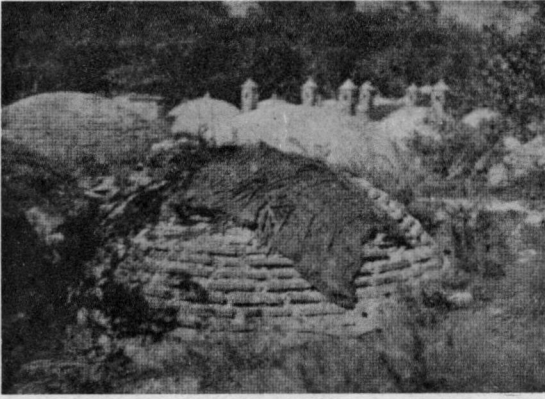
(77) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 175 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri, s: 46.

(78) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 11 kayıt no'lu orijinal ve tezhibli vakfiye defteri (Bu defterde 11 adet vakfiye kayıtlıdır).

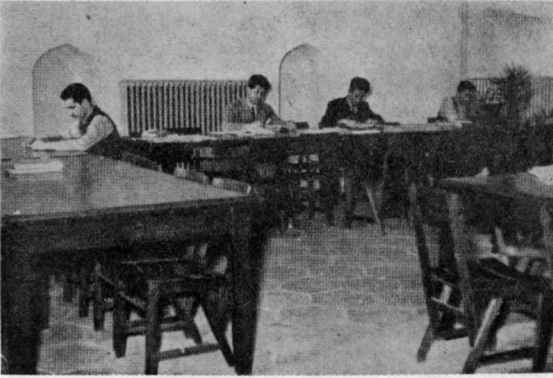
(79) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 12 kayıt no'lu orijinal vakfiye defteri.

(80) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 13 kayıt no'lu kitap vakfiyesine ait özel vakfiye defteri.

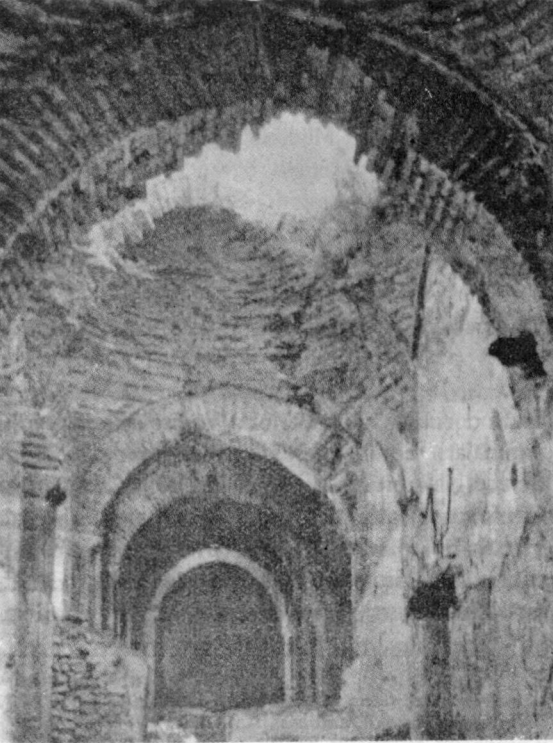
(81) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kasada mahfuz 13 kayıt no'lu defter.

RESİM: 15/a
Fatih Medreselerinin onarım öncesi hali.

RESİM: 15/b
Fatih Medreselerinde açılan
Vakıf Öğrenci Yurdundan bir köşe.

RESİM: 15/c
Fatih Medreseleri içi onarım öncesi.

RESİM: 15/d
Fatih Medreseleri içi onarım sonrası.

tevhid-i tedrisat kanunu ile eğitimde birlik ve bütünlük düşünülerek medreseler kapatılmış, eğitim ve öğretim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. Darü'l-hadis ve Darü'l-kurra gibi müesseseler yerine Kur'an Kursları açılarak Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanmıştır.

Vakıf kitap ve kütüphaneler, Kültür Bakanlığına devredilmiştir. Hal böyle olmasına rağmen vakıflar, yürüte geldiği eğitim hizmetlerini tamamen bırakmamış, gelirin elverdiği oranda bir çok eğitim faaliyetleri ile devlete katkısını devam ettirmiştir. Faziletin geniş semasında asırlarca sönmez yıldızlar gibi, insanlık bünyesini aydınlatmış olan Vakıflar, Cumhuriyet devrinde yeni atılımlarda bulunarak, şerefli mazisine lâyık bir şekilde, milletimize bir çok yeni hizmetler sunmuştur. Cumhuriyetten sonra Vakıflar İdaresini üstlenen Vakıflar Genel Müdürlüğü, günden güne gelişen ve gittikçe hızlanan verimli çalışmalarıyla, yarının mes'ud, müreffeh ve ma'mur Türkiye'sinin gerçekleşmesi davasında, kendi payına düşen hizmetleri, eksiksiz yapabilmek için gayret sarfetmiştir.

Kalkınan Türkiye'de Vakıflar da kalkınmış ve memleket kalkınmasına geniş ölçüde yardımı dokunmuştur. Vakfın hizmet konuları arasına giren çeşitli sahalarda bu yardım yapılmıştır. Ancak, bunların tümünü burada belirtmek mümkün olamayacağından sadece konumuzla ilgili olan eğitim ve öğretim sahasındaki hizmetlerinden bir kaçını ifade etmekle yetineceğiz.

Bir taraftan medrese, mektep ve külliye gibi eğitim ve öğretim amaçlı abide ve eski eserlerin, onarıma muhtaç olanlarını, orjinal değerlerine hanel vermeksizin, aslına uygun bir şekilde onarım çalışmalarını yürüterek, korunmalarını ve günün şartlarına göre bunlardan yararlanılmasını sağlamıştır. Bu şekilde onarılarak hizmete açılan eserlerin sayısı pek çoktur. Ancak, onarım öncesi haliyle Cumhuriyet devrindeki onarım sonrası hali hakkında bir fikir vermek amacıyla iki örnek sunmakta yarar görüyoruz.

I— İstanbul Fatih Camii civarındaki Fatih Medresesi (Resim 15/a, b, c, d, e, f) nin bir çok oda ve kubbeleri adeta harab hale gelmiş iken (2.000.000.—) harcanarak esaslı bir şekilde restore edilmiş; her türlü ihtiyacı karşılayacak mükemmellikte bir yüksek öğrenci yurdu tesis edilmiştir.⁽⁸²⁾

II— Aydın Cihanoğlu Medresesi (Resim 16/a, b), onarım öncesi yıkık dökük haliyle yürekler acısı bir durumda iken bu medrese görüldüğü gibi onarım sonrası yeni modern binaları aratmayacak güzellik ve zerafettedir.

Diğer taraftan sosyal ve eğitim hizmetleri ile ilgili yeni binalar yaparak veya yapımına büyük çapta katkıda bulunarak ilgili kuruma teslim etmiştir. Şöyle ki:

Ankara Hukuk Fakültesi (Resim 17), Etimesgut Yatılı İlkokulu (Resim 18), Yenişehir Mimar Kemalettin İlkokulu (Resim 19) Cumhuriyet vakıflarının Türkiye'nin başkentine hediye ettiği birer irfan abidesidir. Bunlardan başka yine Cumhuriyet devrinde Pertevniyal Vakfı gelirinden onbinlerce lira tahsis ile Aksaray'da Pertevniyal Lisesi binası inşa ve Bandırma'da aynı vakfa izafe edilen Memleket Hastahanesi tesis edilmiştir. Çağın gerektirdiği bütün özellikleri haiz olan bu binalar, muhitlerinin yalnız okul ve hastahane gibi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, güzel birer umran eseri olarak buldukları yerleri güzelleştirmişler ve ziyetlendirmişlerdir. Ankara'daki Numune Hastahanesinin yapımına (675.000.—) ile iştirak edilmiştir (Resim 20). Ayrıca Türk Maarif Cemiyeti, Türk Okutma Kurumu⁽⁸³⁾, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Şehitlikleri İmar Cemiyeti gibi kurumlara yapmış olduğu nakdi yardımlarla memleketin irfan hayatına ve topraklarımız için toprağa düşmüş olan kahrmanlarımızın mezarlarını imara hizmet etmiştir.

B— VAKIF ÖĞRENCİ KAMPLARI :

İstanbul'daki imaretlerde inşa edilen ilkokul çocuklarının zayıf ve bakıma muhtaç olanları her sene tatil aylarında şehir civarında sahilde kurulan bir kampa⁽⁸⁴⁾ alınarak, hava tebdili yaptırılmış ve bu suretle bir kaç kilo alıp sağlıklı olarak yeni ders yılına girmeleri sağlanmıştır (Resim 21/a, b, c). 1981 yılında da 30 adet yoksul öğrenci bu şekilde kampa alınarak temiz hava almaları ve dinlenmeleri cihetine gidilmiştir.

C— VAKIF ÖĞRENCİ YURTLARI :

Bütün bunların hepsinin ötesinde vakıf öğrenci yurtlarının tesis, bakım ve geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Yukarıdaki bölümlerde örnekleriyle işaret edildiği gibi bir çok vakfiyede, okul çağındaki yoksul öğrencilerin eğitim ve öğretimine geniş yer verildiğinden bu konudaki vak-

RESİM: 15/f

Zamanın Cumhurbaşkanı
Fatih Öğrenci Yurdunda.

fiye şartları göz önünde tutularak, geleceğini kazanma ve memleketin kaderinde söz sahibi olma çabası içinde bulunan başarılı, çalışkan ve muhtaç durumdaki öğrencilerin problemlerine eğilen Vakıflar Genel Müdürlüğü, memleketimizin bir çok il ve ilçesinde vakıf öğrenci yurtları açmayı kendine görev edinmiştir. Bu amaçla 1953 yılından itibaren açılmakta olan Vakıf Orta Öğrenim öğrenci yurtlarında öğrenciler karşılıksız olarak barındırılmışlardır.

Vakıf Orta Öğrenim öğrenci yurtlarına ilk okulu bitirip de mahallinde Lise bulunmaması dolayısıyla tahsiline devam edemeyen kaabiliyetli fakir çocuklar alınarak, orta ve lise öğrenimlerini yapmaları temin edilmiştir. Bunlardan Liseyi iyi derece ile bitirenler, Ankara ve İstanbul'daki vakıf yüksek öğrenim öğrenci yurtlarına alınarak yüksek öğrenimlerini yapmaları sağlanmıştır. Ancak, son yıllarda Büyük şehirlerde Kredi ve Yurtlar Kurumunun yüksek öğrenim yurtları yeteri ka-

(82) Bkz. Vakıfların Çalışmaları, 1950-1957, s: 23-27, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

(83) Bkz. İzmir Enternasyonal Fuarında Vakıflar Pavyonu hatırası adlı eser, s: 26.

(84) Bkz. Vakıfların Çalışmaları, 1950-1957, s: 31.

I— İstanbul Fatih Camii civarındaki Fatih Medresesi (Resim 15/a, b, c, d, e, f) nin bir çok oda ve kubbeleri adeta harab hale gelmiş iken (2.000.000.—) harcanarak esaslı bir şekilde restore edilmiş; her türlü ihtiyacı karşılayacak mükemmellikte bir yüksek öğrenci yurdu tesis edilmiştir.⁽⁸²⁾

II— Aydın Cihanoğlu Medresesi (Resim 16/a, b), onarım öncesi yıkık dökük haliyle yürekler acısı bir durumda iken bu medrese görüldüğü gibi onarım sonrası yeni modern binaları aratmayacak güzellik ve zerafettedir.

Diğer taraftan sosyal ve eğitim hizmetleri ile ilgili yeni binalar yaparak veya yapımına büyük çapta katkıda bulunarak ilgili kuruma teslim etmiştir. Şöyle ki:

Ankara Hukuk Fakültesi (Resim 17), Etimesgut Yatılı İlkokulu (Resim 18), Yenişehir Mimar Kemalettin İlkokulu (Resim 19) Cumhuriyet vakıflarının Türkiye'nin başkentine hediye ettiği birer irfan abidesidir. Bunlardan başka yine Cumhuriyet devrinde Pertevniyal Vakfı gelirinden onbinlerce lira tahsis ile Aksaray'da Pertevniyal Lisesi binası inşa ve Bandırma'da aynı vakfa izafe edilen Memleket Hastahanesi tesis edilmiştir. Çağın gerektirdiği bütün özellikleri haiz olan bu binalar, muhitlerinin yalnız okul ve hastahane gibi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, güzel birer umran eseri olarak buldukları yerleri güzelleştirmişler ve ziyetlendirmişlerdir. Ankara'daki Numune Hastahanesinin yapımına (675.000.—) ile iştirak edilmiştir (Resim 20). Ayrıca Türk Maarif Cemiyeti, Türk Okutma Kurumu⁽⁸³⁾, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Şehitlikleri İmar Cemiyeti gibi kurumlara yapmış olduğu nakdi yardımlarla memleketin irfan hayatına ve topraklarımız için toprağa düşmüş olan kahrmanlarımızın mezarlarını imara hizmet etmiştir.

B— VAKIF ÖĞRENCİ KAMPLARI :

İstanbul'daki imaretlerde inşa edilen ilkokul çocuklarının zayıf ve bakıma muhtaç olanları her sene tatil aylarında şehir civarında sahilde kurulan bir kampa⁽⁸⁴⁾ alınarak, hava tebdili yaptırılmış ve bu suretle bir kaç kilo alıp sağlıklı olarak yeni ders yılına girmeleri sağlanmıştır (Resim 21/a, b, c). 1981 yılında da 30 adet yoksul öğrenci bu şekilde kampa alınarak temiz hava almaları ve dinlenmeleri cihetine gidilmiştir.

C— VAKIF ÖĞRENCİ YURLARI :

Bütün bunların hepsinin ötesinde vakıf öğrenci yurtlarının tesis, bakım ve geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Yukarıdaki bölümlerde örnekleriyle işaret edildiği gibi bir çok vakfiyede, okul çağındaki yoksul öğrencilerin eğitim ve öğretimine geniş yer verildiğinden bu konudaki vak-

RESİM: 15/f

Zamanın Cumhurbaşkanı
Fatih Öğrenci Yurdunda.

fiye şartları göz önünde tutularak, geleceğini kazanma ve memleketin kaderinde söz sahibi olma çabası içinde bulunan başarılı, çalışkan ve muhtaç durumdaki öğrencilerin problemlerine eğilen Vakıflar Genel Müdürlüğü, memleketimizin bir çok il ve ilçesinde vakıf öğrenci yurtları açmayı kendine görev edinmiştir. Bu amaçla 1953 yılından itibaren açılmakta olan Vakıf Orta Öğrenim öğrenci yurtlarında öğrenciler karşılıksız olarak barındırılmışlardır.

Vakıf Orta Öğrenim öğrenci yurtlarına ilk okulu bitirip de mahallinde Lise bulunmaması dolayısıyla tahsiline devam edemeyen kaabiliyetli fakir çocuklar alınarak, orta ve lise öğrenimlerini yapmaları temin edilmiştir. Bunlardan Liseyi iyi derece ile bitirenler, Ankara ve İstanbul'daki vakıf yüksek öğrenim öğrenci yurtlarına alınarak yüksek öğrenimlerini yapmaları sağlanmıştır. Ancak, son yıllarda Büyük şehirlerde Kredi ve Yurtlar Kurumunun yüksek öğrenim yurtları yeteri ka-

(82) Bkz. Vakıfların Çalışmaları, 1950-1957, s: 23-27, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

(83) Bkz. İzmir Enternasyonal Fuarında Vakıflar Pavyonu hatırası adlı eser, s: 26.

(84) Bkz. Vakıfların Çalışmaları, 1950-1957, s: 31.

VI—Yurt Müdürlüğüne hitaben ve yurda kabulünü isteyen dilekçe,

VII—Dört adet vesikalık fotoğraf (4,5 x 6 eb'adında).

VIII—Muhtarlıktan alınacak iyi hal belgesi.

IX—Bütünlemeye kalan öğrencilerden istenilecek lüzumlu belgeler.

Yurda kayıt isteğinde bulunan öğrencinin, Yurt İdaresine hitaben yazdığı dilekçesini yukarıda belirtilen belgelerle birlikte 1 Ağustos - 1 Eylül tarihleri arasında yurt müdürlüğüne vermesi gerekir. İlgili yönetmeliğin 8. maddesi uyarınca Vakıf Orta Öğrenim Yurtlarına alınacak öğrencilerin tercih sırası aşağıdaki⁽⁸⁵⁾ şekildedir:

A— İlk veya orta okulu pek iyi derece ile bitirenler.

B— Ana veya babası olmayan veya her ikisi de bulunmayanlar,

C— Vakıflar Genel Müdürlüğü mensuplarının çocukları,

D— 6972 sayılı kanuna göre koruma kararı alınmış olan çocuklar,

E— Afete maruz kalan ailelerin çocukları.

Vakıf öğrenci yurtlarının açılmaya başlandığı tarihten günümüze kadar geçen süre içinde göstermiş olduğu gelişim ve değişiklikler mevcut dökümanlar üzerinde yapılan araştırma sonucunda tesbit edebildiğimiz şekliyle aşağıya alınmıştır.

İlk Vakıf Orta Öğrenim Öğrenci Yurdunun 1953 yılında Aydın'da, İlk Vakıf Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurdunun 1954 yılında İstanbul Fatih'te açılmış olduğu belirtilen araştırmada anlaşılmıştır. 1968 den 1980 yılına kadar faaliyet gösteren Vakıf Öğrenci Yurtlarının bu süre içerisindeki beher yıl mevcudu, bulunduğu yeri, barındırdığı öğrenci sayısı ve harcanan parayı gösterir liste⁽⁸⁶⁾ aşağıya alınmıştır.

(85) Vakıf Orta Öğrenim Yurtları Yönetmeliği, madde 8.

(86) Vakıflar Genel Müdürlüğü Hayır İşleri ve Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığındaki öğrenci yurtları ile ilgili dosyalarla Muhasebe Dairesi Başkanlığı keşin hesap bürosundaki 1968-1980 yıllarına ait bütçe dosya ve defterleri.

Yılı	Yük. Öğr. Yur. Sayısı	Yük. Öğretim Yur. Öğrenci Sayısı	Orta Öğretim Yur. Sayısı	Orta Öğretim Yur. Öğrenci Sayısı	Toplam Yurt Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Harcanan Para TL.
1968	2 Kız + 1 Erkek (3)	1006	32	3547	35	4553	3.884.899,82 TL.
1969	2 Kız + 1 Erkek (3)	1003	34	3747	37	4750	4.356.309,04 TL.
1970	2 Kız + 1 Erkek (3)	1003	37	3997	40	5000	6.559.516,38 TL.
1971	2 Kız + 1 Erkek (3)	1003	38	4097	41	5100	6.548.636,24 TL.
1972	2 Kız + 1 Erkek (3)	1003	44	4697	47	5700	7.045.577,20 TL.
1973	2 Kız + 1 Erkek (3)	1003	43	4752	46	5755	2.759.967,63 TL.
1974	2 Kız + 1 Erkek (3)	727	44	4872	47	5599	3.490.581,41 TL.
1975	2 Kız + 2 Erkek (4)	827	45	4972	49	5799	3.827.800,79 TL.
1976	1 Kız + 5 Erkek (6)	947	50	5392	56	6339	5.242.301,00 TL.
1977	1 Kız + 12 Erkek (13)	2237	51	5592	63	7829	56.188.135,55 TL.
1978	1 Kız + 8 Erkek (9)	1648	52	6227	61	7875	80.206.195,00 TL.
1979	1 Kız + 4 Erkek (5)	771	49	5268	54	6039	114.578.514,00 TL.
1980	1 Kız + 4 Erkek (5)	771	49	5268	54	6039	97.957.745,00 TL.

Sıra No.	Yurdun Bulunduğu Yer	Adı Açılış Tarihi	Kadro Durumu	Mevcut Öğrenci Sayısı	Resim No.
1	Edirne	1968-69	70	49	22
2	Kırklareli	1962-63	70	60	23
3	Bursa	1955-56	120	97	
4	İzmit	1974-75	100	85	24
5	Balıkesir	1968	92	67	25
6	Burhaniye	1972	120	72	
7	Big a	1969	100	80	26
8	Gelibolu	1972	100	82	27
9	İzmir	1978	100	18	
10	Manisa	1959	100	68	28
11	Aydın	1953	100	105	29
12	Denizli	1972	200	171	
13	Antalya	1958	230	122	30
14	Burdur	1964	100	86	31
15	Isparta	1958	120	92	32
16	Afyon	1978	100	119	
17	Uşak	1964	150	135	33
18	Bolu	1960	150	126	34
19	Çankırı	1956	200	128	35
20	Kastamonu	1956	100	86	36
21	Samsun	1968-69	90	38	37
22	Ordu	1977-78	200	95	38
23	Çorum	1956	60	50	
24	Bayat	1978-79	60	27	
25	Amasya	1967	110	83	
26	Sivas	1967	74	58	
27	Tokat	1956	100	74	40
28	Yozgat	1973	150	122	41
29	Kayseri	1974	108	84	
30	Niğde	1976-77	150	124	42
31	Kilis	1962	50	36	43
32	Malatya	1975	150	75	44
33	Urfa	1965	100	83	
34	Hatay-Belen	1977	100	26	
35	Erzurum	1980-81	150	95	45
36	Bayburt	1969-70	100	89	46
37	Erzincan	-	50	43	47
38	Kemah	1970-71	50	37	
39	Ardahan	1975	100	67	
40	Giresun	1973	180	116	48
41	Diyarbakır	1963	150	134	49
42	Bingöl	1965	100	92	
43	Van		100	78	50
44	Muş	1977	100	82	
45	Siirt	1961	80	51	

Yukarıdaki listenin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere vakıf öğrenci yurtlarının yeri, sayısı ve şekli hususlarında hizmetin gereği olarak bazı değişiklikler yapılmış, bazı yerlerdeki yurtlar kapanıp, başka yerlerde yurtlar açılmıştır. 1 Eylül 1981 tarihi itibarıyla mevcut ve hizmete açık olan Vakıf Öğrenci Yurtlarının toplam sayısı (45) olup, bunların hepsi Vakıf Orta Öğrenim Öğrenci Yurdu'dur.

Bunlara ait bazı bilgiler aşağıya çıkarılmıştır.

D- BURSLAR :

Vakıfların eğitim hizmetlerinden biri olan burs işleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığınca yürütülmektedir. Yukarıda medreseler bölümünde örnekleri sunulan Sultan Mehmet Fatih, Sultan Süleyman Han ve I. Sultan Abdülhamid'e ait vakfiyelerin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, bazı vakfiyelerde öğrencilerin medreselerde okutulması, çalışkan ve yoksul öğrencilere günlük maaş verilmesi için konulan şartlar ve ayrılan gelirlere dayanılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü, kabiliyetli fakir öğrencilere burs vermeyi önemli bir hizmet saymıştır. Bu sebeple 1950 yılından⁽⁸⁷⁾ itibaren her yılın bütçesine burs tahsisatı konulmuştur. 1950 yılından 1955 yılına kadar karşılıksız olarak 10 kişiye burs verilmiş, bu miktar kurumun memur ihtiyacını karşılamak üzere 15 kişiye çıkarılmış ve bu tarihten itibaren verilen burs mecburî hizmete karşılık tutulmuştur. Bu miktar 1958 yılından itibaren 20 kişiye çıkarılmıştır. 1963 yılında çıkarılan bir yönetmelikle burs hizmetleri bir sisteme bağlanmıştır.⁽⁸⁸⁾ Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilen öğrenci bursunun verilebilmesi için burs verilecek öğrencide aranacak genel şartlar, söz konusu yönetmeliğin 3. maddesine göre şunlardır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olmak,
2. Burslu okutulacağı fakülte, Yüksek Okul ve Meslek Okuluna kaydedilmiş olmak,
3. 30 yaşını bitirmemiş olmak,
4. Erkekler için, askerliğini yapmış veya tecil edilmiş olmak,
5. Bayanlar için, evli olmamak,
6. Herhangi bir yerde görevli olmamak,
7. Türkiye'nin herhangi bir yerinde çalışmaya engel teşkil eden bedeni veya ruhi hastalığı veya sakatlığı olmamak,
8. Çalışkanlığı, ahlâkî durumu, karakter, milli duygusu bakımından burs verilmeye lâyık olduğu (1. sınıfta olanlar için, bir evvelki okulundan ara sınıflarda olanlar için, devam etmekte oldukları Fakülte Yönetim Kurulları veya okulların idaresince) tevsik edilmek,
9. Kendisinin ve ailesinin maddî durumunun tahsile devamına yetersiz olduğu mahalli vakıflar

idaresince de ikâmetgâhının bulunduğu mahallin en büyük mülkiye amirliğince tevsik edilmek.

1950'den itibaren yapılan burs hizmetlerinin yıl, tahsis' edilen ödenek miktarı ile beher ay her öğrenciye verilen aylığı gösterir liste⁽⁸⁹⁾ aşağıya alınmıştır.

Yılı	Ödenek Miktarı	Aylık Miktarı
1950	9.820.—	
1951	14.655.—	
1952	14.740.—	
1953	10.409.—	
1954	7.965.—	
1955	11.852.—	
1956	15.160.—	
1957	15.160.—	
1958	18.907.—	150.—
1959	43.000.—	175.—
1960	43.000.—	175.—
1961	43.000.—	175.—
1962	62.000.—	250.—
1963	62.000.—	250.—

Yılı	Ödenek Miktarı	Aylık Miktarı
1964	62.000.—	250.—
1965	62.000.—	250.—
1966	62.000.—	250.—
1967	62.000.—	250.—
1968	62.000.—	250.—, 350.—
1969	110.000.—	350.—
1970	110.000.—	350.—
1971	271.250.—	350.—
1972	440.000.—	350.—
1973	640.000.—	350.—
1974	640.000.—	350.—
1975	640.000.—	500.—
1976	900.000.—	500.—
1977	900.000.—	500.—
1978	900.000.—	500.—
1979	900.000.—	500.—
1980	900.000.—	500.—
1981	1.800.000.—	500.—

Aslında Vakıfların yüzyıllardır yapageldiği eğitim hizmetleri hakkında söylenecek ve yazılacak pek çok şey olmakla beraber, biz konuya bir makale çerçevesinde yaklaşımda bulunarak, yaptığımız araştırma sonucu elde ettiğimiz belge ve bilgileri, ana hatlarıyla ve özet bir şekilde bu

(87) Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, s: 273.

(88) "Vakıflar Genel Müdürlüğü hesabına Üniversite, Yüksek Okullar ve Meslek Okullarında okutulan burslu öğrenciler hakkındaki 20 maddelik yönetmelik."

(89) Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, s: 273 ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhasebe Dairesi Başkanlığı bütçe kesin hesap bürosunun kesin hesap cetveli.

mütevazî makalede sunmaya çalıştık. Amacımız vakıf hizmetlerinden biri olan eğitim ve öğretim faaliyeti hakkında Vakıflar Dergisinin değerli okuyucularına az da olsa bir fikir vermektir. Saygılarımla.

RESİM: 18
Etimesgut'ta Vakıflar İdaresince yaptırılan yatılı ilkokul.

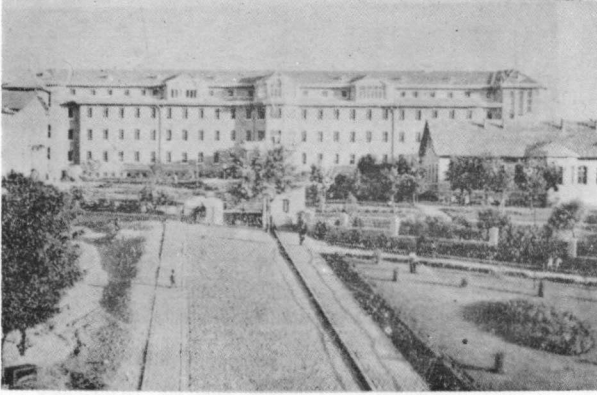
RESİM: 17
Ankara Hukuk Fakültesi.

RESİM: 19/a
Vakıflar İdaresince yaptırılan Ankara Yenisehir'deki Mimar Kemaleddin ilkokulunun ön cephesi.

RESİM: 19/b
Mimar Kemaleddin ilkokulunun genel görünüşü.

RESİM: 20
Vakıflar İdaresinin
inşa masrafına (675.000.—) TL'si ile
iştirak ettiği Ankara Nunume Hastahanesi.

RESİM: 21/b
Fakir öğrencilerin vakıf kampından görünüş.

RESİM: 21/a
Balıkesir'in Edremit kazasında
(Alemizade Mustafa Ağa Vakfı) gelirinden
giydirilen ilkokul fakir çocuklarının
bir arada görünüşü.

RESİM: 21/c
Vakıf öğrenci
kampında yemek.

RESİM: 21/d
Vakıf öğrenci
kampında istirahat.

RESİM: 21/e
Edremit'te 1943 yılı
Cumhuriyet Bayramında
Vakıflar İdaresi tarafından
giydirilen ve öğretim malzemeleri
temin edilen ilkokul öğrencilerinin
(1) numaraya işaretlenen
Cumhuriyet ilkokulu Başöğretmeni
(2) numara ile işaretlenen Vakıflar kâtibi
(3) numara ile işaretlenen Vakıflar Meurru,
(4) numara ile işaretlenen Veznedarı ve
(5) numara ile işaretlenen
ilköğretim müfettişi
ile birlikte öğrencilerin
toplu halde görünüşü.

RESİM: 22
Edirne Vakıf Öğrenci Yurdu mütalâa salonu.

RESİM: 23
Kırklareli Vakıf Orta Öğrenim Öğrenci Yurdu.

RESİM: 24
İzmit Vakıf Orta Öğrenim Öğrenci Yurdu.

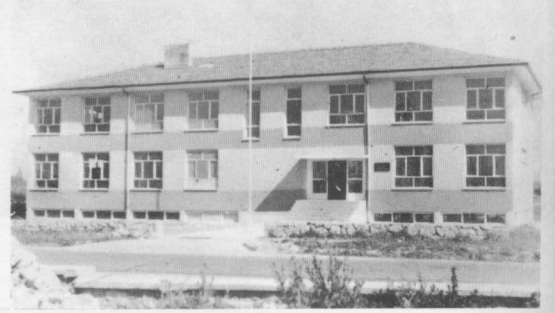
RESİM: 25
Balıkesir Vakıf Orta öğrenim
öğrenci Yurdunun ön görünüşü.

RESİM: 26

Biga Vakıf Orta öğrenim öğrenci Yurdunun
genel görünüşü.

RESİM: 28/a
Manisa Vakıf Orta öğrenim öğrenci
Yurt binasının güney cephesindeki büyük giriş kapısı

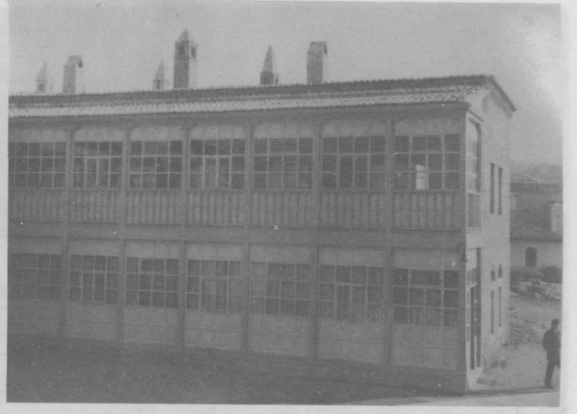
RESİM: 27
Gelibolu Vakıf Orta öğrenim
öğrenci Yurdunun önden görünüşü.

RESİM: 28/b
Manisa Vakıf Orta öğrenim öğrenci
Yurdunun antre kısmından görünüşü.

RESİM: 29/a
Aydın Vakıf Orta Öğretim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 29/b
Aydın Vakıf Orta Öğretim
Öğrenci Yurdundan başka bir görünüş.

RESİM: 30
Antalya Vakıf
Orta Öğretim Öğrenci
Yurdu'nun genel görünüşü.

RESİM: 31/a
Burdur Vakıf Orta Öğretim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 31/b
Burdur Vakıf Orta Öğretim
Öğrenci Yurdundan başka bir görünüş.

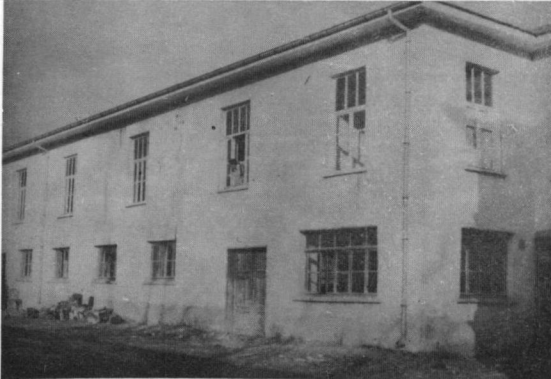

RESİM: 32
Isparta Vakıf
Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdu'nun
bir görünüşü.

RESİM: 33
Uşak Vakıf
Orta Öğrenim
Öğrenci
Yurdu'ndan
bir görünüş.

RESİM: 34/a
Bolu Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdu'nun arka cephesi.

RESİM: 34/b
Bolu Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdu'nun iç orta kısmı.

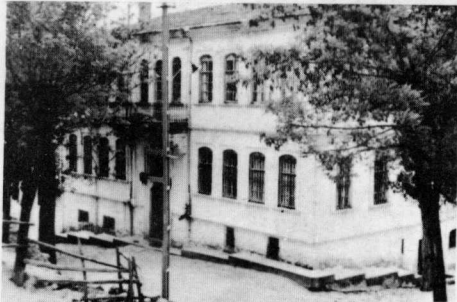

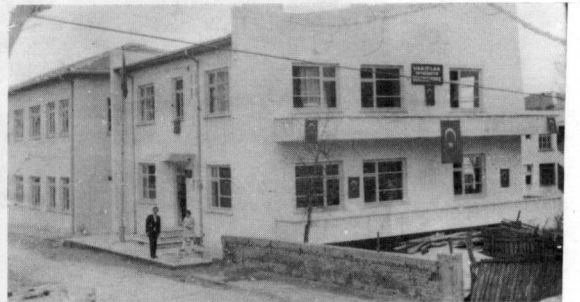
RESİM: 35/b
Çankırı Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurdundan bir başka görünüş.

RESİM: 35/a
Çankırı Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 36
Kastamonu Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

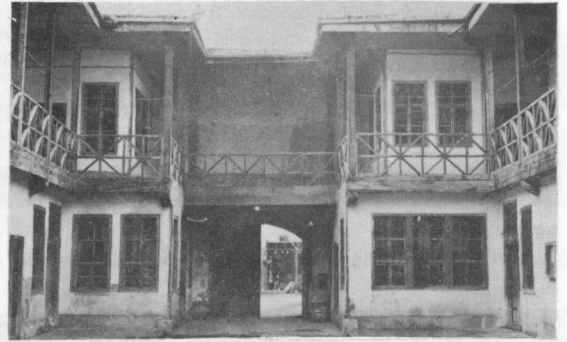

RESİM: 37
Samsun Vakıf Orta Öğretim Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

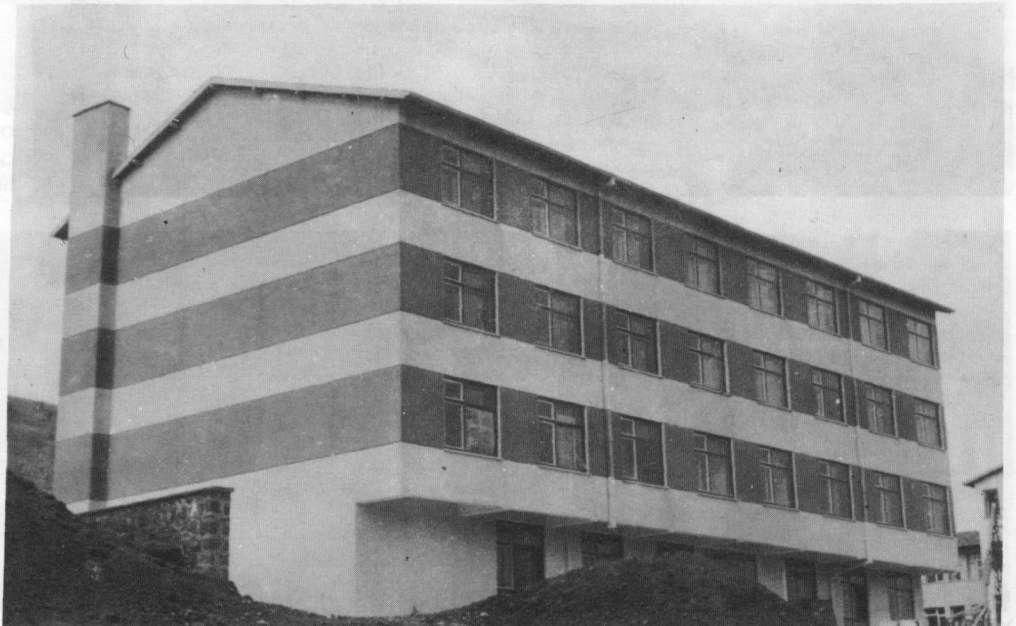
RESİM: 38
Ordu Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

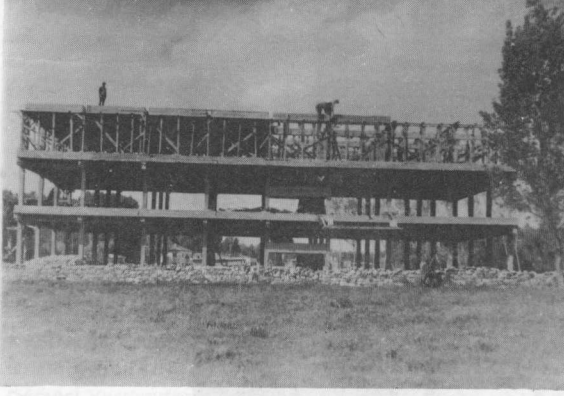
RESİM: 39
Sivas Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

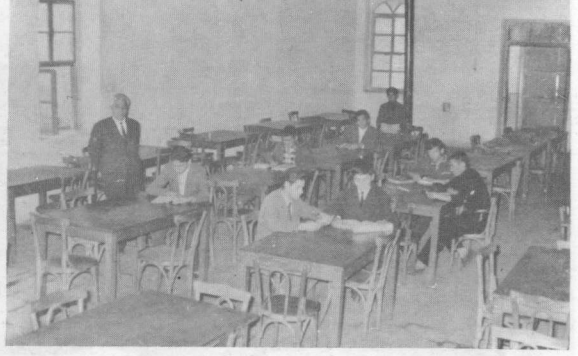
RESİM: 40
Tokat Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 41
Yozgat Vakıf Orta
Öğrenim Öğrenci Yurdundan
bir görünüş.

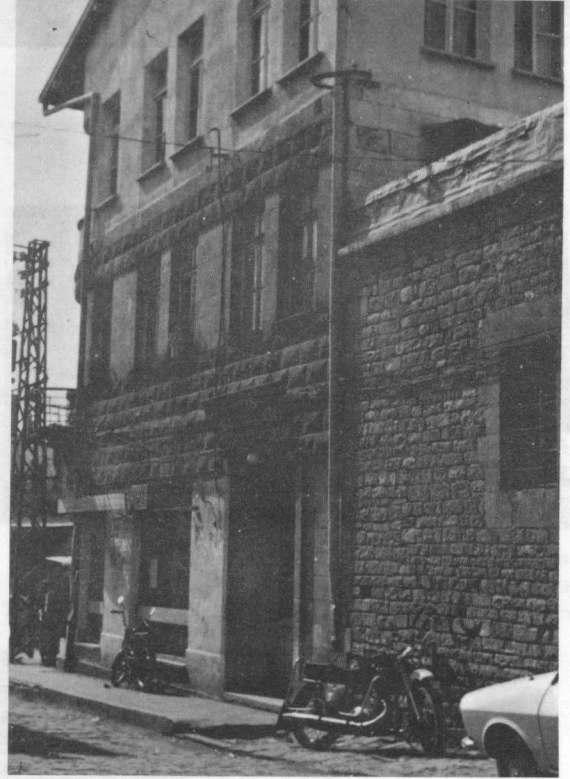
RESİM: 42/a
Niğde Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdunun inşaat halı.

RESİM: 42/b
Niğde Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdunun mütalâa salonu.

RESİM: 43/a
Kilis Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdunun ön cephesi.

RESİM: 43/b
Kilis Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan başka bir görünüş.

RESİM: 44
Malatya Vakıf Orta
Öğrenim Öğrenci
Yurdundan
bir görünüş.

RESİM: 45/a
Erzurum Vakıf Orta
öğrenim Öğrenci Yurdundan
bir görünüş.

RESİM: 45/b
Erzurum Vakıf Orta Öğrenim
öğrenci Yurdundan başka bir görünüş.

RESİM: 46
Bayburt Vakıf Orta Öğrenim
öğrenci Yurdundan bir görünüş.

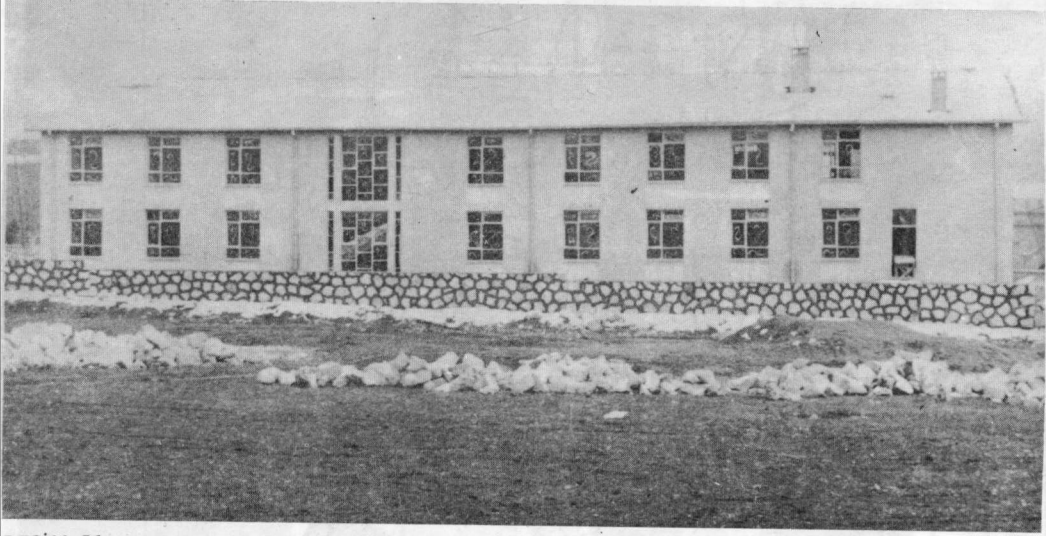
RESİM: 47
Erzincan Vakıf Orta
öğrenim Öğrenci Yurdundan
bir görünüş.

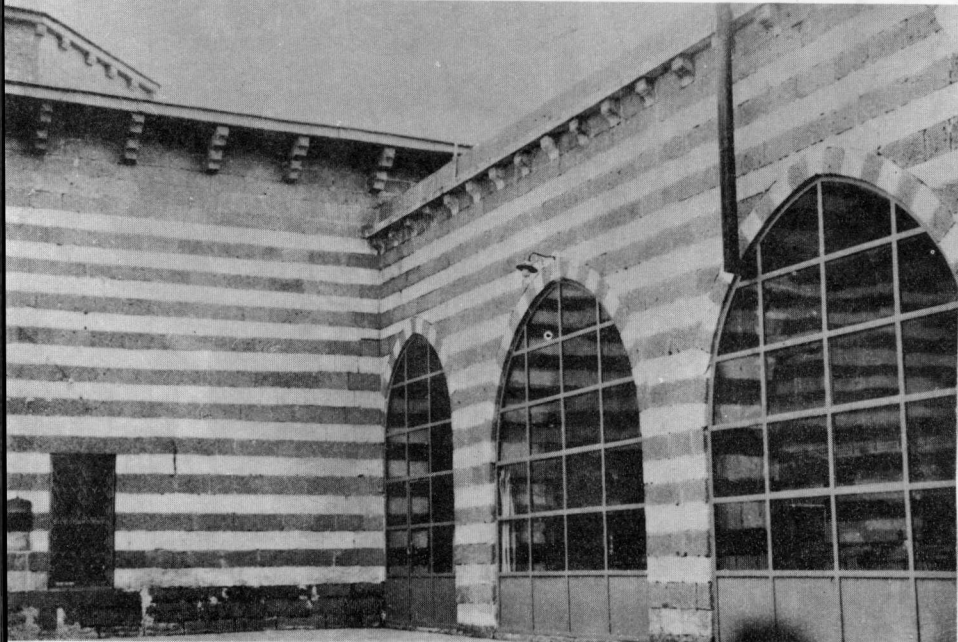
RESİM: 48
Giresun Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 50
Van Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

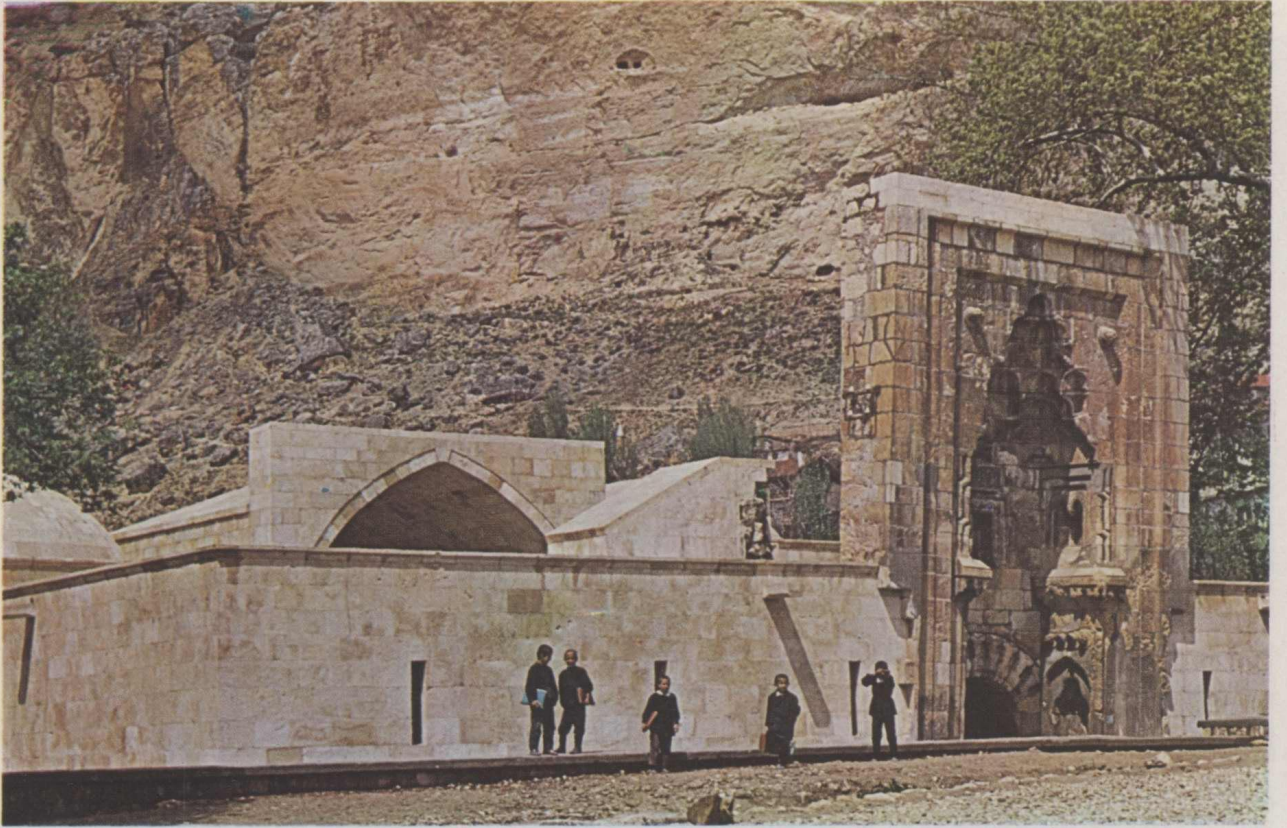
RESİM: 51
Siirt Vakıf Orta Öğrenim
Öğrenci Yurdundan bir görünüş.

RESİM: 49
Diyarbakır Vakıf
Orta Öğrenim Öğrenci
Yurdundan bir görünüş.

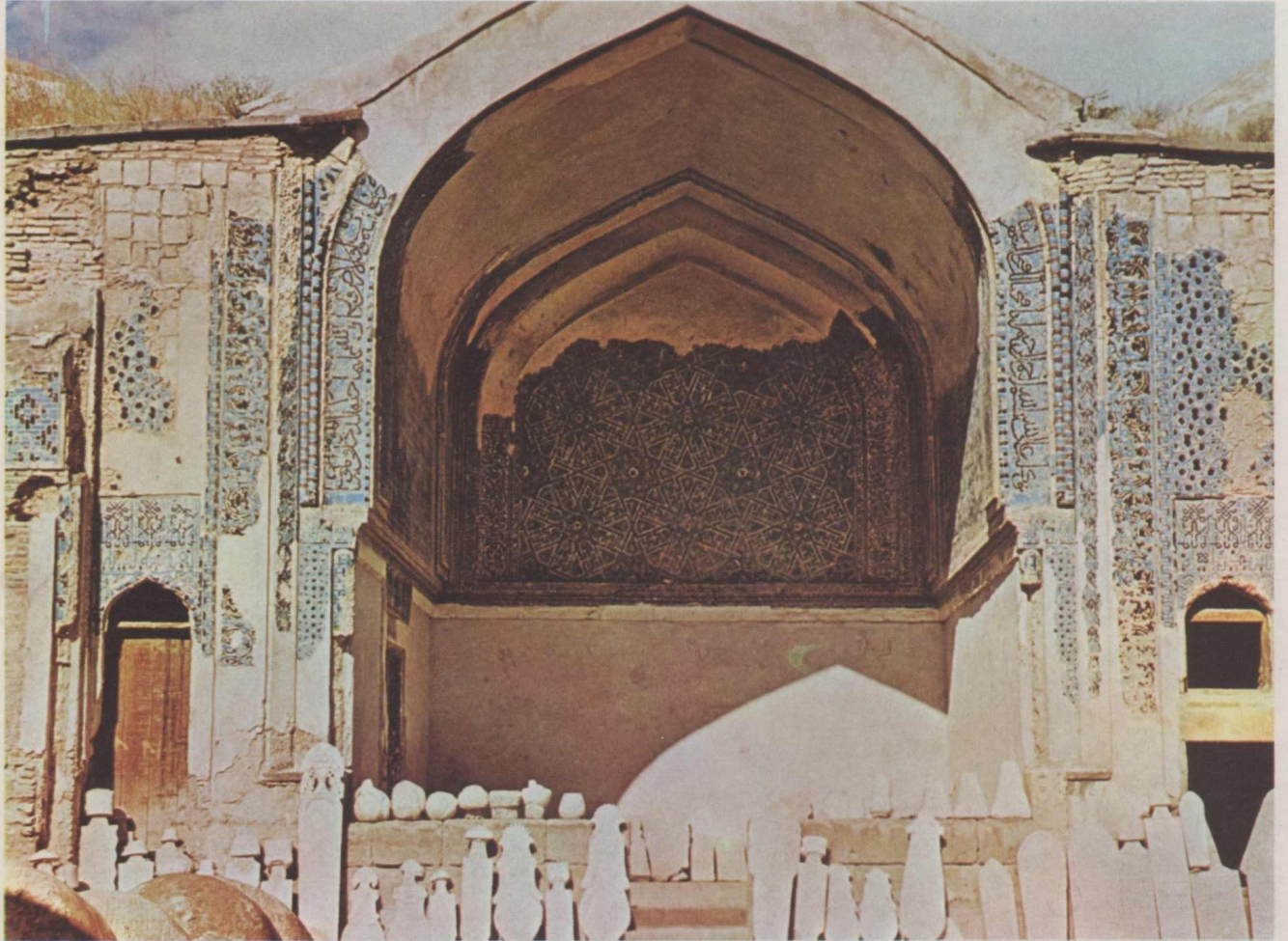

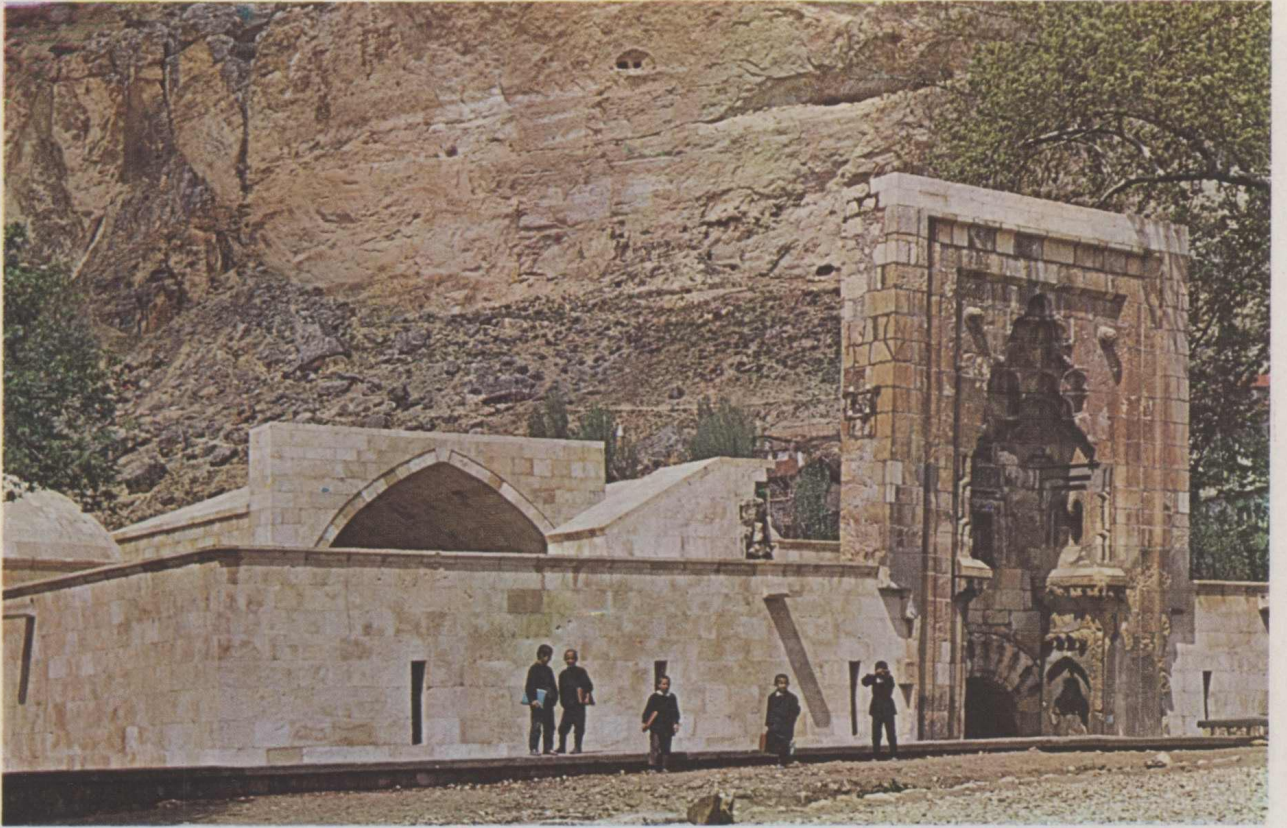
Sivas - Sahib Ata Medresesi (Gökmedrese)

Konya, Ermenek Emir Musa Medresesi (Tol Medrese)

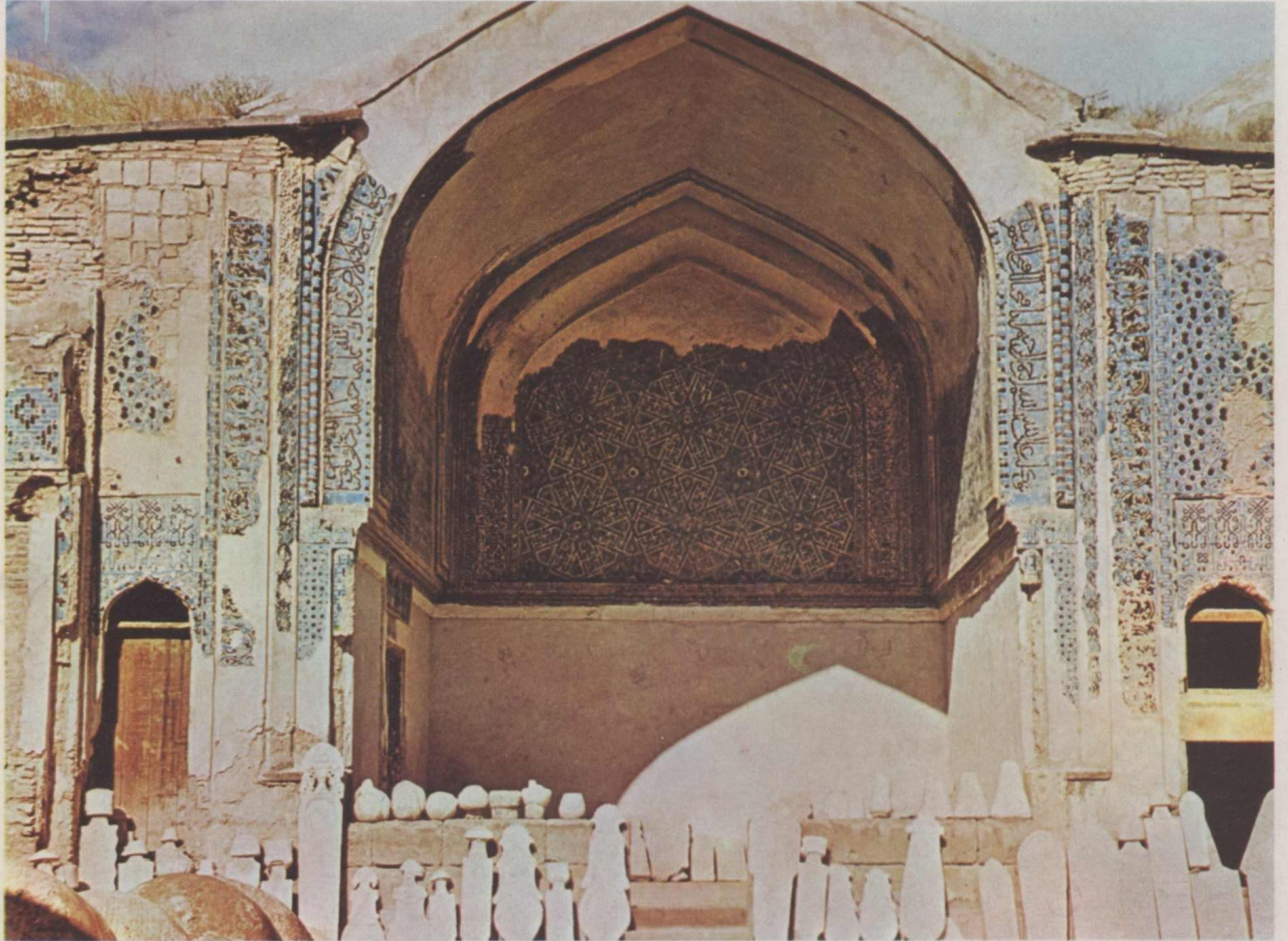
Tokat, Gökmedrese (Foto: İrfan Dönmez arşivinden)

Konya, Ermenek Emir Musa Medresesi (Tol Medrese)

Tokat, Gökmedrese (Foto: İrfan Dönmez arşivinden)

Konya, İnce Minareli Medrese. (Foto: İrfan Dönmez arşivinden)

Eskişehir, Seyidgazi, Seyyid Battal Gazi Külliyesi.

ERZURUM, ÇİFTE MINARELİ MEDRESE —
Hatuniye adıyla da anılan XIII. yüzyıl son çey-
reğine ait bu medreseye muhtelif akar vak-
fedilmiştir. 1971-1972 de onarılmıştır.

İstanbul
Üsküdar
Mihrimah
Sultan
Medresesi
ve Camii.

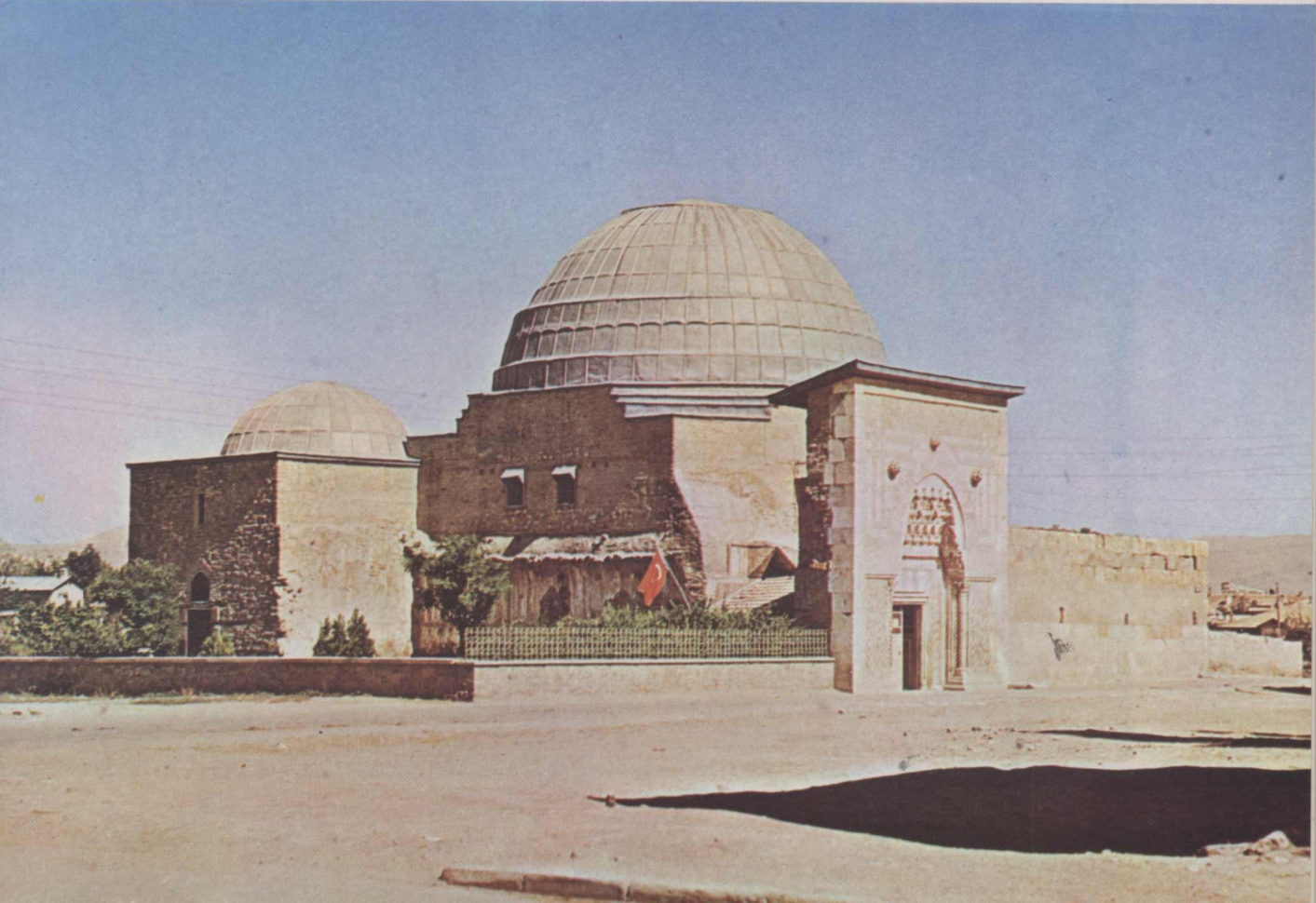
Muzafferüddin Barucidi (Buruciye) Medresesi.

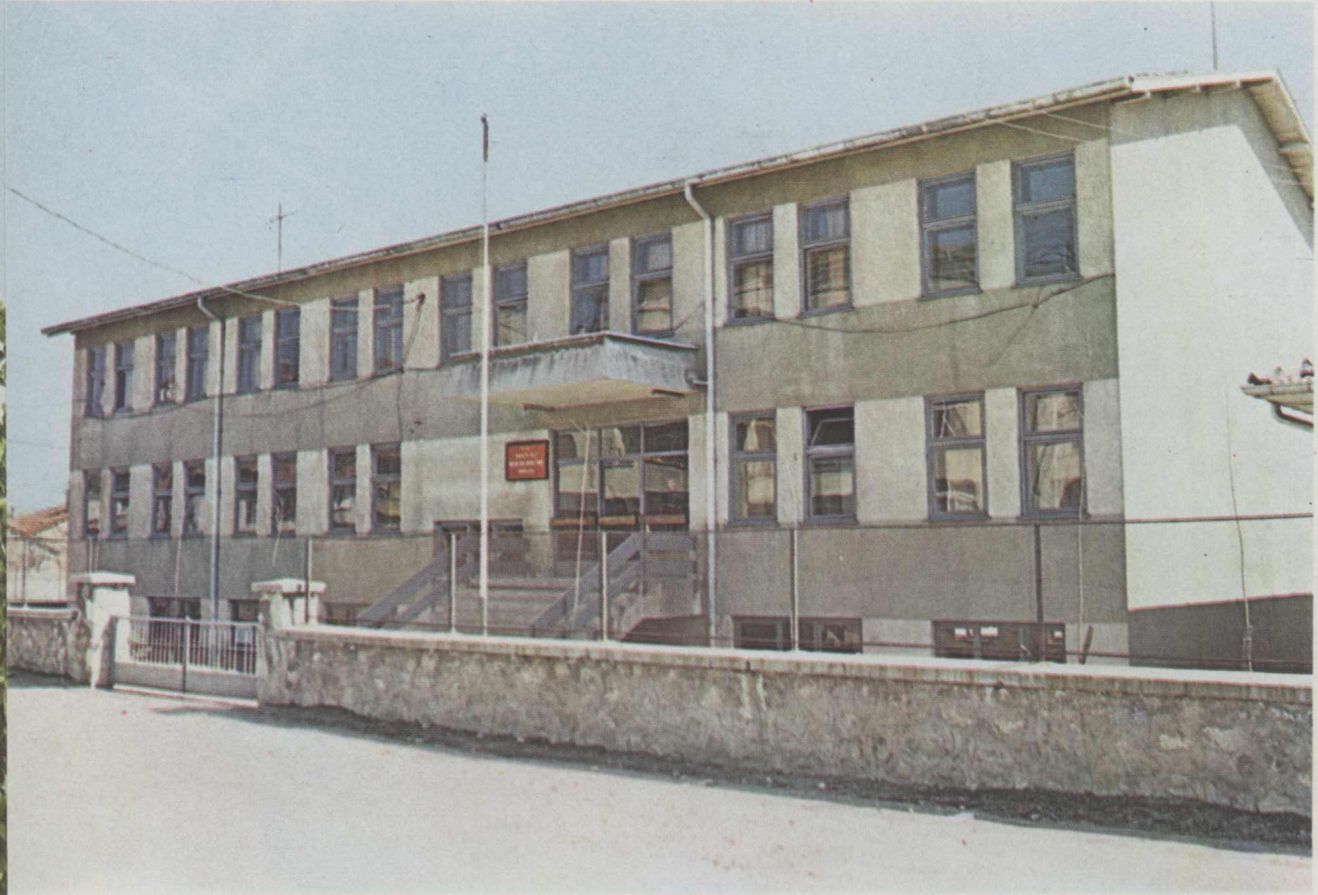

İstanbul Süleymaniye Camii ve Medresesi.

Konya, Karatay Medresesi. (Foto: İrfan Dönmez arşivinden)

Bolu Orta Öğretim Vakıf Öğrenci Yurdu.

Bolu
Ortaöğretim
Vakıf
Öğrenci
Yurdunda
öğrenciler
yemek
yerken.

Sağlık Hizmetlerimiz ve Vakıf Guraba Hastahanesi

Sadı BAYRAM

Vakıflar; Orta, Yeni ve Yakın Çağ'ın kurumlaşmış Sağlık ve Sosyal Yardım teşekkülüdür. Devrin ileri gelenlerince inşa edilip vakfedilen Dar'üşşifalar, bugünkü hastanelerimizdir. Bezm-i Âlem Vakıf Gurabâ Hastahanesi, İstanbul'da başgösteren çiçek ve kolera salgını üzerine, II. Mahmud'un eşi tarafından kurulmuş olup, halen Orta - Doğunun en büyük Kanser Araştırma Merkezi olma yolundadır.

Türkler, eskiden beri sağlığa önem veren milletlerin başında gelmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, geçtiğimiz yıl doğumunun 100. yılını kutladığımız ulu önder aziz ATATÜRK "Beni Türk hekimlerine emanet ediniz" demiştir.

Eski Türklerin tedavilerini Şamanlar yapıyorlardı. Orta Asya Türkleri, "...hasta olanları müstakil bir çadıra koyarlar, iyi oluncaya veya ölünceye kadar tecrid ederlerdi... Türk ve Mogol kavimlerinde, Hâkan'ın sarayına mensup biri hastalandığında, aynı şekilde bu hastanın muhafızlar kontrolündeki özel bir çadırdaki tecrit edilip, yanına yalnız Şaman veya Türklerde Kam denilen rahip hekimlerin girmesine müsaade edildiği görülmektedir. Bu çadırın hasta çadırı olduğunu belirtmek için de yanına bir mızrak veya bayrak dikilirdi(1)".

Aslında Türk mimarisinde özel bir yeri bulunan Türbe-künbet'in çadırdan mülhem olduğu da belirtilmektedir(2).

İslâmiyet'in kabulünden sonraki yıllarda şamanlar ortadan kalktı, şamanların kullandığı halk tebâbeti büyük gelişmeler gösterdi. Folklor edebiyatımıza Lokman Hekim(3) kazandırıldı. Peygamber mertebesine ulaştırıldı(4). Peygamber, veli, hâkim gibi sıfatlar verildi. Topkapı Sarayı Müzesi

Revan Kütüphanesinde 1077 numarada kayıtlı Nev'izade Yahya Efendi'nin III. Sultan Murad zamanında yazdığı "Netayic'ül Fünun" (Fennin Sonuçları) adlı eserde, Lokman Aleyhisselâm, Halil İbrahim Peygamber'in amcazâdesi, Fisagor'u (yunanlı) Lokman Hekim'in kalfası olarak göstermektedir. Eski Yunan ve Roma tebâbeti bilindiği gibi arapçaya çevrilmiştir. Antik dünyadaki Asklepius'un yerini İslâmiyet sonrası Lokman Hekim almıştır. Hippokrat, antik devirde doktorluğu temsil ederken, Müslüman dünyasında Lokman Hekim tıbbi temsil etmiştir.

1. Prof. Arslan Terzioğlu, Türkler'in Orta Asya ve Hindistan'da Teslis Ettikleri Hastahaneler, VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Tebliğler, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 803.
2. Birsan Peköz, Türk Mimarisinde Göçebelikten Medeniyete Geçiş: Künbetler, Önasya Mecmuası, s. 17, Ocak, 1967, s. 12-13.
3. Ord. Prof. Dr. Ahmed Süheyl Ünver, Lokman Hekim, Lokman Sağlık Yayınları, No: 8, İstanbul, 1972, s. 5-6.
4. Kuran-ı Kerim'de bulunan Sure-i Lokman da bunu teyid etmektedir. Kuran-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 411. (Sure-i Lokman 21. cüz, 31. Sure'dir. 12, 13, 16. âyetlerde isim geçmektedir); bu durumda Folklor tarihimizde birkaç Lokman Hekim bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Birisi peygamber, diğeri hekim.

Abbasiler devrinden itibaren medeniyet âleminin müşterek malı olan tıbbî ve farmakolojik bilgiler, batı dillerinden doğu dillerine⁽⁵⁾, doğu dillerinden de batı dillerine çevriliyordu.

Dünyaca ünü kabul edilip, eserleri Avrupa dillerine çevrilen *İbn-i Sina*⁽⁶⁾ 980-1037 yıllarında yaşamış, 57 sene gibi kısa bir ömür sürmesine rağmen hekim ve filozof olarak Orta-Doğuda şöhret bulmuştur. Avrupalılar, Haçlı Seferleri sırasında İbn-i Sina'yı tanıyarak eserlerinden ilham almışlar ve eserlerini batı dillerine çevirmişlerdir.

Tıpta ileri olduğumuz İbn-i Sina zamanında, bitkilerden tıbbî ilâçlar yapıldığı gibi, psikolojik tedâvi şekilleri de tam anlamı ile kullanılıyordu.

Eski Türkler, Orta Asya'da buldukları süre içinde de şifa yurtları (bugünkü hastahane) ve bunların idamesi için vakıflar tesis etmişlerdir. Karahan Hâkanı Tamgaç Buğra Han ebu İshak İbrahim ibn Nasr'ın (1051-1068) Semerkand'da tesis ettiği hastahane için arapça vakfiyesi⁽⁷⁾ de buna tanıklık etmektedir.

Büyük Selçuk ve Anadolu Selçukluları'nda kamu hizmeti yapan Vakıflar oldukça gelişmiş, devrin üniversiteleri sayılan medreselerde nazari ilimler öğretildiği gibi, tıp dersleri de verilmiştir. Harran Medreseleri'nin ünü X. asırda Orta-Doğuda büyük bir üne sahipken⁽⁸⁾ Avrupa'da üniversite yoktu. Ancak XIII. yüzyılda kurulabilmiştir. Haçlı seferleriyle doğunun müsbet ilmini alan Batı, Hellenik kültür-medeniyet ile karıştırıp, geliştirip, Rönesansla bir çığır açtı, batılı ilim adamları tarafından da artık kabul edilmektedir.⁽⁹⁾

Anadolu Selçukluları zamanında, Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi (1205-6); Amasya Bimarhanesi (1309); Sivas İzzeddin Keykâvus Şifahanesi (1217-18); Sivas-Divriği Turan Melik Dar'üşşifası (1228), Mardin, Silvan, Harput, Tokat Muinid-din Pervana Şifahanesi (1275); Kastamonu Pervaneoğlu Ali Şifahanesi (1272); Çankırı Atabey Cemaleddin Ferruh Şifahanesi (1235) v.b. gibi vakıf eserlerde, hastaların acıları dindirilmeye çalışılmış, ilk defa meşguliyet ve musiki ile tedâvi yöntemi uygulanmıştır⁽¹⁰⁾.

Yıldırım Dar'üşşifası (1399-1400), Osmanlılar döneminden günümüze harap da olsa intikal eden ilk hastahanedir. Geredeli İshak bin Murad'ın 1389 tarihinde yazdığı *Havas-ül Edviye* adlı Türkçe eser, tıbbî bilgiler ve hangi ilâçların ne lere iyi geldiğini belirtmesi bakımından entere-sandır.⁽¹¹⁾

1488'de II. Beyazıt tarafından Edirne'de yaptırılan külliye içindeki vakıf Dar'üşşifa, bugün Edirne Tıp Fakültesi tarafından klinik ve Tıp Tarihi Enstitüsü olarak kullanılmak üzere, gerekli çalışmalara başlanılmış bulunmaktadır.

II. Murad'ın yine Edirne Kirişhane semtinde tesis ettirdiği Cüzzamlılar yurdu, işlenmeğe değer diğer bir konudur⁽¹²⁾.

XV. asırda, Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte, akli ve nakli ilimlerin öğretilmesi için Fatih Külliyesi inşasına başlanmış ve burada bugünkü İstanbul Tıp Fakültesi'nin temeli atılmıştır.

Fatih Külliyesi'nde bulunan Dar'üşşifa'ya hekim, cerrah (operatör), göz mütehassıslarının tayini ile birlikte, hasta bakımının yanısıra eğitim ve öğretim bir arada yürütülmüş, Hekimbaşı Kutbid-din'in başkanlığında ilmi toplantılar yapılmıştır.

Halk sağlığına önem veren Fatih, Dar'üşşifa kadrosuna eczacı da tahsis etmiştir. Vakfiyede özetle şöyle belirtilmektedir⁽¹³⁾:

Bilim bütün hünelerin baş tacıdır,

Bilim Bütün kapıların anahtarıdır.

"Padişah Hazretleri, yüce himmetlerini bilimin yuvasını imâr etmek, meş'alelerini yakmak, alanını temizlemek, bilim bahçesini süsleyip, gönül çekici hale getirmek yolunda sarfeyerek, devletlerinin yeni başkenti bir ilim ocağı olsun diye, yaptırdıkları Cami-i Şerif'in çevresinde sekiz medrese, bunların arkasına Tetinme isimli birer medrese daha —ki hepsi onaltı medrese eder— ve ayrıca Camiin batı kapısı yanında bir Dârü't-Tâlim bina kıldılar. Her birinin muazzem giriş taklarında hidâyet nurları ay gibi parlar, ayna misâli mermerlerinde sefâ belirtileri güneş gibi ışıldar. OI adâletli Padişah Hazretleri mânevî hastalıklara böylece ilâç hazırladıkları gibi maddî hastalığa tutulan kimselere gelip-geçen yolcular ve yoksul civar halkı için de iki ulu imâret ve

5. İbrahim Hakkı Konyalı, Ağırılığınca Altuna Yazılan Kitap: Kitab-ül Haşayiş (Materia Medica), Sanat, Kültür Bakanlığı Yayınları, S: 6, Haziran 1977, İstanbul - 1977, s. 19-29.

6. Örd. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, İbn-i Sina Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar, Etudes sur la vie les oeuvres d'Avicenne, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, No: 49, İstanbul, 1955, s. 49-61.

7. Arslan Terzioğlu, A.g.e., Lev. 368, burada arapça vakfiyenin baş kısmının metni bulunmaktadır.

8. R.Y. Ebied - M.J. L. Young, (Çeviren: İbrahim Canan), Dünyada İlk Üniversiteyi Müslümanlar mı Kurdu?, Millî Kültür, S: 11, Kasım 1977, s. 64-66.

9. Sigrid Hunke, İslâmın Güneşi Avrupa Üzerinde, İstanbul 1975, 4945.

10. Dr. Gönül Güreşsever (Cantay), İstanbul Tıp Kurultayı, 25-30 Eylül 1977, İstanbul, 1977, s. 13-25.

11. Prof. A. Süheyl Ünver, Osmanlı Türkleri'nde Hekimlik ve Eczacılık, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, No: 43, İstanbul, 1952, s. 3.

12. A. Süheyl Ünver, Osmanlı Türklerinde Hekimlik. . . , s. 3, A. Süheyl Ünver-Bedil N. Şehsuvaroğlu, Türkiye'de Cüzzam Tarihi Üzerine Araştırmalar, Historique des Leproses en Turquie — La Lepre et Les Manuscrits Medicaux Turcs, İstanbul 1961, s. 4-11.

13. Dini, Hayri, Sosyal Yönleriyle Vakıflar, Ankara, 1980, s. 32.

nimetlerle dolu ziyâfethâne bina eylediler. Birine Dârü'sşîfa, birine İmâret-hâne adını verdiler ki bunlar da diğer vakıf ve hayırları gibi tarif ve tavsiften müstağnidir... *Haftada bir gün Nâzir, Tabib ve Kâtip, seher vakti Darü'sşîfa'da toplanarak "tıp ve tedâvi, hükümdarlara düşen bir görevdir" sözü uyarınca Saltanatın Başkentinde yaşayanlardan, evlerinde yatağa düşmüş olup, hastalıklarına uyan ilâç temin edemiyen; evine doktor getirmeğe gücü yetmiyen müslümanlardan, vakıf ve hayrın sahibi Sultan'ın anbar, kiler ve deposundan yardım dileyenlerin istekleri reddedilmesin. "Hayırlı işlerde isrâf bahis konusu değildir" hükmü gereğince Hükümdârın yaygın lutuflarının herkese ulaşmasıyla kendisine büyük sevap nasip olsun..."*

Ayrıca, "ilâçları dikkatle tertibe hekim dikkat edecektir. Darü'sşîfa'ya lâzım olan ilâçları hariçten vekilharç satın alır. İçilecek ilâçları yapmaya, macun, hap vesair bunlara benzer ilâçları hazırlamaya, hülâsa hastaların muhtaç oldukları ilâçları yapmağa memur bir de eczacı bulunacak ve günde 6 dirhem alacaktır. Mahzendeki şuruplara, ilâçlara vesaireye memur mahzen emini görevlendirilmiştir... İki kişi de ilâçları toz haline getirip, karıştırmak için "Edviye" (döğücü) görevlendirilmiştir."(14)

Bütün bunlar da gösteriyor ki devrin kamu ihtiyaçları 'devletin görevi yerine, idarecilerin' vakıf yolu ile hizmetleri üstlenmesi şeklindedir. Vakıflar, o günün bir nev'i kurumlaşmış Sağlık ve Sosyal teşekkülüdür.

XV. asırda, Türkçe tıbbi eserler de çoğalmış, yeni bir idrar sondası yapan farmakoloji tarihimizde mühim bir yeri bulunan Altuncuzâde Amasyalı Mehmed, böbrek ve mesane taşları üzerine eser yazan Ali Ahmed Çelebi, Şehzade Beyazıd'ın Amasya Valiliği sırasında tıp derslerine ait o devrin akademik dili olan arapça eser yazan Amasyalı Mehmed bin Lütfullâh, XV. asrın ileri gelen tıp otoriteleri idi.

XVI. asırda ise, lisans seviyesinde eğitim yapan Fatih Külliyesi Medreseleri ve Darü'sşîfası yanısıra 1555'de doktora düzeyinde eğitime başlayan Kanuni Sultan Süleyman tarafından, mimarimizde zirveye çıkan *Koca Sinan*'a inşa ettirilen Süleymaniye Külliyesi'ndeki Darü'sşîfa öğretime başlar. Seçkin kadrolu vakıf hastahanenin günlük harcaması 300 akçe gibi, o günün şartlarına göre büyük bir yekûn tutuyordu. Bütün masraflar da Kanuni Sultan Süleyman'ın vakıflarından karşılanıyordu.

Bugün bile masrafları Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından karşılanıp Manisa, Muradiye Camii'nin minarelerinden baharın ilk günlerinde atılan Mesir Macunu, şeker ve 41 çeşit baharattan yapılan tarihî bir ilâç ve kuvvet iksiridir. *Manisa*

Hafsa Sultan Bimarhanesi'nde zamanının Başhekimi olan *Merkez Efendi* tarafından formüle edilmiş, tatbikatlardan doğan halk ilâcıdır. Kuvvet verici, iştah açıcı, kan dolaşımını düzenleyici, sinirleri teskin edici, yorgunluğu giderici, hormonları çalıştırıcı, zehirli hayvanların sokmasına karşı bağışıklık kazandırıcı bir ilâçtır. Terkininde şunlar vardır:

"Karanfil, Yeni bahar, Zencefil, Klanga, Kara biber, Kırım tartar, Kişniş, Havlican, Kebabiye, Hindistan cevizi, Anason, Hıyarşenbe, Sakız, Zağferan, Tarçın, Udülkahr, Çöp çiti, Hardal, Mürr-ı sâfi esmarı, İksir, Çivit, Meyan balı, Kalem-i bârid, Tiryak, Sarı Halil, Kara Halil, Razi-yane, Kimyon, Zerdeçav, Tarçın çiçeği, Hindistan çiçeği, Çörek otu, Dârı fülful, Ravend, Limon tuzu, Kakule, Sinameki, Vanilya, Portakal kabuğu, Topalak kökü, Şeker."15

Anadolu'ya yayılmış yüzlerce dârü'sşîfa yanında, Haseki Hürrem Sultan ve Üsküdar'da eski Toptaşı Bimarhanesi'nin yerinde Nur-u Bânu Sultan Bimarhanesi, halk sağlığı için çalışmalarını sürdürdüğü sırada, 1843 yılında İstanbul'da büyük bir çiçek ve kolera salgını ortaya çıkmıştır. Hastahaneler tamamen dolmuş, yeni hastahane ihtiyacını *II. Mahmud'un eşi ve I. Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valde Sultan* karşılamak istemiş ve bugünkü Çapa ile Fındıkzade arasında 1845 tarihinde *Gureba-i Müslimin Hastahanesi*'ni inşa ve tesis ettirmiştir.

4 Nisan 1845 Cuma günü, Padişah I. Abdülmecid, Sadrazam, vezirler ve devlet erkânı görkemli açılış törenine katılmışlardır.

Vakıf Hastahanesine "*Yenibahçede Kâin Bezm-i Alem Gureba-i Müslimin Hastahanesi*" resmi adı verilmişken, halk kısa isimleri tercih etmiş ve *Bezm-i Alem Hastahanesi*, *Valide Sultan Hastahanesi*, *Gureba-i Müslimin Hastahanesi* adlarını almıştır.

Kapısında Zirver Paşa'nın yazdığı şu kitâbe bulunmaktadır:(16)

*Şâh-ı devran Hazret-i Abdülmecid hâna olur
Bezm-i Alem nâm Sultan mâder-i ulyâ - meâl*

*Eyleyüp ihyâ bu hastahânenin bünyanını
Mevkiinde eyledi te'sis hayra nezli-mâl*

*Tıbb-i Calinos'tan tedbire hacet kalmadı
Hastegâna ola âb-ı hayat-efza zülâl*

14. A. Süheyl Ünver, Osmanlı Türklerinde Hekimlik. . . , s. 4.

15. Nihat Yürükoğlu, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Mesir Bayramı, Broşür, 1982.

16. Ord. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan, Bezm-i Alem Valde Sultan — Vakıf Gureba Hastahanesi Tarihçesi, (Ord. Prof. A. Süheyl Ünver'in önsözü ile), İkinci Baskı, İstanbul, 1977, s. 17.

*Cism-i dünya buldu zâtiyle ilâc-ı âfiyet
Hak tabib-i lutfun etti dââfi-i derd-i melâl*

*Gelse bimarân bulur elbet şifa bu câde
Havf-i mürk hastaya vermez havası ihtimal*

*Valide Sultanla Abdülmecid Hanı Hûda
Haşredeki kûşun mezid ömrle âsude-hal*

*İki tarih oldu bir mısradâ zirver aşikâr
Hastahane kıldı inşa Vâlide Sultan su sâl.*

1261 H.

Hastahane açılışından iki ay önce vakfiyesi tanzim edilmiş ve hastahane yönetmeliği, hastahane doktorları kadrosu, maaşları, hastahane yatan hastalara verilecek yemek dahi düşünülerek listeleri yapılmış ve zamanın Evkaf Nezareti'nde bulunan kütük defterlerine işlenerek resmi bir hüviyet verilmiştir. 44 numaralı Bezm-i Alem Valide Sultan defterinin 27. sayfasında hastaların gıdalarından tasarruf yapılmamasını, hastalara et gibi zengin gıda verilmesi ve soğanın bir altun liraya (bugün 11.000 TL.) çıkması halinde bile alınmasını emrettiği Vakfiye, bugün Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı Arşiv'inde muhafaza edilmektedir.

Önemine binaen hastahane yönetmeliğini aşağıda bugünkü dilimize çevrilmiş şekli ile aynen sunuyoruz(17):

Devletlü, İsmetlü Şânı Yüce Valide Sultan efendimiz Hazretlerinin kimsesiz ve yoksullar için te'sis ettikleri hastahänenin Tıbb-ı Tababet (doktorluk ve hastalık) la ilgili konularını Padişah Baş-Hekimi ile müzakereler sonucu verilen karar, düzen, yasalar ve bazı uygulanması gerekli konuların defteridir.

Memurlar, Doktorlar, Operatörler, Eczacılar ve sair hizmetlilerin her birisine yönetmelik gereği aylık olarak verilecek ödenekler:

22 buçuk okka ekmek	6 okka et
1 okka 170 dirhem sadeyağ	210 dirhem nohut
195 dirhem tuz	195 dirhem soğan
30 dirhem mum	30 dirhem sabun
30 dirhem zeytin	23 okka 385 dirhem odun
6 okka 300 dirhem kömür, 8 okka 10 dirhem pirinç	

Memur vesairenin maaşlarının miktarı aşağıdadır:

Hastahane Müdürü: 1200 kuruş maaş — 8 kişilik erzak ve bir yem (binek hayvanı için) verilecek.

Birinci Kâtip: 750 kuruş maaş — 4 kişilik erzak ve bir yem verilecek.

İkinci Kâtip: 350 kuruş maaş — 3 kişilik erzak verilecek.

Baş Tabip: 1.125 kuruş maaş — 8 kişilik erzak ve iki yem verilecek.

İkinci Tabip: 750 kuruş maaş — 4 kişilik erzak ve bir yem verilecek.

Baş Operatör: 500 kuruş maaş — 4 kişilik erzak ve bir yem verilecek.

İkinci Operatör: 400 kuruş maaş — 3 kişilik erzak ve bir yem.

Baş Eczacı: 500 kuruş maaş — 4 kişilik erzak ve bir yem.

İkinci Eczacı: 400 kuruş maaş — 3 kişilik erzak.

Sülükçü: 100 kuruş maaş — 1 kişilik erzak.

Kalfa (Laborant): 100 kuruş maaş — 1 kişilik erzak.

Müvezzi': 120 kuruş maaş — 1 kişilik erzak.

Nazaret-i vekilharç (Satınalma memuru): 400 kuruş maaş — 3 kişilik erzak.

Elbise yamağı: 150 kuruş maaş — 1 kişilik erzak.

Baş Hademe: 200 kuruş maaş — iki kişilik erzak.

Hasta bakıcıları (24 kişi, her birine): 100 kuruş maaş — Bunlara dahi birer kişilik erzakları hastahane aş ocağında pişirilerek 8, 10, 11 karavana bir türlü sabah ve bir türlü akşam.

Meydancı (6 kişi, her birisine): 70 kuruş maaş — birer kişilik erzak.

Aşçıbaşı: 250 kuruş maaş — Erzak ödeneğine lüzum yoktur.

Kalfası: 150 kuruş maaş — Erzak ödeneğine lüzum yoktur.

Diğer kalfası: 100 kuruş maaş — Erzak ödeneğine lüzum yoktur.

Aşçı (2 kişi, her birisine): 80 kuruş maaş — Erzak ödeneğine lüzum yoktur.

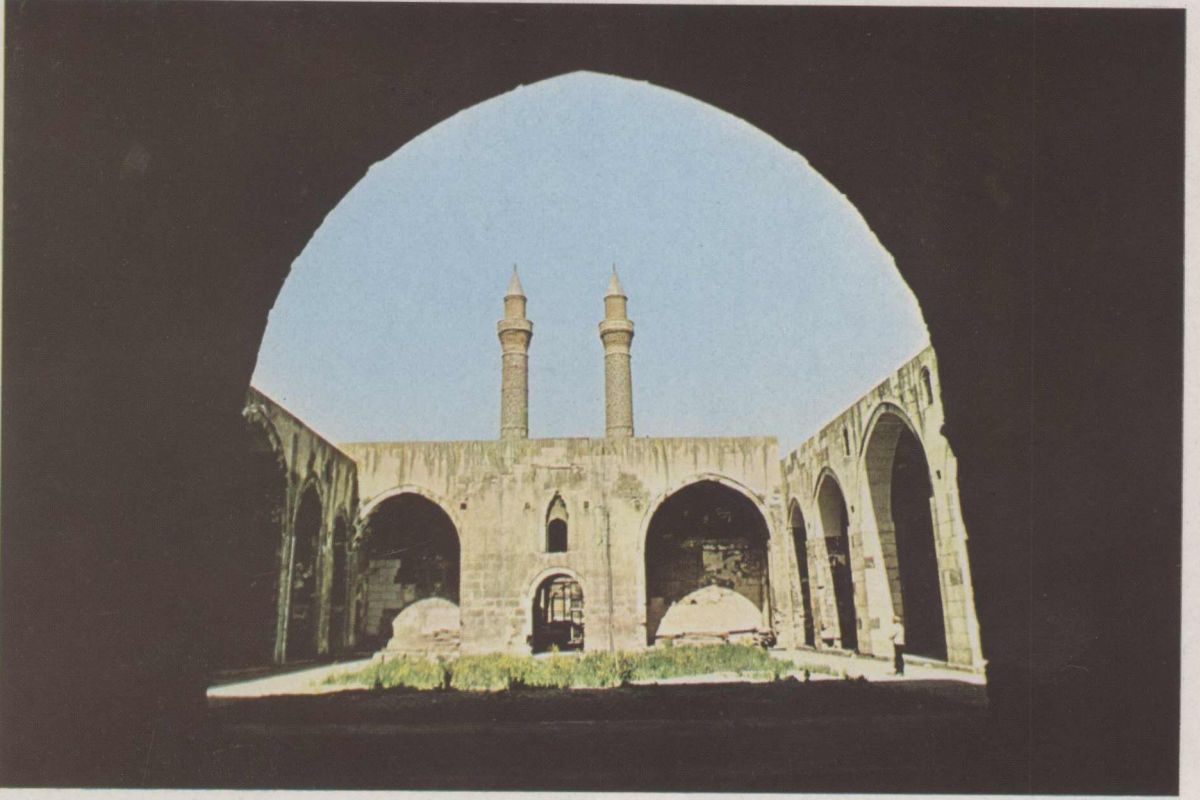
Berber: 100 kuruş maaş — Bir kişilik erzak.

Odacı (2 kişi, her birisine): 150 kuruş maaş — Birer kişilik erzak verilecektir.

Hastahane müdürü, 1. ci ve 2. ci kâtipler, Satınalma memuru, elbise yamağı ve sair diğer hademelerin yukarıda yazıldığı ve açıklandığı üzere tahsis olunan erzak ödenekleri hesaplanarak vakıf tarafından ay be-ay vekilharca teslim ile bu erzaktan hastahane aşocağında pişirilecek yemekler her gün iki öğünde kendilerine verilecek ve günlük yemekleri tayin olunan bu erzaktan oluşacağından, başkaca bir şey istenmeyecek ve verilmeyecektir.

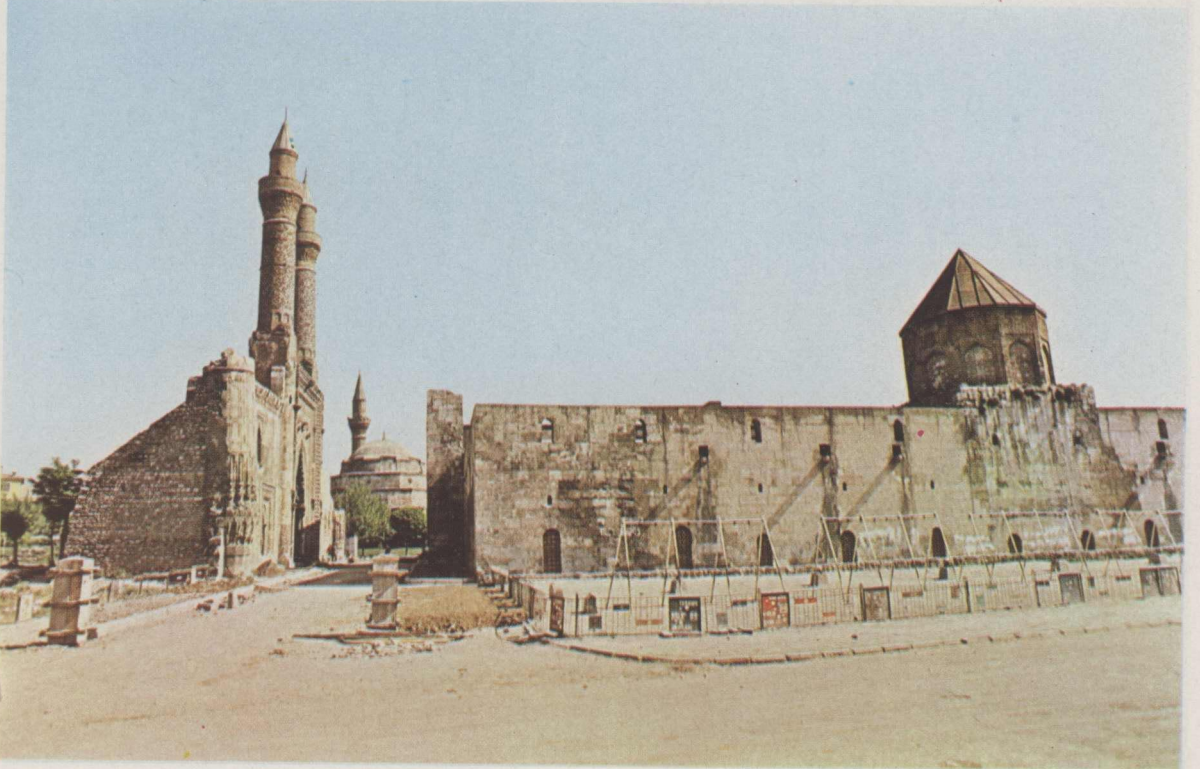
Sözü edilen memurlar ve hastahane hademelerinden ma'dâ yukarıda adları yazılan Başhekim, 2.ci Hekim, 1.ci ve 2.ci Operatörler, 1.ci ve 2.ci Eczacılar, Sülükçü, Laborant ve Müvezzi' de di-

17. İbrahim Ateş - Sadı Bayram — Kerim Erdoğan, Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz, Ankara, 1978, s. 169-171. Bugünkü Türkçeye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Yayın Dairesi Başkanlığı Sözlüsel uzmanlardan Hayrettin Ersal çevirmişlerdir. Kendilerine teşekkür ederiz.

Sivas, İzzeddin Keykavus Darüşşifası'nın içinden Çifte Minareli Medrese'nin görünüşü. (Foto: İbrahim Numan)

Sivas, Selçuklu devri, İzzeddin Keykavus Darüşşifası solda, sağda Çifte Minareli Medrese (Foto: İbrahim Numan)

Sevakıb-ı Menakıb'dan bir minyatür (Telkinle tedavi)

Kayseri, Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi portali (Foto: ODTÜ-3504)

Kayseri, Çifte Minareli Medrese (Foto: ODTÜ-3507)

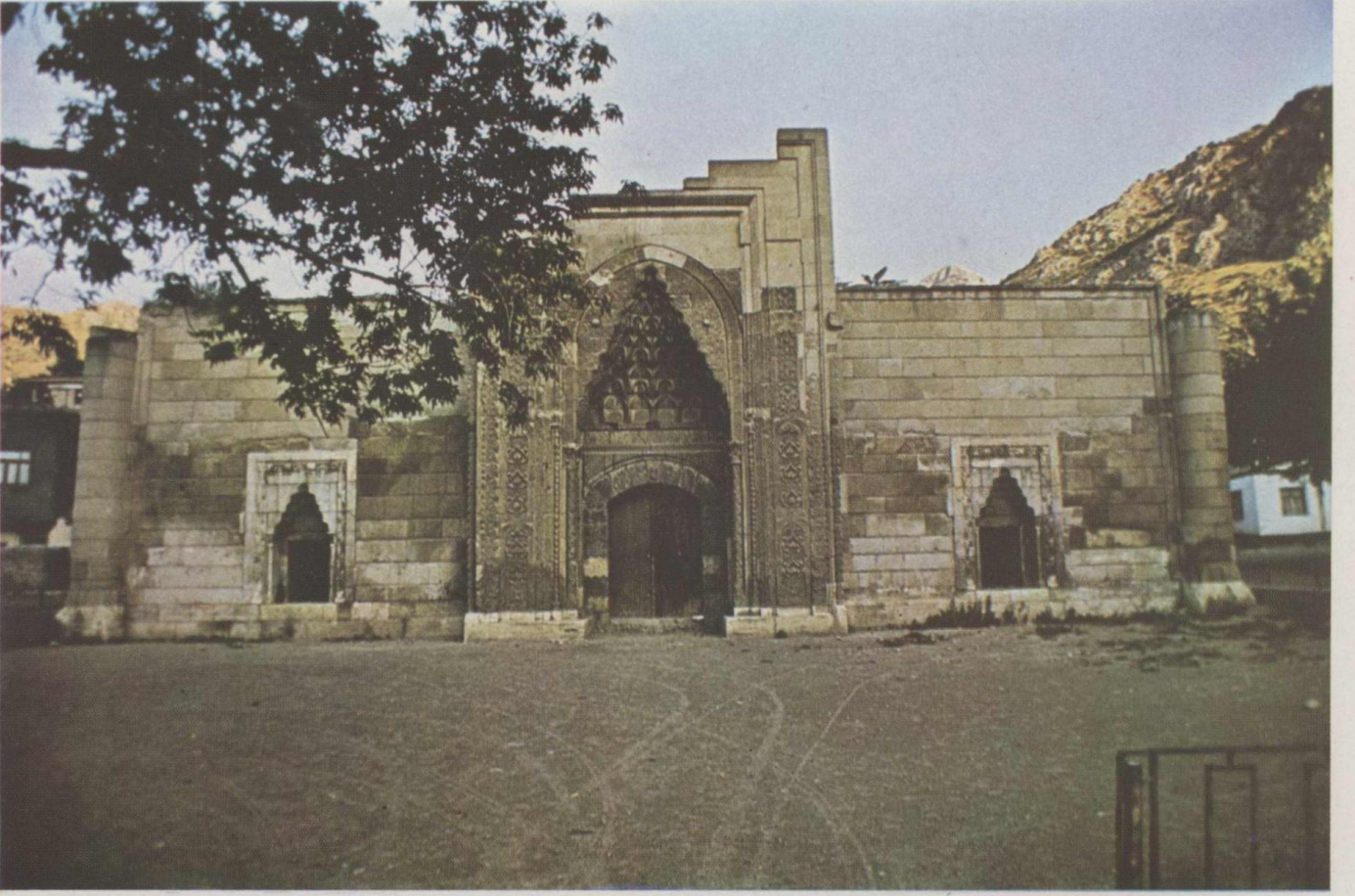
Cankırı, Atabey Cemalettin Ferruh Darü'sşifası'nın dıştan görünüşü (Foto: İbrahim Numan)

Atabey Darü'sşifasının tonozlu eyvanı
(Foto: İbrahim Numan)

Selçuklu devri Atabey Darü'sşifası'nda tıp sembolü.
(Foto: İbrahim Numan)

Selçuklu devrinin önemli tıp merkezlerinden biri olan Amasya'daki Bimarhane'nin genel görünümü. Batı'da akıl hastalarının zincire vurulduğu devirde, Türkler'de musiki ile tedavi yapılıyordu. (Foto: İbrahim Numan)

Manisa'daki Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan Darüşşifası. (Foto: Filiz Yenişehirlioğlu)

Serhat şehri Edirne'de II. Beyazid'ın yaptırdığı Beyazid Külliyesi'ndeki Darüşşifa'sının üstte, içten görünüşü; altta ise külliye'nin genel görünüşü. (Foto: ODTÜ-4030-4041)

Bezm-i Alem Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu İstanbul Vakıf Guraba Hastahanesi, girişı.

Vakıf Guraba Hastahanesi, giriş kapısı.

Vakıf Guraba Hastahanesi ve sağda yeni yapılan ek inşaatı.

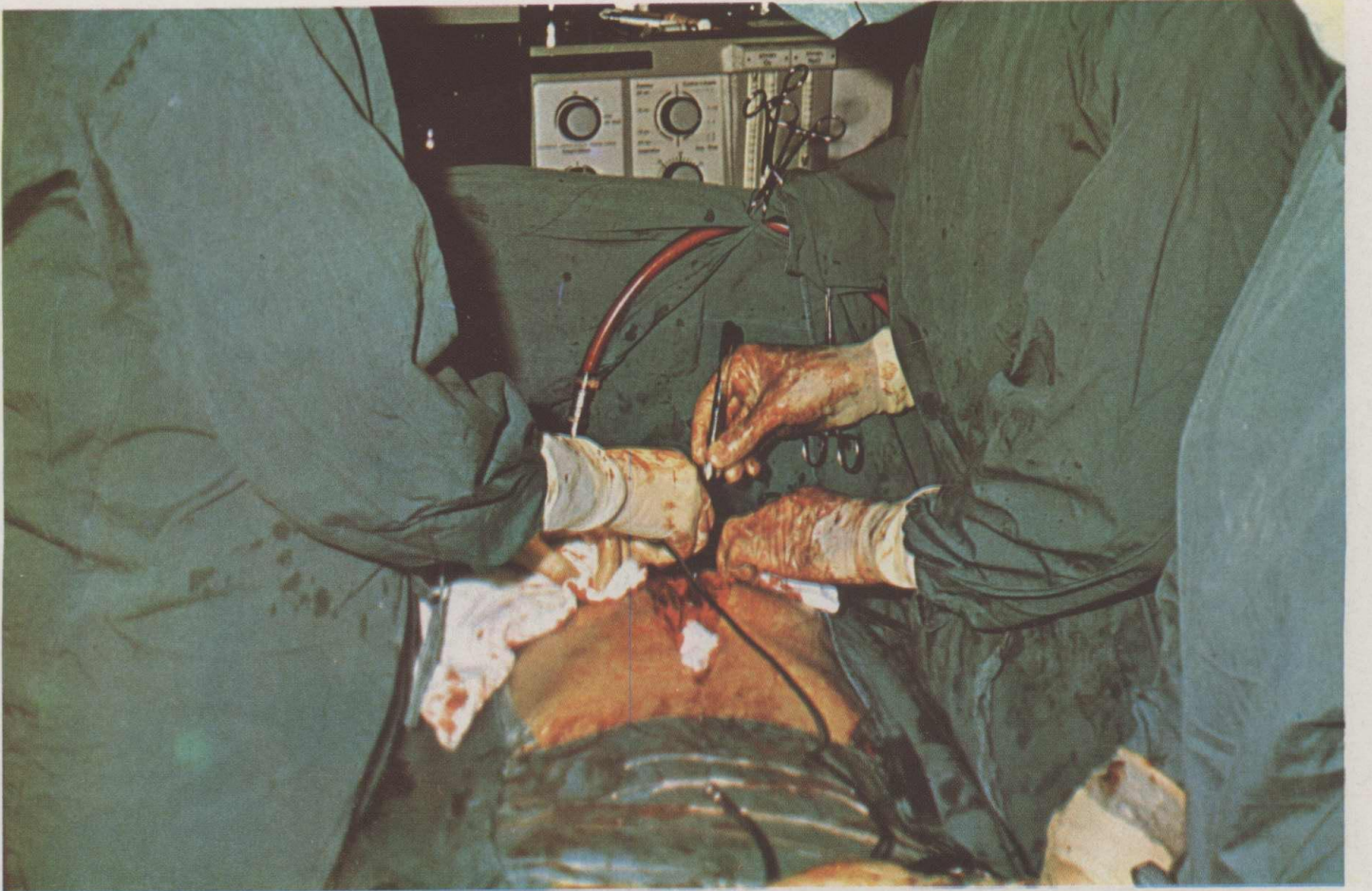
Vakıf Guraba Hastahanesi'nde Ortadođunun en büyük Onkoloji tesisi.

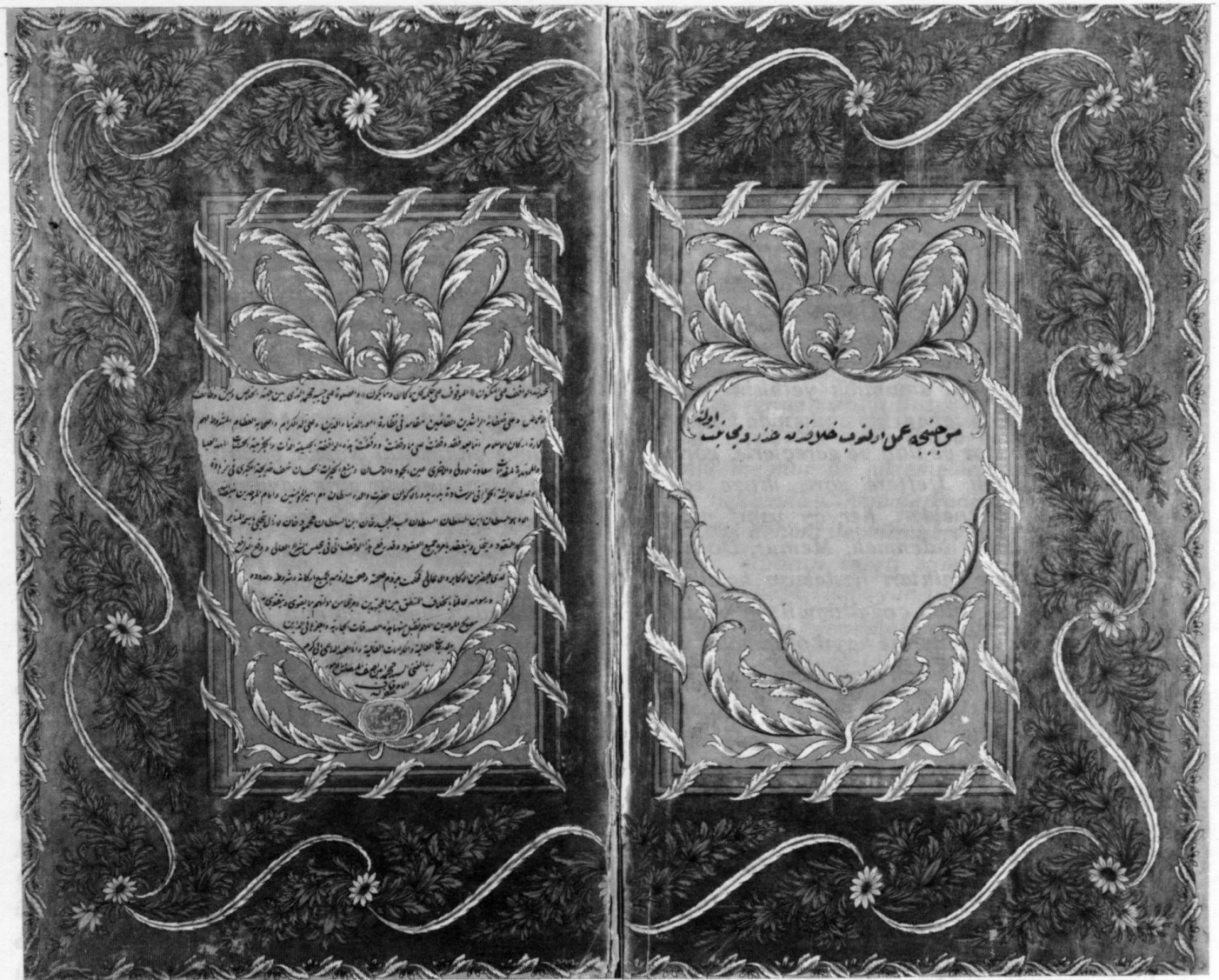

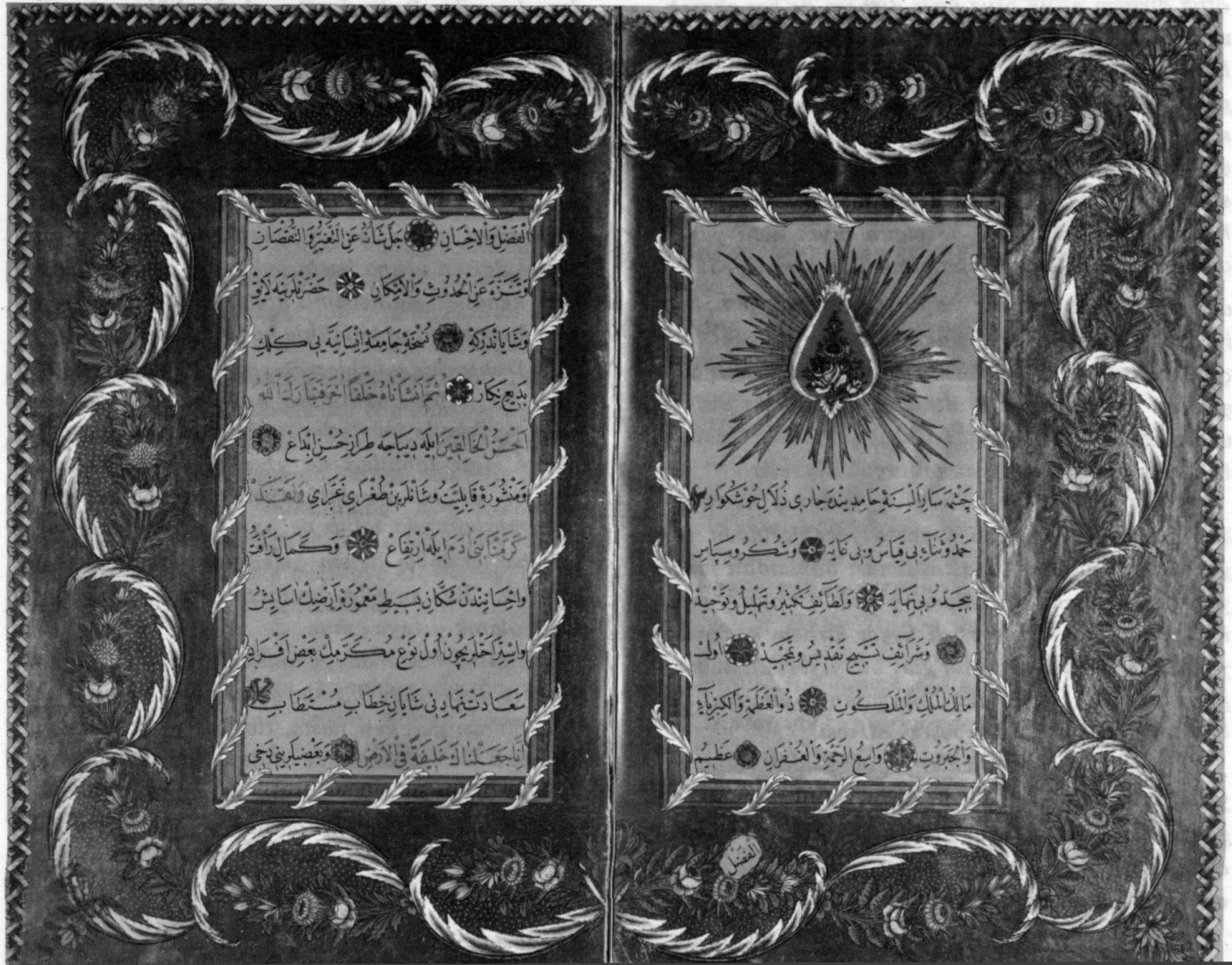
Bezm-i Âlem Valide Sultan'ın yaptırdığı Vakıf Guraba Hastahanesi tesisleri.

Guraba Hastahanesi'nde bir ameliyat.

Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Guraba Hastahanesi orijinal vakfiyesinin 1, 2, 3, ve 4. sayfaları

lerlerse bu erzaklarından yemekleri Hastahane aşevinde pişirilerek her gün iki öyünde, istemeyenlere ise erzakları çiğden ve aynen ay be-ay vakıftan verilecektir.

Sözü geçen Hastahanenin Nizamnamesini bildiren kısım kısım lâiyhası:

Hastahanenin nazareti Sultan hanım efendimizin (kethüdâlık) vekil-i umumilik yetkisine sahip kimsede olmalı ve hastahanenin açılışında lüzumlu bütün memur, doktor ve ilâç ve gereçlerle, görevliler te'min edilmeli. Deftere göre, iktiza eden maaş ve belirli ödenekleri her ay vakıf nazırı tarafından kendilerine ödenmeli, Memur, Doktor, İlâç ve sair hademe miktarı hastaların kalabalık ve azlığına göre azaltılıp çoğaltılmalı ve yapılan bütün bu atamalar defterlerine kayıt olunmalı.

Hastahanelerde bulunan hastaların bazılarını bütün ve bazılarını yarım ve dörtte bir olarak erzak (Tayın) verilir; bazılarını da sade suya çorba ve yine bazı hastaların aşırı uygunsuzluğundan ötürü bir kaç gün bir şey verilmediğine ve birinci derecede hastalara lapadan başka bir şey verilmeyüp ancak sabah akşam onar dirhemden günde yirmişer dirhem pirinç verilmesi, ikinci derecede bulunan hastalara sabah akşam on üçer buçuk dirhemden et sulu çorba ve şayet doktor sade et suyu verir ve tablasına yazar ise günde otuz dirhem et ve otuz üçer dirhem de has ekmek verilmesi, üçüncü derecede yarım tayın verilecek hastalara günde yirmi yedişer dirhem çorbalık pirinç ile ellişer dirhem et ve altı buçuk dirhem soğan ve yüz dirhem ekmek ve bu gibi hastalara şayet doktor (Köz bastı) isgara verilmesini tablasına yazır ise, özel olarak ellişer dirhem etten hazırlanarak verilmesi, ve bütün tayın dahi yüzer dirhem et ve yarım okka ekmek ve yirmi yedişer dirhem çorbalık pirinç ve altı buçuk dirhem tuz ile altı buçuk dirhem soğan ve çorba için iki buçuk dirhem sade yağ ve Cuma ve Pazar ertesi akşamları pilavlık olarak altmışar dirhem de pirinç verilmesi, hastalar sağlığa kavuştuğunda bunlar beş gün daha bekletilerek taburcu edilmeleri.

Bazı hastalar ise oturmuş, eskimiş hastalıklara duçar olup bütün tayın yiyeceklerinden bu gibi hastaların müstesna tutulması bunlardan fazla yemek verilmek icap edenlere doktorunun onayı ile süt ve muhallebi ve on beşer dirhem şeker ile yapılacak elmasiye (pelte gibi bir yiyecek), sebze, piliç, tavuk, kayabalığı, rafadan yumurta ile bazan şehriye ve un çorbası verilmesi.

Sözü geçen yemekler için günlük ödenek yirmi okka etten başka satın alınması lâzım gelen et, pirinç, sade ve zeytin yağı, tuz ve soğan, arpa şehriye ve şehriye, tavuk, şeker, francala ve ekmek, kömür, odun ve sair lüzumlu erzak ile

çamaşır ve diğer malzemenin miktarı evvelden bilinemeyeceğinden alâkalı memurları tarafından icabına göre mubayaa ve sarftıyla ay be-ay hesabı görülerek nazır tarafından bedelleri ödenmeli ve gereken muhasebe işlemleri yapılmalı.

Hastahaneye girecek hastalar evvela hastahaneye müracaat ederler, yahut her hangi bir yerden gönderilmiş ise, fişi doldurulup yöneticiye verilir, Yönetici Baş hekime havale eder ve doktorlar hastalığın tedâvisini mümkün gördüklerinde hastahaneye alınmasını Nazıra bildirirler. Bu bilgi üzerine Nazır hastanın giriş kaydını yaptırarak o tarihten itibaren verilecek tayinat doktorun onayı ve direktifi ile jurnal usulü üzere yağlı ve yavan sıralarına konarak her ay doktorun verdiği tayinat jurnalında hesap olunup icmalı çıkarılarak Hastahane Müdürü, doktorlar ve Başoperatörün onayı alınır.

Hastaların yeme-içme gibi beslenmeleri, tedâvileri, yatak-yorgan ve çamaşırlarının yazlık-kışık cins miktarları ile temizliği ve bakımı Hastahane Müdürü, Baş hekim ve Baş Operatörün gösterecekleri lüzum ve isteklerine göre tanzim olunur, esirgenmeyüp lüks ve israfa da kaçmadan Nazır tarafından lâiyki üzere uygulamasına devam edilir.

Hastahanenin eczahanesinde bulunacak ilâç ve müstahzaratın listesi çıkarılıp Hastahane Müdürü, Baş hekim, Baş Operatör ve İспенçiyar imzaları ile Padişah Baş hekimliğine sunulur. O da kayıt mucibi ilâçları hastahane eczahanesine koydurup bedeli ödendikten sonra alınacak makbuz adı geçene verilerek hesaplarına kaydolunur.

Hastahaneye hizmetçi alımı ve çıkarılması Hastahane Müdürü ve Doktorun talebi ve Nazırın muvafakati ile olup, lüzumlu olan her ne ise esirgenmeden alınıp her koğuştaki bulunan hastanın icmal defteri altına hasta bakıcının ismi yazılacağı gibi kendileri de devamlı koğuştaki bulunup hizmetin aksamasından tetizlikle kaçınılır.

Doktorlar sabahları Başoperatör ve birinci Eczacı ile birlikte oldukları halde, hastaların durumunu dikkatle incelerler, uyku ve istirahatları, gaita ve idrar tahlilleri ile yiyecek ve içeceklerinin miktar ve kalorilerini tayinle birinci Eczacının sorumluluğunda takip ve bunları tıbbiyeden verilen basma tabla denen çizelgenin sıralarına işaret ederler. Bu suretle hastanın besin ve tedavisi özet olarak ortaya çıkar.

Hasta, hastahaneye müracaatında Nazır tarafından doktorlara havale ile muayenesi yaptırılır. Yatırılması gereken hasta, doktor ve Nazırın muvafakati ile hastahaneye alınır. Hasta hastahaneye kabulünde önce ayrı bir koğuşa konulup bir gece elbisesi ile burada alıkonulur ve doktorlar tarafından gerekli tedâvi ve bakımı yapılarak Allah korusun hastalığı Vebâ veya diğer bulaşıcı hasta-

lıklardan ise diğer hastaların yanına alınmayarak hastalığına göre Vebâlilar veya diğer bulaşıcı hastaların yanına alınır.

Doktor, Operatör ve Eczacılar grubundan evli olanların üç gecede bir, gece evlerine gitmeleri için izinli oldukları, akşam gidip, sabah dönmek ve gündüzleri her birinin hastahanedeki vazifeleri başında bulunmalarına özen göstermeleri, uymayanların icabı Nazır tarafından Padişah Baş Hekimi ile istişare neticesi tayin ve tesbit olunur.

Hasta, usulüne uygun olarak hastahaneye alındığında elbise, eşya ve parası gözü önünde veya kendi eliyle bir torbaya konup ağzı iyice bağlanır, torbanın bağlı olan uçları Hastahane Müdürü, Başhekim ve hastahane camii'nin imamı tarafından mühürlenir. Bu mühürler bir yere toplanıp bir küçük keseye konulur. Hakkâklardan sekiz on paraya alınacak başka bir mühür hasta adına kazdırılıp torba bu mühürle de mühürlendikten sonra muhafazaya alınır. Mühür de bir kaytan ile hastanın boynuna asılır. Hasta sağlığına kavuştuktan Başhekim Nazıra rapor eder, Nazırın da tarih atarak paraf ettiği bu rapor hastahanedeki kalır. Hasta taburcu olurken hastanın yatak ve torba numarası ile küçük kesenin numarasını kontrol ile üç numara aynı ve hastanın boynundaki mühür ile de mutabık ise, hastaya gösterilerek mühürler koparılır ve ağzı açılan torbadan çıkan eşyası kendisine verilip hastanın ayrıca imza ve mühürleyeceği bir tesellüm makbuzu alınır, hastahanedeki saklanır. Hastahane malı olarak verilmiş olan çamaşırlar da üstünden çıkarılarak vazifeli tarafından temizlenir ve bohçalanıp hastahane elbise anbarına konur. Hasta şayet takdir-i ilâhi olarak vefat etmiş ise, adı geçen torba bulunduğu yerden alınır, mühürleri de bozulmadan hastahane anbarında korunur. Vakıflar idaresince her ay, belirsiz zamanlarda gönderilen noter eliyle bu ölü malları akrabaları, yoksa hemşehrileri huzurunda, bunlar da yoksa bulunanların huzurunda açılıp defterlere kaydolunarak bu tutanakla hastahane anbarında biriktirilip toplanır ve sonunda açık artırma ile satılır. Elde edilen bedelleri yine defterlere kaydolunarak hastahane sandığında korunur. Mirasçılar zuhurunda, ispatlayanlara kuruşta bir para rusum alınarak ödenir. Mirasçısı çıkmadığında ise, tereke hazineye ait olduğundan sözü geçen para vakıftan zabtolunur.

Dikkat olunmadan han, bekâr odaları, medrese ve bazı kimselerin konaklarında barınan, sakatlıkları ömür boyu devam edecek kimseleri almakla hastahane tedâvi ve şifâ yeri olmaktan çıkup, bir çeşit sakatlar barınağı olduğundan, hastahaneyi bu gibilerle doldurup değir kabil-i tedâvi hastalara yer kalmayacağından doktorların bu konuya özen ve dikkat göstermeleri gerekir.

Darphane-i Âmiri Nazırı saadelli bey efendi hazretleri tarafından verilen bir rapor muhtevasında, Saltanatlı, Devletli, İsmetli, Yüce şanlı Vâlîde Sultan hazretlerinin yarattılmalarını başardıkları Evkaf-ı Celileri cümlesinden olmak üzere Yeni Bahçe'de yeni olarak bina ve inşâ buyurdıkları Fukara ve Gurabâya (Yoksul, kimsesiz-çaresizlere) mahsus bu hastahaneye gerekli malzeme ve levazimat te'min edilip satın alınmaları ve Yüce emir ve ferman doğrultusunda açılışı bu Mart ayı içinde yapılacağından iktiza eden ödenek ve lüzumlu me'mur ve hademelerin tayin şekilleri ve saire hakkında Cihandâr Padişâhın Saadettli, Atufetli Baş hekim ile müzakere sonu tertip ve tanzim olunan raporun sureti sunulmuş olup bu rapor sureti Evkaf-ı Hümayun muhasebesine kaydolunarak gereğinin yapılması ilgililere emredildiğinden durum Yüce Mecliste mumaileyh Baş hekim huzurunda okunarak muhtevasının uygulanması ve tesbit edilen Doktor, Me'mur maaş ve ödenekleri dahi yeterli görülüp zavallı, kimsesiz-yoksullar hakkında fevkâlade bir eser olarak kural ve nizamlarının da kusursuz olarak uygulanmasını, hastaların azalıp çoğalmalarında duruma göre personelin de eksiltilip çoğaltılmasının tabii olacağı rapora eklenmek suretiyle her an ve her zaman Kethuda tarafından hastahane usul ve idaresine göre personelin kifâyetine dikkat edilerek beyhude masraf yapılmayıp saye-i Hazret-i Şahane özenle idare edilmesi uygun görülmüş ve buna göre aylık giderlerinin ödeneğinden sarfı ile her sene ve her ayın giderleri ayrı ayrı gösterilerek muhasebesinin tutulması ve bu konularda gerekli yazışmaların Evkaf-ı Hümayun muhasebesine kaydı ile Vakf-ı Hazret-i Müşarun ileyhâ defterlerine ve Vakfiye-i aliyyesine ilâve ve eklenmesi hakkında Teftiş Mahkemesine gerekli ilm-ü-haberlerin verilmesi,

Nizamname kenarındaki ilâveler:

- o Muavin tabip Eşref efendinin yerine Cevanini'nin tayini. 16/ / 73
- o Tabib-i evvel Miralaylık rütbesiyle maaş ve ta'yinat zammı. 19/Zilkâde/73
- o Eczacı evvel'in maaşı Yediyüzelli kuruşa iblâğı. 7/Recep/1266 tarihinde zirde mukayyettir. Ba'de Tabib-i evvel Ahmet efendinin maaş ve ta'yinatına dair ilm-ü-haberi 10/Safer/ . . . tarihinde zirde mukayyettir.
- o Hastahane-i mezkurede müstahdem Tabib-i sâni bulunan Kolağası Doktor İsmail efendiye Tabib-i evvel misillü maaş ve ta'yinat tahsisi için 3/Cemeziyelahir/264 tarihinde lâzımgelen mahallere ilm-ü-haberleri verildiği zirde mukayyettir.

- o *Pertevniyal Valide Sultan vakfından Müneccim Sa'di mahallesinde Baruthane yokuşu cadde-sinde vaki' Bostan ve müştemilâtının Gura-bâ-i Müslimin hastahanesine müceddeden inşa olunacak bina için istimlâki hakkında ilm-ü-haberi. Tafsil-i l'lâmât : 6307 22/Şevval/329.*
- o *Hastahane-i mezkure etebbâ ve müstahde-minine yevmiye iki nöbet yemek i'tası hakkın-da: 23/Şevval/331 tarihinde ilm-ü-haber Taf-sil-i Nizam : 6606.*
- o *Hastahane-i mezkurede tedâvi olunmakta olan hastagânın agdiyesi (beslenmesi) hakkında. 5/Muharrem/332 tarihinde ilm-ü-haberi veril-miştir. Tafsil : 6639.*
- o *Hastahane-i mezkure hademesi ta'yinatının inaktuan YÜZYİRMİŞER kuruluş olarak i'tası hakkında. 13/Cemaziyelahir/332, 26/Nisan/330 tarihinde ilm-ü-haberleri verilmiştir. Taf-sil-i Nizam: 6709.*
- o *Hastahane-i mezkure müstahdeminden Asis-tan ve Eczacı ve kâtip gibi geceleri nöbet bek-lemek mecburiyyetinde kalan müstahdemine Hastahane tablası mucibince ve nöbetçi ol-dukları eyyama münhasır olmak üzere yalnız akşamları yemek i'tası ber vech-i ma'ruz tabla haricinde yemek tabhı hususunun me'nine dair: 14/Cemaziyelahir/337, 17/Mart/335 tarihinde ilm-ü-haber verilmiştir. Taf-sil-i Nizam : 7248.*
- (44) no.lu defterin tamamı (Bezmiâlem Valide Sultan Vakfına aittir.)
- o *Defterin 20. ci sahifesinde: 12/Cemaziyel-ahir/1261 tarihli ilm-ü-haberde: Asitane-i aliyyede Yeni bağçe çayırı ittisa-linde Nakkaş başı sarayı nam mahalde inşa olunan hastahanenin çevresini kapatmaması için etrafında yapılan istimlâki ki bunların bir kısmı sahiplerinden satın alınmış, bir kısmı vakıf olduklarından mukataa-i zemin ile ilhâk edilmiştir. Aynı defterin 20. sahifesinde: 12/Cemaziyel-ahir/1261 tarihli başka bir ilm-ü-haberde: Sultan Bayezid Han evkafı şerifesi müsteğil-latından Yeni Bağçe çayırı nam mevziin En-biye-i Hassa müdürünün tersim eylediği haritada gösterildiği üzere vasatında (ortasında) vaki köprüden geçildikte Top kapuya giden anayol kaldırımının sağ ve solunda olan kıt'a-sının hastahaneye lüzumu cihetiyle mukataaya raptı bildiriliyor. Ayrıca, çayırın yarısının lüzumuna binaen mukataaya rabtı, ancak bu defa diğer yarısı kıymetten düşüp talibi bulunmayacağından onun da aynı fiatla mukataaya raptı bildiri-liyor.*
- o *Aynı defterin 21. sahifesinde: 18/Cemaziyel-ahir/1261 tarihli ilm-ü-haberde: Hastahanenin inşa olunduğu yerde, Nakkaş Paşa sarayı arsa olarak bilinen bir kıt'a arsa ve bitişiğindeki bir kıt'a bostan ve bir bap menzil ile bir kıt'a bağçe ve Nakkaş hamamı diye an-lan hamamı satın aldığı, bu hamamın kadim-deberi bir lüle içme suyu olup bu su ve diğer kimselerden temin edilen su ve arsalar-dan bahsediyor.*
- o *Aynı defter 22. sahifede: 3/Zilka'de/1261 no-lu ilm-ü-haberde: Hastahane bina olunan arsaya kadimdenberi mahsus olan Kırkçeşme suyu akmakta ise de idare etmeyeceğinden Halkalı suyundan has-tahane-i mezkureye müceddeden iki masura içme suyu tahsisıyla icabının icrası istenip suret-i te'mini bildirilmektedir.*
- o *Aynı defterin 37. sahifesinde: Vakıf Valide Sultanın diğer vakıfları ile be-raber Hastahanenin ayrı ayrı 1262 senesi Muhar-remi başından Zilhicce nihayetine kadar bilan-çosu vardır.*
- o *61. ci sahifede yine ayrı ayrı 1268 senesi Mu-harremi başından Zilhicce sonuna bir senelik bilançosu vardır.*
- o *82. sahifede Hastahanenin demirbaş ve sair eşyalarının listesi vardır.*
- o *134. cü sahifede: 24/Muharrem/1273 tarihli ilm-ü-haberde: (İlm-ü-haber sureti aşağıdadır) Aşağıda vazifeleri gösterilen memur ve müs-tahdemlere Kurban bayramında kurban veril-mesi bildirilmektedir. Hastahane Md. 2, Md. Muavini 2, Tabib-i evvel 2, Tabib-i sani 1, Katibi evvel 1, Katibi sani 1, Cerrahı evvel 1, Cerrahı sani 1, Vekil-harç 1, Ser hademe 1, Eczahane hademesi 2, Hizmetçiler 5.*
- o *277. sahifede: 23/Cemaziyelevvel/1274 tarih-li ilm-ü-haberde: Hastahanedeki mevcut gayrimüslümlerden gayri (yani müslüman olanlara) istihdam olunmakta bulunan Memurin ile tabip ve diğer hizmetlile-rin diğer tayinatları gibi Ramazan-ı şerife mahsus olmak üzere iftarlık veriyor: Bunlardan başka muhtelif ilm-ü-haberlerde terfi', ta'yin, hastahaneye bağçe tanzimi, ma-aşların artırılması, Hastahane çamaşırlarının yenilenmesi hakkında kararları vardır. Bu defterden başka ilm-ü-haberler Yeşil Ni-zamat fihristindedir.*
- Bezmi-Âlem Vâlde Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde özel kasada 11 numara ile muhafaza edilen 13 vakfiyenin birleşmesinden meydana gelen, barok - rokoko karışımı bir üs-lupta tezhiplenmiş aharlı kağıda güzel bir nesihle

yazılmış vakfiye defteri 766 sayfadan ibaret olup, her vakfiye sonunda boş sayfalar mevcuttur. Boşlukların tamamı 330 sayfadır. Burada bulunan vakfiyelerin tercümelerini vermek, birkaç cilt kitap yapacağı sebebiyle sadece tarihlerini vermekle yetiniyoruz:

1. 29 Rebiulevvel, Mayıs 1840 M.
2. 21 Cemaziyelevvel 1256, Temmuz 1840 M.
3. 15 Rebiulahır 1257, Mayıs 1841 M.
4. 17 Rebiulahır 1257, Mayıs 1841 M.
5. Gurre-i Cemaziyelevvel 1257, Haziran 1841 M.
6. Gurre-i Şevval 1257, Aralık 1841 M.
7. 15 Şaban 1258, Eylül 1842 M.
8. 21 Şaban 1258, Eylül 1842 M.
9. 29 Muharrem 1260, Ocak 1844 M.
10. 7 Rabiulahır 1261, Nisan 1845.
11. 1 Şaban 1263, Temmuz 1847.
12. 1 Recep 1265, Mayıs 1850.
13. Gurre-i Cemaziyelevvel 1267, Mart 1851.

Ayrıca, kasada muhafaza edilen 32 numaralı defterde bu vakfiyelerin birer sureti bulunmaktadır. Tezhiplidir.

Bunlardan ayrı olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi'nde 44 numaralı Fudule Defteri ve 644 numaralı defter de Bezm-i Alem Vâlde Sultan vakıflarına aittir.

Fakir ve kimsesiz müslümanların tedâvilerini temin etmek üzere 1845 yılında Darphane Amiri ve Saray Kethüdâsı Mehmed Tahir Bey yardımıyla inşa olunan Gureba-i Müslimin Hastahanesi, tarihimize ikinci "hastahane" adıyla halk sağlığına hizmet veren müessesedir.

Hastahane idaresi önceleri Evkâf Nezareti (Vakıflar Bakanlığı)'na, Sıhhi ve Teknik işleri Saray Hekimbaşısına bağlı olarak çalışmış, daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane Meclisine (bugünkü Tıp Fakültesi Profesörler Kuruluna) verilmiştir.

Hizmete açıldığı 1845 yılında 200 yatak kapasite ile hizmet gören hastahane 11 doktor, 2 eczacı, sağlık hizmetçileri, 41 yardımcı personel çalışıyordu.

1854 yılından itibaren zaman zaman kadrosu takviye edilmiş, 1877 tarihinde koridoru çöken bina 1892 yılı ile 1919 yılları arasında tamir görek bütün servisleri çalışır duruma getirilmiştir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber, bütçesi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından karşılanmak üzere, Guraba-i Müslimin Hastahanesi idaresi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredilmiştir.

27.8.1924 yılında Prof. Dr. Süleyman Numan Paşa Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından Guraba Hastahanesi'ne atanmış ve 1924-1925 ders yılında Tıp Fakültesi Profesörler Kurulu kararı ile,

Tıp Fakültesi son iki sınıfı talebeleri Haydarpaşa'dan İstanbul yakasına geçirilerek Guraba Hastahanesinde ders görmüşlerdir. Bu vesile ile Türk Tıp tarihine büyük hocalar Gureba Hastahanesi'nde kazandırılmıştır. Dolayısıyla bugünkü İstanbul Tıp Fakültesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Çapa Tıp Fakültesi profesörleri, ilk eğitimlerini Bezm-i Alem Vâlde Sultan Gureba Hastahanesi'nde yapmışlardır. 1933 yılında Darülfünun'un ilgisiyle beraber Üniversitelerin kuruluşu sırasında Tıp Fakültesi Klinikleri de buraya taşınmıştır.

Nazi Almanyasından kaçan Prof. Dr. E. Frank, Bezm-i Alem Vâlde Sultan Hastahanesi'ne atanmış, o günün şartlarına göre, dünya çapında bir irfan müessesesi haline gelmiş, Prof. Dr. E. Frank, tıp ilmi gösterisi şekline geçen derslerini Vakıf Hastahane de vermiş ve hasta tedâvilerini de Vâlde Sultan Vakıf Guraba Hastahanesinde yapmıştır. Prof. E. Frank'ın böbrek hastalıkları ve kan konusundaki çalışma ve yayınları dünyaca kabul edilmektedir. Dr. Frank'ın ölümünden sonra, 350 kişilik dershaneye, Dr. Frank Anfisi adı verilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü, böylece Dr. Frank'ın anısını gelecek kuşaklara intikal ettirmektedir. Halen bu dershanede Çapa Tıp Fakültesi öğrencileri ders görmektedir. Bilindiği gibi Çapa Tıp Fakültesi Gureba Hastahanesinin tam karşısında bulunmakta, arada sadece bir sokak bulunmaktadır.

Ayrıca dünya tıp literatüründe *Behçet Sendromu* olarak bilinen, deri ve göz belirtileri olan hastalığın keşfi ve tanımı, Bezm-i Alem Valde Sultan Gureba-i Müslimin Hastahanesi doktorlarından *Hulusi Behçet* tarafından yapılmıştır.

Patalog Hamdi Suat Bey de ününü Gureba Hastahanesi'nde yapmıştır.

27.6.1956 tarihinde çıkarılan 6760 sayılı kanunla Sağlık Bakanlığı idaresinden ayrılan Vakıf Gureba Hastahanesi idaresi, tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

1960 yılında yatak kapasitesi 400'e çıkarılmış bulunan Hastahaneye 570 yatakhaneli yeni Vakıf Gureba Hastahanesi Pavyonu eklenmiş olup, kaba inşaatı biten pavyonun yakında hizmete girmesiyle, kapasitesi 970'e ulaşacaktır.

Ayrıca 1974 yılında Kanser Tarama, Teşhis ve Tedâvi Merkezi (Onkoloji) hizmete girmiş bulunmaktadır.

Halen Gureba Hastahanesi'nde Dahiliye, Hareciye, Ortopedi ve Travmatoloji, Üroloji, Nöroşirürji, Göz, Kulak - Burun - Boğaz, Kadın Hastalıkları ve Doğum, Çocuk, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon, Göğüs - Kalp - Damar, Anestezi ve Reanimasyon, Diş Polikliniği ve Onkolojiye bağlı üniteler görev yapmakta olup, tam teşekküllü bir has-

tahanedir. Sağlık Bakanlığı kontrolünde ihtisas eğitimi yapılmaktadır.

Yeni Guraba Hastahanesi Pavyonuna yerleştirilecek elektronik malzeme 1978 yılında Fransız Hükümeti kredisiyle temin edilmiş olup, halen Hastahane sandıklarda beklemektedir. Montajı yapılacak malzeme muhtevası genel anlamda şöyle özetlenebilir: Komple açık kalp ve damar ameliyathaneleri, genel ameliyathaneler, beyin cerrahisi ameliyathaneleri, ortopedi ameliyathaneleri, acil cerrahi ameliyathanesi, en modern telekommand yüksek takatte röntgen teşhis üniteleri, kalp-damar angiografi cihazları, muhtelif takatte komple röntgen teşhis cihazları, televizyonlu sabit ve seyyar röntgen cihazları, yurdumuzda büyük yokluğu hissedilen kitle kanser taramaları yapabilecek modern mammografi cihazı, kitle akciğer tarama cihazı, kanser teşhisinde kullanılan ve yurdumuza gelen en yüksek takatteki 20 milyon elektron volt lineer akseleratörü cihazı, kanser tedavisini en dakik şekilde süratle planlamasını yapan elektronik beyin cihazlarıdır.

1980 yılının ilk 10 ayında 57.017 hasta muayene edilmiş, 1775 Sağlık Kurulu raporu verilmiş, 1630 ameliyat yapılmış, 5323 hasta, Gureba Hastahanesinde yatakta tedavi edilmiş bulunmaktadır.

Hastahane halen 40 mütehassis doktor, 3 asistan, 21 pratisyen doktor, 6 diş hekimi, 14 eczacı, 46 hemşire, 1 psikolog, 4 kimya mühendisi, 19 laborant, 3 sağlık fizikçisi, 1 fizyoterapist, 179 müstahdem hizmet vermekte olup, toplam 384 personelle halka eksiksiz hizmet vermekte ve vakfiye şartlarını yerine getirmeye uğraşmaktadır.

Hali hazırda hastahane 5 ameliyathane, 6 yataklı kardiovaskaler yoğun bakım ünitesi, 2 röntgen laboratuvarı, en modern cihazları ve bu arada Türkiye'nin en yüksek takatteki 2 Cobalt 60 Kanser Tedavi Cihazı ile modern bir Onkoloji kliniği, Kadın-Doğum kliniği olarak inşa edilmiş modern bir komple klinik, tamamen yeni bir Fizik Tedavi Kliniği, Ortopedi, Nöroşirürji Servisleri, geniş Dahiliye ve Cerrahi Servisleri, en yeni ve kıymetli cihazları bulunan Kulak - Burun - Boğaz kliniği, Göz, Çocuk Hastalıkları Klinikleri, Diş polikliniği, en yeni elektronik cihazlarla donatılmış Bakterioloji ve Hayati Kimya Laboratuvarı her gün çok sayıda hastanın tetkiklerini tamamlamaktadır. Bunlara ilâveten Pataloji, E.E.G. ve E.K.K. Gastroskopi ve Endoskopi laboratuvarları da bulunmaktadır.

Yeterli ve çok geniş kapasiteli iki eczahane, aralıksız hastahane ve poliklinik hastalarının ihtiyacını karşılamaktadır.

Onkoloji Merkezinden bir ünite.

Türk Halı Sanatında Bir Teknik Özellik

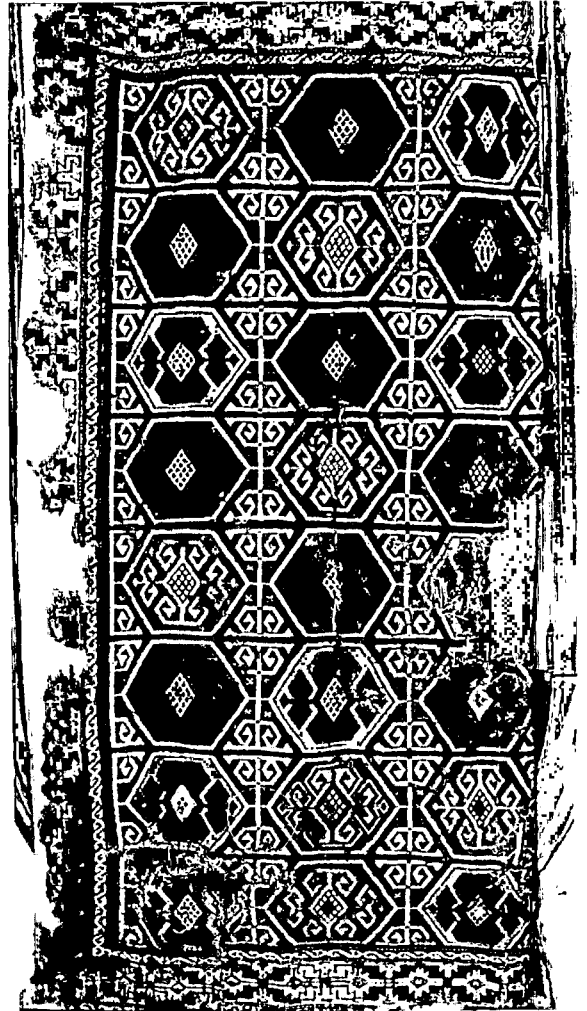
Prof. Dr. Şerare Yetkin

18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başına tarihlenen bir Yörük halısıdır... Düğümler her sırada bir atlamalı olarak değişen argaçlara bağlanmıştır.

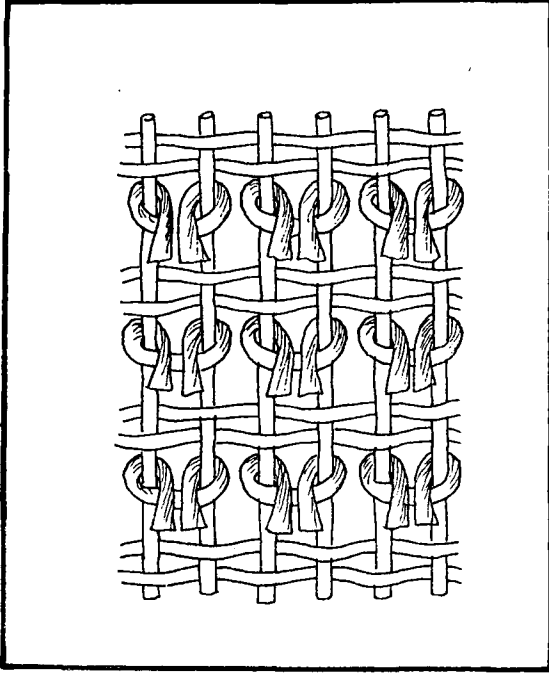

Türkler'in ananevî sanatı olan Halı sanatı, başlangıcından beri Türkler'in yayıldığı bütün bölgelerde bir zincirin halkaları gibi uzanan, bir teknik ve motif beraberliğini, uzun bir zaman ve geniş bir mekân içinde sürdürmüştür. Bu benzerlik özellikle konumuz olan bir grup halıda kuvvetle belli olmaktadır. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan bir Yörük halısı, bu konuya değinmemizi gerektiren bir teknik özelliğe sahiptir.

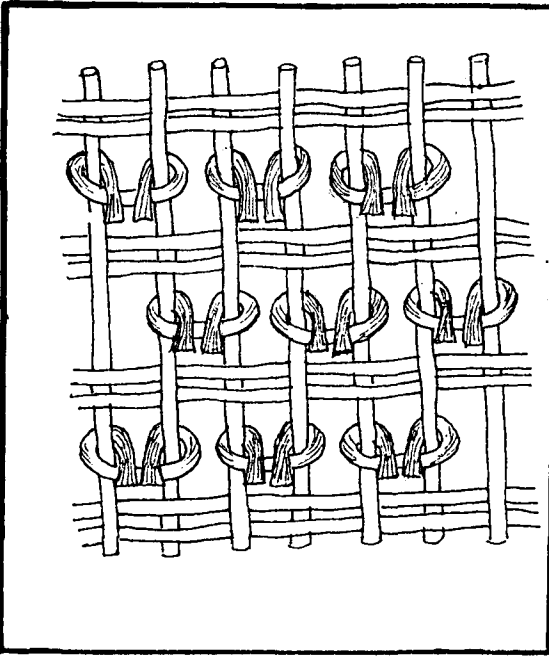
Resim 1, 18. yüzyıl sonu – 19. yüzyıl başına tarihlenen bir Yörük halısıdır. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde 291 numaralı envanter kaydı ile bulunmaktadır. Eski numarası 1197'dir. Manisa'dan getirilmiş olup, 13 Mart 1330 tarihinde müzeye alınmıştır. 2,27 X 1,06 m. ebadındadır. Argaçlar beyaz renkte iki yün iplikten bükülüdür. Arışlar, lâcivert renkte yünden olup, her düğüm sırasından sonra iki defa geçmiştir. Gördes düğümü tekniği ile yapılmıştır. Fakat bazı kısımlarında Gördes düğümünün değişik bir uygulaması ile düğümlenmiştir. Düğümler her sırada bir atlamalı olarak değişen argaçlara bağlanmıştır. Konumuzun esasını bu düğümlenme şekli teşkil etmektedir (Şekil a–b). Düğüm sayısı 10 cm² de H. 22, V. 28 dir.

RESİM: 1
Yörük Halısı, İstanbul-Türk ve İslam Eserleri Müzesi
(Env. 291)

a - Türk düğümü

b - Türk düğümünün değişik uygulaması

Halının zemini koyu mavi renktedir, 0.85 m genişliktedir. Zeminde altıgenler ve çifte kancalı dolguların alternatif sıralanması görülür. Altıgenlerin zemini açık mavi, koyu mavi ve kahverengi olarak değişmektedir. İçlerinde koyu mavi, açık mavi, pembe ve kırmızı kancalı kartuşlar vardır. Ortalarında küçük benekli baklava dolgular vardır.

Etrafları kırmızı ve koyu mavi kontürlüdür. Altıgenlerin etrafı ise beyaz kalın bir şeritle kontürlenmiştir. Halının zemininde altıgenlerin arasında kalın çifte beyaz kancalar dik istikamette beyaz bir şeritle birleşmiştir. Ayrıca beyaz eksenin ortasından çıkan ince bir şeritle büyük altıgenlere bağlanmıştır (Resim 2).

Bordür üç kısımdır. Esas bordür pembe zeminli olup 9 cm.'dir. Mavi, kırmızı, lâcivert, beyaz renklerde kademeli baklavalar üst üste sıralanmıştır. Uçları kancalıdır. Dar bordürler 3 cm'dir. Dışta mavi, kırmızı benekli iki şerit arasında, lâcivert zemin üstünde beyaz köşeli (S) ler sıralanmıştır. İçte ise sadece bir tarafta kahverengi zemin üstünde beyaz (S) ler sıralanmıştır (Resim 3).

Halının renkleri parlak ve canlıdır. Bir tarafta bordür hiç yoktur. Diğer uzun tarafta ise yırtık ve noksanlar vardır¹.

Bu halıya teknik ve motif bakımından çok benzeyen bir halı parçası, Batı Berlin'de Dahlem Müzesi'nin İslâm eserleri kısmında depoda bulunmaktadır². 30 numaralı camlı bir levha içinde 4 küçük parça halindedir (Resim 4). 1.46/59 numaralı kaydı taşır. Zemin parçası 0.42 X 0.295 m'dir. Kırmızı zemin üstüne koyu mavi kancalarla dolgu büyük bir altıgen vardır. İçinde beyaz ve sarı renkte küçük üçgen ve baklavalı dolgular vardır. Kancaların etrafı kahverengi kontürlüdür. Köşelerde sarı kancalı üçgen dolgular vardır. İçlerinde beyaz baklava ve mavi küçük üçgenler bulunmaktadır. Etrafları kahverengi kontürlüdür. Bordür parçalarından gayet küçük kısımlar kalmıştır. Esas bordür parçası 17 X 14.5 cm'dir. Sarı zemin üstünde koyu mavi renkte küfi yazının karşılıklı kıvrılmış uçlarına benzeyen bir motif bulunmaktadır. Bu bordür şekli, Amsterdam Rijks Museum'da bulunan aynı tip halının bordüründe üst üste sıralanmış olarak görülmektedir.

Dar bordürler aynı olup 7.2 X 6 cm. genişliktedir. Sarı, kahverengi, kırmızı, mavi şeritlerden meydana gelen meandr şeriti iç ve dış bordürde uzanmaktadır. Ayrıca kırmızı ve beyaz benekli ince bir şerit bordürleri ayırmaktadır.

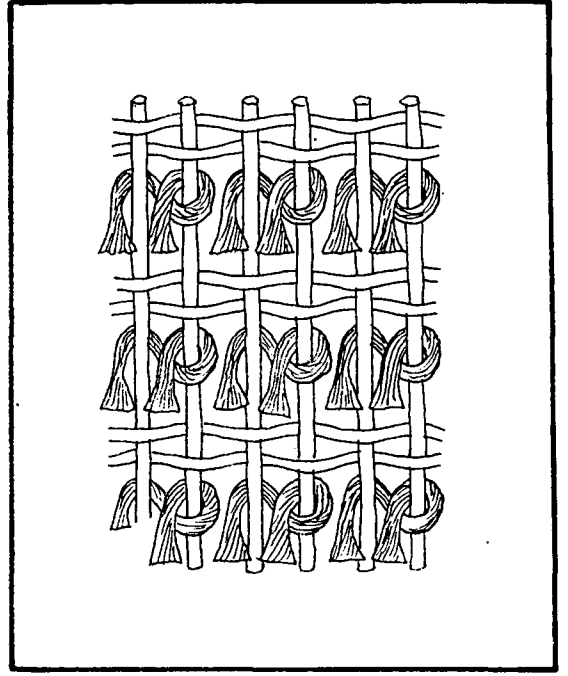
Halının argaçları beyaz yündendir. İki yün iplikten bükülüdür. Arışlar kırmızı renkte yün olup her düğüm³ sırasından sonra iki tane geçmiştir. Düğüm sayısı 10 cm² de H. 26, V. 34'tür. Düğümler-

¹ Bu halının özelliğine daha evvel kısaca değinmiştik. Ş. Yetkin, Historical Turkish Carpets, İstanbul, 1981, s. 70-71, III. 42.

² Merhum hocam Prof. Dr. K. Erdmann, 1961 yılında bana yazdığı bir mektupta, bu halı parçasından ve teknik özelliğinden bahsetmektedir. Parçanın Türk veya Kafkas halısı olabileceğini ve muhtemelen 15. yüzyıla tarihlenebileceğini bir soru olarak ortaya koymaktadır. 1975 yılında Berlin'de bulunduğum sırada bu halıyı incelemek imkânını buldum. Halının resmini neşretmek müsaadesini veren Berlin Dahlem Müzesi ilgililerine burada teşekkürlerimi tekrarlarım.

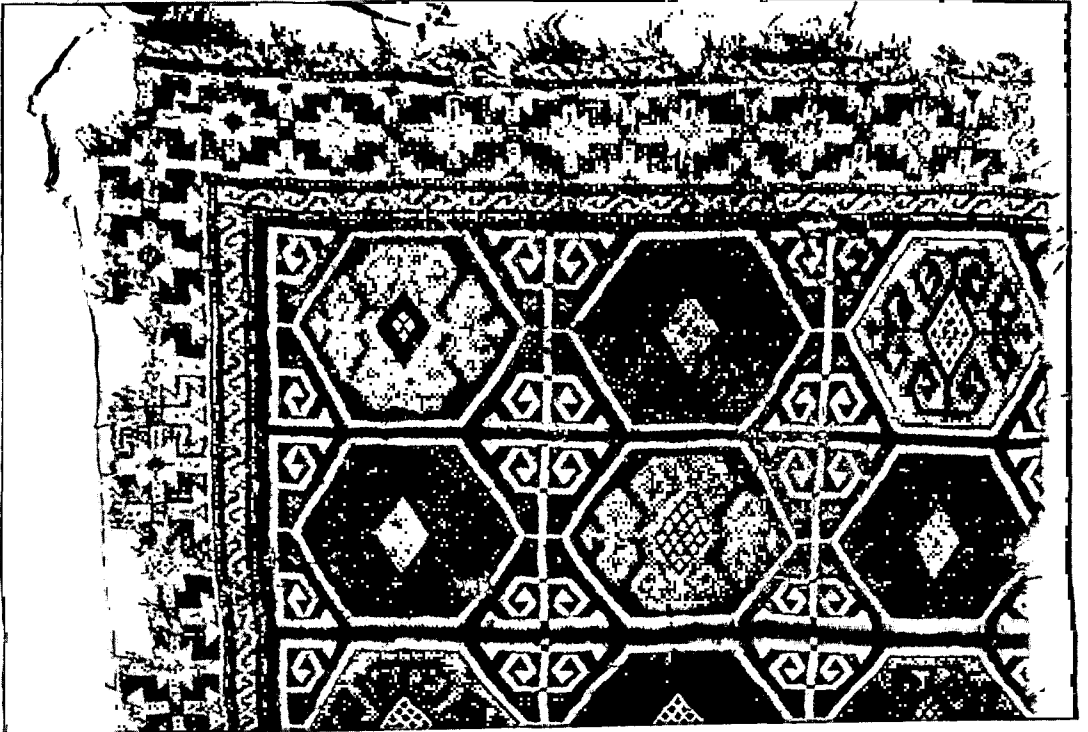

RESİM: 2
Halıdan detay

c - İran düğümü

RESİM: 3 Halıdan diğer bir detay

RESİM: 4
Berlin, Dahlem Müzesi'ndeki parçalar halindeki halı
(Env. 1.46/59)

de İstanbul'daki halıda görülen durum vardır. Bazı kısımları Türk düğümü ile yapılmış, bazı kısımlarda ise çifte düğümler her sırada değişen argaç üzerine atılmıştır. Aynı eksen üzerinde değillerdir.

Bu halılara teknik ve desen bakımından benzeyen iki halı da İngiltere'de özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. Lefevre and Partners Müessesesi tarafından satılmışlardır³. Tarafımızdan bilinen bir tanesi de yukarıda bahsettiğimiz gibi Amsterdam Rijks Museum'da bulunmaktadır. Bir benzer halı da Washington Textile Museum'dadır⁴. Önemli olan bildiğimiz bütün bu halılarda aynı motif ve teknik özelliğın bulunmasıdır.

Bu durum halıların ananevî desen ve tekniklerini kullanan bir Yürük (Türkmen) aşiretine mensup kişiler tarafından yapılmış olacağını kanıtlar. Hatta bazı halıların, büyükçe bir halıdan kesilmiş parçalardan eklenmek sureti ile yapılmış olması da mümkündür.

Bu değişik tekniğın uygulandığı iki küçük Yürük halısı da gene Berlin Dahlem Müzesi'nde bulunmaktadır. Stilize hayvan figürleri ile dolgulanmışlardır. Genellikle Gördes düğümü tekniği ile yapılmış olmalarına rağmen, bazı sivri köşeli yerlerde ve üçgen kısımların yapılmasında, alternatif argaçlar üzerine düğümlenme uygulanmıştır⁵. 18. yüzyıl

sonu ile 19. yüzyıla tariheddiğimiz bu geç devir Yürük halılarında aynı tekniğın görülmesi dikkat çekicidir. Araştırmalar sonucu örneklerin daha da artması mümkündür. Hatta İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki en büyük Selçuklu halısının bordür kısmında bu tekniğın uygulanmasını görmemiz, bu tekniğın Anadolu'da kullanılmasını daha da eskiye götürmektedir⁶. Halının bordüründe kullanılması, belki de daha sağlam bir kenar dokusu elde etmek için olabilir. İlginç olan bu tekniğın Orta Asya Türkmen halılarında da kullanılmış olmasıdır. Orta Asya Türkmen halılarının motifleri ile Anadolu halılarında, özellikle Yürük halıları ve kilimlerinde benzer motifler vardır. Halı tekniklerinin de benzer olması, ortak kaynaklarını kanıtlamaktadır. Bilhassa Yamut ve Salur Türkmenleri'nin halılarında bugün dahi bu teknik özellik kullanılmaktadır⁷.

³ Bu bilgi için Sayın Dr. J. Mills'e teşekkür ederim.

⁴ L.W. Mackie, Rugs and Textiles — Turkish Art, Washington, 1980, s. 324, fig. 188.

⁵ Dahlem Müzesi'nde bulunan halılardan biri 88.112, diğeri 85.984 envanter numaralıdır.

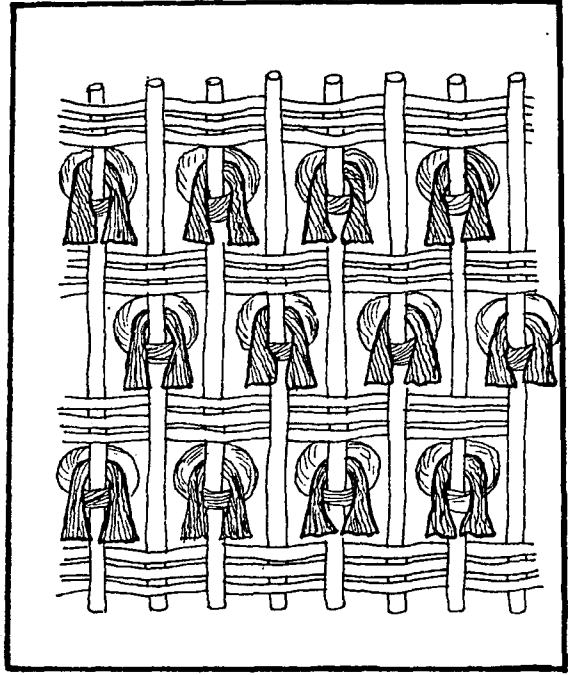
⁶ S. Yetkin, Historical Turkish Carpets, pl. 3.

⁷ S.A. Milhofer, Die Teppiche Zentralasiens, Hannover, 1968, s. 54.

Anadolu'ya ilk gelen Türkmen aşiretleri içinde bir Oğuz boyu olan Salurlar da vardı⁸. Bugün Adana ile İç Anadolu bölgesinde bulunan Salurlar'ın bu ananevi halı tekniğini Anadolu'da da yaşattıkları bu halılarla kanıtlanmaktadır. Salurlar'ın buldukları bölgelerde yapılacak araştırmaların bu konuya kesinlik kazandıracığı inancındayız.

Türk düğümünün değişik bir uygulamasını veren bu tekniğin köklerini çok daha eski bir tarihe, M.S. 3.-4. yüzyıllara indirebiliyoruz. Gene Orta Asya'da, Doğu Türkistan bölgesinde 1906-1908 tarihlerinde Sir Aurel Stein tarafından yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında bazı küçük halı parçaları bulunmuştur. Bu parçaların hepsi dikkatli bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Genellikle tek argaçlar üzerine düğümlene olan, İspanya düğümü ile düğümlendikleri yazılmaktadır (Şekil d). Fakat bunlar içinde bir parçanın resminde bu teknik özelliği anımsatan bir görünüş vardır. Baklavalarından meydana gelmiş bir kompozisyonu olan halıda görülen düğümlerin durumu, Türk düğümünün alternatif argaçlar üzerine bağlanması ile yapıldığı izlenimini vermektedir⁹. Bu halılar üzerinde yapılacak daha sıhhatli teknik incelemelerin konuyu aydınlatması umulmaktadır.

Türkler'in ananevi sanatı olan Halı sanatının, Türkler'in yayıldığı bölgelerde aynı kökten gelişen teknik ve üslup birliğini sürdürmesi, Türkler'in bu sanata bağlılığını kanıtlar.

d - İspanyol düğümü

Büyük Atatürk'ün Anıtkabrinin tavanlarının, Türk halı ve kilimlerinden alınan motiflerle süslenmiş olması, Türklerin bu sanata verdikleri değer en anlamlı ifadesidir.

⁸ F. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul, 1980, s. 336-344.

⁹ S.A. Milhofer, adı geçen eser, Abb. 11.

Ara Yadigârı Eserleri Sizin Tasarruflarınızla Biz Yaşatıyoruz

**TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI**

Yaşatılan Geçmiş. Güvenli Gelecek.

Antalya Mevlevî Hânesinin Asli Hâli Hakkında Bâzı Düşünceler

İbrahim NUMAN

Mevlevîhâne'nin; eski bir yapı bakiyesinin, tâdil ve tâmiri sureti ile teşkil edildiği hakkında izaha çalıştığımız düşüncelerin kati delillere oturtulabilmesi, ancak yapılacak sıhhatli bir kazı neticesinde mümkün olabilecek... Medrese şemasında bir imaret olması kuvvetle muhtemel bu eski yapının, hakiki mahiyeti ancak tarihi araştırmalar ilerledikçe ortaya çıkacaktır kanaatindeyiz.

evlevîhâne, ismini âbidevî minâresinden alan Yivli Minâre manzûmesinin bir parçasıdır. Antalya'da Eski Kale içerisinde, surların kuzeyinden başlayıp teraslar teşkil ederek yerleşen manzûme, yivli minâresiyle Ulu Câmî (1219-36), İmâret Medresesi (XIII. y.y.), Atabey Armağan Medresesi (1239), Mevlevîhâne, Zincirkıran Mehmed Bey Türbesi (1377), Nigâr Hanım Türbesi ile Hamamdan müteşekkildir (1. plân, 1. resim).

Manzûmenin üzerinde duracağımız yapısı olan "Mevlevîhâne"nin Selçuklular zamanında, diğer yapılarla birlikte inşâ edildiği; XVIII. asırda Tekeli Mehmed Paşa tarafından dergâha tahvil edildiği rivayet edilmektedir.¹ Yapı, geçirdiği müteaddit tâmirlerle bozulup asıl hâlini kaybetmiştir.

Merkezî kubbeli, iki katlı, dikdörtgen plâna sahip bugünkü yapının kuzey ciheti zemin katı seviyesinde teraslanmış toprağa yaslanmaktadır. Binaya güney cephesinin ortasına isabet eden yay kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kapının üzerinde daha ziyâde pencere ebadında, kemerli, boş bir kitâbe veri görülmektedir² (2. resim).

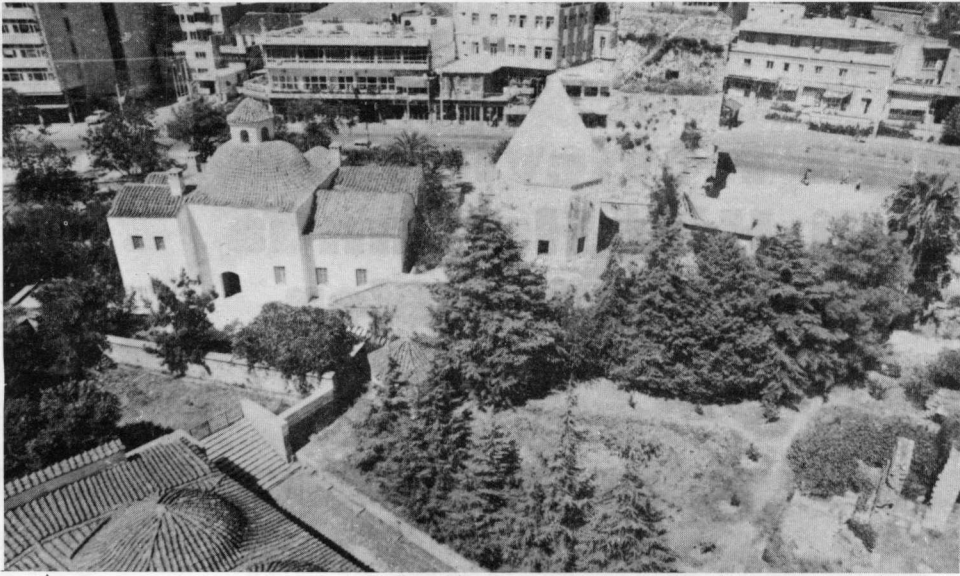
Bir basamakla çıkılan ve semâhâne olarak kullanıldığını tahmin ettiğimiz ana mekânın üzeri, köşelerde pandantiflerle geçilen, fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Güney duvarında girişin hemen solunda mihrap³ nişi ve bir pencere yer almaktadır (3. Resim). Burada, cümle kapısının semâhâne gibi ehemmiyetli bir mekâna, mihrabın hemen yanından açılmasındaki gayri tabiliğe, hattâ zorlamaya işaret ederek yapının bugünkü hâlini tahlile devam edelim.

Semâhânenin doğusunda bu kısma açılan iki kat yüksekliğindeki beşik tonozlu bir eyvan ile Kuzey-doğu köşesinde bulunan, takriben eyvan

¹ Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, I.C., V.G.M. Ankara 1972, 516, s.

² Bu kitâbe boşluğu onarımdan önceki resimlerde bir siva döktüsü gibi görülmektedir. (Vakıf Abideler, I.C., 516-17. s.).

³ R.M. Riefsthal "Bu odanın Cenup duvarında bir mihrap vardır" demekle bugün niş olarak görülen kısmın aslında mihrap olduğuna işaret etmektedir. R.M.Riefsthal, Turkish Architecture in South western Anatolia, Cambridge, 1931, 46.s.;

RESİM: 1
Yivli
Minâre
Manzûmesi

ebadında, tonozlu büyük hücreye geçişi sağlayan kapı yer almaktadır (2. plân, 4. resim).

İhyâ gecesinde Mutribin oturduğu mahal olması gereken eyvanın zemini orta hacimden 1.10 m. yükseklikte bir set teşkil etmektedir. Bu kısmın güney duvarında iki pencere arasına yerleştirilmiş ikinci bir mihrap bulunmaktadır. Eyvan doğu cihetinde yarıya kadar toprak seviyesinin altında kalmıştır. Bir tepe penceresi ile bu kısım da aydınlanmaktadır (makta).

Kuzey-doğu hücresi, doğuda ve kuzeyde, eyvanda olduğu gibi toprak seviyesinin kısmen altında kalmıştır. İçinde bir ocak bulunan bu hacmin zemini de kubbeli kısımdan yüksektir (5. resim).

Binada, semâhânenin kuzeyinde ve batısında kalan kısımlar yukarıda izaha çalıştığımız hacimlerden farklı olarak, bugün, iki katlıdır. Kuzeyde, toprak seviyesinin altında kalan, kuzey-güney istikametinde tonozlu, iki zemin kat hücresi Semâhâneye açılmaktadır. Bunlar üzerinde yer alan bir-biri ile irtibatlı iki hücreye Kuzeydeki yol seviyesinden girilmektedir. Üst kat hücreleri de birer pencere ile Semâhâneye açılmaktadır (3. plân, 6.resim).

Batı cihetindeki üst kat hücrelerine yine mezkûr yol seviyesinden girilmekte, bu kısımda, alt katla irtibatı sağlayan merdiven⁴ sahanlığı bir methal teşkil etmektedir. Binânın bugün üst kat girişini teşkil eden kuzey-batı köşesi önünde dıştan bâzı tonoz izleri görülmektedir (3. plân). Bu tonoz bakiyesinin altına isabert eden, toprak seviyesinin altında merdivenden girilebilen tonozlu bir zemin kat hücresi bulunmaktadır (2. plân).

Semâhânenin batısında altlı üstlü, tonozlu, ikişer hücre yer almaktadır. Hücreler güney cephe sinde çıkıntı teşkil etmektedir.

Zemin kattaki batı hücreleri Semâhâneye birer kapı, üst kattakilere birer pencere ile irtibatlıdır (3. plân, 6. resim).

Bugünkü hâlini kısaca izaha çalıştığımız Mevlevihâneye, başta mimarî ve inşâî gayrıtâbiilikler olmak üzere, dikkatimizi çeken bâzı hususları aydınlatarak binânın aslı hâlini bulmakta bir adım atmağa çalışacağız.

Kuzey cihetinde binânın zemin katı toprak seviyesinin altında kalmış durumdadır. Kuzey doğu ve Kuzey-batı köşeleri tetkik edildiği takdirde, yapının doğu-batı istikametinde uzanan bir istinad duvarına yaslanmış bulunduğu müşâhede edilmektedir. Mevlevihânenin inşa edildiği sahânın, Eski Antalya Kalesini kuşatan surların Kuzey cihetinde bulunduğu nazar-ı dikkate alınarak mezkûr duvar tekrar tetkik edilecek olursa, buranın, istinad duvarından ziyâde, surların bir parçası olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır⁵ (4. plân).

Sonradan Mevlevihâneye tahvil edilen bu eski binânın kuzey cihetinde surlara yaslanmış olması muhtemeldir⁶. Nitekim bugün Mevlevihânenin batısında bulunan hamamin vaziyetinde de aynı durum müşâhede edilmektedir (7. resim).

Vaktiyle şehir surlarının daha yüksek ve muntazam olacağı gözönüne alınırsa bunlara yaslanmış bir yapının girişinin, bugünkü gibi tâli girişi de olsa,

4 Bu merdiven son tamirlerde yapılmış olup evvelce ait katla irtibat bulunmadığı rivayeti de vardır.

5 Mevlevihâne, Fikri Erten Beyin verdiği eski Antalya Plânına işlenecek olursa, binanın gerçekten surlara yaslanmış bulunabileceği müşâhede edilir (S. Fikri Erten, Antalya Livası Tarihi, İstanbul 1340).

6 Surlara yaslanmış yapıların mevcudiyetini Erzurum Çifte Minareli gibi misâllerde de görmekteyiz.

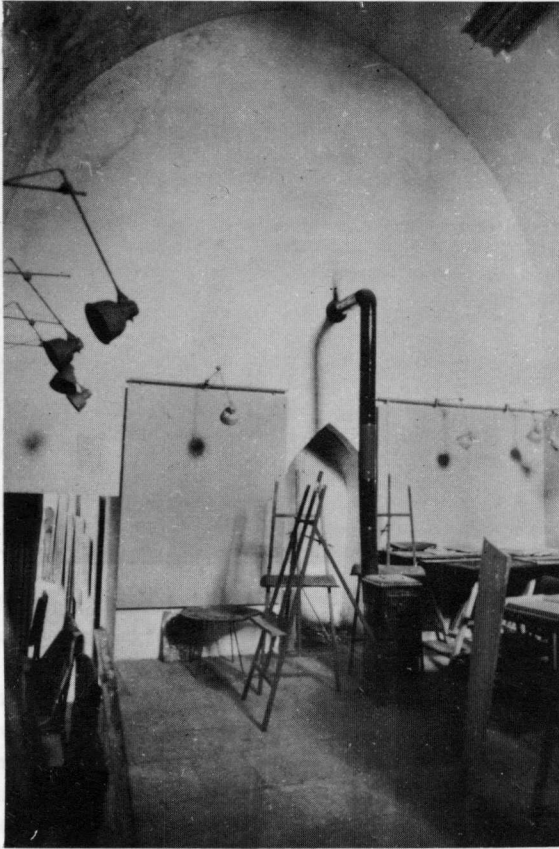
RESİM: 2
Antalya
Mevlevihânesinin
güney
cephesi

RESİM: 4
Semâhânenin
doğu
ciheti

RESİM: 3
Semâhâne'nin
Mihrab
ciheti

RESİM: 5
Mevlîhâne'nin kuzey
doğusundaki tonozlu
büyük hücre

üst kat seviyesinde olamayacağı; hele, binânın kuzey cihetinde bulunamayacağı âşikârdır. O halde eski yapının girişi diğer çephelede ve zemin katı seviyesinde araştırılmalıdır.

Mevlîhânenin doğu cephesi bugün eyvanın yarı irtifasına kadar toprağa gömülüdür. Biz bu dolguyu bir seviyeye kadar kabüle mütemayiliz, çünkü bu istikamette yer alan Zincir Kıran Mehmed Bey Türbesinin girişi mevcut toprak dolgudan bir miktar aşağıya göre ayarlanmıştır (8. resim). Kaldı ki, ana eyvana doğrudan doğruya girişe sahip bir binâ da malûmumuz değildir.

Riefsthal, her ne kadar Kuzey-doğuda bulunan tonozlu hücrenin ortadaki kubbeli kısımın irtibatı olmadığını, bu hücrenin doğudaki mezarlık kısmına açıldığını ve eskiden bir türbe olabileceğini kaydederse⁷ de bu kısmın zemini de toprak seviyesinin bir hayli altındadır.

Bu mülâhazalarla eski binâyâ ait esas girişin diğer iki cepheden birisinde, yâni güneyde veya batıda olması icap etmektedir.

Bugün güneyde mevcut bulunan cümle kapısının doğrudan doğruya semâhâne gibi ehemmiyetli bir mekânâ, mihrap yanından açılmasıdaki gayri tabiiik ve zorlama bizim bu çephe de fazlaca

oylandığı, hattâ bu kısmın eski binânın asli cephesi olmadığı hakkındaki şüphelerimizi kuvvetlendirir mâhiyettedir.

Nitekim batıdaki hücrelerin güney, yâni giriş cephesinde çıkıntı yapması mâkul değildir. Diğer taraftan girişin sağında yer alan payanda da cepheyi bozan ikinci bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (9. resim).

Bahis mevzûu payanda plânda incelendiği takdirde, bunun, kuzey-güney istikametinde ilerleyen, kuzey doğu hücrelerinin batı duvarını ve eyvanın ağızını teşkil eden bir hattın devamı olduğu ortaya çıkmaktadır. O halde bu payanda güneye doğru ilerleyen bir duvarın parçası mı idi? Bu duvar vasıtası ile eyvanın güneyinde mukabil cihetteki benzer bir hücre mi teşkil edilmekte idi? Bu soruların cevaplarını, yine Antalya kalesi içerisinde bulunan ve Karatay Câmii diye bilinen Dârüssülehânın şemasını nazarı itibare alarak (5. plân, 10. resim) bulmaya çalışalım.

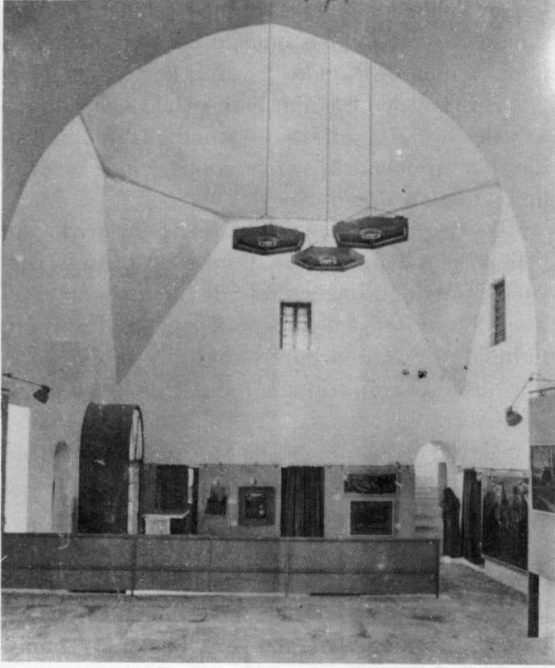
Mevlîhânenin orta hacmini örten kubbenin fenerinin daha geç bir müdahalenin eseri olduğu bârızdır (makta ve 11. resim). Fakat kubbenin bu fenerle birlikte mi yapıldığı, yoksa eski binâyâ mı ait olduğu hakkında ilk nazarda bir kanaate varmak kabil değildir.

Kubbe içeriden tetkik edildiği vakit intikal unsurlarından eyvanın yanına isabet eden köşedeki pandantifin diğerlerinden daha küçük ve daha farklı olduğu görülmektedir. Bu pandantifin bir kenarı eyvanın kemer kavsine uydurulmak gayesi ile yuvarlatılmıştır (12. resim). Bu detay mevcut plân içerisinde inşâat bir zarûret olarak izah edilebilirse de, biz, buradan hareketle başka bir neticeye ulaşmak temayülündeyiz.

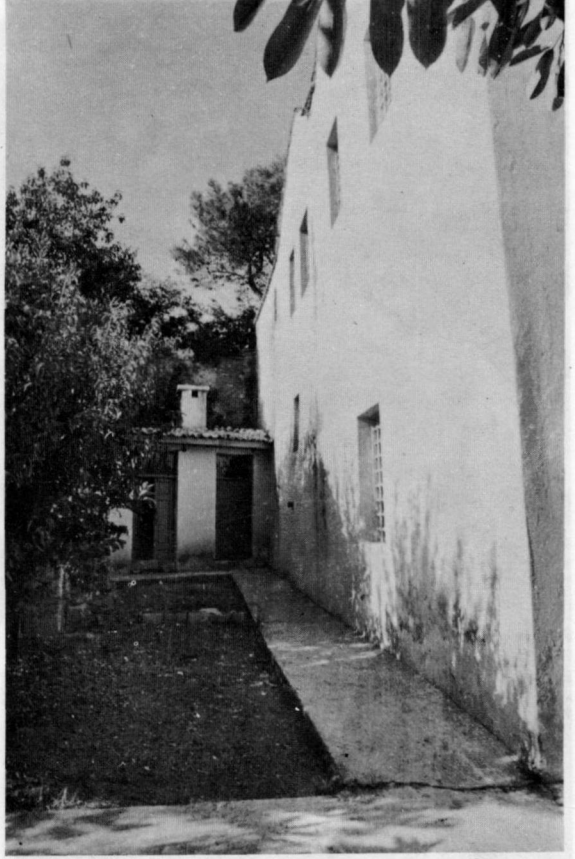
Şöyle ki: varlığından haberdar olduğumuz buradaki eski yapının ana eyvanının köşeye alınması, buna ilâveten eyvan aksının kubbenin merkezinden geçmemesi tabii değildir. Bu hususta Riefsthal kârgir murabba kubbeli bir odadan bahsettikten sonra "Şarkta odanın tam merkezine isabet etmeyen diğer bir hücre daha vardır ki, hafifce sivri beşik tonozla örtülüdür... Tokat'taki Hamza Bey Mescidi (H. 815), gene Tokat'ta Halef Gazi Zâviyesi (H. 961), Bursa'da Timurtaş Camiinde (tahminen H. 806), Tokat'ta Horozoğlu Hâne (?) de (tahminen H. 800), Bursa'da Çekirge'de I. Murat Câmiiinde müşahede ettiğimiz gibi burada kubbeli bir oda ile beşik tonozlu bir çatının imtizacını bulmaktayız. Eğer arkadaki eyvanı merkezdeki oda ile birleştirecek kubbeli bir Selçuk medresesinin şeklini meydana getirmiş oluruz."⁸ demektedir (6. plân).

7 R.M. Riefstahl, a.g.e., 46.s.

8 Riefstahl, a.g.e., 46.s.

RESİM: 6
Semâhâne'nin batı ve kuzey
cihetleri

RESİM: 7
Mevlevihâne'nin
batı
ciheti
ve
hamamın
kısmi
görünüşü

RESİM: 8
Mevlevihâne'nin
doğu
cephesi

Rielsthal'ın eyvan ile yanındaki tonozlu hücrenin bugün bir kubbe ile örtülü hacimle münâsabeti olduğu şeklindeki fikirlerine katılmakla birlikte, eski binânın bahsedilen yapılarda olduğu gibi kubbeli bir zâviye plânı arzedeceği husûsunda şüpheliyiz. Çünkü eyvanın kuzeyindeki tonozlu hücrenin bir mukabilini de güneyinde düşündüğümüz, yâni, Mevlevihânenin doğu cihetindeki hâcimleri bir eyvan ile iki yanında tonozlu birer

hücre şeklinde kabûl ettiğimiz takdirde, bunlar önünde teşekkül edecek mekân, bugünkü gibi, kapalı ve kubbeli olmaktan ziyâde açık bir avluya daha uygun düşmektedir. (7. plân).

Eski yapıyı mukayese için, 1250 tarihli Karatay Câmii de denen Darüssülehâ'nın plânı, hem mahal hem de devir olarak daha iyi bir misal teşkil etmektedir.

RESİM: 9
Mevlevihâne'nin güney
cephesi

Riefsthal gerek plânında (6. plân), gerekse metninde kubbeli orta hacmin kuzeyine açılan hücrelerden bahsetmez⁹. Bu kısma açılan hücrelerden zemin kattakilerin birisinin tonozu üzerinde bir havalandırma deliği bulunması, bir delil teşkil etmemekle birlikte, eski binânın tek katlı olabileceği hakkında şüpheler uyandırmaktadır. Fakat kat'î bir şey söylemek kabil değildir.

Eski binâda açık bir avlu olarak telâkki edilebilecek ortadaki mekânın güneyinde de mukabil çihettekilere benzer hücreler düşünülmesi, (6. plân), bu cephedeki gayri tabiliği izâha yardımcı olabilmektedir. Bu hususlar ancak bir kazı ile aydınlatılabilir.

Batıdaki iki katlı hücreler de, kanaatimizce sonraki bir tâdilâtın eseridir. Ancak, binâyâ girişin bu cepheden olabileceği kuvvetle ihtimal dahilindedir.

Böylece eski yapı doğuda bir ana eyvan ile iki yanında tonozlu birer hücre, kanatlarda ikişer hücre, batıda girişi ve bâzı hücreleri bulunabilecek bir şema (7. plân) ile Antalya Darü'sülehâsına benzer bir durum arz etmektedir.

Evliya Çelebi Antalya'dan bahsederken "Ve yedi tekyedir. Cümle kal'â içinde Mevlevihâne

kâgîr kubbe-i âlîli bir âsitâne-i celâlüddindir ve sahibul hayrat mihrab önünde bir sivrice kubbe-i âlinin içinde medfundur"¹⁰ diye kaydetmektedir.

Bu ifâdeden binânın Evliya Çelebi zamanında da Mevlevihâne olarak kullanıldığını ve bânisinin mihrap önündeki sivrice kubbe içinde medfun bulunduğunu anlıyoruz.

Yivli minâre manzûmesi içerisinde sivri kubbeli iki türbe mevcuttur. Bunlardan birisi Mevlevihânenin doğusuna isabet eden Zincirkıran Türbesi diğeri ise güneyinde bulunan Nigâr Hanım türbesidir. Yukarıda bâni türbesi diye geçen yapının, kible cihetindeki bu ikincisi olması icab etmektedir.

Mevlevihâne ile Yivli Minâre arasında yer alan bu altıgen türbenin Şehzade Korkut'un annesi Nigâr Hanım'a ait olduğu rivayeti vardır¹¹.

Gerçekten de 1234-35/1818-19 tarihli Kasım defterinden nakledilen malûmatta¹², "Hâlâ kasaba-i Antalya'da dahili surunda vaki Mevlevihânenin sahibu-l-hayrat ve "l-hasenât bânisi ve vâkıfı Sultan Korkut Alâeddin Zâviyesi ve Vali desî türbesi demegle maruf ve mukayyet olan zâviye-i mezbure derununda kâin türbe-i muallâda medfun nesli Hz. Mevlânâ'dan Kutbu'l-Arifin Şeyh Mustafa Efendi ve Kutbu'l Aşikin eş-Şeyh Zincirşiken Mehmed Efendi Hazretleri hâlâ medfun olmakla ezkadim icrayî tarikatı Hazreti Mevlânâ için muide olmağla sicillâtı atika Hazreti Mevlânâ'da müseccel olduğu şurut ve keyfiyeti kadimesi olur ki Vâkıfı merhumun validesi türbe-i şerifesinde bâberat..." kayıtları arasında Korkut'un bâni olarak isimleri geçmektedir. Fakat burada ismi geçen şeyhlerin medfun bulunduğu Mevlevi hânenin doğusundaki Zincirkıran Türbesi 779/1377 tarihlidir.

Diğer taraftan Mevlevihânenin batısında bulunan hamamın doğu duvarına sonradan yerleştirildiği belli olan hattâ üzerindeki delikten bir ara çeşme olarak kullanıldığı sanılan üç satırlık nâ-tamam kitabe (13. resim):

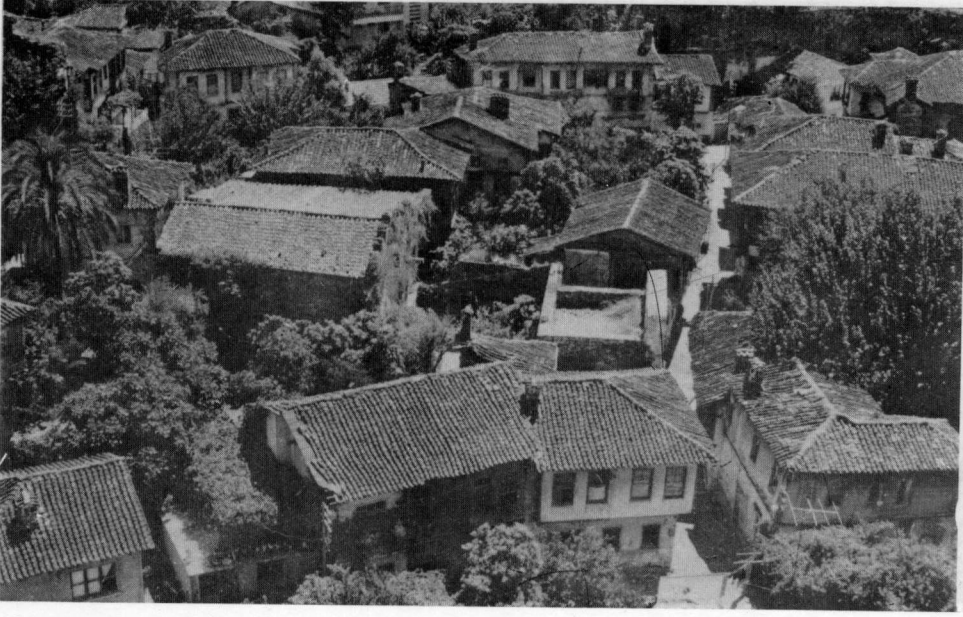
- 1—resmî bi hâzihi"l-imâreti es-Sultan el-Muazzam"
- 2— el-A'zâm ale'd-dünya ve'd-dîn Ebu'l-Feth Keykubat bin Keyh""(üsrev)
- 3— Alâ elyed el-abdüz zaif Tuğrul fi sene isna aşer... s..." şeklindedir.

⁹ R.M. Riefstahl, dervişlerin oturduğu hacimlerin ahşap olup sonradan yapıldığını kaydetmekte fakat plânında merkur hücreleri göstermemektedir. (Reifsthal, a.g.e., 46.s.) Kuzeydeki hacimlerden de bahsetmemesi bu hususta sıhhatli malumat vermediği kanaatini uyandırmaktadır.

¹⁰ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, 9. cilt, Dersaadet.

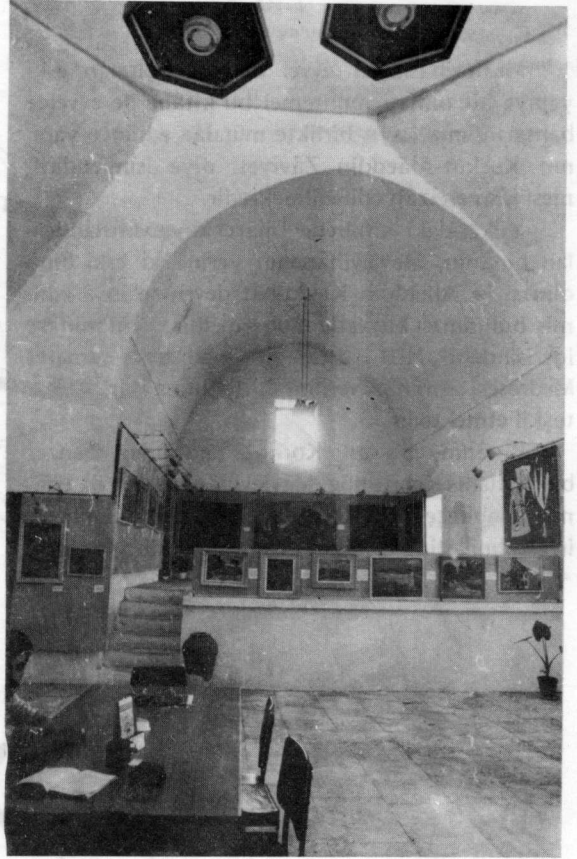
¹¹ Vakıf Abideler, I. Cilt, 522.s.

¹² S. Fikri Erten, Antalya Tarihi Antalya 1948, 75.s.

RESİM: 10
Antalya'da
Karatay
Cami'i'nin
üstten
görünüşü

RESİM: 11
Mevlevihâne'nin Yivli
Minâreden görünüşü

RESİM: 12
Mevlevihâne
Kubbesinin
eyvan
cihetinde ki
antikali

RESİM: 13
Mevlevihâne
yanındaki
hamamın
duvarına
konulmuş
kitabe

Mevlevihânededen evvel mevcut bulunan eski yapıya ait olması muhtemel bu kitâbe ile evvelce bahsettiğimiz kayıt birlikte mütalâa edilince yapının Korkut-Alâeddin Zâviyesi diye isimlendirilmesi kısmen izâh edilebilmektedir.

Yukarıdaki kitâbede İmâret diye vasıflandırılan binânın, Mevlevihânenin yerindeki eski binâ olması ve Alâeddin Keykubat devrinde inşâ edilmiş bulunması kuvvetle muhtemeldir. Yivli minâre içerisindeki XIII. asra ait medreseye İmâret Medresesi isminin verilmesi de buna bir karine teşkil etmektedir.

Binânın, Sultan Korkut tarafından benzer bir kullanım içerisinde Mevlevihâneye tahvil edilmiş olabileceği husûsu da Şehzâdenin imâr ve inşâ zihniyetine¹³ aykırı düşmemektedir.

Bugün Mevlevihânenin doğu duvarında bulunan bir türbe kitâbesi binâ ile alâkalı bilgi vermektedir (14. resim).

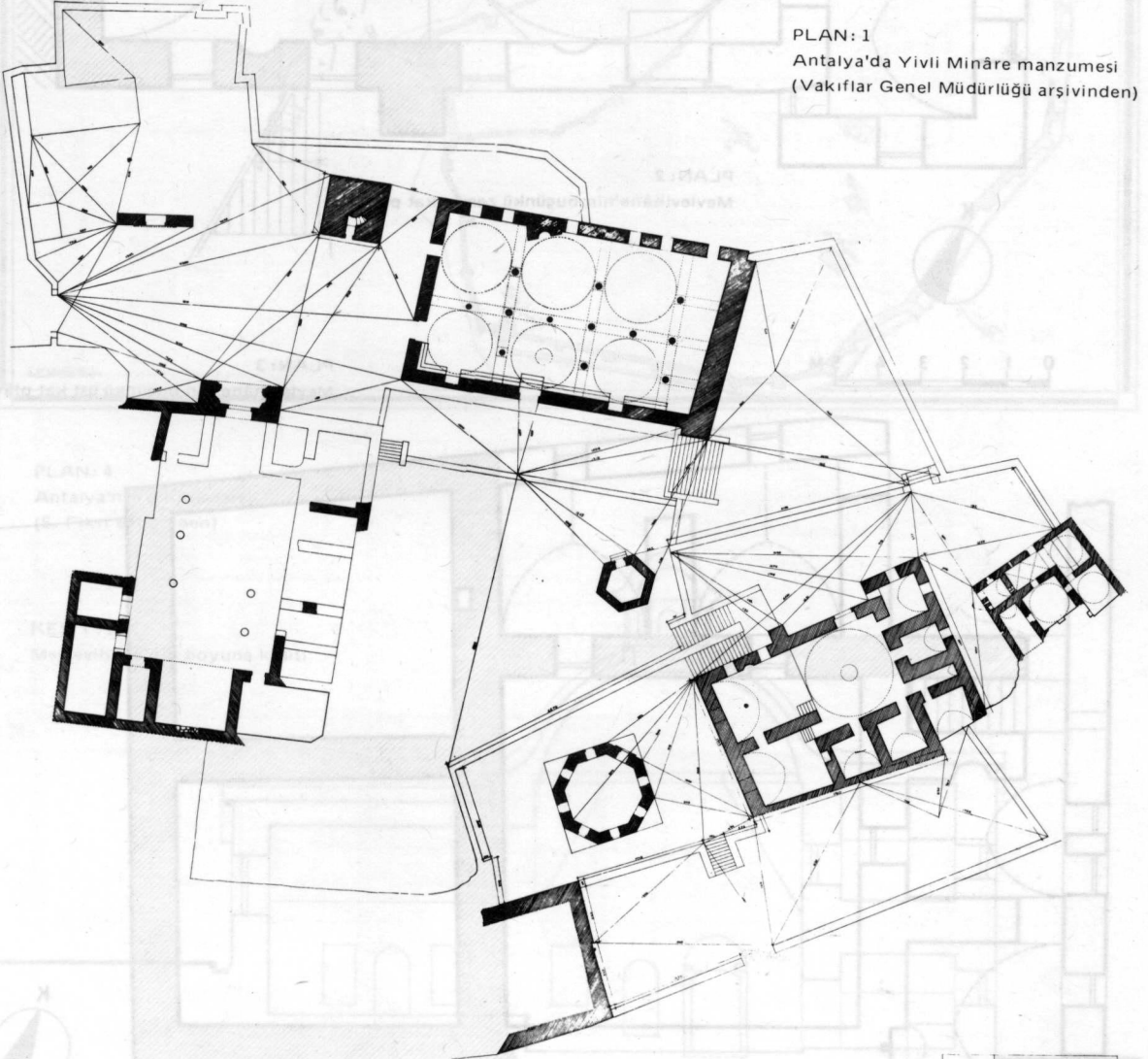
Burada Mevlevihânenin eski bir yapı bakiyesinin tâdil ve tâmiri sureti ile teşkil edildiği hakkında izaha çalıştığımız düşüncelerin kati delillere oturtulabilmesi ancak, yapılacak sıhhatli bir kazı neticesinde mümkün olabilecektir.

Yivli Minâre Manzûmesinde bulunan iki medrese üçüncü bir Medresenin mevcûdiyeti ihtimalini zayıflatmaktadır. Medrese şemasında bir imâret olması kuvvetle muhtemel (7. plân) bu eski yapının hakiki mâhiyeti ancak tarihi araştırmalar ilerledikçe ortaya çıkacaktır kanaatindeyiz.

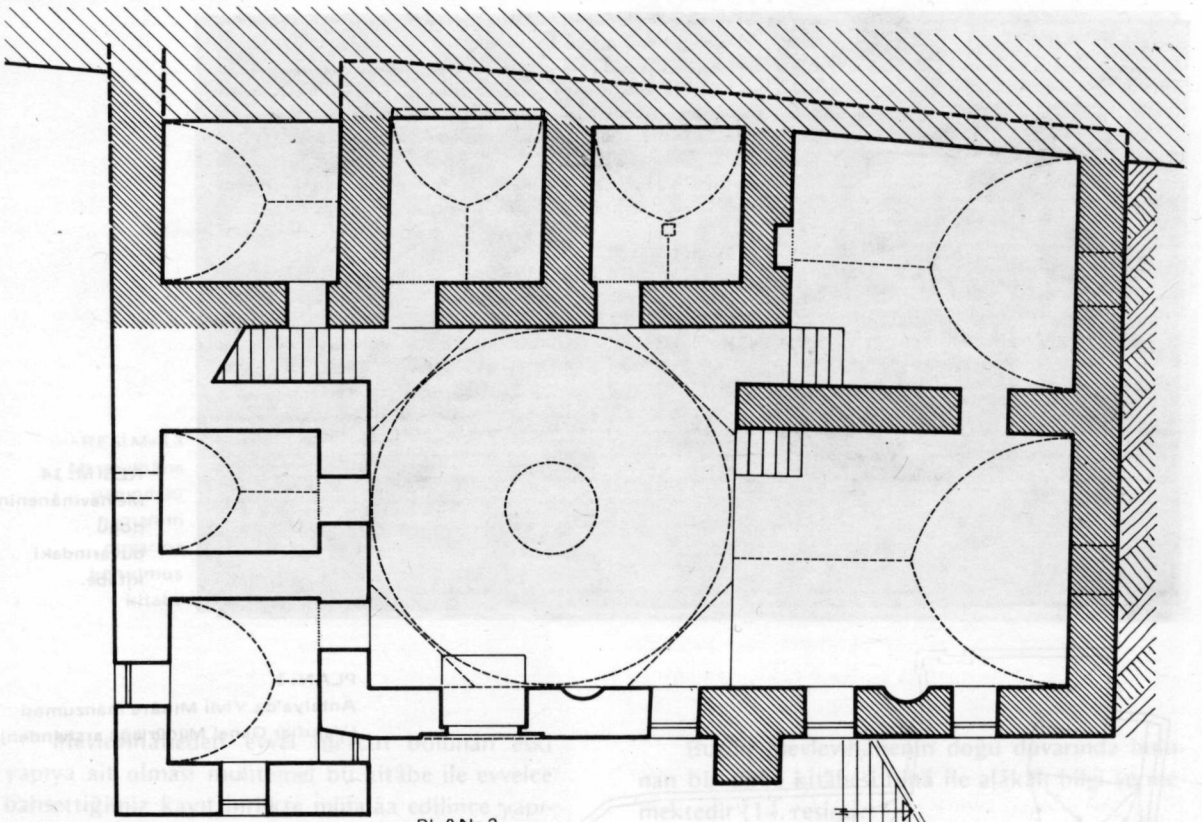
¹³ Sultan Korkut, Antalya'da Kesik Minâre veya Korkut Câmii diye bilinen camii yine eski bir yapının bakiyelerinden faydalanarak yaptırmış; bir kilise bakiyesini camiiye çevirmiştir.

RESİM: 14
Mevlevihânenin
doğu
duvarındaki
kitabe.

PLAN: 1
Antalya'da Yivli Minâre manzumesi
(Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden)

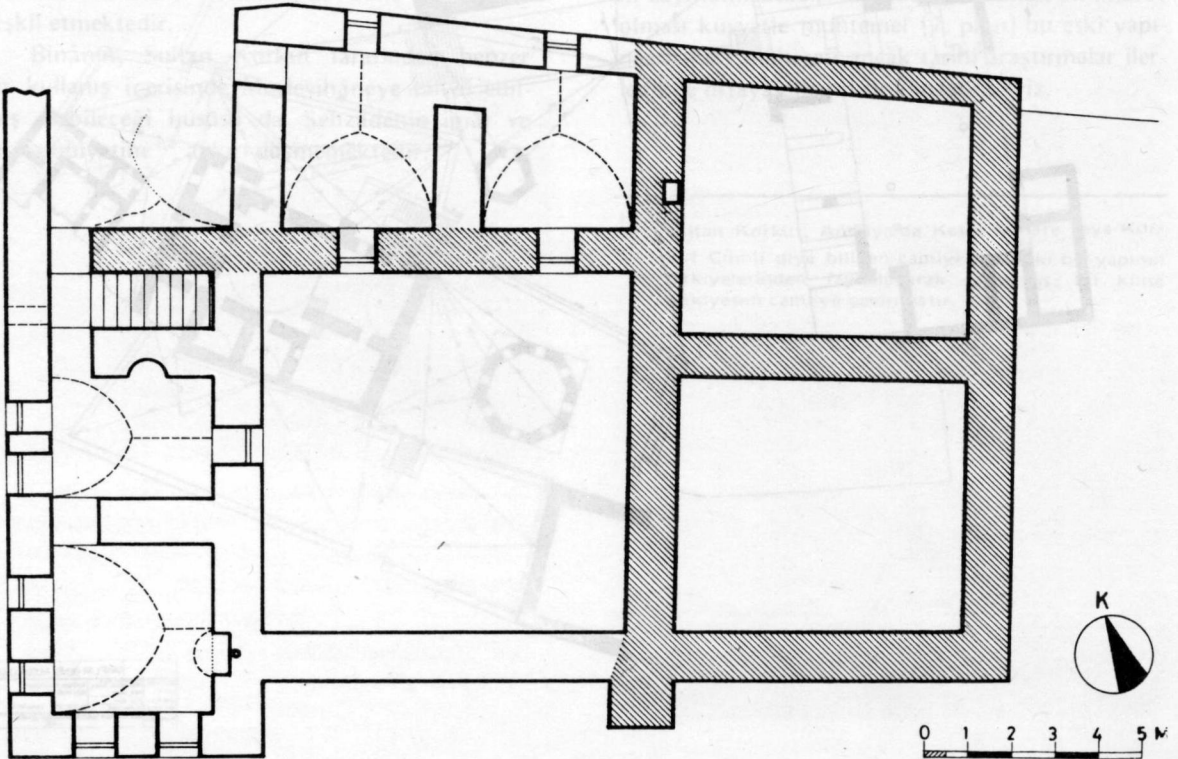

PLAN: 2
Mevlevihâne'nin bugünkü zemin kat plânı

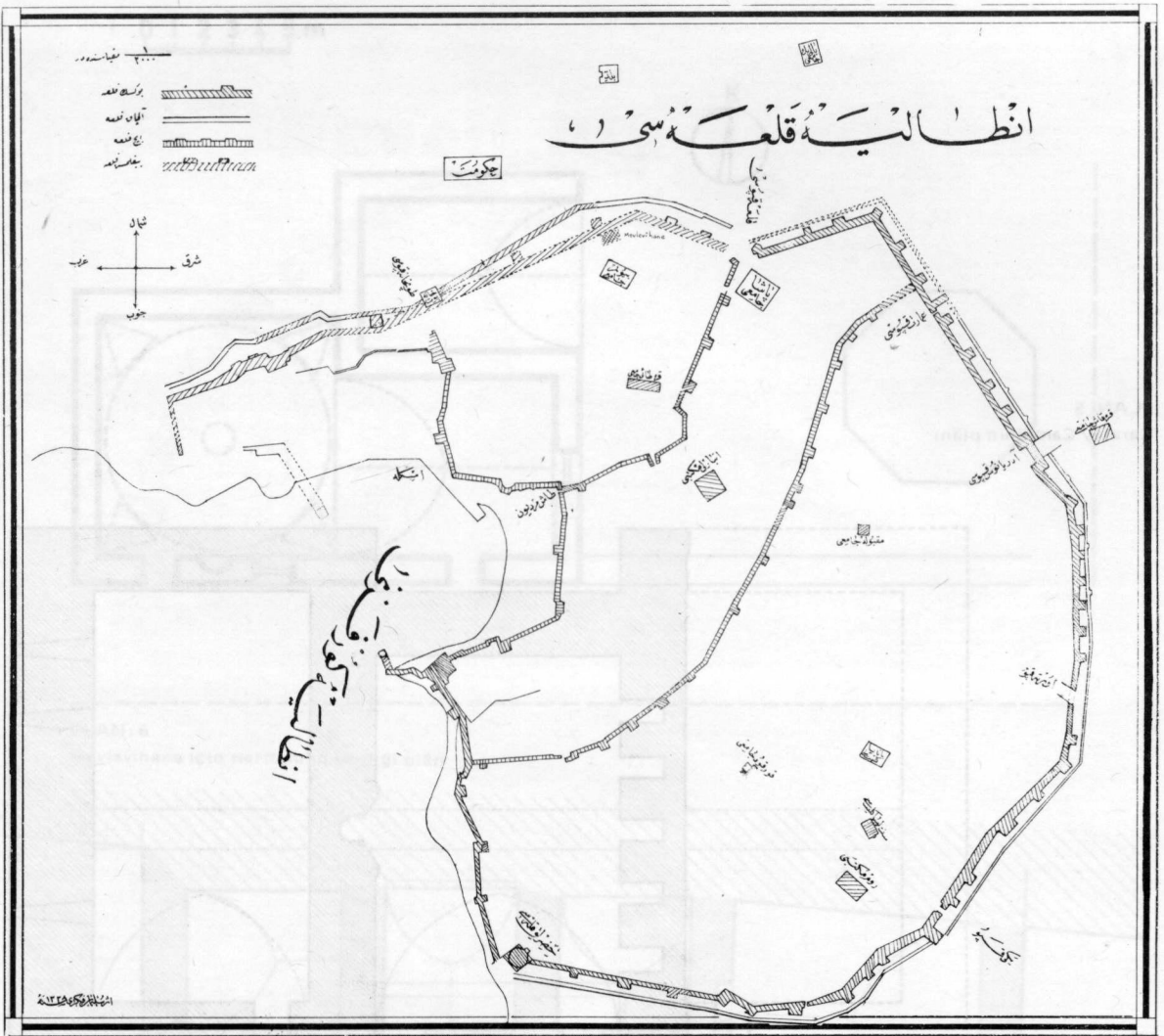

0 1 2 3 4 5 M

PLAN: 3
Mevlevihâne'nin bugünkü üst kat plânı

0 1 2 3 4 5 M

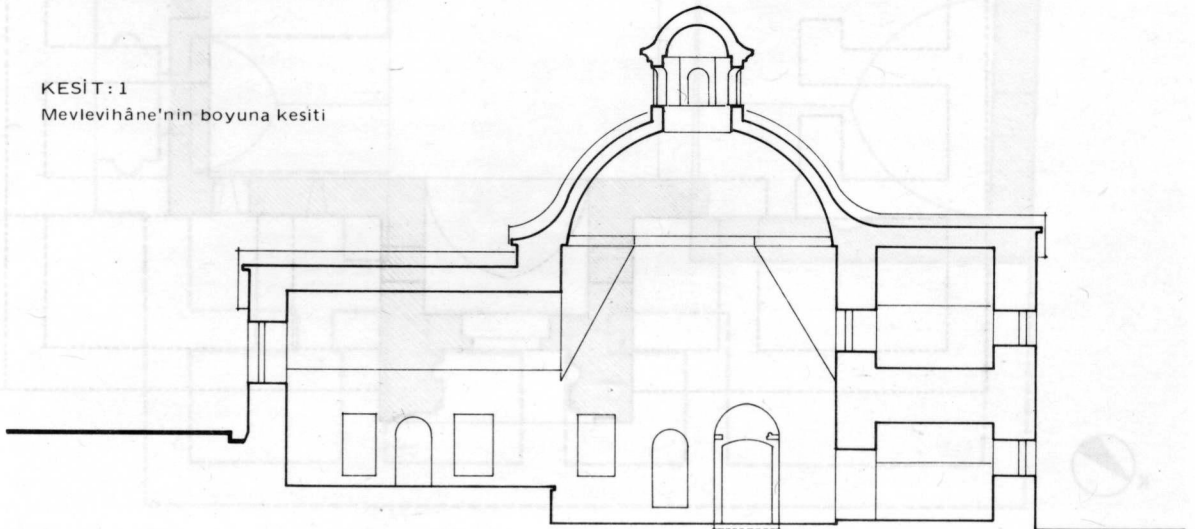

PLAN: 4

Antalya'nın eski surları
(S. Fikri Ertem'den)

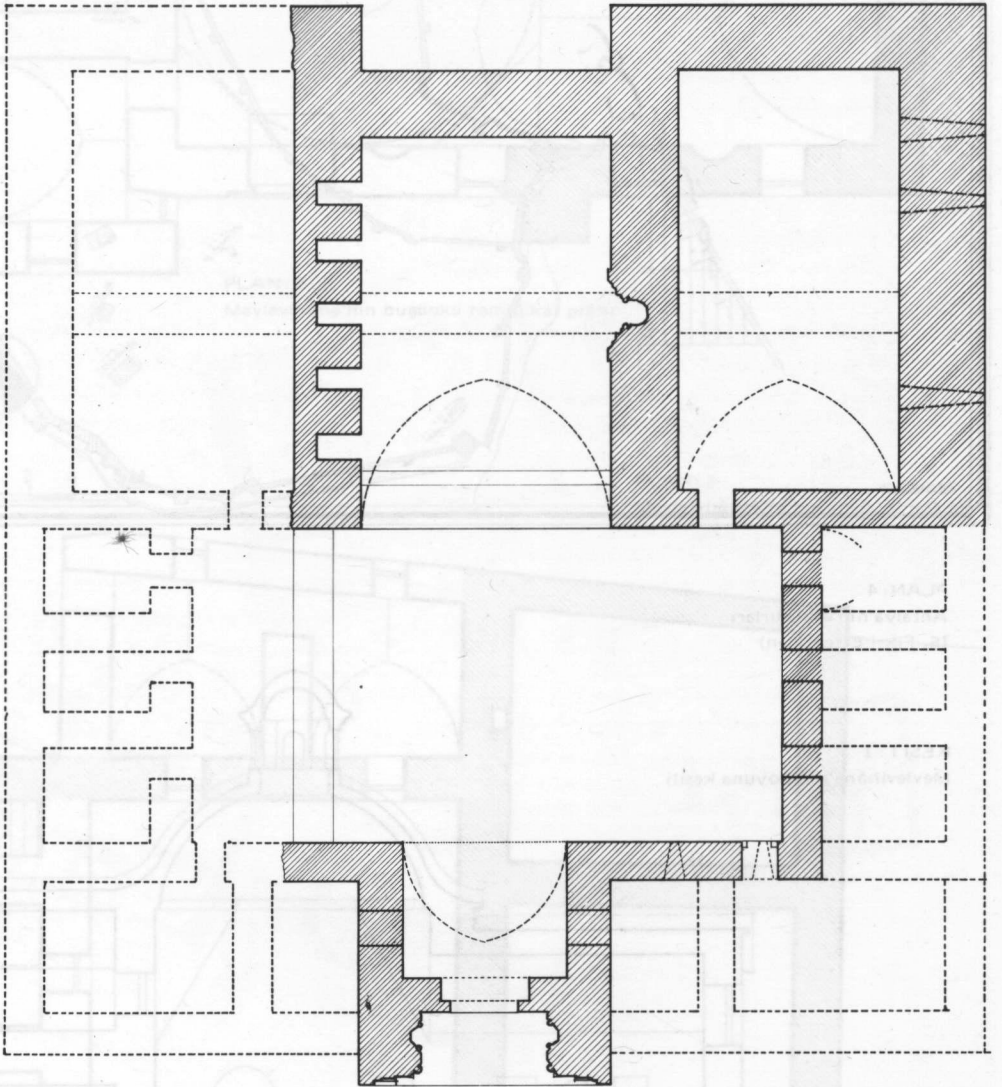
KESİT: 1

Mevlevihâne'nin boyuna kesiti

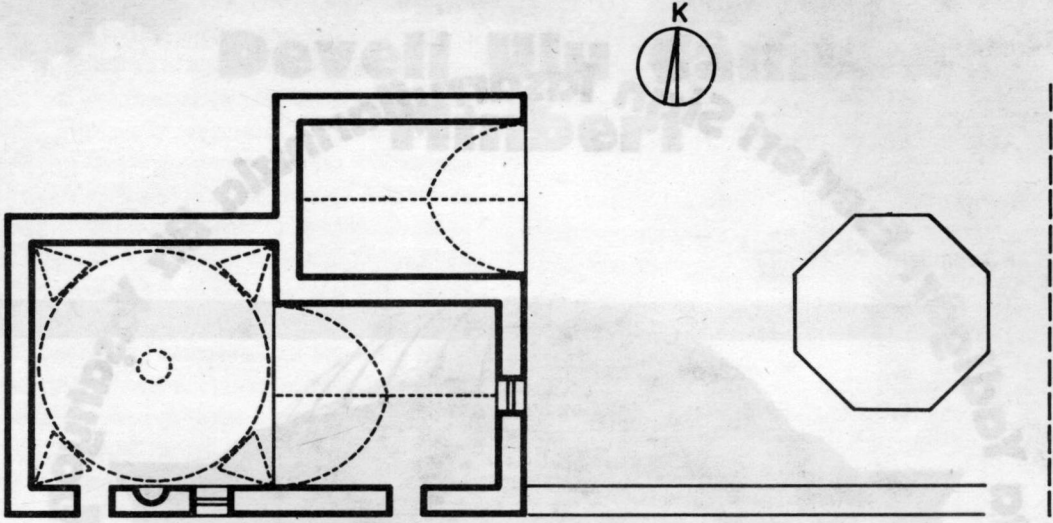
PLAN: 5

Karatay Camii'nin plânı

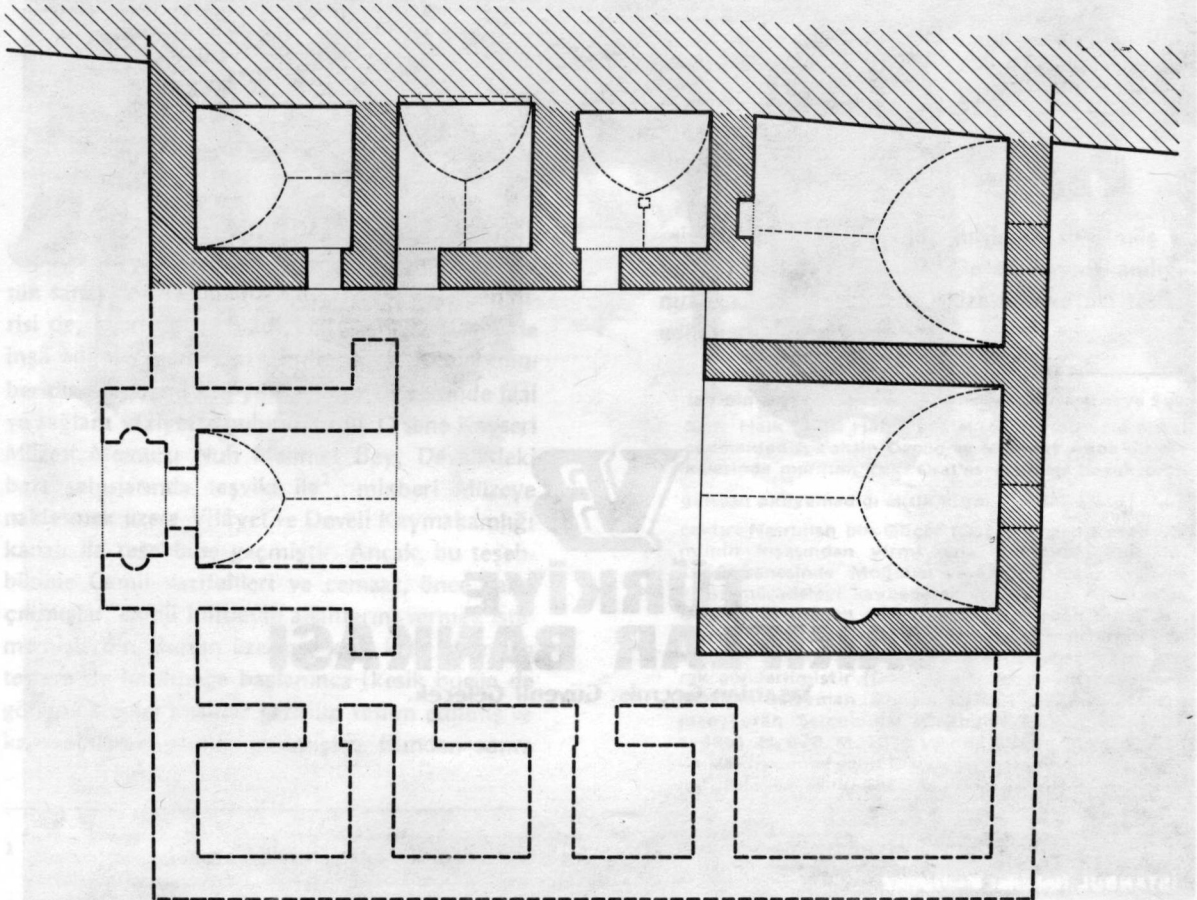
0 1 2 3 4 5 M

0 1 2 3 4 5 m

PLAN: 6

Mevlevihâne için riefstahl'ın verdiği plân

PLAN: 7

Restitüsyon denemesi.

Ata Yadıgârı Eserleri Sizin Tasarruflarınızla Biz Yaşatıyoruz

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

Yaşatılan Geçmiş. Güvenli Gelecek.

Develi Ulu Câmii Minberi

Mehmet ÇAYIRDAĞ

Sadece Develi Camii Minberi ve Kayseri Ulu Camii kapısı olarak teslim edilen bu ikinci kısım parçalar, Etnoğrafya Müzesinde biraraya getirilip kurulduğunda, ortaya Taşkın Paşa Minberi tam olarak çıkmış, Develi Camii Minberine ait ancak bazı parçalar kalmıştır.

nadolu'da XII-XIV. asır, Selçuklu ve beylikler devri camilerinde bulunan, üstün sanat değerlerine haiz ahşap minberlerden birisi de, Hicri 680, Milâdi 1281 yılında Develi'de inşâ edilmiş olan¹ Ulu Camii (Cami-i Kebir) minberidir. Minber, 1933 yılına kadar bu camiide faal ve sağlam vaziyette bulunuyordu. O sene Kayseri Müzesi Memuru Nuh Mehmet Bey, Develi'deki bazı şahıslarında teşviki ile², minberi Müzeye nakletmek üzere Vilâyet ve Develi Kaymakamlığı kanalı ile teşebbüse geçmiştir. Ancak, bu teşebbüsüne Camii vazifelileri ve cemaat, önce karşı çıkmışlar, camii kilitleyip anahtarını vermek istememişlerdir. Bunun üzerine, kapı kilit yerinden testere ile kesilmeğe başlanınca (kesik bugün de görülmektedir) anahtar getirilip teslim edilmiş ve kapı açılarak camiye girilmiştir. Bundan sonra

minber çok fena şekilde kırılarak sökülmüş ve yedi(?) parçaya ayrılarak, Develi Kaymakamlığının aşağıdaki yazısı ile Müze Memuruna teslim edilmiştir:

İlah bin Göçeraslan ve سواستی (Sivasti veya Seva Sitti Halk Sivasî Hatun demektir) binti Said olarak geçmektedir. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok'un ma kalesinde merhum Zeki Oral'ın resimler bozuk oldu

ğundan okuyamadığı eksik kısım له حل لقنن olmaktadır. Nasrullah bin Göçer (Güç?) Arslan Develi Camii'nin inşasından yirmi sene evvel yani 660 (M. 1262) senesinde Moğollar ve kardeşi Kılıç Arslan'a karşı mücadeleyi kaybederek Konya'dan Antalya'ya çekilen ve oradan da Bizans'a iltica eden Sultan II. Keykâvus tarafından yardım talep etmek üzere Antalya'dan, Mısır Memluk'lu Sultanı Baybars'a elçi olarak gönderilmiştir (Doç. Dr. Nejat Kaymaz, Persane Mulddin Süleyman Ankara 1970, s. 87; Prof. Dr. Osman Turan Selçuklular zamanında Türkiye, İst. 1971 s. 496). H. 670, M. 1272 yılında da onu Nureddin CaCa Vakfiyesinde şahit olarak görmekteyiz (Ahmet Temir, Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça—Moğolca Vakfiyesi, Ankara 1959, s. 140, satır 441). Vakfiyede Göçeraslan, Göçersalar şeklinde okunmuş olup aynı baba ismi ile anılan Nasrullah'ın kardeşleri olabilecek başka şahıslar bulunmakta, dedesinin isminin Edhem olduğu ve Iraklı oldukları anlaşılmaktadır.

¹ Kemalettin Karamete Develi'de Ulu Camii Erciyes Dergisi Kayseri, S. 81, s. 18-19; Kazım Özdoğan Kayseri Tarihi I, Kayseri 1948, s. 43; Tahsin Özgüç—Mahmut Akok Develi Abideleri Belleten S. 75 s. 378-380. Cami kitabesinde banilerin isimleri Nasrul

² İlicede bu şahısların ismi söylenmektedir.

T.C.
Develi Kaymakamlığı
Tahrirat Kalemi
Sayı: 1267

Öz: Develiden gönderilen
asar-ı atika Hk.

1— Develi Namazgâh ve Camii Kebirinde bulunan asar-ı atikadan bazı eşyayı Kayseri Müzesine nakletmek üzere, memuren izam buyurulan Müze Memuru Nuh Mehmet Beye aşağıda evsaf ve parçaları yazılı üç kalem asar-ı atikanın 23.9.933 tarihinde teslimen gönderildiği vusulünün iş'arına müsaadeleri,

2— Hâlen vakit namazları kılınmakta olan bu camiden sökülerek gönderilmiş olan minberin yerine taştan bir minber yapılmasına ve halının yerine de daha büyük bir halının alınarak gönderilmesine emir ve delaletlerini arz ve istirham ederim efendim.

25/9/933

Develi Kaymakamı V.
(imza)

Adet Parça

1	7	Ceviz tahtasından oymalı yazı ve çiçekli minber ve minber kapısı
1	1	Mihraplı eski halı (ortası delik ve kenarları yırtık)
1	2	Beyaz mermerden kabartma yazı ve çiçekli mezar taşı (kapak)

Aynı kaymakamlık yine Kayseri Valiliğine yazdığı 24.10.1933 gün ve 1267 sayılı yazısında, Camiiden götürülen çok kıymetli eşyaların Müzeye vaz edildiğine dair cevabi bir yazının alınmadığını belirtiyordu.

Böylece yerinden sökülen minber parçaları Müzeye getirilmiş ve Ürgüp'ün Damsa Köyünde bulunan Taşkın Paşa Camiinden bu şekilde sökülerek getirilen ahşap minber ve mihrap parçaları ile birlikte, karışık olarak ve açıklayıcı envanter bilgileri yazılmadan deftere kaydedilmiştir. Kayseri Müzesi envanter defterinin 1233'ten 1263 numarasına kadar olan kayıtlar bu eserlere ve bir kısım başka ahşap eserlere aittir. Bu numaralar arasında sadece 1237, 1238, 1239, 1240 ve 1241 in karşısına "oyma kufî yazılı tahta, Develi Camiinden" kaydı, diğer numaralardan bazılarının karşısına da eserin Taşkın Paşa Köyünden veya Kayseri Ulu Camiinden geldiği bir kısımına da yer belirtilmiyerek sadece "minber kenarı", "ayet yazılı tahta" gibi yazılar yazılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, Develi minberi parçaları, Müzeyi geldiği anda kaydedilmemiş, daha sonra

diğer parçalarla karıştıktan ve neyin nereye ait olduğu unutulduktan sonra kayıtlar yapılmıştır.

1938 yılında Ankara Etnografya Müzesi eski müdürlerinden merhum Osman Ferit Sağlam Kayseri Müzesi'ne getirilen Taşkın Paşa Camii mihrabının Ankara Etnografya Müzesine alınması için teşebbüse geçmiş ve neticede buna muvafak olmuştur. Etnografya Müzesinin 29.9.1938 gün ve 223 sayılı yazısında adı geçen değerli Müze Müdürü ve tarihçi: "Taşhun Paşa-Taşkın Paşa-mihrabı adeta garip bir mesele halini aldı. Bundan bir kaç yıl önce bu mihrabın müzemize naklini düşünmüş, lakırdı arasında bunu büyük üstat İstanbul Saylavı, müzelerin eski umum müdürü B. Halil Edhem'e söylemişim Üstad bunun yerinden sökülmesinin pek fena bir iş olacağını söyleyerek bundan beni tahzir etmesi ile teşebbüsüm-den tamamiyle vazgeçmişim. Son zamanlarda bu mihrabın Kayseri Müzesine, eski müdürü B. Nuh tarafından, Kültür Bakanlığı haberdar edilmeksizin Kayseri'ye, müzeye getirilerek yığıntı halinde bırakıldığını —B.Nuh'un ölümünden sonra— haber aldım. Tahta üstüne oymacılığın en ince bir numunesi olan bu değerli Türk eserinin bu vazi yeti beni çok müteessir etti" demekte ve Kayseri Müzesince gönderilen iki sandık içindeki mihrap parçalarının teslim alındığını bildirmekte Develi'ye ait minberin durumunu bilmediğini, ancak Danişmend Oğullarına ait Kayseri Ulu Camii kapısının da Ankara'ya nakledilmesi halinde koleksiyonların tekemmül etmiş olacağını belirtmekte idi. Kayseri Müzesi Memurluğunun Etnografya Müzesi Direktörlüğüne yazmış olduğu 14.9.1938 gün ve 113 sayılı yazısında Taşkın Paşa Camiine ait mihrap ve teferruatın iki parça halinde ambalaj ettirilerek trenle gönderildiği belirtiliyor ayrıca Develi'ye ait minberin de Etnografya Müzesine gönderilmesinde, eserlerin hüsnü muhafazası noktasından mahzur olmadığını bildiriliyordu. Maarif Vekaletinin 15.7.1940 gün ve 40/4/1350 sayılı Develi'den Kayseri Müzesine nakledilen minbere ait parçalarla, Kayseri Ulu Camiine ait kapının Ankara Etnografya Müzesine gönderilmesini emreden yazısı üzerine Etnografya Müzesince görevlendirilen memura, Kayseri Müzesi Müdürü tarafından 17.9.1940 tarih ve 510/171 sayılı yazı ile 16 parçadan ibaret bu ikinci kısım ahşap eserler mevcut envanter numara ve bilgileri ile teslim edilmiştir.³

Sadece Develi Camii Minberi ve Kayseri Ulu Camii kapısı olarak teslim edilen bu ikinci kısım parçalar Etnografya Müzesinde biraraya getirilip kurulduğunda, ortaya Taşkın Paşa Minberi tam olarak çıkmış, Develi Camii minberine ait ancak

³ Bu bilgiler Kayseri Müzesi evrak arşivinden alınmıştır.

bazı parçalar kalmıştır. Yeni müzede, Kayseri Müzesi Envanter defterindeki Develi Minberi parçaları olarak belirtilen parçalara ilave olarak üç parça daha tesbit edilmiş ve kayıtları bu şekilde yapılmıştır. Etnoğrafya Müzesine giden eserlerden başka bu devre ait Kayseri Müzesinde sadece birkaç ufak parça kalmıştır ki, bunlar aşağıda belirtilecektir.

Develi Ulu Camii minberinin büyük bölümünün kaybolduğu böylece anlaşılmıştır. Kayseri Müzesine bu minberle beraber getirilen yine üstün sanat değerini haiz Taşkın Paşa Camii mihrap ve minberleri tam olarak kaldığına göre, Develi Camii minberi parçaları daha müzeye gelmeden eksilmiştir. Maalesef minber hem fena şekilde kırılmış ve hem de bir çok bölümleri kaybedilmiştir⁴.

Kayseri Müzesi ve Ankara Etnoğrafya Müzesi teşhir salonları ve depolarında, Kayseri Müzesinde bulunan eski resimler üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerde minberin şu parçalarının bugün mevcut olduğu anlaşılmıştır:

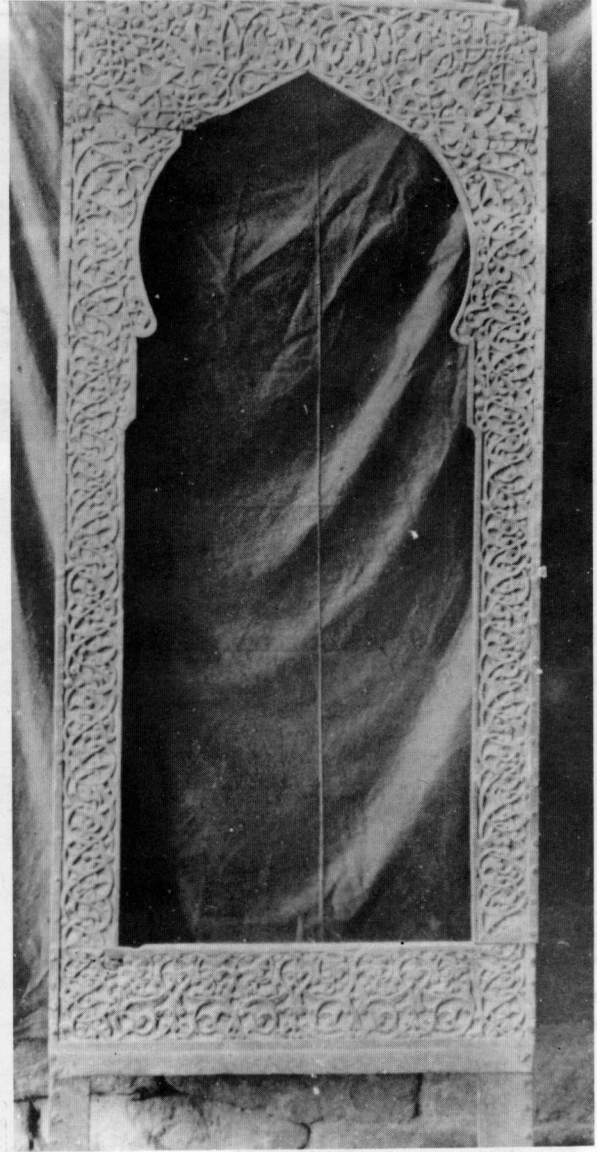
- 1— Kapı sövesi
 - 2— Dört adet kitabe bordürleri
 - 3— İki adet üzeri su motifli ara parçası
 - 4— Korkuluktan iki parça
 - 5— Yan aynalıklardan veya şerefe altı panosundan bir parça
- Şimdi bunları sırasıyla ele alalım:

1— Kapı Sövesi:

Halen Ankara Etnoğrafya Müzesi teşhirinde bulunan söve, bu müzenin 11930, Kayseri Müzesinin 1253 envanter numaralarına kayıtlıdır. Ankara Etnoğrafya Müzesi envanter defterinde ve Kayseri Müzesinde bulunan eski resimlerinde, Develi Camiine ait olduğu kayıtlıdır. Minberin diğer parçaları gibi ceviz ağacından ve çakma künde-kârî tekniği ile yapılmış olup kanatları kaybolmuştur. 241 x 81 cm. ebadında olan parçanın devrinin özelliklerine uygun olarak, aynalık, yan ve alt söve yüzleri kıvrımdal rumilerle bezenmiştir (Resim 1 2). Zarif kapı kemeri, nal sivri kemer tipinde kesilerek yapılmıştır. Sövenin dar olan yan yüzlerinde rumî bir su bulunmaktadır (Resim 2). Tezyinatta oyma derin değildir. Sövede tezyinatlı kaplama levhaları, alttaki ana desteklere çivilerle tutturulmuştur.

2— Kitabe bordürleri:

Dört adet olup Etnoğrafya Müzesi teşhirinde bulunmaktadır. Bu müzenin 11923, 11924, 11925, 11926, Kayseri Müzesinin 1238, 1239, 1240 ve 1241 envanter numaralarında kayıtlı olup sırasıyla 312 x 22, 311 x 22, 210 x 20 ve 220 x 18 cm ebatlarında bulunan parçalar, minberden çok fena şekilde kırılarak sökülmüş olup,

RESİM: 1 Kapı Sövesi.

yan aynalıklarla korkuluk ve süpürgelik arasında, kalın kitabe bordürleri olarak yer almış olmaları lazımdır. Yazılar fevkalade güzellikte, yuvarlak satırlı, derin oyulmuş çiçekli kufi ile yazılmış olup, araları kıvrımdal rumilerle doldurulmuştur (Resim 3). Yazı metinleri minberlere mutat olarak yazılan, Kur'andan ayetler olup⁵ minberde bulunması gereken ve bu yazıların devamı olan diğer kitabe bordürleri kaybolmuş olduğundan mevcut parçalar üzerinde ayetlerin ancak başlangıç kısımları bulunmaktadır. Kalan parçalardaki yazılar sırasıyla şöyledir:

⁴ Minberin kaybolan parçalarının İngiltere Müzesine götürülmüş olduğuna dair Develi'de bir söylenti bulunmaktadır.

⁵ M. Zeki Oral, Anadolu'da sanat değeri olan Ahşap Minberler ve kitabeleri, Vakıflar Dergisi, S. V, s. 23-78.

RESİM: 2
Kapı Sövesi.

Birinci parça: Kur'an II-255 (Ayete'l-kürsi)
nin baş kısmı

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له
مافي السماواة وما في الارض

İkinci parça: Aynı ayetin devamı

من ذى الذى يشفعو عنده الا باذنه يعلم ما بين
ايديهم وما خلفهم ولا يحيط

Üçüncü parça: Kur'an II-285'in baş kısmı:

امن الرسول بما انزل اليه من ربه والمومنين كاامن

Dördüncü parça: Aynı ayetin devamı

بالله وملائكته وكتبه ورسوله لانفرق بين احد من
رسله

3- İki adet ara parçası:

Halen Ankara Etnografya Müzesi deposunda bulunan ve müzenin 11931, 11932, Kayseri Müzesinin 1255, 1256 envanter numaralarında kayıtlı olan bir yüzleri rumî bir su ile süslü 310 x 12, 316 x 12 cm ebadındaki bu ince uzun parçalar minberin şerefesi altında, yan aynalıklarla şerefe altı panosu arasında veya şerefe altının diğer tarafında bulunması icabeden ve minberde aynı zamanda destek ve ayaklık vazifesini gören parçalar olması lazımdır. Benzer şekildeki bordürler Kayseri Lale (Lala Paşa) Camii şerefe korkuluğu ve şerefe grubu arasında bulunmaktadır (Resim 4). Develi minberinde bu parçalara bitişik veya mümasil aynı şekilde yer alan bordürlerin üzeri herhalde kitâbeli olacaktır.

4- Korkuluktan iki parça:

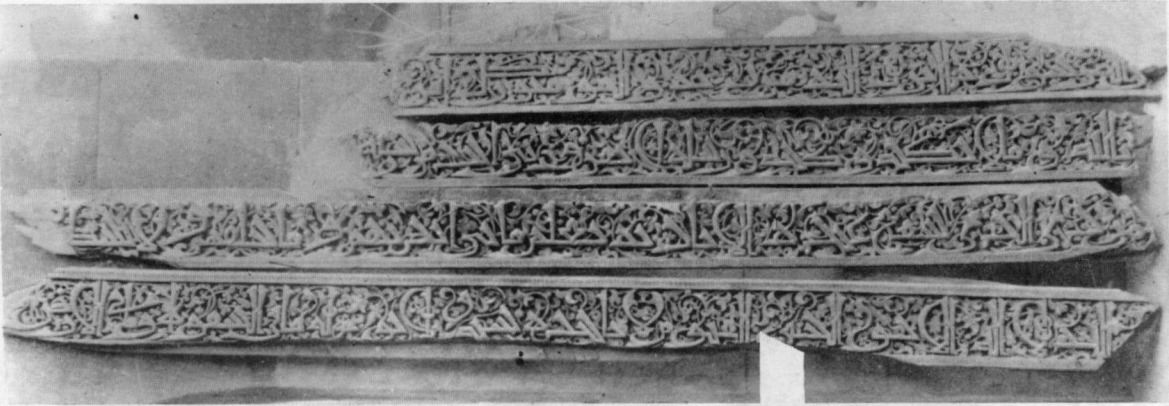
Halen Kayseri Müzesinde, envanter defterinin 1236 numarasında "oyma çerçeve" olarak kayıtlı 60 x 36 cm ebadında bir taraf şerefe korkuluğu ile yine aynı minber korkuluğundan kırılarak ayrılmış bir parça bulunmaktadır (Müze envanter no: 80/73). Oysa kafes tekniği ile sekiz ve beş köşeli yıldızlar, sekizgen ve altıgenler şeklinde oyularak meydana getirilmiş olan ve oyuklar etrafında 0,5 cm geride ve aynı ölçüde yükselerek dolaşan, üzeri oluklu ikinci kat geometrik örgü bulunan bu parçaların da (Resim 5, 6), envanter kaydında herhangi bir açıklama olmamasına rağmen, Develi Ulu Camii minberine ait olması gerekmektedir. Çünkü bu minberle beraber Kayseri Müzesine getirilen Taşkın Paşa Camii minberi korkulukları bu işçilikte olmadığı gibi⁶, Kayseri' de korkulukları aynı işçilikte bulunan Ulu Camii ve Lâle Camii minberlerinden de farklıdır (Resim 4)⁷. Geriye sadece, parçaları müzeye gelmiş Develi Camii Minberi kalmaktadır ve bu parçalar da oradan getirilmiştir. Böylece anlaşılıyor ki Develi Ulu Camii Minberi korkulukları oyma kafes işçiliği ile yapılmıştır.

5- Yan aynalıklardan veya şerefe altı panosundan bir parça:

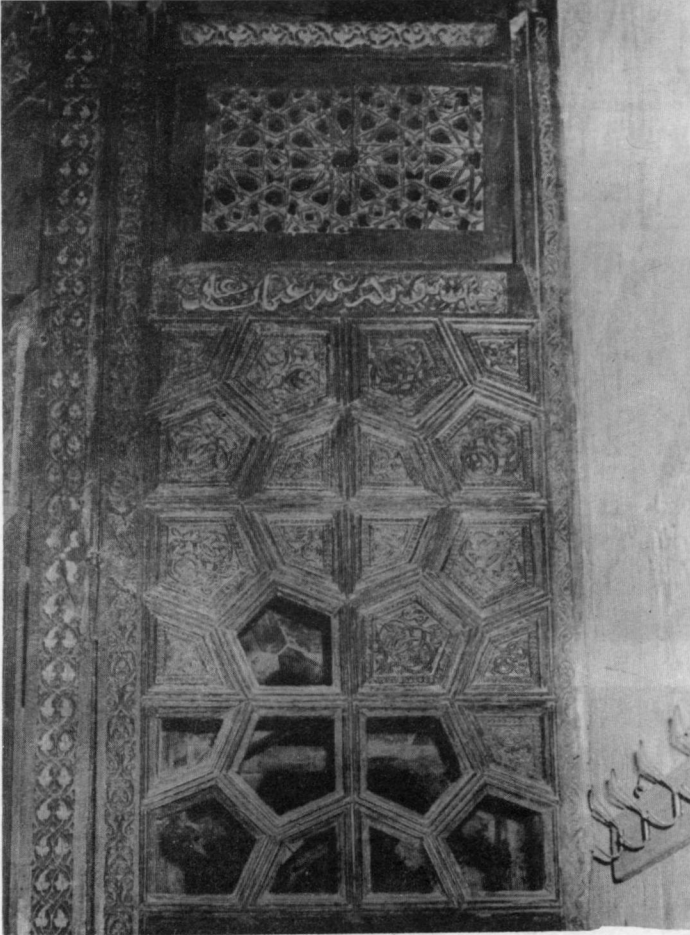
Kayseri Müzesinde bulunan ve 80/72 envanter numarasına kaydedilmiş olan bu parçanın da Develi Camiinden geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda bahsi geçen korkuluk parçalarında olduğu gibi, Kayseri Müzesine gelen ve Kayseri dahilinde bulunan camilerdeki minberlerin benzer

⁶ M. Zeki Oral, a.m., Resim 28, 29.

⁷ Mehmet Çayırdağ, Kayseri Ulu Camii Ahşap Minberi, Türk Etnografya Dergisi, S. XV, s. 55-59; M. Zeki Oral a.m., Resim 23.

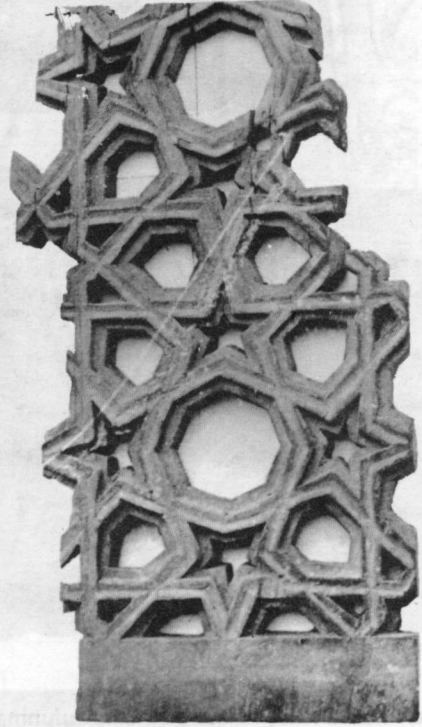
RESİM: 3 Kitâbe bordürleri

RESİM: 9

Lale Camii Şerefe korkuluğu ve şerefe altı panosu

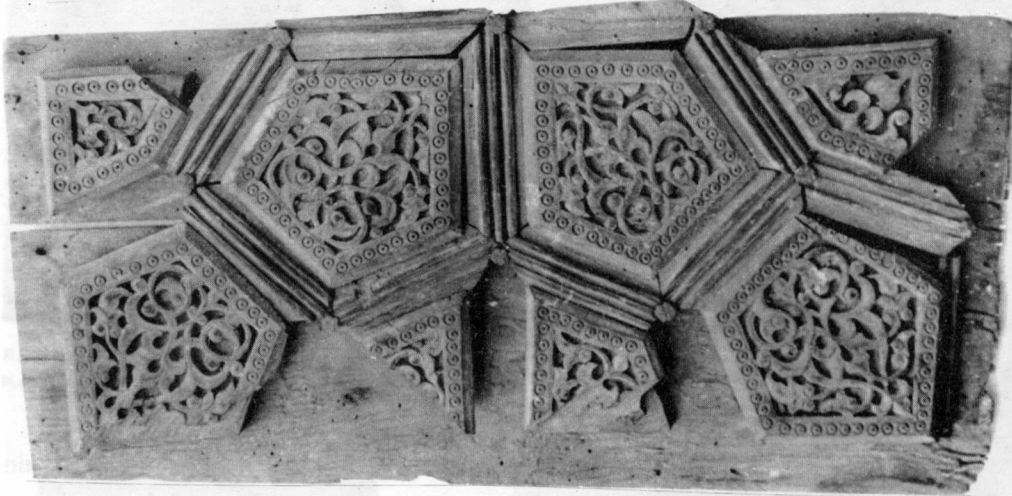
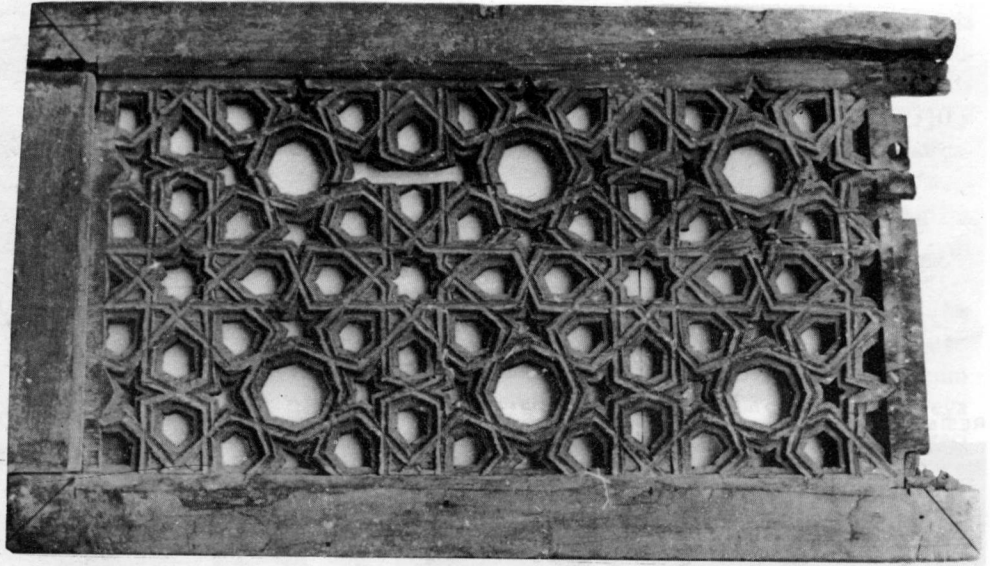
kısımlarından farklı ebat ve işçiliktedir. Parça bahis konusu minberlere ait olmayınca geriye sadece yine Develi Minberi kalmaktadır. Bu parçadan da anlaşıldığına göre minberin yan aynalıkları ve şerefe altı panosu çakma tekniği ile yapılmış olup, üzeri tezyinatlı, büyük kenarları 11,5 cm, küçük kenarları 9,5 cm olan beşgen ve büyük kenarları 9, küçük kenarları 7,5 cm olan dörtgenlerin aralarına, bu parçalar boyunda, üzerleri çift

RESİM: 6
Korkuluktan
bir parça

oluklu ara çitaları yerleştirilerek meydana getirilen geometrik kompozisyonun ibarettir (Resim 7). Biraraya getirilen ve aralarına çitalar yerleştirilen dört beşgen ve dört dörtgenin meydana getirdiği bu kompozisyon, Kayseri Ulu Camii yan aynalıklarından az farklıdır⁸. Bu tezyinatlı parçaların kenarlarında, diğer minberlerde de görüldüğü gibi (Ulu, Hunat ve Lâle Camii, Resim 8) orta-

⁸ Mehmet Çayırdağ, a. m.

RESİM: 5
Serefe
korkuluğu

RESİM: 7
Yan
aynalıklardan
veya serefe
altı panosundan
bir parça

ları noktalı küçük daire sıraları bulunmaktadır ve yüzeyleri lotus ve palmetlerden meydana gelen rumîlerle doldurulmuştur. Parçalar, kenarları ara çitaları üzerine basmakta ve tezyinat arasındaki oyuklardan madeni çivilerle, göze batmayacak şekilde arkada bulunan ana levhaya çivilenmişlerdir. Böylece hem bu parçalar ve hem de kenarlarından tuttukları ara çitaları arka levhaya raptedilmiş olmaktadır. Ayrıca kısa ara çitaları da köşelerde, başları altı tüveyçli çiçek şeklinde motiflenmiş demir çivilerle, arka tahtaya tutturulmuşlardır. Parçanın tamamı boya görmemiş ve ilk haliyle kalmıştır.

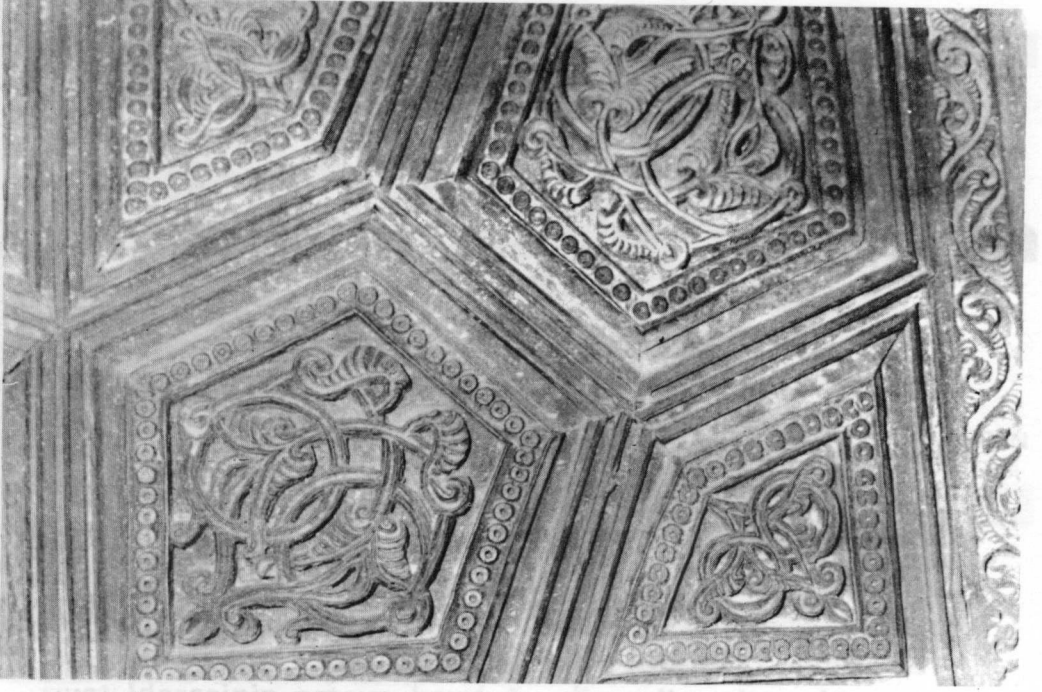
Kayseri Müzesi envanter defterinin 1237 numarasında kayıtlı bulunan ve Develi Camiinden geldiği belirtilen, yazıları arslan şeklinde istif edilmiş bir ahşap levha (Resim 9) aynı camiden gelmiş olabilir, ama minberle bir alakasının olmadığı bellidir. Herhalde Cami içine ve belki minber üzerine sonradan levha olarak asılmıştır. Yine

aynı müzenin envanter defterinin 1452 numarasında minber kenarı olarak kayıtlı bulunan ve nereden geldiği belirtilmemiş olan 70 x 74 cm ebadındaki geometrik örgülü ahşap pano (Resim 10) Taşkın Paşa minberi korkuluklarının, geometrik örgüsündeki kompozisyon farkı hariç işçilik ve ağaç bakımından aynıdır⁹. Taşkın Paşa Minberi Ankara Etnografya Müzesinde tam olarak bulunduğu göre bu parça, belki aynı camide, aynı usta tarafından minberle birlikte yapılan kürsüye ait olabilir.

Minberden kalan parçalarda tarih, bani ve usta kitâbeleri yoktur. Bu bakımdan minberin tam olarak yapılış tarihi belli değildir. Ancak özelliklerinden bunun da, camiin inşa tarihi olan H.680 M. 1281 yılında yapılmış olduğu söylenebilir.

⁹ M. Zeki Oral, a.m., Resim 28, 29.

Not: Etnografya Müzesindeki minber parçaları 29.12.1980 tarihinde tekrar Kayseri Müzesine getirilerek 80/1015, 1016 1017 1018 1019 1020 1021 envanter numaralarına kaydedilmiştir.

RESİM: 8
Lale Camii
yan aynalıklardan
detay

riyet idaresinin ortaya koyduğu dinamik çabalarına paralel olarak memleket ihtiyaçlarına cevap verecek yeni yapıların yapılması; daha sonra günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde han ve kervansarayların konaklama ihtiyacına tahsis edilebilmesi için onarılarak ötel haline getirilmesi görevini de üstlenmiştir.

RESİM: 9

Aslan şeklinde istif edilmiş levha

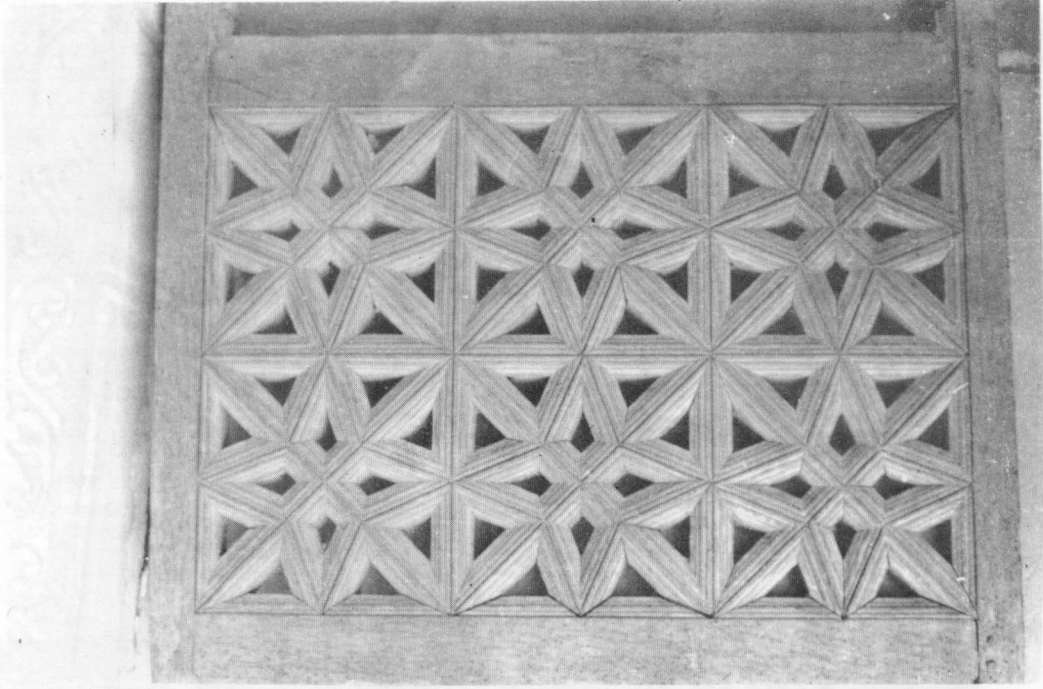

Sosyal yardım, anne hizmetlerinin geliştirilmesi ve Türk Kültürüne hizmet eden kuruluşları ile yaptırılan olan Cami, Medrese, Kütüphane, Hanım, İmaret, Çeşme, Sebül, Tıbbiye, Darülsifa, Bimelerine gibi yapılar boyunca Vakıfların

çocukları, kadınları, gençlerini güvence altına alarak Kervansarayların devrinde uyandırdığı hareketliliği temsil eder.

ve Hanım, İmaret, Çeşme, Sebül, Tıbbiye, Darülsifa, Bimelerine gibi yapılar boyunca Vakıfların

çocukları, kadınları, gençlerini güvence altına alarak Kervansarayların devrinde uyandırdığı hareketliliği temsil eder.

RESİM: 10
Minber kenarı (?)

ları noktasında da...
yüzeyleri labire ve...
rumilleri...
ara çataları...
daki oyuklar...
cak yekilde...
mişlerdir. B...
enarlarında...
raptedilmiş...
da köşelerde...
motiflerini...
rılmışlardır. Parçanın...
ve de hâliyle...
Kavram...

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Turizme Katkısı

Güler BİLECEN

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Evkaf Nezaretinin yerini Vakıflar Umum Müdürlüğü almış, bu teşkilât Cumhuriyet İdaresinin ortaya koyduğu dinamik çalışmalara paralel olarak memleket ihtiyaçlarına cevap verecek yeni yapıların yapılması; daha sonra günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde han ve kervansarayların konaklama ihtiyacına tahsis edilebilmesi için onarılarak otel haline getirilmesi görevini de üstlenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir şehir olan, Ankara Başkent olunca şehrin büyük ihtiyaçlarının başında modern bir otel yer almıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Evkaf nezaretinin yerini Vakıflar Umum Müdürlüğü almış, bu teşkilat Cumhuriyet idaresinin ortaya koyduğu dinamik çalışmalara paralel olarak memleket ihtiyaçlarına cevap verecek yeni yapıların yapılması görevini de üstlenmiştir.

ATATÜRK'ün isteği üzerine Meclis binası (Eski Meclis) karşısında Ankara Palas inşa edilmiş ve yine bu civarda (bugün yıkılmış bulunan) Belvü Palas ile yakın yıllara kadar Ankara'nın otel ihtiyacı karşılanmıştır.

Bu şekilde modern konaklama yerleri ile Turizm'e katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Vakıf yoluyla meydana getirilerek zamanımıza kadar ayakta kalabilmiş ve her biri Türk medeniyetinin yaşayan belgesi olan eserlerden tarihi ve mimarî değeri olanlarının korunması, bakımı, onarımı ve bunların halk hizmetine sokulmasına büyük önem veren Vakıflar Genel Müdürlüğü, turizm ve otelciliğe ilk adımı Vakıf müessesesinin kuruluşu ile atmıştır.

Sosyal yardım, amme hizmetlerinin gerçekleştirilmesi ve Türk Kültürüne hizmet etme amaçları ile yaptırılmış olan Cami, Medrese, Kütüphane, Hamam, İmaret, Çeşme, Sebil, Türbe, Darüşşifa, Bimarhane gibi asırlar boyunca Vakıfların Türk Medeniyet tarihine kazandırılmış olduğu, devirinin mimarî özelliğini sosyal seviyesini gösteren görkemli Abideler arasında, Han ve Kervansarayların özel bir yeri vardır. Yapıldıkları devrin uygarlık seviyesini gösteren seyahat ve ticaret hürriyetini sağlayan, dayanışmayı geliştiren kervansaraylar diğer yapılardan farklı bir özelliğe sahiptirler.

Kelime anlamı olarak Kervansaray ve Han "kervanların barındıkları binalar." olarak bilinmekte isede aslında ayrı ayrı yapılardır. Kervansaray daha çok şehirler arasında büyük uzaklıklarda ve ıssız yerler yapılmış olan konaklama yerlerine, Han ise yerleşim yerlerine yakın ve şehir içinde aynı görevi yapan binalara denilmektedir.

Asrımızın modern vasıtalarından önce ulaşımın kervanlarla yapıldığı devirde bir yerden bir yere gitmek oldukça zor ve tehlikeli bir işti. Bu nedenle şehirler arasında belirli aralarla konaklama ve emniyet gerekçesi ile koruma tedbirleri bulunan yapılar inşa etmek gerekmiştir.

Bu yapıların ilk örnekleri'ni Romalılar zamanında, sınırlarda ve stratejik önemi olan noktalarda içinde daimi asker bulunan küçük birer kale şeklindeki Kasturum (Castel) denilen yapılarda görmektediriz. Özellikle itibayriyle daha çok Askerî amaçlı olan bu yapılar, aynı zamanda barınak olarak kullanılmaları nedeniyle kervansarayların prototipi olarak kabul edilebilir.

Anadolu'da ilk örnekleri XII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan, geçen yüzyıllar boyunca sayıları artan, han ve kervansarayların, daha erken örneklerini Anadolu dışında görmektediriz. Yapılış tarihlerini VIII, yüzyıla kadar indirebildiğimiz ribat olarak isimlendirilen bu yapıların inşa amaçları biraz daha değişik karakter göstermektedir. Stratejik yerlerde, yol güzergahları ve sınırlarda yapılan bu ribatlar devirlerinin önemli mimari eserlerindedir. İslam Ordularının fethettiği yerlerin, çoğunlukta ve bilhassa Kuzey Afrika'da görülmektedir.

Orta Asya, İran ve Türkistan ribatlarında Anadolu Kervansaraylarının özelliklerini görmektediriz. Her ne kadar plan şeması itibari ile Anadolu Kervansaraylarından ayrılmakta ise de, mekân, konstrüksiyonunun çeşitli organları ve işlevleri bakımından aynı özellikleri göstermektedir. Özellikle portaller, (Taç kapılar) çeşitli şekillerdeki takviye payandaları ile kuvvetlendirilmiş dış duvarları, Anadolu Kervansarayları ile benzerlik gösteren kısımlardandır.

Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum ve Antalya gibi Anadolu Selçuklularının büyük merkezi olan şehirler arasındaki yollarda kervan ulaşımı ile birer günlük aralıklarla bulunan kervansarayların Beylikler özellikle Osmanlılar zamanında sayıları gittikçe artmış ve Anadolu kervansaray ve hanlarla donatılmıştır. En mükemmel örneklerini Anadolu'da gördüğümüz kervansaraylar çoğunlukla vakıf yoluyla kurulmuş hayır müesseseleridir.

Anadolu'da şehir iç hanları hariç tutulacak olursa 200'e yakın kervansaray bulunmaktadır. Bunlardan Afyon—Çay, Taşhan, Afyon—Sultandağı Sahip Ata Kervansarayı, Niğde—Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı gibi bir kısmı şimdiki yerleşme merkezleri içinde kalmıştır.

Ünlü Türk Seyyahı Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden anlaşıldığına göre; mimari tarihi bakımından olduğu kadar sosyal düzen, emniyet ve sosyal dayanışmanın oluşması yolunda ileri ve geniş kapsamlı bir anlayışın eseri olan bu görkemli yapıların sayıları bugün bilinenden çok daha fazladır.

Selçuklular ve Osmanlılar zamanında inşa edilmiş kervansarayların vakfiyelerinde, düzenli ve emniyetli bir işleyişin sağlanması gayesi ile bir takım esasların konulduğu görülür. Kervansaraya gelen ve gidenlerin, zümre, ırk ve din farkı düşünül-

meden ağırlanması gereksinmelerinin karşılanması vakfiyelerin hepsinde yeralan en önemli şartlardandır ki, bugün dünyanın en gelişmiş kuruluşlarında bile bu anlayış ve görüş içinde görev yapanlar bulunmaktadır.

Kervan ve kervansarayların Sultan ve Padişahların korunması altına alınmış olması dünyadaki ilk sigorta şeklinin Türk sosyal hayatı içinde oluştuğunu göstermektedir. Herhangi bir kervan yolda veya kervansarayda saldırıya uğrayacak ve soyulacak olursa Sultan kervanın zararını devlet hazinesinden karşılamakta idi. Kervan soyanlar içinse çok şiddetli cezalar uygulanmakta, yolcuların mal ve can emniyeti tamamen devlet tarafından sağlanmakta idi.

Kervansarayların kültürel ve sosyal yönü yanında ticaret hayatındaki önemleri de çok büyüktür. Bir çok kervansarayın bünyesi içinde pazarlama yerleri bulunduğunu günümüze kadar gelen örneklerinden görmektediriz.

Günümüzde bütün ülkelerde ticaret, kültür ve turizm alanlarının en büyük ihtiyacı olan otelciliğin devrinde tam bir karşılığını kervansaray olarak tamamlayabiliriz.

Vakıflar Genel Müdürlüğü yeni modern ve büyük otellerin yapımını gerçekleştirirken gerek Selçuklu Kervansarayları, gerekse Osmanlı Kervansarayları ve hanlarının bugünün ihtiyaçlarına göre konaklama hizmetlerine tahsis edilebilmesi imkanı bu muhteşem sanat eserlerinin öncelikle onarılarak otel haline getirilmeleri fikrini kuvvetlendirmiştir.

İlk olarak Osmanlı devri kervansaraylarından Aydın—Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı ile Edirne—Rüstem Paşa Kervansarayı yapıldıkları devirdeki kullanım amacı olan konaklama tesisi olarak, restore edilerek Turizm'e katkıda bulunmak üzere otel olarak kiraya verilmiştir.

1968 senesinde Fransız Clup Mediterrance tarafından işletmeye açılan Aydın—Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı tonozlu büyük hacmine lokantası yerleştirilen otelin modern yatak odası fonksiyonu verilen tonozlu odalar turizm sanayimizin yatak kapasitesini arttırdığı gibi eski eser ve abidelerimize büyük bir ölçüde hayranlık duyan yabancı turistlerin kervansaray ve hanlarımızda konaklamalarını sağlayarak bu yapıların mimari özelliklerini de daha yakından inceleme imkanı vermektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılan bir ön protokolla Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan bazı kervansaray ve hanların kısa konaklama ve otel olarak restorasyonu planlanmıştır.

Bu programa göre 1982 yılında İzmir—Çeşme Kanuni Kervansarayı, Niğde—Aksaray Sultan Hanı, Antalya—Alanya Kale Bedesteni (Hanı) Antalya—Alanya Şarapsa Hanı;

Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı. Vakıflar Genel Müdürlüğüne başarılı bir restorasyon yapılarak Türkiye Turizmine katkıda bulunulmuştur.

Kuşadası
Öküz Mehmet
Paşa Kervansarayı
Restore edilmiş
olup halen turistik
bir otel olarak
kullanılmaktadır.

Öküz Mehmet Paşa
Kervansarayı
içten görünüşü.

Kuşadası
Öküz Mehmet
Paşa Kervansarayı
Restore edilmiş
olup halen turistik
bir otel olarak
kullanılmaktadır.

Öküz Mehmet Paşa
Kervansarayı
içten görünüşü.

Cumhuriyet Devrinin ilk yapılarından, Mimar Kemalettin'in eseri olan II. Vakıf Apartmanı.
Cumhuriyet devrinin ilk otellerinden biri olan Ankara Palas Oteli.

Cumhuriyet Devrinin ilk yapılarından, Mimar Kemalettin'in eseri olan II. Vakıf Apartmanı.

Cumhuriyet devrinin ilk otellerinden biri olan Ankara Palas Oteli.

Aydın, Didim Oteli.

Antalya, Vakıf Teras Oteli.

Aydın, Didim Oteli.

Antalya, Vakıf Teras Oteli.

Antalya, Vakıf Teras Oteli genel görünüşü.

Vakıfların şehircilik anlayışının bir örneği olan, İstanbul, Beşiktaş Akaretler

- 1983 yılında : Antalya – Kırkgöz Hanı
Diyarbakır–Deliler Hanı
Denizli – Akhan
- 1984 yılında: Antalya – Alanya Alara Han
Nevşehir–Avanos Sarıhan
Konya–Zazadin Han
- 1985 yılında: Kayseri–Bünyan Sultan Han
Kayseri–Bünyan Karatay Han
Denizli–Çardak Han
Bursa – Ulubat Issız Han
- 1986 yılında: Antalya–Evdır Han
Konya– Horozlu Han
Niğde–Aksaray Ağzıkara Han

Turizm hizmetine sunulmak üzere restore edilerek kullanıma açılması ön görülmüştür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf menşeli han ve kervansarayların otel olarak restorasyonu yanında modern otellerin yapımında da öncülük yapmıştır.

Mülkiyetinde bulunan bir kısım akarların daha rantabl çalışmasını sağlamak ve az gelir getiren eski ve köhne tarihi ve mimari değeri olmayan yapıların yerine Turizm'e büyük çapta cevap verebilecek kapasitede modern ve büyük otellerin yapımına başlanılmıştır. Antalya–Büyük Otel, Balıkesir–Kervansaray Otelı, Edirne – Kervan Otelı Didim – Turistik Otelı (1981 yazından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü personeli Dinlenme Tesisi haline getirilmiştir.) Rize Turistik Otelı,

Çanakkale Truva Otelı gibi oteller yapıp işletmeye açılmıştır.

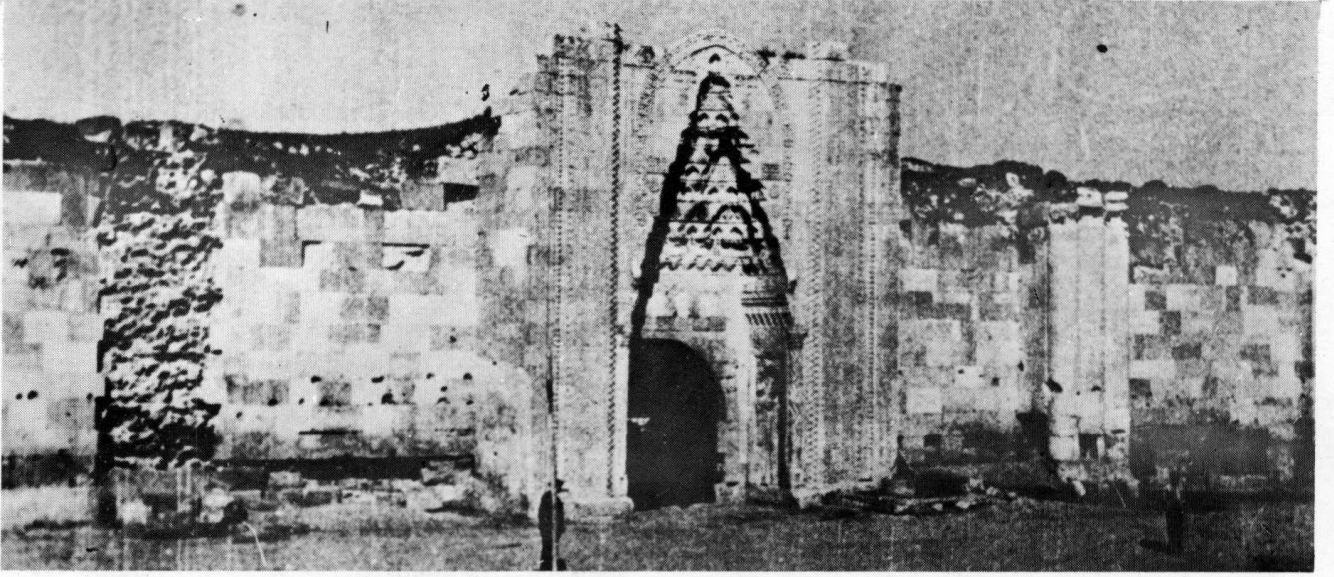
Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir kuruluşu olan Vakıflar Bankası ve bazı kuruluşlar bir araya gelecek 623 sayılı özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak İstanbul'da "Taksim Otelcilik Anonim Şirketini" kurmuşlardır. 1966 tarihinde 35 milyon lira ile kurulan şirketin sermayesi 200 milyon liraya çıkarılmıştır. Şirketin gayesi yabancı ülkelerde gelişen Turizm potansiyelinin yurdumuza çekilmesine yararlı olacak kalite ve değerinde İstanbul, Taksim'de bir otel inşa etmektir. Otel; kapasite, standard yer ve bütün nitelikleri, mimari ve şehircilik anlayışı ile modern ve uygun rekabet şartlarına sahip örnek bir tesistir. 24 katlı, 459 oda, 918 yataklı olan otelin işletilmesi Dünya çapında teşkilata sahip bulunan "Sheraton Corporation Of America" firmasına verilmiştir.

Şirketin % 55 hissesi Vakıflar grubuna diğer kısmı milli kuruluşlara aittir. İstanbul Sheraton Otelı Türkiye'nin en büyük turizm yatırımlarından biridir.

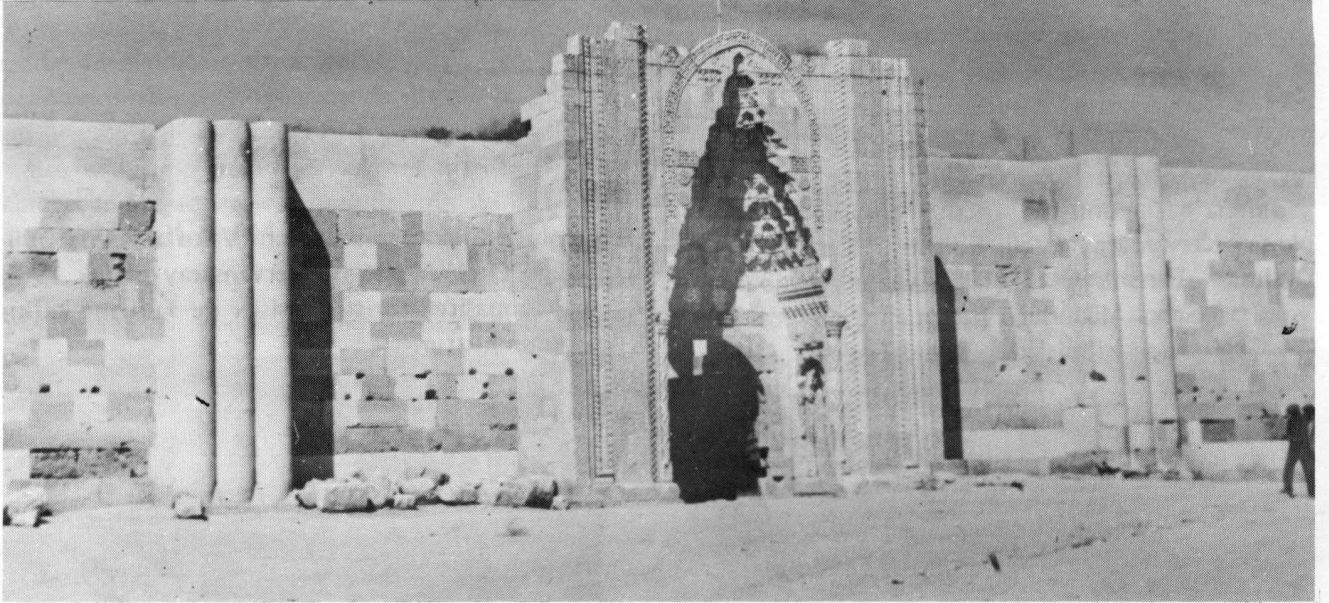
Vakıfların Turizm sektörüne yaptığı harcamalar Türkiye'nin ekonomik ve sosyal hayatında olumlu etkiler yapmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Otel, Motel, ve kervansaray olarak 1962 yatak kapasiteli turistik tesisler ile Turizme katkıda bulunmuştur.

FAYDALANILAN ESERLER:

- 1— Berkol, Feramuz: Türk Vakıf Kervansarayları ve bugün turizm hizmetinde kullanılmaları. Vakıflar Dergisi, S. X, Ankara 1973, s. 347-365.
- 2— Akozan, Feridun, Türk Han ve Kervansarayları, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul, 1963, s. 133-167.
- 3— Evliya Çelebi Seyahatnamesi,
- 4— Ethem Halil, Die Seldschukishen hane in Anatolie
- 5— Koçu, Reşat Ekrem, Türkiye Seyahatnameleri serisi, İstanbul, 1939.
- 6— Turan Osman, Selçuklu Kervansarayları, Belleten Ankara, 1946, Sayı X
- 7— Yetkin, Suud Kemal: Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri, Milletlerarası Türk Sanatları I. Kongresi Tebliği, Ankara, 1962, s. 408-410.
- 8— Yetkin, Suud Kemal, İslam Sanatı, Ankara, 1955.
- 9— Köprülü, Fuat (Ribat) Vakıflar Dergisi, Sayı II., Ankara, 1942, s. 267-278.
- 10— Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, İstanbul, 1973.
- 11— Sözen, Metin; Tapan, Mete: 50. Yılın Türk Mimarisi Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; İstanbul, 1973.
- 12— Gülersoy, Çelik; Kervansaraydan Otele, Yıllarboyu Tarih, Sayı 11, Kasım 1981.
- 13— Aslanapa Oktay, Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl). M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1977.
- 14— Cezar, Mustafa; Türk Tarihinde Kervansaray, VIII, Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri, II. Cilt.
- 15— Erdmann, Kurt, Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, C. I-II, Berlin, 1961.

Niğde - Aksaray Sultan Hanı onarım öncesi ve sonrası.

Ankara - Sulu Han onarım öncesi ve onarım esnasında.

Zeytinden Zeytin İşletmeciliğine

Rezzan ÜSTÜNER

Cumhuriyet devrinde yeni bir statü ile 1937 yılından itibaren çeşitli konularda modern anlamda ekonomik faaliyetlere giren Vakıflar Genel Müdürlüğü, kuruluş ve iştirakleri 3913 sayılı özel kanunla sermayesi Genel Müdürlük fonlarından tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilmişlerdir. Bu işletmeler, gelir sağlamak amacıyla, iktisâdî ve ticarî gereklere uygun kârlılık ve verimlilik esasları içinde çalışmak üzere kurulmuş, mal ve hizmet üretim birimleridir. Faaliyetlerini döner sermaye ile yürütmekte, malî yıl sonlarında temin ettikleri kârları Genel Müdürlüğe ödemektedirler. Özel Hukuk hükümlerine tâbi olan bu işletmelerin hükmî şahsiyetleri bulunmamaktadır.

Sosyal Hizmetler ve bunların finansman kaynağını oluşturan iktisâdî faaliyetler en geniş anlamıyla Vakıfların bünyesinde görülmektedir. Tarihi seyir içinde gelişen Vakıfların iktisâdî faaliyetlere katılması ve bir sistem haline gelmesi yeni değildir. Vakıfların iktisâdî çalışmaları ve teşebbüsleri çok eskiye dayanır. Vakıflar, ekonominin ormancılık, ulaşım ve ticaret kollarında işletmeler kurmuş ve iştiraklere katılmıştır. Nitekim Vakıfların Orman İşletmeleri, İstanbul Tramvay Şirketi, Memba Suları İşletmeleri gibi son yıllara intikal eden işletme ve iştirak şeklinde teşebbüsleri vardır.

Cumhuriyet devrinde yeni bir statü ile 1937 yılından itibaren çeşitli konularda modern anlamda ekonomik faaliyetlere giren Vakıflar Genel Müdürlüğü, kuruluş ve iştirakleri 3913 sayılı özel kanunla sermayesi Genel Müdürlük fonlarından tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilmişlerdir. Bu işletmeler, gelir sağlamak amacıyla,, iktisâdî ve ticarî gereklere uygun kârlılık ve verimlilik esasları içinde çalışmak üzere kurulmuş, mal ve hizmet üretim birimleridir. Faaliyetlerini döner sermaye ile yürütmekte, malî yıl sonlarında temin ettikleri kârları

Genel Müdürlüğe ödemektedirler. Özel Hukuk hükümlerine tâbi olan bu işletmelerin hükmî şahsiyetleri bulunmamaktadır.

a. VAKIF ZEYTİNLİKLER İŞLETMELERİ

Vakıf Zeytinliklerinden gelir temini maksadıyla 1937 yılında Ayvalık'ta, 1942 yılında Aydın'da Vakıf Zeytinlikleri İşletmeleri kurulmuştur. Bu işletmeler kiraladıkları Vakıf Zeytinliklerden elde edilen tane zeytinlikleri Genel Müdürlüğe ait Ayvalık, Altınoluk, Edremit, Aydın'da bulunan fabrikalarda işlemek suretiyle zeytinyağı, sabun ve salamura zeytin imâl etmektedirler. Gıda Sanayi'ne dönük ve zirâî hammaddeleri değerlendiren bu işletmelerin, ürettikleri çeşitli nitelikteki ihtiyaç maddeleri İstanbul ve Ankara'daki satış mağazalarında doğrudan tüketiciye intikâli sağlanmaktadır.

b. VAKIF MEMBA SULARI İŞLETMELERİ

İstanbul'da kurulmuş olan bu işletme, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kiraladığı Taşdelen ve Karakulak memba sularını modern tesislerde işleyerek piyasaya arz etmektedir.

VAKIF İŞTİRAKLERİ:

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iştirakleri yatırım fonlarından ayırdığı paralarla anonim ortaklıklardan belli oranda hisse senedi almak suretiyledir. "Bu fondan Genel Müdürlük Devlet Plânlama Teşkilâtının müsbet görüşünü aldıktan sonra İdare Meclisi'nin Kararı ve Başbakanın onayı ile ticârî sinâî, zirâî ve eğitim sahalarında işletmeler ve sermayesinin en az % 51'i Vakıflar'a ait olmak üzere şirketler kurmağa ve sermayesi vakıfların hissesi ile Devlet ve Kamu İktisâdî Teşebbüslerinin hissesi toplamı %51'den az olmamak üzere kurulmuş ve kurulacak iştiraklere katılmağa yetkilidir" denilmektedir. Vakıfların iştirakleri genel olarak bankacılık, turizm ve sanayi dallarındadır.

Cumhuriyet devrindeki ilk iştirak Türkiye İş Bankası'na olmuştur. Bu gün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iştiraklerinin başlıcaları şunlardır:

- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (sermayesinin % 75'i),
- Taksim Otelcilik A.Ş. (sermayesi % 55),
- Turistik Tesisler.

Çeşitli alanlardaki bu faaliyetlerimiz Vakıflar Dergisi'nde sırasıyla tanıtılacaktır. Yazı serisinin başlangıcı olarak zeytincilik seçilmiştir.

Bu yazı serimizde, sizlere Ülkemiz tarım alanlarının buğdaydan sonra en büyük kısmını oluşturan zeytin tanıtılacak ve daha sonra bu ürünün ülkemiz ekonomisi açısından önemini belirten karşılaştırmalı değerlendirmeler verildikten sonra modern zeytincilik işletmelerinde arazinin ve ürünün optimal düzeyde değerlendirilebilme imkânları ana hatlarıyla belirtilecek ve son olarak Vakıf Zeytinlikleri tanıtılacak, bunların modern işletmecilik uygulamaları sonucunda ülke ekonomisine geçmişteki katkıları ile geleceğe dönük programlar ve bunların beklenen sonuçları açıklanacaktır.

1. ZEYTİN:

"Olea prima omnium Arborum est": Zeytin bütün ağaçların ilkidir.

COLUMELLA

Akdenizi süsleyen dayanıklı gövdeli, bin yıllık ömre sahip minervanın ağacı zeytin, her şeye dayanıklı fakir topraklarda dahi az su alarak yaşayabilen bir bitkidir. Anavatanı Akdeniz olarak bilinir ve diğer memleketlere ekolojik şartlara uygunluğu nisbetinde yayılır. Zeytin ağacı (olca euro pacal) son yıllarda Arjantin, Amerika Birleşik Devletleri Meksika ve Brezilya'ya da az oranda yayılmıştır.

Zeytin ağacının genel karakteri: Zeytin ağacı, uzun ömrü ve bir çok asırlar ayakta kalması sebebiyle diğer bütün meyve ağaçlarından ayrılır. Onun en büyük hususiyetlerinden birisi ölmezliğidir. Eğer gövdesi ölür veya herhangi bir şekilde ortadan kalkarsa ufak bir kök parçası veya küçük bir sür-

gün onun tekrar meydana gelmesi için kâfidir. Ağacın kurak bölgelerde ekonomik bakımdan kârlı devresi asgari (50) yıl olarak hesap edilmektedir. Yine bakımsız yerlerde (15-20) sene bekledikten sonra mahsul, sarfedilen masrafı korumaya başlar. Diğer taraftan iyi yetiştirme şartlarını hâiz bir yerde ise, dikildikten (6) sene sonra bütün masraflarını senelik mahsulü ile karşılayabilir. Marsıca'nın naklettiğine göre arheguine çeşidi zeytin, dikildiğinden (6) sene sonra (40) kilo mahsul vermektedir. Aynı zamanda İsrail menşeli raporlarda, (6) yaşlı dikme ve fidanların sulanabilen şartlarda vasatı senede (100) kilo zeytin verdiği görülmektedir.

2. KÖK SİSTEMİ:

Üçüncü ve dördüncü yaşına kadar çekirdekten veya çeliklerden üretim suretiyle meydana getirilmiş fidanlarda kökler dâimâ amudi giderler. Sonra bunların yerine kök yumruları inkişâf ederek, süpürge gibi hemen toprak yüzünün altında yer alır. Kök sistemindeki bu değişiklik ve yumruların meydana gelişi, zeytin ağacının muhafazası ve de polanması imkânları bakımından pek mühim bir gelişme ve organ olarak kabul edilmektedir. Kökler, zeytin ağacının yaşına uygun olarak büyümeye ve yayılmaya devam ederler. Ağaç gövdesinin toprak altında kalan kısmına "Ce'pe'e" turp, bunun etrafındaki şişkinliklere "ovules" yumru tosağı denir. Bunlar, umumiyetle zeytin üretimde kullanılırlar. Kök sisteminin teşekkülünde toprak bünyesinin çok tesiri vardır. Toprak eğer ağır ve fena havalanıyorsa ağ örgüsü gibi kökler toprak yüzüne çok yakın olur; diğer taraftan, kumlu ise kök sistemi genişliğine dağılır. Zeytin az yağmur alan ve fakir topraklarda muhtaç olduğu suyu ve gıdayı kök sistemi yoluyla temin eder. Zeytin ağacının herhangi bir kısmı kök yapmaya muktedirdir. Fakat özellikle yumrular çok kök yaparlar; onun için bunların üretimde kullanılması çok kolaydır. Böylece kök sistemi dâimâ kendi kendini yeniler.

3. GÖVDE VE DALLAR:

Yumrular kökleri meydana getirmekle beraber ikinci iş olarak ekildiği takdirde gövde de meydana getirirler. Ağaç yaşlandıkça gövdenin esas kısımları farklı olarak genişlediğinden gövde yuvarlaklığını kaybeder, gövde sathında çıkıntılar meydana gelerek çatlaklıklar olur. Zeytin ağaçlarının yaşlı gövdeleri çok serttir. Çok eski gövdelerden kolayca sürgünler meydana gelir ki bu, ağacın kabaklama yapılacak gençleştirilmesi gereğini gösterir.

4. ÇİÇEKLENME VE DÖLLENME:

Zeytin, gelişmesinin birinci yılında meyve vermez; ancak ikinci sene gözler teşekkül eder ve çi-

Antalya
Murad Paşa
Narenciye
bahçelerinde
portakal fidanlığı

Aydın
Vakıf Zeytinliklerinden
bir görünüşü

Antalya Murad
Paşa Narenciye
bahçelerinde
mandalin fidanlığı

İstanbul
Taşdelen
Memba Suları
İşletmesi, Şişeleme Ünitesi

çek somakları görülür. Bir çiçek somağında (8-25) adet çiçek açar. Umumiyetle çiçek açma Mayıs ve Haziran ayında vukubulur. Bir zeytin ağacı çok çiçek açar, fakat çiçeğin çoğu meyve vermez. Normal, bir dölllenme neticesi ancak 100 çiçekten (1-5) tanesi meyve tutar, çiçekleri çok zayıftır. Zeytin çiçeğinin zayıf oluşunun bir çok sebepleri vardır.

1. Yumurtalığın kısırlığı,
2. Polen tozunun fena çimlenmesi,
3. Mevcut polen tozunun zâyi olması,
4. Uygunsuz polen tozları.

Kendine kısır çeşitlerin yabancı döllenmeye ihtiyaçları vardır.

Meyve teşekkülü ve olgunluk:

Zeytinin çiçeklerinden pek azı meyve tutmaktadır. Tutan meyvelerden bir kısmı da muhtelif devrelerde dökülürler. Meyvelerin küçükken bu vaktisiz dökülmelerinin bir çok sebepleri ve birbirinden kolayca ayırđedilen devreleri vardır. Moretti'niye'ye göre tusca'de meyvenin % 50-55 nisbetindeki en büyük dökümü, meyve tutumunu müteakip Temmuz ve Ağustos'un başı arasında vuku bulmaktadır. Kalan meyveden % 10-15 miktarı ikinci döküm olan Ağustos sonu ile Eylül ortasında % 8-10 nisbetindeki son döküm ise Eylül ortası ile Ekim sonu arasında meydana gelmektedir. Böylece meyve tutumundan zeytinin olgunluğuna kadar, ağaç, meyvesinin %80'ini kaybetmektedir. Birinci devredeki ilk dökümün sebepleri, dölllenme kifâyetsizliği, gıda noksanlığı ve bilhassa azot noksanlığı, topraktaki rutubetin azlığıdır. Ağustos sonu Eylül ortasındaki ikinci devre dökümünde zeytin güvesi başlıca rolü oynamaktadır. Son döküm sebebi olarak, sırası ile, zeytin sineğinin birinci devre yaptığı tahribat, kurağlığın devamı ve bazen de Cycloconium'un meyve saplarında yaptığı zarar gelmektedir.

Ekim ayındaki son dökümde zeytin sineği en mühim döküm faktörü olarak görülmektedir. Son rüzgârlar ve fırtınalar da zeytin danesinin olgunluğa eriştiği bu devrede döküme sebep olurlar.

Zeytinin olgunlaşması uzun zaman alır. Dane, ağaç üzerinde uzun bir devre kalır ve bu iki üç aylık kalış devresi zeytinin hasadı için elverişli bir müddettir.

Bu durumda yağlık zeytinliklerin toplama zamanı olgunluğu elle sıkılmak suretiyle anlaşılır. Danenin suyu kolayca akar. Mevsimin başında yağ verimi iyi değildir. Bu sebeple hemen toplamamak lâzımdır. Mevsim ilerledikçe yağın kalitesi de yükselir. Zeytin kararınca kadar zeytin danesindeki yağ tedricen artar ve kararına olgunluğu işaret eder. Bu noktaya gelince zeytin danesindeki yağ miktarı sabit kalır. Ve daha fazla ağaçta kalan zeytinde mikroorganizma faaliyetleri başlar ve bunun sonucu olarak yağ kalitesi bozulma devresine girer. Hasat dönemi genellikle ürünün o yılki kalitesine ve meteorolojik şartlara göre değişmekle birlikte genel olarak Kasım ayında başlar. Ocak ayında biter.

Türkiye'de 81.000.000 adet zeytin ağacı 810.000 hektar da zeytinlik sahası mevcuttur. Bu rakamlar bize zeytin yetiştiriciliğine elverişli 700.000 hektar saha olduğunu göstermektedir. Ortalama zeytinyağı üretimimiz 110.000 ton olup, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Tunus'dan sonra 5'inci sırada yer almaktadır.

Türkiye genelinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletmesinde yaklaşık 200.000 adet, Aydın İşletmesinde 200.000 adet, İşletme dışı Vakıf arazilerinde de ortalama 26.000 adet olmak üzere toplam 425.000 adet zeytin ağacı bulunmaktadır. Bunların % 75'i meyilli % 25'i ise az meyilli arazide dekada ortalama 15' ağaç, düz ve az meyilli arazide ise dekada ortalama 10 ağaç bulunmaktadır.

1980 yılında Ayvalık İşletmesinde bütün zeytinlikleri dahil edersek 8.000.000 kg. dane zeytin idrak edilmiş. Bunlardan fabrikalarda işlenen kısmından 1.531.009 kg. zeytinyağı elde edilmiştir.

Aydın'da ise, 1.099.916 kg. dane zeytin işlenmiş ve 176 ton zeytinyağı elde edilmiştir. Diğer zeytinler ağaç üzerinde satılmıştır. İşletmelerimizde mevcut zeytin ağaçlarından 8.770.207 kg. zeytin toplanmış 1.707.009 kg. zeytinyağı istihsal edilmiştir. 476.000 kg. salamura zeytin imal edilmiş 350 tonda sabun satılmıştır.

Her iki İşletmede 266.576.659,16 TL. gidere karşılık 336.177.672,04 TL. gelir ve 75.932.822,70 TL. kâr sağlanmıştır.

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN TÜRK EKONOMİSİNE KATKISI

"YAŞATILAN GEÇMİŞ, GÜVENLİ GELECEK"
TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

Atalarımızın bıraktığı eserlerin yaşatılması ve ayakta kalması gibi bir görevi üstlenmiş olan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, gerek tarihî ve gerekse manevî değerleri açısından milletimizin bir uygarlık hazinesi olan ve maddî varlığı milyarları bulan ve özellikle Atalarımızın hayır yapma amacı ile sonsuzlaşan iradeleri doğrultusunda, yüzyıllardan beri halkımıza dinî, sosyal ve kültürel alanda hizmet yapan VAKIFLAR'ımızı ekonomik yönden değerlendirmek, malî yönden katkıda bulunarak gelecek kuşaklara tarihimizi yansıtmak gibi görkemli ve büyük bir amaca yönelik olarak kurulmuş TEK BANKADIR.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, her türlü Bankacılık işlemlerini yapma gibi genel bir amacın yanı sıra, KÂRİ ile VAKIF ESERLERİ'nin yaşatılması gibi, son derece özel ve anlamlı bir amaçla 1954 yılında kurulmuştur.

Böylesine bir amaçla kurulan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI (28) yıllık geçmişi süresince ÇAĞDAŞ Bankacılık anlayışını benimsemiş ve uygulamıştır. Özel bir kanunla kurulduğu 1954 yılından bu yana büyük aşamalar yaparak TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yerini alan ve 1980 yılında TÜRK BANKACILIK ZİNCİRİ içerisinde DEVLET BANKASI olarak 2. ci, genel sıralamada ise 6. cı olmaktan gurur duyan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, SERMAYESİNİ İKİYÜZELLİ MİLYON'dan BİR MİLYAR'a yükseltmiştir. Personelinin üstün nitelik ve yeteneği, hizmet lokallerinin modernizasyonu, halkla kurduğu güven ve sevgiye dayalı ilişki ve bu ilişkinin doğurduğu sorumluluk duygusuyla hareket eden BANKA OTOMASYON uygulamasını yaygınlaştırma yolundaki yeni atılımlarıyla, çağdaş bankacılık anlayışına uymayı ve onu gerçekleştirmeyi değişmez temel ilke olarak benimsemiştir. TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI'nın "BÜYÜK BANKA" olma yolundaki olumlu gelişmesinde "ÇAĞDAŞ" Banka olma amacının ve bu amacı besleyen inancın etkisi büyüktür.

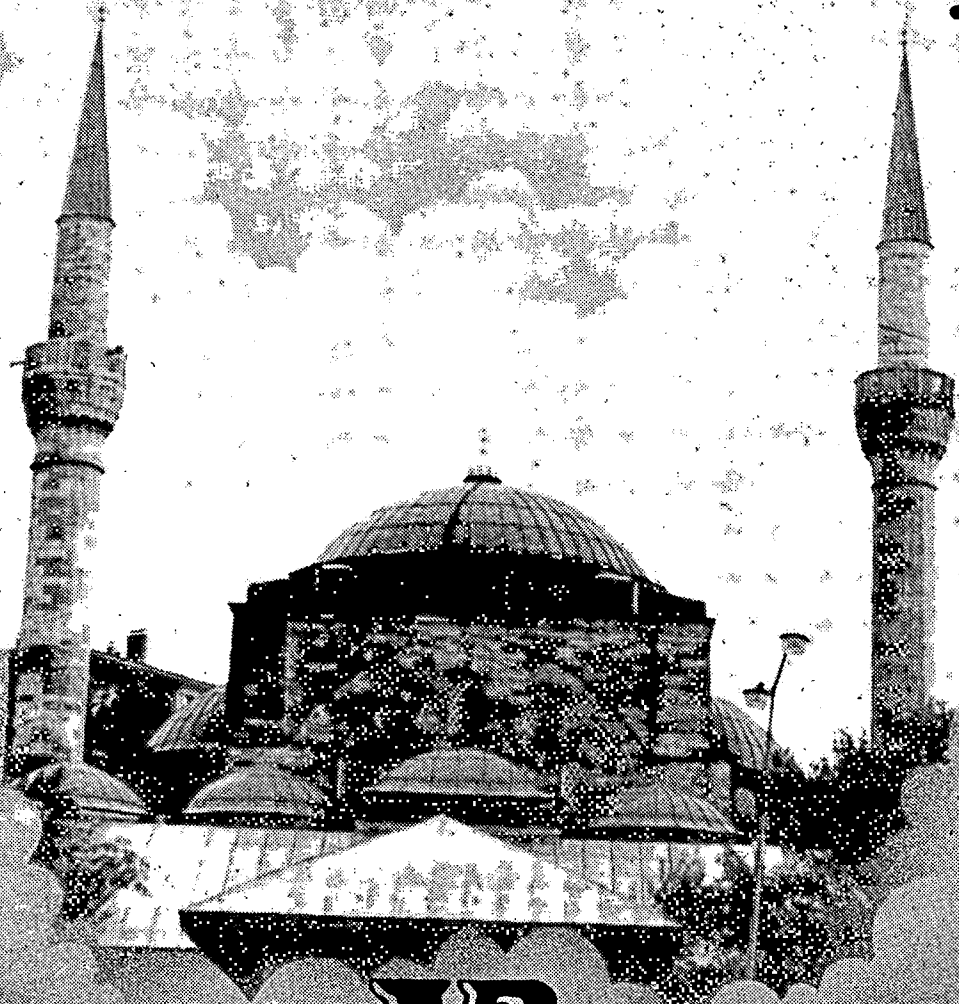
TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI'na kuruluşundaki "ÖZEL" amacın bir gereği olarak, taşınmaz mal alıp satmak ve taşınmaz mal karşılığında ikraz yapmak yetkisi verilmiştir. Banka yalnızca bu özelliği ile değil, VAKIFLAR gibi sosyal hizmete dönük bir kuruluşun Bankası olmak özelliği ile de TÜRK BANKACILIĞI'nda ayrı bir yer ve anlam taşımaktadır.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI plasmanları ve iştirakleri ile ülkemizin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve kârının % 75'ini VAKIFLAR'a ayırmak suretiyle amacını gerçekleştirmektedir. Kuruluşundan bu yana halkın gösterdiği büyük ilgi ve güvenle MEVDUAT, PLASMAN ve ŞUBE SAYISI açısından ağırlığını duyuracak bir düzeye erişmiştir. Şu anda 67 ilimizde şubesi bulunan (5) Bankadan birisidir.

Bankanın gösterdiği bu büyük aşamada, halkın gösterdiği güven ve sevgi ile tüm personelin içtenlikle çalışmalarının katkısı büyük olmuştur.

Her yıl bir önceki yıla oranla öğrenülecek bir tempo ile artan gelişme hızı ile TÜRK VAKIFLAR BANKASI, TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yeri ve saygınlığı ile TÜRK EKONOMİSİ'nin güçlü dayanaklarından birisi durumuna gelmiştir.

Ata Yedigari Eserleri Sizin Tasarruflarinizla Biz Yasatiyoruz

**TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI**

Yasatilan Gecmis, Guvenli Gelecek.